

MAGYAR KATASZTRÓFA 1918-19

FEJEZET A NAGY VILÁGÉGÉSBŐL

KIADATLAN LEVÉLTÁRI OKMÁNYOK
ÉS ISMERETLEN FELJEGYZÉSEK ALAPJÁN

ÍRTA
SZENDE ZOLTÁN

1933.
MADÁCH KÖNYVKIADÓ BUDAPEST.

*Minden jog a szerzőé, beleértve a mozgókép-
és rádióközlés jogát is.*

*Kivonatos közlés a szerző engedélye
nélkül tilos.*

I. BÉKÉT KÉR A MONARCHIA.

A központi hatalmak helyzete 1916 második felében a legválságosabbra fordult. A déltiroli offenzíva elakadt Asiagonál, a németeké Verdun előtt, a keleti front Lucknál katasztrofálisan megrendült az orosz támadás ereje alatt s nyomban utána Románia is belépett a háborúba. Burián cs. és kir. külügyminiszter Erdély visszahódítása után mégis kedvezőnek íálta a helyzetet egy békeakcióra, hogy a nyilvánosság megismerje a központi hatalmak hadicéljait. Ez volt I. Ferenc József uralkodásának utolsó nagy horderejű eseménye, amelyet Vilmos német császár és Bethmann Hollweg kancellár is lelkesen karoltak fel. Csakhogy a német hadvezetőség, főleg Ludendorff tábornok, Hindenburg vezérkari főnök jobbkeze, nem akart elállani a területi kárpótlások elvétől, úgyhogy mikor dec. 12-én a központi hatalmak kormányai az érdekeiket képviselő semleges államok külképviselői útján az antantot tárgyalásokra hívtak meg, a jegyzék szövege — Ludendorffék befolyása alatt — teljesen ki volt forgatva eredeti gondolatmenetéből. Az ántántkormányok erre úgy vélekedtek, hogy konkrét előterjesztések híjján nem látnak lehetőséget tárgyalásokra. Ezzel az első csalódással indult meg IV. Károly király uralkodása. Hasonlóan járt a korlátlan német tengeralatti háború megindítása ellen folytatott küzdelmével is. Mikor erre vonatkozó jóslása beteljesedett és az Egyesült Államok is a központi hatalmak ellenségeihez csatlakoztak, az ifjú uralkodóban mindjobban gyökeret vert az a szándék, hogy közvetlenül kell az ántánl tudomására hoznia a területi kárpótlások és jóvátételek nélküli békére vonatkozó felfogását. Az ántántkormányokkal létesítendő közvetlen kapcsolat elérése céljából a királynénak a belga hadseregben szolgáló fivérei, Sixtus és Xavér páрмаi hercegek előbb Schweizban találkoztak Bécsből odaérkezett anyjukkal, Mária Antónia hercegnővel. Mikor 1917 húsvétján másodízben érkeztek Schweizba, onnan ni ár Erdődy Tamás gróf kíséretében indultak Bécsbe s az uralkodó sajátkezű levelével érkeztek Parisba Poincaré francia elnökhöz. Az Elzász-Lotharingiára vonatkozó francia igények elismerése Károly királynak azon a meggyőződésén alapult, hogy valamelyes áldozat Hélkül az ántánt békére nem lesz bírható. Erről a német főhadiszálláson tett látogatása alkalmával is igyekezett a német császárt meggyőzni és kész volt az egész lengyel kérdésben Németország javára érdektelenséget vállalni, ha Németország meghozza az elzászi áldozatot. Mivel akkor a francia hadseregben éppen nagyarányú

lázadások törtek ki, Károly király és Czernin külügyminiszter mindenáron el akarták érni a németek engedékenységét a kínálkozó békealkalom gyors kihasználása végett. Czernin emlékiratban tárta fel a német császár előtt a monarchia teljes elgyengülését és a gyors békekötés szükséges voltát, Károly király pedig a német trónörökös utján igyekezett a császár ellenállását elérni vezérkara felfogásaival szemben. Ugyanezzel a megbízással küldték báró Wassilko osztrák képviselőt a berlini parlamenti pártok meglátogatására és júliusban a berlini parlament tényleg kimondotta a békenyilatkozatát. A katonai párt a békekötés eszméjének elvben már megnyeri Bethmann Hollweg megbuktatásával válaszolt és a következőkben gondja volt arra, hogy a kancellári tisztség viselőivel engedelmes eszköz gyanánt rendelkezék. A békeakción kívül területi problémák is merültek fel Németország és a monarchia között. Az egyik volt, Oroszország lengyel területeinek felszabadítása után, az önálló Lengyelország megteremtése, amelynek koronáját Bécs a Habsburgi dinasztia számára igényelte, a Németországhoz tartozó Posen tartomány egyidejű bekebelezésével. A német birodalmi kormány elfogadta ezt az u. ti. osztrák-lengyel (»Austropolnisch«) megoldást, de mivel Burián öt hónapig válasz nélkül hagyta a németeket, azok meggondolták magukat és visszavonták javaslatukat. Béccsel szemben most Berlin a császár számára igényelte a varsói trónt, minek folytán Lengyelországot, közvéleménye nem csekély meglepetésére egyelőre öt részre osztották. Galícia megmaradt osztrák, Posen meg német tartománynak, a meghódított Orosz-Lengyelországot pedig egy Varsó székhellyel felállított német és egy Lublin székhellyel felállított osztrák-magyar katonai főkormányzóságra felezték; végül a bresztlitovszki béketárgyalásokon a régi lengyel történeti igények tárgyát képező cholmi kerületet átengedték Ukrajnának. Ezek folytán ugyancsak füstbement a németeknek az a reménye, hogy a feltámasztott Lengyelországban sikerülni fog 20 hadosztálynyi önkéntes katonaságot toborozni és a központi hatalmak oldalán hadba vetni, — sőt a háború kitörésekor a monarchiában felállított és hőiesen harcolt lengyel légió is veszendőbe ment; parancsnoka, Haller es. és kir. ezredes alatt 1918 elején kivált a monarchia haderejéből s az orosz fronton átvágta magát a Murman-partot megszálló angol csapatok felé, amelyek rövidesen áthajózták Franciaországba. Ott Halliéért megtették tábornokká, a légiót Franciaország díszzászlajával tüntették ki és csendesebb frontszakaszokon alkalmazták. A franciák rokonszenvének megőrzésére most a bécsi parlament lengyel padsorai is elhagyták a kormánytöbbséget, amelynek addig mindenkor főtámaszát képezték.

A másik Németországgal szemben felmerült területi kérdés még csak a külügyminisztériumok titkos levelezéseiben szerepelt, de annál nagyobb nyugtalanságot keltett a magyar politikai életben. Németország ugyanis azzal áltatta magát, hogy Romániának az antanthoz való csatlakozása megakadályozható és a magyar kormányra igyekezett olyan irányban hatni, hogy Romániát területi engedményekkel bírja a központi hatalmak támogatására, vagy legalább semleges-

ségre. Ezzel Berlinben egy füst alatt Romániát is meg akarták nyerni a Németország vezetése alatt a háború után kialakítandó »Mittel-europa« államszövetség csatlósának. Románia legyőzete után viszont bécsi körök kísérelték meg Románia megnyerését, Gzernin eszméje pedig egyenesen arra irányult, hogy a monarchia a lengyel kérdéssel ne foglalkozzék, hanem ahelyett Romániát vonja érdekszférájába, már csak a bolsevizmus elleni közös védelem szükség-szerűsége miatt is. Az ausztrofil román politikusok a Ballplatz hangulatát Erdély bekebelezésének lehetőségére próbálták felhasználni s annak fejében készek voltak József főherceget a román trónra jelölni. A főherceg természetesen visszautasította ezt, mire a román kérdés egyelőre lezárult.

A Sixtus-féle közvetítéssel egyidejűleg a pápa is foglalkozott a béke ügyének előmozdításával és Pacelli müncheni nuncius útján figyelmeztette Berlint az elzászi áldozat és Belgium restaurálásának elkerülhetetlenségére. A monarchia pedig Schweizon át kapott gróf Armand örnagy és Revertera gróf útján francia eredetű biztatásokat arra, hogy különbéke esetén csak Trieszt, esetleg még Trient feláldozásával kellene számolnia, de ezzel szemben szövetséges államok gyanánt kapná meg a bajor és lengyel királyságokat, Szilázia pedig egészében osztrák tartomány lenne. Decemberben már Angliával is folytak a titkos tárgyalások Mensdorf-Pouilly gróf volt cs. és kir. követ és Smuts angol tábornok között, amelyek folyamán az angol álláspont egyenesen az volt, hogy a monarchia megerősödve kerüljön ki a háborúból, a lengyelek, románok és szerbek bekapcsolódásával. Most már csak Amerika megfelelő tájékoztatására volt szükség. Lammasch bécsi professzornak, a világhírű nemzetközi jogásznak jutott az a feladat, hogy Schweizban Harron amerikai tudóssal Wilson bizalmasával megértesse azt, hogy a monarchia a benne élő népeknek nem az elnyomását, hanem legmesszebbmenő jólétét és fejlődését célozza. Az angol tárgyalások már majdnem Lloyd George miniszterelnök és Gzernin személyes találkozására vezettek, mikor az utóbbi, Wilson 1918 január 8-án elmondott 14 pontjára vetette magát s az angol tárgyalási készség elhanyagolásával elhatározta, hogy Wilsonnai viszi dűlőre a béke ügyét. Februárban Károly király megkeresésére maga a spanyol király vállalta a Wilsonnak szóló jegyzékek továbbítását. Wilson azonban jelentős eltéréseket fedezett fel a kapott jegyzékben és Lammasch schweizi közléseiben lefektetett álláspontok között a monarchia népeinek autonómiájára nézve. A jegyzékváltás a spanyol király közvetítésével még javában folyt, mikor Gzernin óvatatlansága kipattantotta az addig gondosan eltitkolt Sixtus-féle missiót és lehetetlen helyzetbe hozta az uralkodót a német császár előtt. Március 21-én pedig a nyugati fronton megindult a németek hatalmas offenzívája, aminek folytán az összes békeszálak elszakadtak. A spanyol udvar nem vállalta a Wüsonho? való további közvetítést és mikor IV. Károly a német császár megbékítésére kénytelen-kelletlen aláírta a szövetségi viszony »elmélyítését« célzó Spaa-i egyezményt, az ántánt belátta, hogy a monarchia különbékéje nem sikerülhet. Németország elszigetelését ezért a mo-

narchia teljes legyengítése, katonai kikapcsolása útján próbáltak nyélbeütni s egyelőre szövetkeztek a monarchia különböző népeinek emigráns csoportjaival. Ezek a csoportok — orosz és francia pénzen — már jóval a háború előtt szították az agitációt a monarchia ellen s a háború óta az antanthatalmak fővárosaiban folytatták a monarchia felbontására irányuló terveik kidolgozását és az osztrák-magyar hadsereg legkülsőbb frontszakaszait is behálózó titkos agitációjukat. Jószolgálatukat igénybevette a Northcliffe-féle sajtópropaganda is. A külföldön működő összes cseh nacionalista komiték már 1915 óta egységes irányítás alá kerültek a halálraítélt és emigrált Massaryk prágai professzor és volt bécsi birodalmi képviselő tevékenysége révén, aki a háború alatt a londoni egyetem tanára s az újonnan alapított szláv intézet igazgatója lett. A cseh aspirációkról »*New Europe*« címen, a Parisban működő Benes dr.-rai együtt megindított folyóiratban tájékoztatta az angolszász közvéleményt. Bár a tótok — a *New Europe* cikkeivel ellentétben — a clevelandi ligájukkal folytatott tárgyalások kapcsán nem fogadták el a csehek előterjesztéseit a jövő Csehszlovákiára nézve, Benes dr. mindazonáltal folytatta a csehszlovák állam propagálását. Nyugat-magyarországot is követelte korridor gyanánt Szerbia felé, amelyei szintén jelentősen, többek közt az egész Bánáttal növeltek volna Seton Watson, a szlávok angol protektora szerint azonban a Bánát Románia hadbalépése esetén felerészben ez utóbbit illette. A párisi-környéki békéknek ezek az alapvető megállapodásai az érdekelt területek lakosságának minden megkérdése nélkül történtek. A lausanne-i nemzetiségi kongresszus (1916) ugyan kimondotta, hogy semmiféle területi annexió az érdekelt lakosság véleménye nélkül nem eszközölhető, de azért Korfu szigetén, ahol 1915 óta a hontalan szerb kormány székel, még sem az érdekelt lakosság, hanem Pasi es miniszterelnök és Trumbics emigrált dalmát képviselő szerződtek Horvát-Szlavonországnak Szerbiához való csatlakozására, amelyhez még a Bánát, Bácska, Baranya, azután Krajna, Isztria és Dalmácia került volna. Hogy ezek a nagy kultúrájú délszláv tartományok egyenrangú fél gyanánt kerüljenek-e be Nagy-Szerbiába, vagy csupán bekebelezett részeivé váljanak annak, arról nem esett szó, mert a Nagy-Szerbiát propagáló tizenhéttagú párisi bizottságban csak két horvát foglalt helyet.

Ezeket a politikai lépéseket csakhamar átvitték katonai tév. Massaryk, akit az autant már 1916-ban az összes csehszlovák haderők fővezérévé tett, az antant valamennyi fogolytáborában megindította a csehszlovák brigádok; toborzását. Az egyik ilyen brigád 1917 nyarán első ízben küzdött Brussilov offenzívája alatt volt bajtársai ellen, majd a francia és az olasz fronton is megállapították cseh brigádok működését. Hogy az antant előtt a tótok egy képviselője is szerepeljen, Massaryk és Benes harmadiknak Stefamik Parisban élő csillagászt vették maguk mellé hadügyminiszter gyanánt. Massaryk csakhamar megjelent Szibériában is, ahol csapatai eleinte az ellenforradalmi megmozdulásokat támogatták, majd tovább ment Amerikába, hogy Wilsonnak feltárja a csehszlovák állam szük-

séges voltát. A tótok ügyét úgy juttatta dülőre, hogy a pillsburgi egyezményben önálló közjogi berendezést, hadsereget és közigazgatást biztosítóit nekik, úgyszintén önálló képviselőket a békekonferencián. Ugyanúgy, mint a korfui egyezmény aláírásánál a horvátok, szlovének, dalmátok, úgy Pittsburgban is hiányoztak a felvidéki tótok. De azéri Massaryk elérte a csehszlovák állam elismerését szövetséges fél gyanánt, ami erősen hozzájárult Wilsonnak a csehek és délszlávok javára történt későbbi állásfoglalásához.

Egy Parisban székelő cseh nemzeti tanács igyekvései folytán sikerült még egy katonai egyezményt is létrehozni Franciaország, valamint a csehek és lengyelek között. Ezzel szemben a délszlávoknál bonyodalmak állottak be. A korfui egyezményben szereplő osztrák tengerpart és Isztria olasz igények tárgyát is képezte, sőt; az 1915-i londoni egyezményben Olaszországnak az antanthoz való csatlakozása fejében oda is ígérték. A korfui egyezménynek ezt az olasz érdekekkel való összeütközését Selon Watson, továbbá Wickham Steed, a *Times* volt bécsi tudósítója küszöbölték ki; 1918 márciusában Trumbic és Olaszország megbízottja, Torre közöli közvetlen eszmecsereit létesítőkkel, amely az ellentétek áthidalására és a jövődé délszláv állam elismerésére vezetett, a monarchia elnyomott népeinek római kongresszusán. Northcliffe és Watson ez alkalommal elérték a lausannei önrendelkezési pontozatok letompítását, mire Trumbics a jugoszláv kérdés rendezésére vonatkozó jegyzőkönyvek kicserélése alkalmával (1918 április, — megint minden meghatalmazás nélkül — a monarchia összes szlávjainak képviselője gyanánt lépett fel. A római paktum, a mai Jugoszlávia alaptörvénye részére a csehek szereztek meg az amerikai Unió elismerését. Ezek az emigráns megmozdulások nemcsak a Károly császár és király által újra megnyitott (1914 óta szünetelt) osztrák birodalmi gyűlésen bátorították fel a nemzetek képviselőit kirohanásokra, hanem Horvát-Szlavóniában és Bosznia-Hercegovinában a délszláv kérdés megoldását célzó mozgalmakra vezettek. A korfui paktumot megelőző 1917 májusi nyilatkozatban Zágráb és Serajevo politikai köréi még a monarchia halárain belül követelték a délszlávok egyesítését, míg 1918 májusi nyilatkozatuk már nem állt meg a monarchia határain. Az ekkor összehívott koronatanácson Michalovich horvát bán csak úgy látta lehetségesnek a délszláv kérdésnek a magyar alkotmány sérelme nélküli megoldását, ha Bosznia-Hercegovinán kívül immár Dalmácia is a társországokhoz kerül. Sarkolic gyal. tábornok, serajevo-i tartományi főnök a horvát kívánások teljesítését tanácsolta s egyben utalt arra, hogy a horvát kérdés levezetése még nem jelenti az egész délszláv kérdés megoldását, mert hiszen az összes délszlávoknak a monarchia keretében való egyesítése előbb-utóbb úgyis előtérbe fog lépni. Michalovich igényeit azonban nemcsak magyar részről vetették el, Fiume lehetséges elvesztése miatt, hanem osztrák államférfiak is aggályokat nyilvánítottak aziránt, vajjon a megduzzadt Horvátország nem fogja-e Ausztria szlovénéit is magához vonzani, amivel elzárulna az ausztriai németiség útja Trieszt felé. — Az emigráns-mozgolódásokkal versenyző hálást váltott ki a monarchiában az orosz forradalom

fejlődése. A fogságból hazatért s újra a frontra küldött emberek megmételtyezték bajtársaik gondolkodását. A hátszágai alakulatok lázadásai szaporodtak. A sztrájkmozgalmak is minduntalan kemény próbákra tették a monarchia elgyengült gazdasági szervezetét és a baloldali sajtó erős befolyást nyert a szegényebb néposztályok hangulatának irányítására. Az uralkodó környezetében csakhamar az a meggyőződés vert gyökeret, hogy a monarchia kormányzata kifejezetten demokratikus jellegű legyen. Ez vezetett Magyarországon a választójogi kérdésben Tisza bukására, Bécsben pedig a német irányzatú szociáldemokraták megerősödése folytán a cseh alkotmánytervezet (octroi) elakadására s az erélyes Clam-Martinic kormány távozására. A monarchia mindkét államában most letűnt az erős kéz uralma. Clam utóda, Seidler lovag csak az ügyek vezetésére szorítkozott, egyébként mindent a parlamenti »klubok« (pártok) akarására bízott. Mikor aztán a cseheket tartományuknak külön cseh- és külön németnyelvű körzetekre való felosztásával próbálta megbékíteni, a kísérlet teljesen kudarcot vallott. Külföldön aggasztóan súlyosbította ezt a helyzetet Lansingnak, az Unió külügyi államtitkárának proklamációja a cseh és délszláv aspirációk elismerésével, ami az első részt ütötte Wilsonnak a monarchia népeinek jövő sorsuk végett saját elhatározást biztosító 10. pontján. 1918 nyarán Prágában és Laibachban. már egy-egy nemzeti tanács működött, hivatalos jelleg híján ugyan, de annál több befolyása volt a nacionalista körökben. És mikor augusztusban. a monarchia iránt az egész háború folyamán még Franciaországénál is nagyobb rokonszenvet tanúsító Anglia szintén elismerte a cseh aspirációkat, Bécsben általános volt az elképedés. Károly király, úgyszintén Burián külügyminiszter, akkor a német főhadiszálláson időztek, ahol ismét minden erejüket latba vetették az ántánt hatalmak kiküldendő képviselőivel való közvetlen eszmecsere nyélbeütésére. A német császárnak és környezetének nem csekély fáradságába került, hogy Károly királyt eltérítse »Mindenkéhez« címzett, Burián részéről már készen tartott békefelhívása kiküldésétől. Helyette Vilma holland királynő békeajánlata indult ki az ántánt és társult országaihoz, de csirájában meghíusult, mert nem sikerült német részről kötelező ígéretet nyerni Belgium restaurálására. Ezek után a bécsi külügyminisztérium mégis elérkezettnek látta az időt, hogy szeptember közepén — a berlini körök érdektelen magatartása ellenére — közzétegye a »Mindenkéhez« intézett békekiáltványt. Választ azonban csak saját szövetségesei külügyminisztériumaiból kapott, míg Wilson szeptember 27-én kijelentette, hogy »a világ nem kíván békefeltételeket, hanem az igazság végleges győzelmét.« Két nappal később aztán már a német hadvezetőség is kérte egy békeajánlat közzétételét. Bécsben ezalatt a külső akciók sikere híján belső béke elérésével próbálkoztak meg abban a reményben, hogy a monarchia utolsó életerői valamiképpen megmenthetők lesznek.

Hussarek professzor az új osztrák miniszterelnök már szakított a német irányzattal (Deutscher Kurs) s az ausztriai nemzetekkel, elsősorban a délszlávokkal kezdett tárgyalni. Előde. Seidler dr. tervei

egy Zágráb körüli délszláv csoportosulásra vonatkoztak, amely Szerbiával szövetségi kapcsolatba lépett volna. Hussarek ezirányú szándékait mindenekelőtt egy Magyarországgal elérendő megállapodástól tette függővé. Annak az elgondolásnak az alapján, hogy Horvát-Szlavonországnak a tervezett autonóm délszláv alakulathoz való csatlakozásán dől el az egész kérdés, jegyzéket intézett a m. kir. kormányhoz, az elsőt a monarchia fennállása óta. A magyar államiság szempontjából azonban a horvát kérdés lényegesen más képet mutatott. A Fiume városán kívül eső terület már tiszta horvát; az ország egyetlen kikötőjének birtoka — tehát mindig a Horvátországgal való állami közösség fenntartásával függött össze.

Magyarországnak Horvát-Szlavóniáról a délszláv kombináció javára való lemondása esetén kérdésessé vált volna egyetlen tengeri kikötőjével való közvetlen összeköttetése, sőt a 67-es kiegyezésben lefektetett fiumei provizórium esetleges megváltozásával Fiume birtoka is, inig Horvátország'a tengerpartján egész sor kisebb, kiépíthető kikötővel (Zengg, Buccari stb.) rendelkezett. Magyar részről tehát az Ausztriával való tárgyalások helyett olyan megoldást kerestek, amely Morvát- és Szláv ön országoknak a Magyar Szent Koronával fennálló közösségei nem érintette volna. Ez a felfogás megmaradt Hussarek budapesti megbeszélései alkalmával is, amelyeken Wekerle meggyőzésének reményében báró Sarkotic tábornok, a délszláv kérdésnek talán legalaposabb ismerője is résztvett.

Bulgária kiesése és az antant nyugati katonai sikerei folytán a berlini parlamentben előrenyomult a békepárt, ami Bécsben is újabb békelépéseket érlelt meg. XY. Károly király ezeket belpolitikailag a Wilson-i pontoknak megfelelő új irányzat bevezetésével akarta egybekapcsolni. Mindenekelőtt az összes délszlávok egyesítését óhajtotta, lehelőség szerint Szent István koronája alatt. Csakhogy egyik kormánya sem tudott vele lépést tartani. Wekerle kisebbségi kabinetje az ellenzéktől — Tiszától — függött és így sem a királytól sürgetett általános választójogi, sem a délszláv kérdésben, nem íudott végleges program mot adni. Azok a részleges intézkedések, amelyekre sikerült idejében kijutnia, tulajdonképpen felülről is, alulról is megingatták helyzetét.

Hasonló félrendszabályok voltak azok a bejelentések, amelyeket Hussarek október első napjaiban a bécsi birodalmi tanácsban tett, a föderatív alapon átalakítandó Ausztria alapelveire nézve. Galíciát az önálló Lengyelországnak szánta, de egyúttal határozottan síkra szállt a német birodalmi kabinet részéről akkortájt újból felvetett német-lengyel megoldás ellen, mert Károly királyt környezete még most is abban a hiedelemben tartotta, hogy a lengyel trón kizárólag az ő személyét illeti. Ausztria németajkú területei az alpesi és Sudeta-vidékkel egyetemben, úgyszintén a cseh, morva és sziléziai területek, valamint a déli olaszlakta területsávok egy-egy szövetségi államot képeztek volna. Bosznia-Hercegovinát Ausztria szlovénéivel együtt Horvát-Szlavonországhoz kapcsolták és ez a komplexum eselig még Dalmáciát is megkapta volna. Horvát-Szlavónország jövőbeli közjogi állását nem érintette. Ennek a kérdésnek a felvetését

igyekezett elkerülni, nehogy a küszöbön álló átalakulás nehézségeit egy Magyarországgal szemben beálló ellentét is fokozza. Horvát-Szlavónországnak a föderalizálandó Ausztria délszláv államához való hozzákapcsolása helyett Magyarországon még mindig ellenkező értelmű megoldás állt előtérben: az összes délszlávoknak a monarchián belüli egyesítése céljából Ausztria délszláv tartományai Horvát-Szlavónországhoz csatoltattak s az így megnagyobbított társországok a szűkebb Magyarországgal Szent István koronája alatti közjogi kapcsolatba kerültek volna (nagyhorvát megoldás). Bosznia-Hercegovinát Wekerle »Corpus Separatum« alakjában kívánta a Magyar Szent Koronához csatoltatni, míg a horvátok maguknak követelték. A kérdés tanulmányozására Tisza szeptember végén Serajevóba érkezett. Ottani tapasztalatai azonban meggyőzték arról, hogy a tartományok mit sem akarnak tudni a Habsburg dinasztia alatti további megmaradásról, se nagyhorvát, se föderatív osztrák formában. Bulgária letörése a monarchia szlávjainál fenyegető elszakadási lörekvésekre vezetett. Sarkotic tábornok és a Serajevóba érkezett, báró Spitzmüller közös pénzügyminiszter tisztán átlátták az új helyzetet és az uralkodónál sürgönyi előterjesztéssel éltek Bosznia-Hercegovinának Horvát-Szlavónországgal és Dalmáciával való rögtöni összekapcsolására nézve, amely államcsoport később Magyarországra támaszkodhatott volna. Mindketten ebben látták, alkalmas katonai tehermentesítő akciók híján az egyetlen eszközt a monarchia balkáni helyzetének megmentésére. A megfelelő politikai rendszabályok elmaradása, ezzel szemben a központi hatalmak részéről Szerbia fokozatos kiűritése, megtette hatását s a szlávok maguk vették kezükbe ügyeik rendezését: Zágrábban október 6-án 85 politikusból Narodni Vijeće (nemzeti bizottság) alakult, céljául tűzvén ki a délszláv ügyeknek döntésre való önálló előkészítését. A Szent István Koronájával való további közösséget most már a mérsékelt politikai rétegek is csak kifejezett nagyhorvát politika (Fiume) lehetőségétől tették függővé.

Hussarek bejelentéseit is váratlanul fogadták. Tusar képviselő a cseh kérdést világproblémának és csakis a békekonferencia által megoldhatónak nyilvánította. Stanek honfitársa a Keleti tengertől az Adriáig terjedő 3 szláv állam (Lengyelország, Cseh-Szlovákia, Jugoszlávia) szükségességéről beszélt és büszkén vallotta, hogy a csehek saját jószántukból egy csepp vért sem ontottak a központi hatalmakért. Klofac pedig kijelentette, hogy nincs földi hatalom, amely a horvátokat és szlovéneket szerb fajtestvéreiktől elválaszthatná. A kisebb néptörzsek szónokai mérsékletet és a monarchia egészéhez való ragaszkodást tanúsítottak. Görz képviselője szerint az idők irányzata a népek összefogását diktálja, nem pedig a fennálló egységek szétforgácsolódását. Merán szónoka nem látott okot arra, hogy földjei szabad véleménynyilvánítás esetén Tiroltól esetleg elszakadjanak. Kelet-Galicia képviselője pedig egyenesen tiltakozott ruténlakta szülőföldje Lengyelországnak való kiszolgáltatása ellen és ragaszkodott az összes ukrán (rutén) törzseknek a monarchián belül való egyesítéséhez. A történelmi nemzetekkel szemben a kisebb-

bek persze gyengéknek bizonyultak, mert az új történeti erők hordozói nem ezek, hanem amazok voltak.

A Bécsben elhangzott cseh felszólamlásokat a prágai cseh nemzeti tanács Ausztriával való mindennemű tárgyalások határozóit elutasításával nagyon is érthető tormaiba öltötte s egy cseh nemzeti adó kivetésével, valamint a harctérre szánt élelemszállítmányok visszatartásával egészítette ki. A párizsi cseh komité kebelében ugyanakkor az első Franciaországtól s nemsokára Olasz- és Angolországtól is elismert cseh kabinet alakult meg Massaryk elnöksége alatt. A párizsi lengyel nemzeti tanács gondoskodott a varsói körök tiszta nemzeti irányban való befolyásolásáról, amelyek csakhamar megkezdték egy lengyel alkotmányozó nemzetgyűlés előkészületeit.

Az uralkodó az izgatott hangulat mérséklése végett összehívta Badenba Ausztria mindenik néptörzsének képviselőjét, összesen 29-et. Valamennyien nyíltan hangoztatták nemzeti önállóságra irányuló törekvéseiket, még a németajkúak is; az ukránokat Lengyelország feltámadásának életjelei ösztökélték lemergi nemzetgyűlésükkel való sietségre. Csupán Görz szónoka tolmácsolta a hú friauliak hódolatát.

Ezek alapján az uralkodó arra szánta el magát, hogy Ausztria népeit szabadjára bocsátja, abban a reményben, hogy így megelőzi az antantot e népek felszabadításában, amelyek azután a schweizi vagy amerikai mintára átalakítandó föderatív (önálló államok szövetségét képező) Ausztriában saját akaratukból fognak újból egyesülni. A felülről való engedékenységet az alulról való nyomás is befolyásolta. Az uralkodó ismerte az akkor Pantz és Teuffel német nemzeti képviselők által szerkesztett, Ausztria likvidálására és a föderatív állani proklamálására vonatkozó felhívást. Egyúttal azonban osztrák és magyar részről egyaránt figyelmeztették, hogy ne foganatosítsa az átalakulást mindkét kormányának megfelelő megváltoztatása és egy határozott békeprogrammal rendelkező új közös külügyminiszter kinevezése előtt. Ezenkívül szükséges volt, hogy az ilyen átalakulás Magyarország hozzájárulásán is alapuljon, ahol az ausztriai eseményeket természetesen élénk érdeklődés kísérte. A magyar országgyűlés nyári szünete folytán az egyes pártok képezték a politikai megbeszélések színhelyét. A Nemzeti Munkapárt ülésén Tisza kijelentette, hogy Ausztria átalakulása megingatja a 67-es kiegyezés alapjait és az események további fejlődése a dualizmust meglevő formájában nem fogja meghagyhatni. A 48-as alkotmánypártban pedig Wekerle úgy nyilatkozott, hogy Magyarország immár nem áll azzal az Ausztriával szemben, amellyel a 67-es kiegyezés és a többi-közös ügy összekötötte, aminek folytán a fennálló kapcsolatok a jövőre nézve nem maradhatnak fenn, hanem Magyarország részére saját politikai, gazdasági és katonai érdekei érvényesítését fogják szükségessé tenni. Ez a kérdés Wekerlénél akkor annyira előtérben állott, hogy az összes délszlávok Szent István Koronája alatti egyesítése kérdésében a királynak — a id Horvát-Szlavónországnak nyújtandó megfelelő közjogi kedvezményeket is sürgetett — nem tudott konkrét állásfoglalást beterjeszteni. A Zágrábban aggasztóan fejlődő politikai eseményeket -- Mihalovich bán hivatali esküje

ellenére nyíltan érintkezésbe lépett a korfui szerb kormánnyal és a magyar kormány által való felmentését nem vette tudomásul — liberális államférfi léte nem akarta erőszakkal alkotmányos irányba visszatérlni; a horvát helyzet egy esetleges javulása reményében a kivárás álláspontjára helyezkedett s ezért az alkotmányra alapozott zárt frontot állított a horvátokkal szembe. A délszláv kérdésben való tárgyalásokra is kizárólag ezen az alapon volt hajlandó. Ezt az álláspontját a királlyal szemben is fenntartotta, aki panaszkodott bizalmasának, Szerényi bárónak, hogy magyar miniszterelnöke nem fedezi őt. A reichenau kastélyban folyó politikai megbeszélések így aztán okt. 10-én Wekerle lemondására, 13-án pedig — egyelőre Hussarekkel — egy császári kiáltványban való megállapodásra vezettek. Mivel azonban a központi hatalmak éppen új békelépést határoztak el, Szerényi pedig nem vállalta a kabinetet, a kormányválságot egyelőre elhalasztották. De a válság azért már beállt. Az általános választójog programjával és Károlyi Mihály, valamint egy szocialista részvételével alakítandó új kabinet létrejötte elakadt Tisza és Andrassy nézeteltérésén, mivel az utóbbi a király előtt visszavonta eredeti engedékenységét.

Az orosz forradalom óta a bécsi kormánykörökben képviselt demokratikus álláspontot Károlyi Mihály pendítette meg a király előtt azzal, hogy ezekre az elvekre kellene áthangolni Magyarország kormányzását is egy katasztrófa elkerülése végett. A király akkor még teljesen távol állt attól, hogy ilyen alapon Károlyit kormányalakítással bízva meg, mert hiszen a történeti pártok nem támogatták. Szolgálatait azért a jövőre nézve mégis biztosítani akarta, egyrészt Károlyinak a német szövetségesre nézve elfoglalt tartózkodó álláspontja miatt — ellentétben a németbarát Wekerle-kormánnyal — a másik okot képezték az ántánt országaiban birt összekötetései, ? esetleges újabb békeakciók esetére. Károlyi ki is jelentette kihallgatása után, hogy a jövő egyetlen reálpolitikusát magában a királyban látja. A király további tárgyalásai a délszláv kérdés megoldása és ezzel kapcsolatban a Magyarországgal való perszonál unió létrejötte körül mozogtak. Návay Lajos kormányalakításának ez a két sarkalatos pont képezte volna az alapját. Tiszának a választójog kérdésében tanúsított állhatatossága folytán azonban Návay is kitért a megbízatás elől és Apponyi Albertet ajánlotta maga helyetti Apponyi oldalán volt Wekerle miniszterelnök is, aki mindenáron el akarta kerülni a Szurmay honvédelmi miniszter alatt tervezett erős kéz kormányának létrejöttét. Károlyi viszont Apponyi ellen foglalt állást, azzal az indokolással, hogy az idők nem alkalmasak nemzeti irányzatú politikára.

Az új külügy miniszter jelölt, Szilassy báró, a monarchia mindkét államának föderalizálását ajánlotta, amit azonban Magyarország közjogi és etnográfiai viszonyaira való tekintettel, maga az uralkodó látott lehetetlennek. Hasonló elintézésben részesült Kristóffy Józsefnek, az emlékezetes Fejérváry-kormány belügyminiszterének azonos értelmű felségbeadványa.

A válság tovább tartott, mert a kormány végleges lemondását

a készülő újabb béke jegyzék miatt halasztották el, s Wekerlét újból Bécsbe hívták. Utazása alatt a koronatanács már tárgyalta az Ausztria átalakulására vonatkozó császári manifesztumot. Spitzmüller közös pénzügyminiszter is kivihetetlennek látta Magyarország hozzájárulása nélkül és utalt a manifesztummal egyidejűleg kiadandó magyar királyi kiáltvány szükségességére, amelynek azonban már a délszláv kérdés kész megoldását, legjobban a nagyhorvát formában, kellett volna tartalmaznia. Ennek végleges tisztázása céljából Hussarek a megérkezett Wekerlével a király előtt tárgyalt Magyarország Horvát-Szlavóniának a délszláv szövetségi államhoz való csatolását illető hozzájárulásáról. Wekerle a manifesztumot érdemileg csak irányjelzőnek tekintette kedvezőbb béke elérése céljából, míg végleges szerepe az országgyűlés által határozottat volná meg. Kívánsága ezért az volt, hogy a délszláv kérdés horvát része ne befejezett tény gyanánt szerepeljen Ausztria közjogi átalakulásában s a császári manifesztum kifejezetten utaljon arra, miszerint a benne szereplő közjogi átalakulások nem vonatkoznak a Magyar Szent Korona országaira. Hussarek igyekezett ezt a kívánságot elkerülni, nehogy a manifesztumban Horvát-Szlavónország jövődő állását illetőleg félreérthetőségek szerepeljenek. Burián külügyminiszter is Wekerle pártján volt, míg a rendkívül erősen ellenálló Spitzmüller, akinek jelenléte a tanácskozást döntően befolyásolta volna, el volt utazva.

Az akkor rendkívül kimerült király Wekerle és Burián érveivel szemben nem tudta elszánni magát arra, hogy többszörösen lemondott magyar miniszterelnökét végleg felmentse, sőt arra sem volt akkor elegendő ereje, hogy az akkor nagyon is előtérben álló Szurmay tábornok kabinetjére — az erős kéz uralmára — támaszkodva, új választások alapján összeülő országgyűlés elé vigye a délszláv kérdést. Wekerlének főleg azzal sikerült a király érveit teljesen leszerelnie, hogy a délszláv kérdésnek bármely, a magyar kiegyezésnek ellentmondó értelmű megoldása feltétlenül koronázási esküje megszegésével lenne egyenlő, ami Magyarországon jelentős hangulatváltozást vonna maga után. Ezek alapján a király végre hozzájárult Wekerle kérésének teljesítéséhez.

Burián békejegyzéke" miatt Bécsben és Budapesten összeültek az utolsó parlamenti delegációk. Mindkettőben közös ügyek helyett inkább a monarchia két országát egymástól elválasztó eseményekről volt szó. A délszlávok önálló képviselőtüket követelték a fegyverszüneti és béketárgyalásokon, a csehek legközelebbre bementék prágai kormányuk megalakulását, a galíciaiak meg már az önálló lengyel állam polgárai gyanánt beszéltek. A magyar delegációban Károlyi Mihály annak összehívását egyenesen a magyar nemzet arculcsapásának nyilvánította. Helyén volt a sietség. A bécsi miniszterelnökségen munkában volt a császári kiáltvány. Eredeti fogalmazása névszerint felemlítette Ausztria valamennyi szövetségi államát!, melyek száma hét lett volna: két német (németlakta Ausztria és a Sudeta-vidék); egy északi szláv (Csehország a Sudeták nélkül, Morvaország és Szilézia); egy délszláv («Illyr királyság», Ausztria délszláv tartományai); egy keleti szláv (Halicsi királyság v Kelet-Galícia); egy

olasz (Trieszt mint birodalmi szabadkikötő, olasz egyetemmel; és egy román (Bukovina).

Nyugat-Galiciát az önálló Lengyelország kapta. Miután azonban a király Wekerle előterjesztését elfogadta és őt a Magyarországnak a föderatív Ausztriával szemben létesítendő personal uniója közzétételére is felhatalmazta, amitől Wekerle még remélte a horvátiokkal való megegyezés lehetőségét, a szövetségi államok névszerinti megnevezését báró Eichhoff főhadiszállásbeli osztályfőnök befolyására törölték. Mikor aztán Hussarek okt. 16-án a parlamenti pártvezéreket a manifesztum végleges alakjáról tájékoztatta, csak a német pártok vették tudomásul. A csehek, nem látva benne garanciát a tótok bekebelezésére, nem jöttek el. A délszlávok eleget teltek ugyan a meghívásnak, de az értekezlet után a csehekkel egységes eljárásban állapodtak meg. Az ukrán képviselők azt kifogásolták, hogy a manifesztum csak általános irányelveket tartalmaz. A lengyeleket nem is érdekelte. A lengyel klub vezetőségének éppen Varsóban voltak fontosabb tárgyalni valói. A románokat Magyarországra való tekintettel kapcsolták ki, az olaszokról pedig szó se esett benne. Az általános elégedetlenséget a csehek és délszlávok kezdték azzal, hogy még aznap visszautasították a manifesztumot.

Másnap, okt. 17-én, a manifesztum közzétételre került. Hűségesek osztrák népeinek a császár tudtul adta benne trónralépte óta a béke kiharcolására irányuló szakadatlan törekvéseit, úgyszintén azt az elhatározását, hogy a haza újjáépítését népeinek szabad közreműködésével »azon alapelvek szellemében viszi keresztül, amelyeket a szövetséges uralkodók békeajánlatukban magukévá tettek. Ausztria, népeinek akarata szerint, szövetségi állammá fog lenni, amelyben mindenik néptörzs települési területén a maga saját állami közületét képezi. Ez Ausztria lengyel területeinek a független lengyel állammal való egyesülését semmi módon nem érinti. Trieszt városa és környéke, népessége kívánságának megfelelően külön (közjogi) állást nyer. Ez az átalakulás, amely a Magyar Szent Korona országainak integritását semmilyen módon nem érinti, mindegyik nemzeti államegyednek az önállóságát biztosítani fogja, de közös érdekeket is hathatósan fog védelmezni... « Az átalakulás előkészítésére a fennálló közjogi intézmények mellett Ausztria mindenik nemzete és néptörzse a birodalmi tanácsi képviselőit magában foglaló nemzeti tanácsok útján volt jogosult közreműködni. A »nagy békeműre a Mindenható áldását kérve a manifesztum azzal az óhajjal zárult, hogy »hazánk, megszilárdulva azon nemzetek közös egyetértése alapján, amelyeket magában foglal, szabad népek szövetsége gyanánt kerüljön ki a háború viharaiából. — A császári kiáltvány területi határozmányai az előbbieken szószerint szerepelnek. A délszláv-kérdés tehát el volt benne hallgatva.

A Magyarországot érintő kitételek alapján Bécsben azt remélték, hogy a délszláv kérdésben Magyarország támogatásával sikerül majd mégis megoldást találni. A dolog azonban másként alakult, mert a manifesztum Magyarországon is ősi történeti erőket ébresztett új életre.

II. BÉCS ÉS BUDAPEST UTOLSÓ MÉRKŐZÉSE.

Az osztrák-magyar kiegyezés 1867-től 1918-ig jelentős átalakulást futott be. Eredeti rendeltetése Ausztria königráti vereségével függött össze, amely a győztes Poroszországnak juttatta a német államszövetség (Bund) vezetőszeropét. A német ügyekből ezentúl kizárt Ausztria most már nem rendelkezett olyan erővel, amelyek biztosították volna egység alakjában, még mindig német nyelven kormányzandó nemzetei és népfajai együttmaradását. A kiegyezéssel azonban Ferenc József megadta a magyarságnak azt a lehetőséget, hogy az ausztriai németiséggel úgyszólván kormánytöbbségre lépjen a kettős birodalom többi kilenc nemzete és népfaja felett. De mikor meghalt az a nemzedék, amely a kiegyezést megelőző évtizedes reformtervezetek vigasztalan korszakát és nehézségeit végigélte, fordult a kocka: az utódok generációja már nem azt nézte, hogy a kiegyezés a monarchia életerőinek még így is csak nagy nehézségek árán elért egyensúlybantartását jelenti, hanem azt mindig a Habsburg-korszakot megelőző magyar alkotmányosság és az erre támaszkodó 48-as alkotmányeszmék szemszögéből értékelte és bírálta.

A magyar alkotmányos életnek a kiegyezés alapján való kiépítése képezte Tisza Kálmán kormányának legfőbb törekvését. Az Eötvös József-féle 1868-as nemzetiségi törvény, amely erősen mutatta Kossuth Lajos nemzetiségi terveinek hatását, egyelőre nyugalmi helyzetet teremtett a végeken. Csakhogy Kossuth Lajos turini leveleinek hatása alatt a függetlenségi (48-as) párt mindjobban kezdett megerősödni, úgyhogy a kormánynak csakhamar számolnia kellett a 48-asokkal való fúzió szükségességével. Az 1875-ös részleges fúzió súlyos áldozatot igényelt: a nemzetiségi törvényt hatályon kívül kellett helyezni. Hasonló következménye volt a fúzióknak a horvát-magyar viszonyra is, mert a horvátokkal való kiegyezés (1868) ígértlistáján szerepelt feltételek megvalósításáról többé nem lehetett szó. A zágrábi politikai körök emiatt közvetlenül próbálkoztak Béccsel összeköttetést létesíteni. Ha ez a kísérletük meg is hiúsult Ferenc Józsefnek a kiegyezés pontozataihoz való ragaszkodásán, ebben mégis lefektették a társországoknak a monarchia közös ügyeiben való közvetlen érdekelttségét. A nemzetiségek intelligenciáját az új helyzet folytán könnyen befolyásolhatták az ausztriai föderalista eszmék s a 80-as években ott beállott óriási szláv előretörés (neoszlavizmus; hatásai. Csehországban akkor a cseh nyelvet egyenjogúsították a némettel és Prágában külön cseh egyetemet és műegyetemet létesítettek. A ezek történettudomány a Felvidéken kezdte propagálni Palacky cseh tudósnek a cseh és a tót nép faji egységére vonatkozó hipotézisét. A tótok Maticák irodalmi társaságában és három középiskolájukban csakhamar olyan magyarellenes izgatás kapott lábra, hogy meg kellett azokat szüntetni. Képzeltető, hogy a cseheknek ez a körülmény micsoda alkalmat nyújtott magyarellenes propagandára, amelyben Zágráb ellenzéki köreit is segítségül hívták. Az oláhságnál és a Ruthénföldön nemcsak a monarchia gyengítését célzó orosz agitáció, de az orthodox egyház is segítette a szepara-

tista propagandát. Minden pópa, minden tanító — nemcsak a hazai, de az ausztriai rutén-oláh vidékeken, Kelet-Galiciában és Bukowinában is — engedelmes eszköze volt Bukarestnek vagy Szentpétervárnak. Az oláhokat, akik már 1869-ben kimondták a passzív rezisztenciát, még jobban felbátorította az önálló román királyság megalakulása, ahol csakhamar megindult az odakinn élő 100.000 csángómagyar eloláhosítása. A romániai főiskolai ifjúság mindamellett nem habozott, 1891-ben az erdélyi románság sérelmeit röpiratba foglalva a világ kultúrnemzeteihez juttatni. A magyar ifjúság mélyenszántó válasziratban tájékoztatta a művelt világ nemzeteit az oláh röpirat túlzásairól, de nem igen érte el az illetékes helyeket mert hiszen a kiegyezés Magyarország részére sem külön külügyminisztériumot, sem pedig külképviselőket nem rendszeresített. Ezzel szemben a bukaresti »Kulturliga révén a román röpirat a világ minden tájára elvitte a dáko-román elméletet és az erdélyi oláh »öslakók« elnyomatását. 1892-ben az oláhok a magyar kormány megkerülésével memorandumban akarták követeléseiket Ferenc Józsefnek átnyújtani, aki azonban nem fogadta a küldöttséget, mire a memorandumot ugyanúgy terjesztették világgá, mint a főiskolás röpiratot. A memorandum aláírói csak enyhe börtönbüntetést, sőt majdnem büntetésük megkezdésekor valamennyien kegyelmet kaptak ugyan, de az oláhok újólág a művelt világ közvéleményéhez fordultak panaszaikkal.

A hazai nemzetiségek mozgolódása nemcsak az ausztriai nemzetek, még sokkal vehemensebb formában megnyilvánuló küzdelmének képezte visszhangját, hanem egyúttal felbátorította Bécs udvari és katonai köreit a magyar parlamentarizmussal való szembehelyezkedésre. A 48-asok emiatt fokozódó ellentétbe kerültek a tábornoki és vezérkarral, amely magát a monarchia összes nemzetei és néptörzsei felett álló, kizárólag a közös érdekek megvédésére hivatott testületnek tekintette és a hadsereg szellemét is ebben az irányban akarta állandósítani; ez azonban egyértelmű volt azzal, hogy a magyar nemzet régi katonai hagyományai a hadseregben nem juthatnak a nekik kijáró jelentőségre. A 48-asok ezért a katonai köröknek ezt a szellemét a magyar nemzet léte ellen irányuló áramlatnak fogták fel és minden módon igyekeztek megakadályozni a hadsereg szervezete, úgyszintén a közös ügyeket szolgáló intézmények kiépítését. Utóbbi tekintetben állásfoglalásukat szintién azzal a ténnyel magyarázták, hogy különösen a külügyminisztériumban magyar szempontok egyáltalán nem léteztek. Aki a diplomácia szolgálatában állott, annak akkor még a Ballhausplatz mentalitására kellett áthangolnia meggyőződését, úgyhogy elveszettnek volt tekinthető a magyari érdekek számára.

1888-ban került első ízben az országgyűlés elé a véderő létszámának felemelése, mire Tisza nyomban megbukott. A 48-asok ezt az első diadalukat Kossuth Ferenc vezetésével az önálló magyar vámterület kiharcolására is ki akarták terjeszteni. Mivel ez nem sikerült olyan könnyen, mint az első véderő javaslat elhárítása, a századfordulón a nemzeti párttal együtt a parlamentáris obstrukció eszkö-

zéhez folyamodtak a Bánffy-kormány megbuktatására. Utóda Széll Kálmán jobban meg tudott férni az ellenzékkel; sőt Ferenc Ferdinánd morgantikus házasságkötése alkalmával az egész országgyűlést sikerült kedvező állásfoglalásra hangolnia azzal, hogy a Pragmatica Sanctiót Magyarország részéről önállóan értelmező törvényjavaslatot cikkelyeztetett be. Állása azonban rögtön megrendült, amikor 1905-ban a véderő javaslat 15.000 újoncot kért az országgyűléstől. A hadsereg magyar részének magyar szolgálati nyelve és magyar zászlókkal és szolgálati jelvényekkel való megkülönböztetése most egy évtizeden át a magyar parlamentarizmus, de az egész monarchia politikájának is legkényesebb és legnagyobb horderejű kérdésévé nőtte ki magát. A 48-asok szélső sorai úgy igyekeztek a közvéleményben követeléseiknek minél szélesebb alapokat szerezni s azt Széchenyi, Deák és Eötvös kiegyezési szempontjaitól elterelni, hogy az osztrák abszolútizmus rémségeit minduntalan felidézték. Kétségtelen, hogy ezzel felesleges és helytelen irányú erőpróbáknak tették ki a magyarságnak alkotmányos kérdésekben az angol nép után tán legjobban fejlett konzervativizmusát és érzékenységét és végeredményben két táborra osztották a nemzetet. Ugyancsak a végsőkig feszítették az Ausztriával való jóviszonyt, de még jobban Ferenc József türelmei, aki legtárgyilagosabban mérlegelt minden magyar kívánságot arranézve, hogy miképpen fogja annak teljesítése a bécsi Reichsratban képviselt hét nemzet és népfaj egymáshoz való viszonyát befolyásolni. Az ősz uralkodó a kiegyezést is úgy fogta fel, hogy a magyarság a helyreállított alkotmány fejében a hadsereg kérdését az ő saját, kizárólagos jogkörébe tartozónak tekinti, a kiegyezés pontozatai szerint. Ferenc József nemcsak nagy múltja miatt ragaszkodott a hadsereg régi formáihoz és nagyrészt már a török ellen harcolt — köztük számos mindenkor magyar legénységből álló — világszerte ismert ezredei folytatólagos fennmaradásához, de úgy vélte, hogy a hadsereg fennálló alakjában mindenkor megfelelt rendeltetésének és nagyszerűen felszívta és értékesítette magában a monarchia tizenegy nemzethez és népfajhoz tartozó fegyverforgató fércfiat; ezért kétségesnek látta, hogy a hadsereg kettéosztása esetén — amint azt a 48-asok követelték — használhatósága nem fog-e Ausztria és Magyarország mindenkori politikai viszonyának alakulásától függni. A hadsereg tradíciói mellett a magyarság ősi katonai erényei sem kerültek el Ferenc József figyelmét, de ő ezek érvényesülésére teljesen elegendő keretet látott a kiegyezés folytán létrejött magyar honvédségben, amely eredetileg tervezett második vonalbeli szerepéből kinöve mindinkább megközelítette azt a fokot, hogy a hadsereg egyenrangú részévé váljék. Az uralkodó ilyen felfogása ellenére a szélső 48-asok nem riadtak vissza a kérdés semmilyen kiéleződésétől; sőt bizonyos mértékben támogatását élvezték a nemzeti pártnak is, amelynek vezére, Apponyi Albert gróf az osztrák-magyar viszony biztosítására a kiegyezés magyarabb szempontból való kiépítését és a közös hadsereg egységének fenntartása mellett a magyarországi ezredek részére magyar vezényszó rendszeresítését hangoztatta. Csakhamar felújult az obstrukció második kor-

szaka, amikor Tisza István első ízben lépett atyja örökébe. Az obstrukcióra az uralkodó a chlopy-i hadgyakorlatokon kelt híres napiparancsában válaszolt, hangoztatva azt, hogy a hadsereg mindenkor közös otthona volt a birodalom minden néptörzsének. Az obstrukció újabb indokot látott a magyar nemzetnek néptörzsszé való iefokozásában? a harc folytatására, amely elsodorta Khuen-Héderváry kormányát is. Tisza István erre az u. n. 9-es bizottságban kidolgozott katonai engedményekkel (magyar nyelvű tisztképzés stb.) békekísérletet tett s így a kiegyezés katonai határozatait Magyarország javára megváltoztatta, miután már atyjának is sikerült! elérnie az addig »császári« hadseregnek »császári és királyi« hadsereggé való elnevezését.

Váratlan fordulat állott be az 1905-ös választások folytán, amelyekből a 48-as párt abszolút többségben jutott a parlamentbe. Ferenc József a kiegyezés bukásától tartva, báró Fejérváry Géza tábornok, darabonttestörkapitányt bizla meg a kormányalakítással és a kiegyezés minden áron való fenntartásával. Fejérváry első ténykedése az országgyűlés feloszlata volt. A képviselőház elnöke azonban megtagadta a törvénytelenül létrejött kormány elnökétől ellenjegyzett királyi leirat felolvastatását, az ellenzéki pártok pedig kimondták a nemzeti ellenállási, melynek intézésére egy vezérlőbizottságot választottak, majd felhívták a megyéket a törvénytelen »darabont-kormány« és annak főispánjai elleni küzdelemre. A vezérlőbizottságot Kossuth elnöke alatt az ország legjelesebb politikusai, közöttük Apponyi Albert, Hadik János, Zichy János grófok, Eötvös Károly, Polónyi Géza, Ugron Gábor, Vázsonyi Vilmos alkották, kik közül az életben maradtak majdnem valamennyien miniszteri tárcát nyertek el IV. Károly király uralkodása alatt. De annyi ereje Kossuthnak nem volt, hogy megfékezze a Bécs elleni, hihetetlen arányokat öltő küzdelemben a 48-asok szélső rétegeit, tulajdonképeni iskoláját azoknak, akik 1918 végén az ország sorsát kezükbe vették. A magyar nép nagy tömegeiben ekkor vesztette el a kiegyezés minden tekintélyét és jelentőségét és már csak egy nagyobb horderejű külső behatáson múlt, hogy egészen eltűnjék. Kossuth Ferenc a borválságot is felhívta a Bécs elleni küzdelem támogatására. A horvátok erre vonatkozó fiúmei határozatához a szerb kisebbségi pártok zárai konferenciája is csatlakozott, mert a 18-asok diadaluk esetére megígérték a magyar-horvát kiegyezés revízióját.

Fejérváryék az általános választójog bevezetésével próbáltak védekezni, amelytől a nemzeti ellenállás megszűnését remélték. Ferenc József azonban az osztrák kormány behatása alatt nem tudta erre rászánni magát. A mindig Bécs ellen harcoló ellenzék egyszerre Béccsel szövetkezett a magyar választójog ellen. A darabontkormány pedig a választójog kiharcolására a munkásságot is akcióba vonta, ami először robbantotta ki véres tüntetések formájában a magyar szocialista mozgolódást. Ferenc József ebben a helyzetben is ragaszkodott a kiegyezés változatlan fenntartásához, de viszont leszerelte a darabontkormánynak azt a szándékát, hogy az országháza épületében ülésező nemzeti ellenállás pártjait közös had-

seregbeli katonasággal oszlassa fel. Hosszas lelki harc után is csak odáig ment el, hogy az ülésteremben a magyar honvédség osztagai jelentek meg, amelyek parancsnoka felolvasta a királyi leiratot. A nemzeti ellenállás során Tisza István a magyarság széles rétegeinek 48-as szelleme és a nemzetiségek előretörésének veszélye miatt az általános választójog ellen foglalt állást, mire Fejérvárynak vissza kellett vonulnia az ellenzék békére hajlandó rétegei elől. A vezérlőbizottságot Bécsbe hívták és Wekerle, a véderőkérdések kikapcsolásával és választójogi reform programjával létrehozta a koalíciós-kormányt. Az új kormány azonban két tűz közé került. Egyik oldalon a 18-asok szorították a véderőkérdésben, a másik oldalon Ferenc Ferdinánd trónörökös, aki a királynál a véderökövetelések legcsekélyebb teljesítése esetére bejelentette, hogy »másnap már cylinderben fog sétálni a Ringen.« A koalíciós időszakban bukott el ugyanis Ausztriában a német pártok kormánytöbbségének lehetősége, sőt hasonló helyzet állott be Horvátországban is. Budapestnek Béccsel való váratlan kibékülése hírére Zágrábban a nemzeti pártok fúziót létesítettek a nagyszerb csoporttal, aminek folytán a magyarbarát uniópárt már nem tudott érvényre jutni. Ugyancsak sikertelen maradt a koalíciós-kormány az a kísérlete is, hogy a magyar államvasutak horvát vonalain a magyar nyelvet rendszeresítse. Mikor pedig Bosznia-Hercegovina anektálása alkalmával a horvátok sikertelenül követelték Dalmáciának paritás céljából való bekebelezését, azonnal az annexió ellen fordultak és jelentősen kiélezték az annexió válság belső erőviszonyait; az ellenzéki szellem a horvát tartományi gyűlést házfelosztatások és királyi biztos vaskeze ellenére a világháború végéig uralta.

A délszláv kérdésnek ez az első Magyarország felé áramló hulláma azután a 48-as kívánságok egyik sarkalatos pontját képező önálló jegybank meghiúsulása, úgyszintén Andrássy Gyula elégtelen választójogi reformja megingatta Wekerle helyzetét. Khuen-Héderváry Károly kormánya már Tisza István nemzeti munkapártjára támaszkodott, amely a kiegyezés és a választójog kérdésében a *status quo ante* elvét képviselte. A helyzetet az 1911-ben újból benyújtott véderőkérdések kavarták fel. A katonai igazságszolgáltatás terén sikerült Magyarországra területére nézve a magyar nyelv használatát kivívni, de a létszám felemelését az ellenzék visszautasította. Apponyi Albert mérsékelt hívei pedig, vezérük régi felfogásához híven, a magyarországi közös ezredek magyar szolgálati nyelvét kívánták ellenszolgáltatás gyanánt. A szélső 48-asok Justh Gyula vezetése alatt még Apponyi ellen is kétségbeesetten küzdtek a véderőjavaslatok feltétlen és teljes elvetéséért. Mikor minden eszközük kimerült, annak hangoztatásával, hogy az »osztályparlament« véderőkérdésekben nem lehet illetékes, megindították az obstrukciót. Ugyanazok a 48-asok, akik Fejérváryék általános választójogi reformját a végletekig támadták, most a választójog zászlaja alatt folytatták a küzdelmet. Kossuth Ferenc, aki a 48-asok mérsékelt csoportját vezérelte, a létszámfelemelés utolsó feltétele gyanánt az u. n. rezolúciót jelölte meg, amely a póttartalékosok behívását az országgyűlés mindenkori hozzájárú-

lásától tette volna függővé. A választójogért harcoló 48-asok nyomása gyors cselekvésre kényszerítette Tisza Istvánt és Andrássy Gyulát. A 67-es politika két vezére elfogadta a 48-as rezolúciót és beterjesztette a királynak. Ferenc József ezúttal is a kiegyezéshez ragaszkodott és hadúri jogainak csorbítása ellen tiltakozva, azzal fenyegetődött, hogy Ferenc Ferdinánd trónörökösnek adja át a hatalmat. Ferenc Ferdinánd abban az időben, német befolyásra egyenesen akarta a hadsereget fenntartani, politikai tekintetben pedig, a 80-as évek óriási szláv előretörésének hatása alatt a kiegyezést hézagossnak tartotta és saját környezetében, az u. n. műhelyben, Ferenc József statikus államfelfogásával ellentétben dinamikus irányú politikai tervekkel foglalkozott. A monarchia szervezetének átalakítására vonatkozó eszmét nagy érdeklődéssel kísérte, sőt az ilyen irányú tanulmányok megjelenését támogatta, és szerzőikkel személyi kapcsolatott tartott fenn. Ez a körülmény, valamint a 48-asok katonai természetű követeléseivel szemben nyíltan mutatott ellenszenv, azután a magyar politika legellentétebb vezéreivel (Apponyival a nemzeti párt ellenzéki magatartása, Tiszával és Andrássyval az általános választójog elhárítása, Wekerlével saját személyének állítólagos elgáncsolására vonatkozó besúgások miatt) fennállott feszült viszonya a magyarság elleni rosszindulat légkörét vonta egyéni-sége köré.

Ferenc Ferdinánd gondolatvilága sok tekintetben megoldatlan kérdés, mert színre barometerszerűen követte a monarchia ethnográfiai problémáinak hullámvásását. A monarchia egyensúlyi helyzete felbontását célzó törekvések ellensúlyozására — titkolódzás nélkül — épp agy nem riadt vissza az ezt szolgáló sajtópropagandától, mint az ellentábor serege. Így magyarázható meg az a körülmény, hogy trónralépése esetére egy előre elkészített terve volt Magyarország esetleges katonai megszállására. Ez a azonban akkor keletkezett, amikor a véderőküzdelem viharai tényleg bomlással fenyegették a monarchiát és a kor egyik legnagyobb történészét, a berlini Lamprecht professzort arra a megállapításra indították, hogy a budapesti események a parlamentarizmus letűnését jelentik. Sőt Oroszország és Németország között 1905-ben már diplomáciai jegyzékváltás folyt arról, hogy a monarchia tényleges felbomlása esetére területi kérdéseket ne vessenek fel. Természetes, hogy Ferenc Ferdinándot örökségének ez az ingatag helyzete rendkívül nyugtalanította és igyekezett már eleve olyan megoldási tervezeteket találni, amelyek számot vetettek volna a monarchia fennálló ethnikai sajátságaiival. Fgy-ideig a *Grossösterreich* eszméjének híve volt. Trónralépte esetére Budapesten, Prágában és Zágrábban akarta magát királlyá koronáztatni s azt Bécsben egy mindháromat felülmúló pompájú császárrá való megkoronázás követte volna, ötvenedik éve felé azonban lassan feladta a kész tervekkel való megoldás gondolatát és mindjobban elmerült a monarchia politikai és ethnikai struktúrájának, a magyar és osztrák közjognak és a különböző külföldi, szövetségi alapon felépülő államok problémáinak tanulmányozásába, hogy ezen az úton jusson el majd annakidején egy életképes megoldáshoz. Legkiválóbb

hazai és külföldi szakemberek nyertek hozzá meghívást ezeknek a problémáknak megvilágítása céljából, még a 48-as Batthyány Tivadar és Lengyel Zoltán is. Éppen a szerajevói merénylet előtt készült Ferenc Ferdinánd meghívására újólá Bécsebe utazni Y. W. Burgess newyorki professzor, az amerikai közjog legkiválóbb szakembere, ami azonban a szerajevói merénylet folytán már nem történt meg.

Ezek alapján tán helytálló az a feltevés, hogy Ferenc Ferdinándnak a magyar állameszmével szemben érzett kifejezett ellenszenvé élete végén már nem bizonyítható. Sohasem felejtette el, hogy a szive választottjával való egybekelésének óriási akadályait és az uralkodó éveken át tanúsított elutasító magatartását a magyar országgyűlés állásfoglalása szerelte le. A magyar közjogban szerzett járatossága folytán nagyon jól tudta azt is, hogy a Pragmatica Sanctio önálló magyar értelmezésének törvényszerű becikkelyezése folytán tisztán a magyar törvényhozás szuverén elhatározásán múlik, hogy morgánatikus házassága a magyar örökösödési jog szempontjából törvényesnek ismertessék el, ami teljesen elválaszthatta volna a magyar és az osztrák trón örökösödési rendjét. 1911/12. évből származó utolsó alkotmánytervezete — bár több ízben szerepel benne Popovici Aurél »Nagyausztriai Egyesült Államok« c. föderalista könyve — tulajdonképpen fenn is tartja a 67-es kiegyezés elveit, csupán a horvát-magyar kiegyezés kibővítése iránt foglal állást úgy, hogy Dalmácia és Bosznia-Hercegovina, valamint a magyar korona társországai között életképes közjogi kapcsolat biztosítsa a délszláv kérdés megoldását. 1914 tavaszán javaslatot is kért Batthyánytól a magyarok és délszlávok »reunionizálására«. Ferenc Ferdinánd magyarellenes kifakadásai inkább a 48-asok ellen irányultak, akiket ő nem tartott a magyar nemzet összessége hivatott szószólóinak, hanem csupán egy parlamenti pártnak és ezért határozottan támadta azt a törekvésüket, hogy az egész magyar nemzetet érintő kérdéseket kizárólag a saját felfogásuk szerint magyarázzák. Mivel azonban Ferenc József uralkodása alatt e téren változást nem remélhetett, egj^előre a nemzetiségek útján igyekezett a 48-asoknak a kiegyezés létét fenyegető megerősödését megakadályozni. Terveinek alapját mindenesetre a román és a szláv kérdések megoldása, úgyszintén Magyarországon az általános választójog bevezetése képezte, (a 48-asokat egyenesen biztatta e célból való obstruálásra) hogy így a nemzetiségi igények és a 48-as rétegeknek a kiegyezés kibővítésére irányuló kívánságait egymással természetes arányban lássa. Felfogásának életképességét azonban sokszor csökkentette az, hogy környezetében illetéktelen besugásoknak teljesen szabad tere volt, szemben az uralkodót környékező, mindig törvényparagrafusokon alapuló véleményekkel. De Ferenc Ferdinánd a műhely szelleme és besugási rendszere ellenére is önállóan gondolkozott és állásfoglalását végeredményben nem a besugásokra, hanem a politikai helyzetre alapította. Ettől tette függővé tanácsadói megtartását vagy elejtését is. Mikor Auffenberg hadügyminiszterre — aki a 48-asok között nem élvezett különösebb rokonszenvet — nem volt többé szüksége, teljesen átengedte a kegyvesztettek sorsának. Hogy a magyar trónon is függetlenítette volna

magát a műhely szellemétől és esetleg összes addigi tanácsadóit elejtette volna, arra következtetni enged IV. Károly király, akit Ferenc Ferdinánd, mint gyámja, szigorúan a saját befolyása alatt neveltetett fel. Mikor trónra került, egész osztrák környezetét Ferenc Ferdinánd emberei képezték (Czernin, Taruoca, Clam-Martinic grófok, Lammasch egyetemi tanár, azután Marterer és Lobkowitz tábornokok); Tiszával és Auffenberggel szemben ugyanolyan tartózkodó volt, mint Ferenc Ferdinánd, de magyar kérdésekben mégis a legalkotmányosabb uralkodó lett és az maradt még 1918 október 31-én is, amikor Ferenc Ferdinánd katonai tervei tán csodákat műveltek és a monarchiával együtt a régi Magyarországot is megtartották volna... 1912-ben Ferenc Ferdinánd befolyása váratlan erőre kapott Ferenc Józsefnél. Conrad vezérkari főnök és Schönaich hadügyminiszter helyébe a főherceg bizalmasai, Schemua és Auffenberg tábornokok kerültek. Lukács László személyében Magyarország kormányát is Ferenc Ferdinánd köréhez közelálló férfiú vette kezébe. A 18-as obstrukciót a képviselőház elnöki székébe került Tisza István segítségével házsabályrevízió és parlamenti őrség útján harcképtelenné tette, az 1913-as véderő javaslatokat pedig úgy fogadtatta el, hogy a magyar honvédség korszerű fejlesztését — amely természetesen nem ellenkezett a 48-asok felfogásával — biztosította bennük. Ekkor készültek Auffenberg tervei szerint — úgyszólván utolsó órában a háború kitörése előtt — a 30 ½ -es mozsárütegek. A honvédtüzérség is ebben az évben létesült, úgyszintén a honvédkerületeknek háború esetére harcképes honvéd-hadosztályokká való előkészítése, amit a paritás alapján nyomban az osztrák Landwehr szervezetében is végrehajtottak. Ezzel szemben a választójogi reform elégtelen mérvű volt, ami Tisza növekvő befolyását mutatta Ferenc Józsefnél. És az uralkodó akaratának a főherceggel szemben való feltétlen érvényesülése gyanánt Auffenberg lemondani kényszerült, Conrad visszajött, Lukácsot pedig Tisza váltotta fel a kormányelnöki székben. Úgy látszott, hogy a 67-es status quo mégis fenn fog maradhatni. A nemzetiségek közül Tisza különösen az oláhokkal jutott reményekkel kecsegtető tárgyalásokra az iskolakérdésben, csak Ferenc Ferdinánd környezete akadályozta meg az egyességet. Horvátországban a tapintatos, magas államférfíui képességekkel rendelkező Skerlecz István bán teremtett békülékenyebb hangulatot. A máramarosi schisma-per hullámai azonban fenyegetően mutatták az orosz agitáció befolyását, amellyel egybeesett az ellenzék megerősödése is. A mérsékelt Kossuth Ferenc meghalt, az idős Justh Gyula helyett pedig Károlyi Mihály gróf vette át a 48-as párt vezérséget. A delegációkban a 48-asok részéről a nyugati hatalmak felé való orientáció volt észrevehető, és közvetlenül a háború kitörése előtt Károlyi francia politikai körökben, majd az amerikai magyarság soraiban próbált az ellenzéki eszméknek talajt szerezni. A delegáció kormánypárti tagjainak, a 48-asok és sajtójuk támadását elkerülendő, a legnagyobb érzékenységgel és kényességgel kellett a magyar ügyeket Béccsel szemben képviselniük, ami pl. a kereskedelmi politika terén a kiegyezés valószínűsítő körülbástyázására vezetett. A kiegyezés így a két állam közötti

szerződéses viszonyra alakult át, a vámközösségnek 10 évenként való újbóli szabályozása mellett (gazdasági kiegyezés). A háború kitörésével Ausztria felé tekintélyesen megerősítették a vámsorompókat. A hadsereg élelmezése fejében onnan Magyarországra áramló óriási tökemennyiség még a háború alatt is lehetővé tette a magyar ipar nem várt fellendülését. Az összezsugorodott piacok láttára felügyelő osztrák nagyipar nem mulasztotta el idegenkedését parlamenti utón és a sajtóban is Magyarország ellen érvényesíteni és a magyar vámpolitikát minden irányban támadni.

A Lajtán innen és túl közjogi, katonai és kereskedelmi téren fennálló ellentétek mindig csak a politikai köröket és érdekelt sajtójukat állították egymással szembe, de sohasem voltak képesek a monarchia két országának vezető nemzetei, a magyarság és az ausztriai németység egymás elleni faji ellenszenvét kiváltani. Hogy a monarchiának ezt a két vezető népét csak múló — habár sorozatosan megismétlődő — nézeteltérések, elvi érzékenységi szempontok; de sohasem faji ellentétek választották el egymástól, azt mutatja az, hogy ősrégi osztrák katonai- és főúri családok sarjadékai, ha katonai szolgálat, avagy látogatás során Magyarországra kerültek, igen nagy számban itt telepedtek meg és nemcsak hogy házasság révén teljesen elmagyarosodtak, de gyakran ellenzéki programmal is kerültek a parlamentbe. Legjellemzőbb erre Windischgrätz Lajos herceg, kinek nagyapja 1849-ben az osztrák császári haderők főparancsnoka volt, de unokája, magyar érzései miatt, mindig szálfá maradt Ferenc Ferdinánd környezetének szemében. A leghevesebb véderőküzdelmek idején az obstrukció vezérei ausztriai fürdőhelyeken pihenték ki fáradalmaikat, anélkül, hogy a helyi körök vagy a sajtó ezen bármiképpen megütköztek volna.

A koalíciós kormány és Bécs közötti tárgyalások hihetetlenül bizalmatlan légkörben folytak; bár minduntalan attól kellett tartani, hogy megszakadnak, ez nem akadályozta a két kormányt abban, hogy egymás tiszteletére Bécsben és Budapesten országgraszoló bankettekét és fogadásokat rendezzenek, amelyek folyamán az osztrákok nyíltan elismerésüket fejezték ki a magyar minisztereknek álláspontjuk tüzönvizen keresztül való fenntartásáért. Pedig ennek az osztrákellenes állhatatosságnak volt egy árnyoldala is. A magyar közvélemény nem ért rá a nagy külpolitikával foglalkozni, hiányzott a külpolitikai tájékozottsága, ami nemcsak 1918-ban, de a háborúban is mutatta kárát.

Katonailag a világháború első három évének győzelmei, a tiroli császárvadászok dicsőséges kárpáti harcai, az alföldi honvédeknek a Doberdó sziklapoklában véghezvitt hallatlan 'teljesítményei' várokozásokon felül megszilárdították a magyarság és az ausztriai németység közötti kapcsolatokat. Ha történtek is 'túlkapások' a magyar katonai presztízzsel szemben, ez — amint a parlamenti 18-as felszólalások kapcsán megállapították — rendszerint cseh, vagy más nemzetiségű vidékről származó egyének részéről történt. A lövészárkokban azonban nem emelte a hangulatot az, hogy Budapesten minduntalan interpellálnak a hadvezetőség ellen. 1916 elején Urmánczy Nándor,

Tisza kérelme ellenére is szóvátette a magyar katonáknak cseh és bosnyák fellebbvalók részéről történő feltűnő rossz bánásmódját. Mivel az országgyűlés elfogadta a nem magyar területre illetékes közös csapattestek magyar állampolgárokkal való kiegészítését is, Tisza válaszolt és kijelentette, hogy a magyar katona sérelme, a magyar nemzet sérelme. Nyáron a delegációs tárgyalások az osztrák részről régóta óhajtott hosszúlejárátú (20 évi) kiegyezésre vezettek. Magyar részről, főképpen csak a quóta mérséklését sikerült elérni, az annabergi magyar vonal, amely a Kassa-Odergergi vasút porosz csatlakozását célozta, 70 km osztrák területen keresztül, megint: megghiúsult az osztrákok, különösen Förster vasútügyi miniszter ellenállásán. Mikor aztán a román támadás Erdélyt úgyszólván teljesen védetlenül találta, az ellenzék Tiszát a magyar ügyekben túlságos engedékenységgel, az Armeoberkommandót, sőt a legfőbb helyeket is magyarelles gondolkodással vádolta. Urmánczy ezidőtájt élt interpellációjával, hogy a magyar nemzetnek a franciáét megközelítő véráldozatai ellenére miért nyugszik a felsőbb vezetés teljesen Bécsben a magyar katonai szervek minden befolyása nélkül, amin a honvédségnek az összes magyar csapattestekre való kiterjesztésével segíteni lehetne. Kész lenne az önálló magyar hadsereg.

Tisza a háború tartamára a véderőkérdést elvben kikapcsolta és megelégedeti a közös címer rendszerezésével, melynek alapján a közös hadsereg zászlóit és szolgálati jelvényeit megfelelően megváltoztatták; azonkívül elérte azt, hogy a magyar Himnuszt a hadseregben a Gotterhaltéval egyenjogúsítsák. Wekerle fellépése változást hozott, IV. Károly király felkarolta az önálló magyar hadsereg kérdését, a hadügyminisztert fel is szólította vonatkozó előterjesztéseire, de az 1918 elején megtartott tábornagyok tanácsa többségben leszavazta ezt. A kérdés aztán, a legjobb magyar hadosztályokat felémészto piavei csata után nyílt parlamenti üléseken az AOK¹ ellen elhangzó támadásokra vezetett. Szóvátétek a parlamentben egyes, de jellemző esetek is: így a XXV. hadtestparancsnokság összes alant magyar kötelekeinel a román nyelv elrendelt elsajátítását, amelytől állítólag az összes személyes kérdéseket, szabadság stb. tették függővé. A hadtestparancsnok, Hoffmann tábornok, Urmánczy vonatkozó interpellációjára titkos parancsot adott ki, ami ugyan nem tartalmazta a tények le tagadását, csak az intézkedést szellőztető ismeretlen tiszt lebecsülését és utalást arra, hogy a honvédtisztek alantaisaikkal nyelvileg közvetlenül kell, hog}' érintkezni tudjanak. Ez még a nyári ülészak alatt volt; a Lajtán tul készülő eseményeknek még csak az előszele sem érkezett meg Budapestre. A manifesztum megjelenésének előestéjén, okt. 16-án, megnyílt az országgyűlés őszi ülészaka. Wekerle közzételte jelentős történelmi aktusnak készülő legmagasabb hozzájárulásán alapuló, a personal unióra vonatkozó bejelentését, majd az új helyzetre tért át.

¹ Ez volt a rövidített elnevezése u közös hadseregfőparancsnokságnak. A továbbiakban így idézzük.

»... Állami integritásunk sértetlen megóvása — mondotta — az állam egységes voltának fenntartása olyan feladatok, amelyeket együttes erővel minden áron meg kell oldanunk. E kereteken belül, amint humánusan bántunk el mindig a különböző nemzetiségekkel, akik ezredéves múltunk dacára változatlan erővel, sőt megsokasodva vannak itten, egyéni jogot kívánunk adni. A Wilson-féte tételek elfogadása által azt hiszem nem jutottunk ellentétbe a mi hagyományos álláspontunkkal. Amennyire azt az egyéni teljes egyenjogúság megengedi és az állam egységének és megoszthatatlanságának fenntartása lehetővé teszi, szívesen fogjuk igényeiket kielégíteni és efelett velük tárgyalásokba bocsátkozni... Természetesen más megítélés alá esik Horvát-Szlavonországgal való politikai viszonyunk, amennyiben a horvát politikai nemzet és annak territóriumai törvényeinkben nemcsak el van ismervé, hanem biztosítva is van. Az állam közösség változatlan, fenntartása és megóvása mellett készséggel engedünk teret azon kívánságoknak, hogy a velük kötött, az 1868. évi XXX. t.-c-ben foglalt egyezmény az ott előírt utón revízió alá tétessék és kívánságaik teljesítése önálló fejlődésük értelmében lehetővé tétessék.«

Wekerle, úgy mint koalíciós kormánya idején. czuttal is két tűz közé szorult. A függetlenségek és radikálisok több nyíltságot kértek és még az Ausztriával való bizonyos együttműködés szükséges volta« hangoztatását is vörös posztónak vették. Károlyi pedig az előző-napi delegációs ülésen megindított támadását nyomban Wekerle bejelentésére is kiterjesztette azzal, hogy már sok mindent ígért, amit nem tartott meg. A personal unió *előkészítése* helyett *rögtöni* rendszabályokat követeli, amelyek kapcsán feltétlen számot kellett volna vetni a német orientáció hajótörésével, mert bűn volna a háborún felül még a békét is elveszteni. A ház növekvő izgalma közepette Károlyi nem riadt vissza ugyanazt a Wekerle-kormányt, amely megtiltotta a sajtónak, hogy frenkofil ügyét (Konsten-ügy) szóvá tegye, a német orientáció miatt közönséges bűnösnek nyilvánítani, amelyet a nemzet »azért, hogy idáig jutottunk, a vádlottak padjára fog ültetni.« A kormánypárti padokról Károlyi fele zúduló »Áruló«-kiáltások és Lovászy és Vass János replikái (»Ántánt-barátok vagyunk«) megindították a vihart, amelyet az ülés felfüggesztése csillapított le. Károlyiék akciójához tartozott még egy felségfelirat is, amely Magyarország önállóságát, a fennálló érdekközösségek feladásával való rögtöni békekötést s a magyar alakulatoknak a határok védelmére való hazahozatalát tartalmazta. A függetlenségeknek ezúttal is akadtak fegyvertársaik Bécsben, ahol Wekerle szintén támadásokban részesült a personal unió törvényjavaslata miatt, amely szerint az Ausztriával való közjogi viszony alapját a Pragmatica Sanctio képezte volna a kiegyezés szerinti »közös« helyett, csupán »kölcsonös katonai védelemmel és önálló külügyi szervezettel. Bécsben ugyanis a közös védelem és a közös külügyek híjján a Pragmatica Sanctiót holt betűnek látták s az erre vonatkozó okt. 21-i koronatanácson Károly király is kívánatosnak vélte a magyar álláspont korszerű megváltoztatását. Burián külügyminiszter pedig, Wilson éppen befutott válaszána hatása alatt elengedhetetlennek látta az ausztriai átalakulás mellett a felvidéki tótok autonómiáját is. Budapesten ezalatt tovább folyt a monarchia elleni obstrukció. De most nem akadt senki, aki letörte volna. Az obstrukció vihara végigsöpörte az egész monarchiát, a magyar sajtó nem kockáztatta meg szembeszállni vele. hanem úgy

látta, hogy Magyarországnak is követnie kell a monarchia kere-téből szerteséjjelemenő nemzeteket. Andrassy, a dualizmus legerő-sebb támasza ekkor Schweizben időzött, a békekilátások iránti tájéko-zódás végett. A mindig elszánt és rendíthetetlen Tisza a sorsdöntő napok eseményeinek hatása alatt pedig háromszoros tekintetben sza-kított politikai múltjával. A választójogi kérdésben engedni kezdett, úgyszintén a 67-es kiegyezést sem látta többé sérthetetlennek, mert már szintén komolyan foglalkozott az önálló magyar külügyek kér-désével. És amikor ugyanazzal a nyílt bátorsággal, amely a képviselő-házban ezekben a napokban ráirányított revolverlövésekre se hagyta el, Károlynak szóló válaszát azzal kezdte, hogy ezt a háborút elveszt-tük, a hadsereg megkapta az első halálos dőfést. Hozzárult ehhez egy még nagyobb horderejű fordulat, amely már a Károlyi-párt feliratában is a magyar csapatok hazahívása tekintetében nyert kifejezést.

Miután Bulgária megkötötte fegyverszünetét, meghiúsult a néme-tek minden arra irányuló igyekezete, hogy a macedóniai frontot a megmaradt cs. és kir. és német erőkkel tovább tartsák és Bulgáriát megvédjék az antant bevonulása elől. Már Szerbiába szorultak visz-sza, mikor Ukrajnából és Romániából néhány német hadosztály érkezett be. Az Olaszországból átszállított cs. és kir. 9. gy. hadosztály cseh csapatai nem bírták a szokatlan nehéz hegyiterep harcait, az Ukrajnából érkező galíciái 30. hadosztály sem volt különb. Ellenben Jouinot-Gambetta francia tábornoknak a visszavonulók üldözésére előreküldött afrikai lovasdandára, amely váratlan felbukkanása révén már Macedónia fővárosát, Üszküböt is nyílt rohamban elvette a németektől feladatának további ragyogó teljesítésével, egyhuzamban az úttalan, kifosztott Szerbia járatlan hegyvidékein keresztüül okt. 21-én Negotinnál elérte a Dunát, miután már 17-én Corabiánál s 19-én Lomnál megszállta a bolgár Dunaszakaszt, hogy ott meg-akadályozza Mackensen Romániából jövő segélycsapatainak beér-kezését. Nis alatt a németek utolsó ellenállást terveztek, csakhogy közben az összes balkáni haderőket az Adriától egészen Mackensen romániai seregéig báró Kövess tábornagy hadcsoportjában egyesi-tették, amelynek tervét most már egyedül a Duna —Száva vonalra való visszavonulás képezte, míg a németek részben Belgrád irányába, részben a Morava-völgy két oldalán hátráltak, miután az 1. szerb hadsereg Nist is elfoglalta. Az Alduna és a Száva megint átvette régi hadszíntéri szerepét. Éppen a magyar határokat fenyegető ellen-ség felbukkanásával kezdett szakadozni a határokon belül is a kö-zösség. Nemcsak ami a közös védelmet illeti, hanem az egész ország véleményközösségét is. Máramarosi ruthének, úgyszintén a bánáti svábok között is történtek állásfoglalások a personal unió mellett, sőt a keleti tótok egyenesen tiltakoztak a prágai bekebelezési törek-vések ellen. Ezek a hangok azonban elvesztek az Ausztriától való teljes elszakadás mozgalmának viharában. Az Ausztriától való elszakadási törekvések nemcsak a mindig tanulékony horvátokat ösztökélték bátorságra és utánzásra, hanem a nemzetiségek vezérei is jónak látták, hogy úgy mint 1848-ban, Ausztria felől is biztosítsák

magukat. Mikor tehát a bukowinai román nemzeti tanács és a bécsi parlamentben Grigorovici román képviselő a monarchia ösz-szes román lakosságú területeinek egy szövetségi államban való egye-sítését követelte és a magyar országgyűlés román képviselőit is csatlakozásra hívta fel, október 18-án Vajda oláh képviselő a parla-mentben cáfolta a kormány azon jogosultságát, hogy az erdélyi oláhok tekintetében is határozzon, akiknek sorsát csakis a román nemzeti párt intézőbizottsága döntheti el. Másnap Juriga Nándor a tót nemzeti tanács szabad autonómiát követelő kiáltványát olvasta lel. Fiume képviselője tiltakozott a délszláv aspirációk ellen és a város, olasz jellegét hangoztatta. Az Ausztriára viharzó támadások közepette ezeknek a kijelentéseknek a felügyelő ellenséges országokban mutat-kozó hordereje kevés figyelmet nyert. Hasonló sorsa volt a Sarkotic tábornok által utolsó eszköz gyanánt szerkesztett magyar kormány-kiáltványnak is, amely a monarchia 7 délszláv részét: Horvát-Szla-vóniát, Boszniai, Hercegovinát, Isztriát, Krajnát és Dalmáciát egyesi-tette és paritásos alapon a fennmaradó Magyarországhoz kapcsolta volna. A magyar területnek az ellenség részéről való közvetlen fenye-getése elemi erővel dolgozódott az események középpontja felé. A magyar nyilvánosságban és sajtóban hamarosan gyökeret vert az a meggyőződés, hogy a magyar határok védelmére, úgymint 1916-ban, most sem fog idejekorán és a szükségnek megfelelő mérvű intézke-dés történni. Ebből azonban csak annyi volt igaz, hogy a Kövess-had-csoportban október elején magyar hadosztályok nem voltak. Az AOK semmiképpen sem tudta magát az olasz front erőinek jelentékenyebb csökkentésérc rászánni és csak a pihenőben levő, magyar huszár-ezredek-ből álló 10. lovashadosztályt irányította Boszniába. Szurmay miniszter állásfoglalása ellenére, akinek megbízásából Dormándy tábornok tárgyalt az AOK-nál néhány honvédhadosztály Szerbiába való átszállítása ügyében, megmaradtak amellet, hogy a szerb harc-tér csapatainak megerősítése csakis hátországi vagy Ukrajnából ér-kező csapatokkal fog történni. Az addig karhatalmi szolgálatot tel-jesítő szintén magyar 1. lovashadosztályt október elején a csiki vi-dékre szállították, a budapesti 32. gyalghadosztályt pedig Bosz-niába. A romániai Generalkommando kötelékében álló 216. önálló honvéddandárt a felvidéki 126. ezreddel erősítették meg, mert Mold-vából hírek érkeztek a román hadsereg állítólagos mozgósításáról. Okt. 21-én a Háromszékmege esetleges kiürítésének előmunká-latai céljából kiküldött báró Bornemissza kormánybiztos jelen-tette, hogy

» a határszéleken a helyzet komolyra fordult és nyolc nap óta katonai csapatszállítások teljesen szünetelnek. Az itt lévő katonai erők még az első nyomás fenntartására sem elégségesek, tüzérség pedig majdnem teljesen hiányzik. Mindebből itteni mértékadó körökben az a meggyőződés gyöke-redzett meg, hogy az erdélyi keleti részek szándékosan áldoztatnak fel«...

Ugyanaznap a parlamentben interpellációk hangzottak el, a ma-gyar alkotmányra felesketett és Magyarország megvédésére elsősor-ban hivatott honvédségnek sokszor nem magyar parancsnokok alatt, teljes egészében idegen hadszíntereken való alkalmazása végett. Más-

nap Károlyi szóvá tette Magyarországnak Ausztriától való elszakadására vonatkozó javaslatát megint támadta a kormányt hogy tíz napig tétlenül nézte a helyzetet, amely Bizánc utolsó napjaira hasonlít. Minden mondatát izgatott közbeszólások kísérték, hogy hol vannak a magyar katonák, mit keresnek Verdunnál. Károlyi mindjárt erre is rátért, kijelentette, hogy a háborút csakis a magyarságnak a német militarizmussal való szövetsége okozta, miért is a háború azonnali likvidálását és pártja többi kívánságának teljesítését követelte. Végül azzal fenyegetődött, hogy ha a kormány nem cselekedne azonnal, akkor ő maga fog a cselekvés terére lépni. Wekerle ugyan kielégítően válaszolt azzal, hogy nem lehet tekintet nélkül arra, »amivel német szövetségeseinknek tartozunk oly időben, amikor az országot német csapatok védik;, ezzel szemben magyar csapatok szállítása tárgyában illetékes helyekkel nemcsak érintkezés, hanem cselekvés is történt. Károlyit ez sem nyugtatta meg, sőt a képviselőházban többen elengedhetetlennek látták a katonai követelések teljesítését. Az egész sajtón végigzúgott a velőkígható vészkiáltás. »A magyar katona ne legyen többé idegen érdekek áldozata! A magyar csapatok jöjjenek Magyarországra, hogy a fenyegetett határokat megvédjék!«

Egyidejűleg Oroszországból újabb bolsevista agitáció hulláma érte el a központi hatalmak országainak munkástömegeit, amelyek most teljes erővel zúdultak a kormányhatalmak ellen. Ez a megmozdulás vezetett Németországban Ludendorff, Törökországban az Enver—Taalat-féle háborús kormány, Bulgáriában pedig Ferdinánd cárra lemondására. Budapesten a szocialista párt a szélső 48-asokkal és a radikálisokkal való összefogás révén kezdte a parlamentben s az egész közvéleményben a németellenes irányzatot érvényesíteni. S a közvélemény egyszerre csak azon vette észre magát, hogy nemcsak Bécs, de Berlin ellen is sorompóban áll.

Bécsben a magyar események nemcsak szokásos sajtótámadásokat, de komoly intelmeket is eredményeztek. Frank Liborius tábornagy egy cikkében azt fejtegette, hogy Szerbia mellékhadszíntér s ha emiatt a magyar ezredek hazahívatnak, megérhetik, hogy az olaszok milliós seregei előbb lesznek Magyarországon, mint a szerbek. »Ne hallgassanak a magyarok a magyar Kerenszki ,szavára, aki elsőnek hirdette ezt a végzetes kívánságot. Az orosz Kerenszki annakidején szétzúzta az orosz hadsereget. Legyen ez a magyaroknak tanulságos és intő példa, nehogy megvalósuljon a közmondás: akit az istenek meg akarnak rontani, azt vaksággal sújtják.« (Neue Freie Presse, 1918 okt. 25.)

Amit az öreg osztrák katona a magyar Kerenszkiről jószolt, az nemsokára shakespearei tragikum erejével vált valóra.

III. POLITIZÁL A HADSEREG.

Az osztrák manifesztum már megszületése pillanatában kedvezőtlen fogadtatást nyert a sajtóban és a nyilvánosságban egyaránt.

Sokan nem látták időszerűnek. Az *Arbeiterwille* szerint a manifesztum s most is csak megint igazolja a régi osztrák jelszót: elkésett és félrendszabály (zu spät und halb)«. A *Volks Zeitung* pedig »nem teltet, hanem a passzivitás szomorúan beleegyező bizonyítékát« látta benne. »Proklamálják a szövetségi államot, holott a népek mit sem akarnak róla tudni... « A zágrábi *Obzor* pedig egyenesen tiltakozott egy olyan manifesztum ellen, amely a horvátokat »meg sem említi«. A *Vecer* (Prága) a tótoknak a cseh államhoz való tartozását befejezett tény gyanánt tárgyalta és a manifesztumot azért is támadta, mert az a tótokat továbbra is »a magyarok hegemoniája« alatt tartotta volna. A cseh aspirációkra persze a magyar sajtó sem maradt adós válaszával. »Magyarország védi ezredeivel Ausztria területi integritását — mondta a *Pesti Hírlap*. — Ausztria népei nemhogy védenék Magyarország integritását, hanem támadni akarják azt.«

A manifesztum azonban nemcsak a közvéleményt és a sajtót hozta mozgásba. A frontparancsnokságoknak az újjáalakulásra vonatkozó különböző közleményeit a manifesztummal egyidejűleg az uralkodó hadsereg- és hajóhadparancsa is követte. A Fekete-tenger partjától egészen Verdunig vitte szét a táviró a nagy újságot Ausztria átalakulásáról, és a legfelsőbb hadúrnak éppen emiatt a hadsereg további kitartását elváró narancsát. Váratlanul is ért mindenkit, aki megértette. Akármennyire tudatában voltak is a magasabb parancsnokok annak, hogy a monarchia bármilyen közjogi átalakulása mégis további közös ellenállást tesz szükségessé a közös ellenséggel szemben, az átalakulás a tisztikar jövője és kilátásai iránt mégis bizonytalanságot és emésztő gondterhességet szült. Egy csapásra mindenki azon gondolkodott, hogy a megszületendő nemzeti államokban el fognak-e helyezkedetni azok, akik életüket addig a régi, centrális Hatalom szolgálatának szentelték, avagy nem fenyeget-e az, hogy a megalakulandó új nemzeti államok a Wilsoni elvek alapján a leszerelést is programjukba veszik és eltekintenek saját hadseregeik felállításától. A lövészárkokban pedig a közember azon töprengett, hogy tulajdonképpen micsoda hátszágba fog a háborúból hazatérni, mi igaz abból a láthatatlan kezektől terjesztett számtalan röpcédulából, hogy a monarchiának okvetlen vége, s hogy a háborút biztosan elvesztette. A messze Olaszországban hadakozó magyar honvédek, a tiroli vadászt, a bosnyákok, csehet, galíciait, horvátot' egyaránt nyugtalanították azok a naponta felbukkanó, valamennyi monarchiabeli nyelven kinyomatott, ellenséges repülők által ledobott cédulák: hogy a magyar katonák ne ontsák többé vérüket az osztrák miniszterekért, a szlávok meg ne harcoljanak az antant ellen, amely már elismerte jövődő államaikat.

A magasabb parancsnokságok mindenképpen igyekeztek ezt a nyugtalanságot a hátszág átalakulásának tárgyilagos elmagyarázásával leszerelni.

»A hátszág vezető embereinek feladata most az — mondja a 6. hadseregparancsnokság egy ilyen oktató parancsában —, hogy megtalálja azt az államformát, amely népei törekvésének megfelel és a nemzetek egymásmelletti életét lehetővé teszi... Ami a hátszágból újságok, vagy hírek.

útján hozzájuk kerül, többnyire el van torzítva és túlzott. Hátul most a legnagyobb átalakulási folyamat megy végbe, amelyen egy állam valaha keresztülment... Mivel a hadseregnek védenie kell ezt a fejlődési folyamatot, harcrakésznek is kell maradnia...«

»... Ezzel a kötelességgel semmi szín alatt sem egyeztethető össze, hogy tekintetünket hátraírányítsuk.« (Boroevics tábornagy hadcsoportjának oktatóparancsa).

A csapatok megnyugtatósa, kioktatása így bizony nem vezeteti jelentős eredményekre, mert nem az újsághírek, hanem maga a tényállás, a hátszág helyzete volt az, ami a kioktatás után inkább még több kérdést idézett elő az emberekben, semmint megnyugtatta volna őket. Okt. 26-tól kezdve újság- és postatiltalmat rendeltek el a fronton. A lövészárkokban most még nagyobb lett a nyugtalanság afölött, hogy micsoda új bajok vannak odahaza, amelyek az ilyen kivételes rendszabályt szükségessé tették. A bevonuló szabadságosok elferdített híradásai olyan rémhírhadjáratot eredményeztek, hogy az AOK jobbnak látta a posta- és újságzárlat megszüntetését.

Mindezekhez járult az is, hogy a hadsereg 1918-ban nem volt már a régi. Amilyen arányban tökéletesedett háborús felszerelése és fegyverzete, oly mértékben csökkent emberanyaga és az emberanyag ellátása. 1914-ben a hadsereg 481/2 gyalog- és 11 lovashadosztályból állott. Minden gy.-hadosztálynak 14.000 puskája, 28 géppuskája és 42, honvédhadosztályoknak 48 ágy uja és 1—2 műszaki százada volt, a lovashadosztályoknak. 24 lovasszázaduk és 17 ágyújuk. A csak félig kiképzett menet- és a népfelkelő alakulatok majdnem tüzéség nélkül vonultak fel. Ezzel szemben 1918-ban a hadsereget 70 gyalog- és 12 gyalogosított lovashadosztály képezte. Mindenik gyaloghadosztály 6500 puskából- 300 géppuskából és 100 ágyúból, minden lovashadosztály 1090 puskából, 136 géppuskából és 36 ágyúból állt, amihez műszaki csapatok egész sora járult. Az ezredek 1 zászlóaljából egyet elvontak új (100-on felüli számozású) ezredek megalakítása végett. Az élelmezés 1918-ban már minden tápérték bijján volt, úgyszintén 1918 őszén fehérmű és köpeny nélküli fronlalkulatok megszokott látványt képeztek. így a harcos persze kevésbé állhatolt ellent a hátszág bomlasztó hatású híreinek, mintha megfelelőleg élelmeztek, a szükséges mértékben ruhával ellátták és az első vonalban többször felváltották volna.

Mindezek tekintetbevételével Lorx vk. ezredes, a 6. hadsereg vezérkari főnöke összehívta a hadosztályok vezérkari főnökeit a helyzet megbeszélésére, aminek eredménye két pártra osztotta a résztvevőket. 3 vezérkari főnök kijelentette, hogy az utolsó idők politikai eseményeire, az anyagi ellátás és az emberanyag átlagos gyengeségére való tekintettel ellenséges offenzíva esetén kevés kilátás van eredményes ellenállásra. A többi vezérkari főnök még nem látta ennyire reménytelennek a helyzetet, noha nem ismerték félre azokat a veszélyeket, amelyeket a hátszági politika továbbfejlődése a fronton eredményezne. Lorx ezredes előterjesztésében számot vetett mindezekkel a felfogásokkal. Előterjesztésének lényege az volt, hogy a hadban álló sereg leggyorsabb átcsoportosítás útján oly módon tevődjék össze, hogy a monarchia minden nemzetiségű hadikötéléke

a hazája szerint illetékes illetve ahhoz legközelebb eső frontszakaszra kerüljön. Eszerint valamennyi lengyel-rutén hadosztályt Ukrajnába, az erdélyi és székely csapatokat az ottani határra, a többi magyar, valamint horvátországi hadosztályokat a balkáni frontra szállították, míg a cseh és a tengerparti olasz csapatok részére a monarchia belsejében karhatalmi alkalmaztatás jutott volna. Hazájuktól távol-eső frontokra kifejezetten csak számfeletti, érdekelt hadszínterükön feleslegessé vált csapatkötelékeknek szabadott volna kerülniük.

Az értekezlet egyes tagjai és maga az AOK is úgy vélekedtek, hogy a csapatok harci képessége az anyagi ellátás némi megjavítása útján tán mégis fokozható lenne, úgy hogy bonyolult rendszabályoktól, amelyek másrészt technikailag is számos nehézségbe ütköztek volna, el lehetne tekinteni. Az átcsoportosítás céljából ajánlott gyalogmeneteket a csapatok igen rossz cipőellátása folytán tartották kivihetetlennek, a vasúti szállításra pedig szénhiány miatt gondolni sem lehetett. Ehez a felfogáshoz csatlakozott Schönburg herceg vezérezredes-hadseregarancsnok is, utalva arra, hogy a hadsereg politikai csoportosítása, annak egységét fogja veszélyeztetni. Okt. 25-én kelt jelentésében inkább aziránt foglalt állást, hogy a hátország bomlasztó politikai behatásait a hadseregben a monarchia anyagi nehézségeinek *teljes* méltánylása mellett az ellátás és ruházat rögtöni kiadás megjavítása útján kellene ellensúlyozni, csekély tartalékészlet visszatartásával, »mert a ruházat hiánya veszélyes mértékben demoralizál. Ma már nem állapítható meg, hogy az AOK a jelentés mellett, vagy ellene foglalt-e állást. A nemsokára bekövetkezett sorsdöntő események talán már tárgyalanná tették a végleges állásfoglalást.

Színhelyük az Alduna. Nis elfoglalása után a 2. szerb hadsereg Bosznia és a Száva felé, az 1. hadsereg Belgrád és a Morava völgy irányába nyomult előre. Keletről csatlakozva a francia keleti hadsereg menetelt Bulgárián keresztül a román Duna felé. Ezzel a csoportosítással egyrészt elkerülték azt, hogy szerb haderők bolgár területre lépjenek és a régi ellentétek fegyveres bonyodalmakra vezessenek, másrészt Románia talpraállítására szánt csapataik útján Mackensen seregét akarták az Alduna védelmétől elvonni.

Az úttalan, elpusztított Szerbián át a szerb-francia haderők előnyomulása meglassult. Még mindig csak Gambetta tábornok afrikai lovassága nézett a szerb Duna partján farkasszemet a túlsó parton folyó kiürítési munkálatokat fedező monitorokkal. A haderők zöme még nem érkezett be. A cs. és kir. 16. romániai felsőbb parancsnokság (Generalkommando Rumänien) a román Dunaszakaszt már újból katonai területté nyilvánította és védelmi berendezését számos anyagi nehézség legyőzésével megkezdte. A hadászati lag fontos Orsova alatt húzódó Duna-kanyarulat megszállására a cs. és kir. 4. lovashadosztály Ukrajnából ép beérkezett élezrede, a 13. ulánuszred kapott parancsot. Egyben összeköttetést is kellett képeznie a 16. felsőbb parancsnokság szakaszának nyugati szárnyát képező cs. és kir. 62. hadosztályhoz. Mikor e célból az ulánusoknak okt. 21-én Turu-Severinnél át kellett volna kelniük a Duna túlsó oldalára, váratlan

incidens történt. Megtagadták az átkelést azzal, hogy nem hajlandók harcolni, mert ezen a hadszíntéren semmi keresnivalójuk nincs. Mielőtt valamennyire még rendet lehetett volna teremteni, a 62. hadosztálytól a szlovén legénységű 27. népi. ezred részei érkeztek be és csakhamar szintén az ulánusok befolyása alá kerültek. Ehhez járult egy pihenő alatt a szokottnál több bor élvezete, úgy hogy csak az ezredparancsnok és tisztjei erélyes közbelépése folytán sikerült a népfölkelőket fegyverzetüktől elválasztani és a dolgok komolyabb fordulatának elejét venni. Visszakísérésükre németajkú karhatalmi szakaszokat rendeltek ki, az ulánusok azonban saját hadosztályuk ütegeivel találkoztak, mire azok rutén legénysége is rögtön megtagadta a felvonulást. A helyszínen levő többi tüzérség, a 72. tábori tüzérezred három magyar legénységű ütege minden incidens nélkül bevonult állásaiba.

Ugyanakkor hasonló jelenségek zavarták meg Szerbiában a XI. hadtest visszavonulását is. Az Ukrajnából érkező 59. hadosztály bánáti 3. vadászszázlójára nem volt hajlandó Jagodinánál állásba menni, hanem követelte, hogy vigyék az oláhoktól fenyegetett Délvidék védelmére. A hadtestparancsnokság Zimonyba szállíttatta a vadászokat, ahol Pretsch őrnagy 37-es különítményének fegyelmezett századai nyomban lefegyverezték őket. Másnap Pretsch őrnagy két bukwinai zászlóalj lefegyverzésére kapott parancsot: az egyik a 41. gy. ezredhez tartozott és nem akart Szerbiában harcolni, a másik, a 27. vadászszázlój a kragujeváci állomáson, lerongyolt ruházatára és hiányos élelmezésére hivatkozva, megtagadta a kirakodást s egyben kijelentette, hogy jobb ellátás esetén is csak a monarchia határain hajlandó tovább hadakozni. Miután ezek lefegyverzése is sikerült, megindult a szokásos vizsgálat a felbujtók ellen.

A statáriális eljárást először a 3-as vadászoknál alkalmazták 6 halálos ítélettel. A hadtestparancsnok, Habermann Hugó táborszernagy éppen engedélyezni akarta az ítélet végrehajtását, mikor a gödöllői kastélyban időző királyi udvartól sürgöny érkezett. A magyar pap, aki a halálraítélteket utolsó útjukra előkészítette, megtudta elítéltetésük okát, gyors elhatározással maga fordult az udvarhoz kegyelemért. A kegyelem pár perccel később már hiába jött volna. Miután az elítélt vadászok előtt kihirdették a legmagasabb elhatározást, rögtön küldöttségbe mentek Habermann táborszernaghoz. Jelentették neki, hogy a kegyelemre meg akarják mutatni, hogy ők mindenütt és mindenkor magyar katonák és kéri rögtöni visszaküldésüket a tűzvonalba, hogy katonai becsületüket visszaszerezzék. Az eset hozzájárult ahhoz a meggondoláshoz, hogy a magyar csapatokat erőszakos rendszabályok helyett inkább kioktatás útján próbálják fegyelmileg befolyásolni. Közben ugyanis Ukrajnából további szállítmányok érkeztek a Duna-vonalra, amelyek a szeptemberben az ukrán-román határon »Fangstoss« rejtnevé alatt vonultak fel, hogy velük Romániát a bukaresti béke ratifikálására kényszerítsék, az akció megvalósításától azonban a beállt kedvezőtlen hadihelyzet folytán eltekintettek. Ezek közt a szállítmányok közt már magyar alakulatok is voltak, és pedig a 155. honvédhadosztály élszállítmányai,

amelyek szintén Turn-Severinben rakodtak ki. Ott azonban közben a mozgalom olyan erős hullámokat vert, hogy most már a 155-ös élcsapatokkal is bajok voltak. Ezért október végén a honvédelmi miniszter megbízásából Turn-Severinbe érkezett Kornhaber gy. tábornok. Feladata volt az ottlevő, illetve odaérkező magyar alakulatokat a Duna déli partján való kitartásra bírni. A tábornok a csapatok közé ment, amelyek kérdéseire kijelentették, hogy a meglévő hadihidanyag csak egy zászlóalj részére elegendő; egy esetleges visszavonulás részükre ugyanolyan rettenetes sorssal járna, mint a piavei csatában az innenső partra való visszavonulásnál volt. Elöl az ellenséges tűz, hátul a víz. A déli Dunaparton ezek folytán nem hajlandók állásba menni, de az északon, teljes erejükkel fognak harcolni, mert ott Magyarország határát védik, ami ma egyetlen kötelességük. Kornhaber tábornok meglepve vette ki a lerongyolt, kiaszott emberek beszédéből mindazt, amit odahaza az egész sajtó világgá kürtölt. Feladatát ennek ellenére sem látta lehetetlennek. Odaállt a csapatok elé és órák hosszát rekedtre beszélt magát, hogy az ellenség még messze van és gyenge, az állásoknak az északi Dunaparton való megszállása viszont már magyar területre vinné át a háborút. A hidanyagot leggyorsabban a kívánt mértékben ki fogják egészíteni és az átmenő csapatok biztonságára minden intézkedés meg fog történni. Erre egy honvédszászlóalj kijelentette, hogy a déli parton állásba megy. Rögtön áthajózták és állásba vitték. Kornhaber tábornok remélte, hogy a jó példa megteszi hatását. Egyszerre azonban a zászlóalj váratlanul visszajött. A meglepett tábornok még jobban meglepődött visszatérésük okán. Osztrák kollégája ugyanis arra a hirre, hogy a túlsó parton néhány paraszt borral próbálta a zászlóaljat ártalmatlanná tenni, elrendelte visszavonulását. A két parancsnok reggelinél az ügyben barátságos eszmecserét folytatott. Kornhaber tábornok véleményére, miszerint a zászlóalj visszavonásával egész munkája meddővé vált, az osztrák tábornok azzal válaszolt, hogy saját parancsnoklási körletében van s így parancsait saját belátása szerint teheti.

Egyetlen csapatot sem sikerült most már a Duna déli oldalára áthozni, amit Kornhaber tábornok nyomban sürgönyileg jelentett felsőbbségének:

»Beérkező csapatszállítmányok izgatott hangulata növekvőben van. Az utolsó emberig el vannak szánva, arra, hogy Magyarországért harcoljanak, de csak az ország határain. Kioktatás és rábeszélés csak csekély eredménnyel jár...«

Kornhaber tábornok még nem tudta, hogy akkor már az olasz fronton a Brenta és a Piave között is hasonló helyzet állott be.

A Monte Grappa körzetében, Primierónál okt. 22-én a horvát 42. honvédhadosztály tartalékban lévő dandára megtagadta a tűzvonalban álló másik két ezred felváltását. A lázadó dandárt egy magyar rohamzászlóalj útján lefegyverezték, több mint 200 emberét statáriális eljárás alá vonták, a mozgalom vezetőit pedig rögtön le tartóztatták. Közvetlen a tűzvonal mögött azonban a több ezer, leg-

jobb esetben is megbízhatatlan horvát katona különböző tekintetekben állandó veszélyt jelentett. A dandárt emiatt jóval hátrább vonták, amivel azonban az exponált ponton harcoló horvát hadosztály teljes tartalékja kiesett. Ugyancsak tartalékalakulataikkal jelentek meg ebben a megmozdulásban a magyar csapatok is.

A Hétközség fensíkjának keleti szakaszát a cs. és kir. XIII. hadtest védte. A védőszakaszban álló felvidéki 27. gy. hadosztály és a kolozsvárvidéki 38. honvédhadosztály a rendkívül súlyos sziklaterepen többszörös túlerejű ellenséggel szemben legkeményebb próbákra volt téve. Különösen az Asiago melletti Monte Sisemol volt pokol a védőcsapatok számára. Minden tető, vagy védőkaverna nélkül, csak találmányra kifizetett kötőanyagok mögött és néhány, az esőzések révén sokszor mellig vízzel telt gránátöltésben kuporogtak a hegyet tartó brassói 21-es honvédek. Az állások megjavítása nemcsak a fűrógépekhez való benzin hiánya folytán volt lehetetlen; a minden, akár a legcsekélyebb mozgolódásra is megszólaló ellenséges tüzérség máilyen veszteségeket okozott közöttük, hogy maguk a honvédek nem tűrték az állásokban nappal való mozgást. A legénység egész élete ennél fogva éjszaka bonyolódott le. Akkor jött meg a 20 km-ről felhozott élelem, akkor folyt az őrség leváltása is. Vizük csak akkor volt, ha a kúp mögötti Frenzella-völgy egyetlen forrása nem kapott egy ellenséges gránátalálatot, mert akkor a sárgássá váló bűzlő víz félnapig élvezhetetlenül buggyant ki a földből.

Éjszakánként indulnak meg az odaát álló kitűnő francia csapatok pergőtűzei és azt követő támadásai is. Hatalmas rohamhullámaik elől, az első vonal védtelen tábori őrsői, a második vonalon fekvő századokba húzódtak vissza. Ha aztán az innen az ellenséges tömegekre kereplő géppuskák és kézigránatok sem használtak már, akkor az emögött húzódó harmadik vonalon bonyolódott le a tulajdonképeni védelem, mert oda közben rendszerint megérkeztek az ezred- és dandártartalékok, amelyeknek közbelépése az ellenséget napfelkeltéig rendszerint kiinduló állásaiba vetette vissza.

Az okt. 22-ről 23-ra virradó éjszakán, nyomban a felváltó kolozsvári 21-es honvédek megérkezése után meginduló támadás nem a szokott módon folyt le. A franciák ugyanis magukkal hozott aknavetőket és gyalogsági ágyúk segítségével egészen a Frenzella-szakadékig dolgozták előre magukat és az oda beérkezett honvédtartalékokkal okt. 24-én mindkét részről keményen a terepbe vágódva, egész napon át elkeseredett harcokat folytattak. Másnap a Sisemol visszanyerésére irányuló ellentámadás céljából a 27. hadosztály tartalékcsapatai is a 38. honvédhadosztály körletébe indultak. Mikor a 27. hadosztály dandárnoka este az utolsó tartalékoszlop, a losonci 25. gy. ezred elindulásáról szóló jelentést várta, a zászlóaljparancsnokok kíséretében az ezredparancsnok jelentkezett előtte azzal a hírrel, hogy ezredének II. zászlóalja nem akar a tűzbe menni és az ezred többi részeit is megakadályozta elindulásukban. A legénység elhatározta, hogy többet Ausztriáért nem harcol; az emberek egészen nyugodtak ugyan, a lelkükre beszélő tisztet még meg is éljenzik, csak Olaszországban nem akarnak tovább harcolni. A hadosztálynak az AOK-

hoz intézett rögtöni jelentése az addig politikailag semmiféle gyanús magatartást nem tanúsított legénység viselkedésében beállott hirtelen változást szabadságosok, újsághírek és különösen Károlyi Mihály képviselőházi beszédei hatásának tulajdonította. Helyettük a nemrég Asiagónál leváltott és éppen pihenőre hátrainduló erdélyi 16. hadosztály egy dandára lépett készütségbe.

Molnár Dezső altábornagy, a 38. honvédhadosztály parancsnoka, mint ideiglenes hadtestparancsnok nyomban megjelent a 25. ezrednél és minden alosztályból néhány embert szólított maga elé. A limanovai hős szeme részvétellel siklott végig a lesóványodott, rongyos, állig felfegyverzett, rohamsisakos, kézigránátos embereken, mialatt az egész tisztikar előtt apróra kikérdezte őket. Fegyelmezetten, de őszintén jelentették, hogy szülőföldjükről, Nógrádból hírek szállingóznak cseh invázióról, míg ők itt, idegen országban harcolnak, amelyhez semmi közük. Hazai határookra való elszállításat kértek. Molnár altábornagy rögtön átlátta, hogy az adott esetben az egyébként használatos katonai megrendszabályozásnak nem lesz fogantja, másrészt azonban az ezrednek a tűzvonalba sem szabad kerülnie, nehogy ott hasonló hangulatot teremtsen. Így megígérte az embereknek, hogy kérésüket József főherceg hadcsoporthadparancsnok elé terjeszti s addigra is ígéretükéi vette, hogy fegyelmezett magatartást fognak tanúsítani.

Ugyanaznap azonban a 38. honvédhadosztály tartaléka, az éppen a hátsószélekből érkező székely 22. honvédezred egy zászlóaljja szintén nem akart állásba menni. Bobest őrnagy ezredparancsnok meg szemlélte a kifogástalanul felállított zászlóaljat és a mozgalom szószólóit, két fiatal honvédet felelősségre vonta. Ők is, tisztességtudóan, de nyíltan jelentették, hogy szabadságosoktól, levelekből, újságokból úgy tudják, hogy úgy mint 1916-ban a határszéli megyék már kiürítés alatt állanak, kormánybiztos is van már kiszemelve, kérik, hogy szállítsák őket oda. Mikor Bobest őrnagy a két fiatal honvédet szuronyok közé akarta vétetni, azok odakiáltottak a zászlóalj felé: »Bajtársak, ne engedjétek!: Mint egy ember zúgott fel az egész zászlóalj: »Nem engedjük!« Bobest őrnagy nem tehetett mást, mint a zászlóaljat megegyeszer rendreutasítani és viselkedése további következményeire figyelmeztetni.

A második vonalban elhelyezett 24-es honvédekről Karleuse vezérőrnagy, hadosztályparancsnokhelyettes azt jelentette, hogy meglehetősen kíváncsiak Erdélybe, úgy hogy nem volt tisztán látható, hogy a mozgalom nem terjed-e, avagy nem terjedt-e máris át a két hadosztálynak a tűzvonalban álló részeire is. A leváltás elmaradását odakünn rögtön észrevették és különböző szóbeszéddek tárgyává tették volna — sőt féltő volt, hogy a magyar csapatok másutt is követik a példát. Így mindjárt a XIII. hadtesten belül igyekeztek a mozgalmat leszerelni. Báró Arz vezérkari főnök, mihelyt a dologról értesült, táviratilag kérte József főherceget, akit akkor éppen a Balkán-front parancsnokává neveztek ki. s akinek Belgrádba való megérkezése után Kövess tábornagnak kellett volna

átvennie a tiroli hadcsoport parancsnokságai, hogy mielőbb jelenjen meg a 27-ik hadosztálynál és 38-ik honvédhadosztálynál és ott személyesen oktatólag és megnyugtatólag lépjen közbe.«

József főherceg, elutazásának elhalasztásával, rögtön Laricibe, a XIII. hadtest állomáshelyére indult, megszemlélte a 22-es honvédeket és közölte velük a Balkán-front parancsnokává való kinevezését, valamint azt, hogy megfelelő számú magyar csapatot fog kapni. Szokott közvetlen modorában szövetséget ajánlott fel az ezrednek arra, hogy egyrészt a honvédhadosztály a balkáni hadcsoportjába fog kerülni, ennek ellenében azonban azt kérte az emberektől, hogy elszállításukig teljesítsék katonai kötelességeiket. Mikor ezt a főherceg kijelentette, s utána kezét fogott minden alosztály 1—1 tisztjével, altisztjével és közemberével, egy fiatal honvéd, még mielőtt a főherceg kezét nyújtotta volna neki, arra kérte a fenséget, hogy ne küldjék már ki az ezredet állásba, mert félt, hogy úgy mint 1916-ban, megint későn fognak Erdélybe érkezni. A kívánsághoz az ezred több közembere is csatlakozott. »Megígérték, — közli a főherceg az AOK-hoz intézett vonatkozó jelentésében —, hogy utolsó leheletükig vitézül, fegyelmezetten és hűségesen fognak küzdeni, de csak Erdélyben, saját szülőföldjük határán, hogy ne ismétlődjen meg 1916, mikor az oláh már leöldöste szüleiket, feleségüket és gyermekeiket, mielőtt odaértek volna... Mindannyian tisztességtudóan, de rendületlen határozottsággal válaszoltak...; A főherceg közölte velük, hogy rögtön elszállítás már csak vasúttechnikailag is lehetetlen, mindazonáltal megígérte, hogy közben fog járni a hadosztálynak az erdélyi határon való alkalmaztatása végett. Ezután a 25. ezredet is felkereste, de az közben elbarrikádozta magát, kézigránatokkal dobálódzott és a leszálló alkonyatban minden utat, amelyen valakit észrevett, géppuskarúz alatt tartott. Az odaérkezett főherceg ennek folytán nem beszélhetett közvetlenül a legénységgel, hanem Molnár al tábor naggyal megállapodott másutt rendelkezésre álló tartalékok bevonása végett és visszatért bozeni főhadiszállására, hogy onnan Magyarországra utazhék. Ennek folytán a hadosztály tűzvonalban álló részének, a kassai 34., az eperjesi 67. és a máramarosi 85. ezredeknek hadtestparancs folytán a főherceg elé induló legénységi küldöttségei őt már nem érték el, hanem Sallagár hadosztályparancsnok fogadta őket. Meglepve hallják tőle, hogy a hadosztályban bizonyos fegyelemellenes jelenségek fordultak elő. A hadosztály leváltására vonatkozó intézkedések felolvasása s meleg felhívása után, hogy a hadosztály fegyverbecsületét további kitartással óvják meg, a küldöttségek megéjeneztek; csak az egyik küldöttségből vegyült közbe egy kérdő hang, körülbelül azzal a megjegyzéssel, hogy a tábornokot, nem lévén magyar ember, kevésbé érinti a magyar határok védtelensége. A tábornok elsápadt és elbocsátotta a küldöttségeket. Ezeknek emberei révén a dolog kezdett lassan terjedni: az erdélyi dandár brassói 2. ezredénél okt. 27-én bakagyűlés volt: vigyék őket Erdélybe. A 25-ösöket és a 22-es honvédeket, hangulatukra való tekintettel már nem indították a tűzvonalba, hanem elszállításukig, két hátrább fekvő táborban helyezték el őket. Trientből pedig a Hétközségekre indították a

hadcsoporttartalékot, a Gyopár-hadosztályt és a 10-ik hadseregtől is kértek harcitalékokat. (XIV. hadtest).

A tűzvonalba súlyosan harcoló két hadosztály csapatai várva-várták leváltásukat. A Sisemolt a 21-es honvédek a 38. rohamzászlóaljjal s a 23-as honvédek egy zászlóaljával együtt a legváltásosabb helyzet ellenére visszafoglalták úgy, hogy a ipsékre szükség nem volt. Most csak várták, hogy a 22-esek mikor érkeznek be felváltásukra. A tiszteknek sikerült a legénységet valamiképpen megnyugtatni, a felváltás kimaradása felett s így az állásokban a hátul végbement események ismeretének hiányában — a 38-ik honvédhadosztály nem menesztett József főherceghez legénységi küldöttségeket — tovább is megfelelő rend és harci szellem uralkodott. Szükséges is volt, mert a szembenálló 24. francia hadosztály kiváló vitézséggel, mintaszerű iskolázottsággal harcolt és legmodernebb anyagi felszerelése is volt. Fogoly franciák kijelentették az őket előzékenyen vigasztaló honvédtiszteknek, hogy ők a hadfogságot nem tekintik véletlen okozta katonai sorsnak, hanem a francia katona szégyenének, mert ők azért jöttek, hogy Itália zászlóit győzelemre segítsék. A francia hadosztályhoz a 27. gy. hadosztállyal szemben a 48-ik angol hadosztály csatlakozott, amely szintén nem volt lebecsülendő ellenfél. A Sisemofon és Jerrachon a honvédek vonala minden támadással gyérbb lett. Odalenn, állásaik előterepében állt az a kis ház, amelyben Dante a »Pokol.«-t megírta. A történelmi házikót a háború poklának szellemei addig véletlenül, vagy szándékosan megkímélték. Most azonban a francia pergőtűzek ezt is elsöpörték.

A szikla és kő birodalmában még mit sem sejtettek a hátul ki-tört bonyodalmakról. A 25-ösöknek ugyanis a tűzvonalmögötti táborban sem volt maradásuk, hadifogságból hazajött embereik rögtöni hazaszállítást kértek s ennek hiányában maguk kerekedtek fel, csak közvetlenül a vasúti elszállítás előtt sikerült a tisztikarnak az emberek megfékezése. A tehetetlen Sallagár tábornok, cseh létere, nem volt tisztában azzal, hogy az emberek magatartása nem irányul-e az ő személye ellen: így kijelentette, hogy hajlandó hadosztálya átadására s ideiglenesen mindenestre magyar embert, pl. Léderer tábornokot, a 16. gy. hadosztály parancsnokát ajánlja utód gyanánt.

A Bozen mellett pihenőben (Retablierung) lévő 74. honvéd hadosztályhoz éppen új parancsnok érkezett a 6. hadsereg menetalakulataitól: Benke Béla altábornagy, alig kezdte meg új csapatai meg-szemlélését, újabb intézkedést kapott: a 27. gy. hadosztály ideiglenes parancsnokává kinevezetvén, tartozott azt 24 órán belül átvenni. Gépkocsija egész éjjel vágatott a hegynek föl, hegynek le vivő serpentineken. Lariciban Molnár altábornagy felvilágosította a 27. hadosztálynál uralkodó szomorú állapotokról: az egyik dandára majdnem egészében kiesett, mert a 25-ösökön kívül úgylátszik, hogy már a 67-eseknél is bajok vannak, úgy hogy a hadosztály szakaszát már csak egész vékony, fátyszerű arcvonal fedi. A feladat az, hogy a meglevő csapatokat felváltásukig az állásban lehessen tartani. József főherceg ugyanis az AOK-hoz intézett jelentésében a fensikon történt látogatása eredményeképpen a két hadosztály Magyar-

országgra faló elszállításai ajánlotta azzal, hogy ott további felelősséget fog értük vállalhatni; egyidejűleg kérte az uralkodót, hogy a legkeményebb feltételek mellett is rögtön kössön fegyverszünetet, nehogy sor kerüljön a hadsereg bolsevizmusban való feloszlására. Ez a jelentés még okt. 26-án el is ment a Gödöllőn időző királyhoz. A magyar csapatoknak a hazai határokon való alkalmaztatását József főhercegnek a hadcsoporthoz intézett búcsúparancsába is belefoglalták, de további bonyodalmaktól tartva, annak közzétételétől eltekintettek.

Az AOK is mindent megtelt a XIII. hadtest eseményeinek lokalizálására s a 10. honvédhadosztály vonatkozó javaslata tekintetbevételével már oki. 25-én táviratilag kérte a honvédelmi minisztertől a magyar csapatoknak kormánynyilatkozat és a sajtó megfelelő közlései útján való megnyugtatását. A magyar minisztertanács azonban úgy döntött, hogy

»... ez a mostani körülmények mellett minden hatást nélkülözne, annál is inkább, mivel a kormány lemondott és a nyilvánosságban mindjebb au térhódít annak radikális szélső irányzatokkal való pótlása.

A kormány véleménye szerint csak az hathat megnyugtatóan és győzheti le a magyar csapatok honvágyát, ha a csapatok a hadseregfőparancsnokságtól ígéretet nyernek hazaszállításukra, ez a szállítás tényleg meg is kezdődik, de ez csak akkor vihető biztosítva és rendben keresztül, ha a front az olasz hadszíntéren helyt áll.«

Boroevic tábornagy a dolgot másként látta. A magyar csapatok kívánságainak teljesítése ellen határozottan állást foglalt: és okt. 27-én újólág kérte, hogy ne adjanak azoknak helyei. < Megnyugtatásukra csupán kívánságaiknak legfelsőbb tudomásul vételét, illetve annak közlését tartotta alkalmasnak, hogy hazájuk nincs veszélyben, hogy annak védelméről megfelelő gondoskodás történik és hogy császáruk és királyuk követeli tőlük a Piavénai való kitaratást, ahol ugyancsak szűkebb hazájukat védik a tulajdonképeni ősi ellenféllel szemben.«

Az AOK végtére olyan megoldást fogatosított, amely egyaránt számot vetett József főherceg, úgyszintén a m. kir. honvédelmi miniszter és Boroevic tábornagy állásfoglalásával. Ennek folyamán képen jött létre ugyanaznap a parancs a 27. hadosztály és a 38. honvédhadosztály, úgyszintén »szükség esetén más magyar hadosztályok« felváltására. Egyben az erdélyi ezredeknek tudtul adták, »hogy a románok betörése ellen már eleve intézkedés történt, hogy egyébként semmi jel nincs arra nézve, hogy a leszerelt román hadsereg újból mozgósittassék.« Erdélyben pillanatnyilag 28 zászlóalj áll és a magyar kormány kiürítési rendszabályai »csupán elővigyázatból tétettek meg és semmiesetre sem akutok.« »Azok a magyar csapatok azonban, amelyek Magyarország védelmére ezidőszerint nem szükségeltetnek és Olaszországban állanak, vitézül és hősiesen tartsanak ki a harcban, mert a Piave mentén ugyanúgy, mint saját hazájuk határán, Magyarország szent földjét védik.«

A megoldásnak ehhez a formájához fűzött remény csak a megnyugvó XIII. hadtest körletében vált valóra, egyébként nem. Nemcsak azért, mert az erdélyi intézkedésekről tett parancsbeli közlések

ellentétben állottak az újságok és a hátország közléseivel – a román hadsereg mozgósítását a konstanzai cs. és kir. katonai megbízóit már október közepén jelezte, úgyszintén a brassói alispán, a halálszorosokon észlelhető román mozgolódásokra való tekintettel megható felségkérvényben foglalt állást ;; ni agyar nyelvű és Felségednek hűséges híveit képző hazai ezredek és pedig az 53. hadosztály és legalább négy hadosztály leküldése iránt, — de azért is, mert ezeknek az intézkedéseknek az egyes magyarországi csapatok anyanyelvén való ünnepestélyes közzétételét is elrendelték. Így aztán a rendelkezés az olasz front valamennyi magyar csapatának tudomására jutott. Mivel pedig a front minden pontján voltak magyar alakulatok, hiábavaló volt József főherceg búcsúparancsának visszatartása. A nagy újság az egész hadszíntéren, ha esetleg nem is mindenütt az első vonalban, de minden esetre az összes parancsnokságoknál a frontmögötti kiképző- és hadtáp alakulatoknál közismertté vált, ami azután mindjárt a XIII. hadtest leváltásánál éreztette hatását; egyúttal oki. 21 óta minden nemzetiségű csapatokban mozgolódás és hangulatváltozás volt észlelhető.

Mint a Havasi Gyopár hadosztály 1/11. zászlóaljának úgy az 59. gy. ezred I., II. zászlóaljánál is kihágások, fegyvemellenességek fordultak elő és egyes részek ellene szegültek a Hétközségekre való elszállításuknak. Csak az ezred- és hadosztályparancsnok rábeszélésével és közbelépésével sikerült a csapatokat berakodásra bírni. E kihágások oka főleg a megoldatlan, bonyolult politikai helyzet, a háború hosszú tartama stb. A magyar csapatok elszállítása szintén befolyásolja a legénység hangulatát. AOK; tájékoztatta az alantas parancsnokságokat, hogy a visszavont magyarországi csapatok nem a hátországba, hanem a déli frontra vannak irányítva. (10. hadsereg naplója).

A cseh 25. lövész (Landwehr)- ezredet csak magyar rohamcsapatokkal való megfenyegetéssel lehetett állásaiban visszatartani, a 8. lövészezred szintén cseh legénységét, melynek körében fegyveres zendülés tört ki, a fölöttes hadosztályparancsnokság jelentése teljesen használhatatlannak minősítette. Hasonló tünetek fenyegették már a cseh-német 7. lövészezred megbízhatóságát is. Nem hiányoztak Bosznia fiai sem; a 4. bosnyák ezred több százada oki. 21-én azzal tagadta meg az engedelmességet, »hogy a békeajánlat és öfelsége manifesztuma után háború már nem létezik. Megfékezésük céljából a századok ellen felvonultatott ezredgéppuskások kijelentették, hogy nem indulnak testvéreik ellen, úgy hogy a lefegyverzést a mindig megbízható karintiai 7. gy. ezred hajtotta végre.

És ugyanakkor, amikor ezeken felül a Piave mentén álló Isonzó hadseregben és 6. hadseregben is hasonló politikai mozgalmak kezdtek megmételyezni a csapatok ellentállóképességét, akkor indult meg mindkét hadsereg és a Belluno-csoport ellen az olasz támadás.

IV. AZ OLASZ FRONT MEGMOZDUL.

Az antantnak a központi hatalmak végleges legyőzésére irányuló offenzívái 1918 őszén a nyugati fronton, a Balkánon és Palesztinában már jelentős eredményeket értek el. Diaz olasz főparancsnok

egészen szeptemberig nem tudta rászánni magát arra, hogy az olasz hadsereggel belekapcsolódjék az antant haditervébe. Az osztrák-magyar hadseregei, amelynek mégsem m isi lése a haditerv szerint Olaszországra hárult volna, de különösen a front minden részén elhelyezeti színmagyar és alpesi osztrák hadosztályok teljesítményeit a olaszok tizenkél Isonzó-csata folyamán nagyon is ismerték és méltatják. Gsak az októberi békeajánlat, az odaát uralkodó lelki depresszió és hiányos ellátás hírei — amelyeket szorgalmasan lerjeszeltek az olasz lövészárkokban — érlelték meg a döntést az olasz hadsereg támadására nézve.

Rende Ítélese abban állott, hogy a délnyugati front megdöntésével minél jobban benyomuljon Ausztriába, míg a Balkán-haderőknek hasonló feladat jutott Magyarországra nézve. A monarchiának ilyenformán lehetővé váló katonai kikapcsolása, megadta volna az előfeltételeket Németország teljes izolálására és a monarchia területén keresztül való hátbatámadására.

Bécsben a már megtett békeajánlatra való tekintettel mindent elkövettek, hogy a hadban álló seregnek ez az utolsó megpróbáltatása elkerülhető legyen. Még a pápa közbenjárását is igénybe vették, de minden kísérlet meghiúsult az olaszok végleges elhatározottságán.

Az olasz támadás terve az volt, hogy a tiroli cs. és kir. haderőket 10. és 11. hadsereg) és a Belluno-csoportot a Venetiában álló seregektől 6. és Isonzó-hadsereg) elválassza és átkarolással megsemmisítse, amivel a veneziai síkságon küzdő cs. és kir. seregek sorsa is meg lelt volna pecsételve. Az áttörés irányául tekintettel a cs. és kir. 6. hadseregnek az ellenség részére hadászatiag veszedelmes állására, Vitolriót választották, amelynek elérésével megszakították volna ennek a hadseregnek anyagi ellátás szempontjából nélkülözhetetlen vasutvonalát. Vitolrióból egy Feltrén át vezetendő oldaltámadásnak a drappá hegytömb hátába kellett volna kerülnie és azt egyidejű frontális támadással elfoglalnia. A bellunói medence elérése után a Cadore-i és Agordo-i völgyekbe való előnyomulással szándékoztak a visszavonuló csapatok alját elválni. Végül a Felire felé operáló) úgyszintén a Grappál elfoglaló erőknek együttesen a Cismon és Sugana völgyében a tiroli frontot felgöngyölő oldaltámadásra kellett volna indulniok.

A front egyik legérzékenyebb pontján, a 6. hadsereg és a Belluno-csoport varratán Villorio felé való áttörést, a Montellón és körülölte álló olasz 8. hadsereg kapta. Balszárnyán Graziani francia tábornok parancsnoksága alatt az ő francia hadtestével megerősített új 12. hadsereg helyezkedett el, amelynek a Feltri-medence elfoglalása volt a feladata a Grappa átkarolása végett. Egy másik új 10.) hadsereget Treviso körül a 8. és 3. olasz hadsereg közé toltak be azzal a rendeltetéssel, hogy a 8. hadsereg szárnyát fedezve, ugyancsak keljen át a Piavén, annak a Livenzáig előnyomulva megfelelő mozgási szabadságot biztosítson s azonkívül ellenséges tartalékokat *is* magára vonjon. Ez a hadsereg, parancsnoka Lord Cavon tábornok angol hadtestével volt megerősítve.

A cs. és kir. frontot 58 (ebből 22 magyar és 1 horvát) hadosz-

tály képezte, kb. 710 különböző harcértékű zászlóaljjal, ehhez járult 6300 ágyú a határerődök ágyúival együtt. Az ellenséges haderőknek ezzel szemben 3 angol, 2 francia s 1 csehszlovák légió hadosztállal együtt 870 erős állományú zászlóalja volt. Majdnem 7000 ágyújuk erődök ágyúi nélkül bőven fedezte a piavei támadó seregek szükségletét, úgyhogy 400 fölösleges ágyút az olasz hadvezetőség más frontszakaszon használt fel. A támadást kedvezőtlen időjárás és a Piave áradása folytán okt. 16-ról egy héttel elhalasztották s a 400 ágyút ezalatt a Brenta és a Piave között álló 4. olasz hadsereg megerősítésére szállították el, amely így megfelelő erővel rendelkezett arra, hogy az offenzívában szintén szerepet nyerjen. Ez pedig abban állt, hogy az Arten-Feltrei mélyedésbe előnyomulva, a hadsereg erejével rendelkező Belluno-csoportot megakadályozza abban, hogy tartalékaival a szomszédos 6. hadsereg segítségére siessen. A támadó erők összesen 33 hadosztályból álltak. A leplezés céljából a Sisemolra intézett éjjeli támadás után a gigászi küzdelmet oki. 24-én a 4. olasz hadsereg pergő tüze indította meg a cs. és kir. XXVI. hadtestnek a Col Caprile és a Monte Asolone és az I. hadtestnek a Pertica, Prassolan és Spinucchia hegyóriások sziklarengeteibe vájt állásai ellen.

Csakhamar a szakadó zápor ellenére megindult a gyalogsági támadás is. A Spinucchia majdnem függélyesen feltörő sziklafalai előtt a rohamozó tömegek megtorpantak. Az odafenn beépítkezett 50. gyaloghadosztály erdélyi és galíciai ezredeinek géppuskavihara teljes olasz zászlóaljakat tarolt le. A Perticát és a Prassolant a védők véres ellentámadásokkal foglalták vissza. Nem járt jobban Graziani tábornok sem, aki hadserege balszárnyát az Alaun-medencébe próbálta előretolni az olaszok tehermentesítésére. De mihelyt elérte a Tornic hegyipatakot, nyomban megakadt a 20. honvédhadosztály kipróbált fehérvári 17-es ezredének rendíthetetlen ellenállásán. A Grappatömb hegyóriásainak ostroma tovább folytatódott. Némelyikük naponta többször cserélt gazdát.

A Piave mentén az áradás miatt még nyugalom uralkodott, csupán Lord Cavon 10. hadserege készült a 24-re virradó éjjel a folyó legnagyobb szigete Papadapon elfoglalására. A támadás végrehajtására szánt 7. angol hadosztály s a vele szembenálló magyar 7. hadosztály csak számozás tekintetében volt egyforma. A brit hadosztály nagyszerűen felszerelt skót felföldi, Manchester lövész-. Királyné-gránátos zászlóaljai, tisztán sportból, égő harci kedvvel várták a támadást. A magyar hadosztály nemcsak gyengébb létszámú volt, de jórésze hazatért hadifoglyokból is állott. Mindazonáltal nem volt könnyű az angolok dolga, mikor az éjszaka sötétjében támadásrakészen elhagyták Salettuol-i táborhelyüket. A Piave számos ágra szakadt az árterületen, úgy hogy az átkelők pontonjait mindenik ilyen ág áthajózása után az embereknek kellett a következő ágig áttolniuk, még pedig a legcsekélyebb zaj nélkül, mert a támadás minden tüzéségi előkészítés helyett rajtaütésre volt felépítve. Egész kimenetele az elsőnek áthajózó 6 század szuronyaitól függött. Alig jutott át az első 3 század és ütötte le a parti

bozótokban észrevétlenül előrejutva a szigeten levő 8 félszázad egyikét, amikor odaát a tüzérség riadót kapott. Az éjszaka egyszerre nappali világosságban ragyogott fel az égboltot átkutató fényszórók kényeitől, az ide-odaugró világítójelzésektől, az ágyúk tüzetől. A britek ennek ellenére is folytatták átkelésüket és a sziget legszélén álló félszázadul az északi parton elhúzó Piave töltésre visszavetve 300 foglyot is ejtettek. A sziget délkeleti részén azonban a váradi 37. ezred egy beásott zászlóalja erősebb támadás ellenére is teljesen megtartotta állását. Egyelőre tulajdonképpen a britek voltak hátrányban. Átkelt embereiket másnap estig 24.000 tüzérségi lövés tépázla meg, oki. 25-én reggel megeredt az eső és megszakította Salettuóllal való összeköttetésüket. Ott azonban a brit parancsnokokat semilyen veszély sem akadályozhatta meg abban, hogy legnagyobb erőfeszítések árán fényes nappal még 2—3 századot hajózzanak át, míg a cs. és kir. tüzérségnek rádiórepülőkhíján felderítési lehetősége nem volt. A briteket így alig zavarta valami a sziget még 1 félszázaddal megszállott délkeleti részének elfoglalásában. A 87. gyalogezred részei vitézül védekeztek. Egész éjszaka »a helyes pillanatban megindítóil és a magyar 7. hadosztály különösen kiképzett rohamcsapatai által vitézül végrehajtott« elkeseredett harcok folytak a sziget még megmaradt részéért¹ 40 elszánt magyar baka veti magát az angolokra és vagy 4 óra hosszat elkeseredve igyekszik a szigeten beljebb hatolni; akkor azonban körülzárják és elfogják őket. Ezt majdnem nyomban egy második éjszakai küzdelem követi; a Piavei öllérsől a szigetre vezető pallón fél zászlóalj 37-es lopózik előre. Az angol örök felszólítására Evviva Itáliával válaszolva, tényleg olaszoknak hiszik őket, akik a szigettől délre egy hadosztállyal készenlétben állnak. így a 37-esek előrejutnak, a parti bozótok alatt felállítva, működésbe hozzák a géppuskákat és megadásra felszólítva megrohanják a briteket. Forró harc indul meg a csillogó holdfényben. A túlerős ellenféllel és oldalozó géppuskáival szemben a derék bakák 50 emberük eleste után meginognak és nagyrészt fogságba jutnak. A harmadik nap (okt. 26.) hajnalától kezdve a cs. és kir. tüzérség szakadatlan tűz alatt tartotta a szigetet is, Salettuóllal is. A nap kimenetele azonban a britek javára dőlt el. A Papadopoli birtokáért folyó több mint két nap és két éjjel, 60 órán át tartó ádáz küzdelemben ők maradtak felül.

Már minden előkészületet megtettek az oki. 27-én a Piaveiöítés ellen intézendő főtámadásra is. Salletuóll és Papadopoli között a brit hidászok hadihíd építéséhez kezdtek, egy másikon, a délebbre fekvő Vene to szigettel szemben az olaszok dolgoztak, saját segédcsapataik átkelésére, A hídanyag az árterület szélességéhez képest elenyésző volt, a brit hidászok a nekik szokatlan, kiáradt folyóban nem értettek a pontonok megfelelő behelyezéséhez és közben odaál-

¹ Crosse: The defeat of Austria, as seen by the Seventh Division. A 7. brit hadosztály táborigyelője leírja ezt a Londonban 1919-ben megjelent könyve rendkívül objektíven írja le az angol sikerek ezer akadályát és a magyar ezredek vitéz ellenállását.

rói állandóan szállak az ágyúk. Az angolok akarata minden akadályt legyőzött, úgyhogy 26-án este támadásra rendelt dandáraik ágyúkkal együtt, tömött sorokban vonultak át Papadopolira, anélkül, hogy az osztrák-magyar repülők felfedezték volna.

Az olasz 8. hadsereg Nervesánál az 51. honvédhadosztály körletében fekvő Santa Margerita melletti szigetre, (a legénység röviden »Margitsziget«-nek nevezte) a 12. hadsereg Pederobba mellett már az este folyamán hídverés útján próbálkozott átkelni. A XXIV. Honvédhadtest és 20. honvéd hadosztály tüzérsége ezt meghiúsította ugyan, de ugyanakkor az utóbbinak a hátában új ellenség bukkant fel. A cseh 21. lövészadosztály megtagadta a 2. vonal megszállását s a honvédségnek kellett nagyrészt lefegyvereznie a rend helyreállítására. Zivataros éjszaka szállott le, csapkodó záporosóvel, süvítő szélviharral. Az ellenfélnek mégis sikerült, ismét a meglepetésre építve a Piave főágán ott, ahol odaát az őrség az ár miatt messze volt a parttól, Pederobba és Vidor mellett 1—1, Fontigo és Moriago alatt 2—2 hidat vernie és egész éjjel átvont csapataival korahajnalban a II. hadtesten rajtaütnie. Pederobbánál és Vidornál a bécsi 25. és budapesti 31. hadosztály SZÍVÓS ellenállására akadt, csak az utóbbi záróállásával szemben sikerült francia és olasz zászlóaljok beásása. A gyalogosított és így gyengébb létszámú 11. honvéd és 12. lövész lovashadosztályokat azonban oldott kéve módjára örölte fel a sokszoros túlerejű francia előcsapatok rohama, amely Sernagliánál csakhamar elérte és kikapcsolta a vitézül védekező tüzérséget is.

Az átkelt erők hídjait reggel csakhamar porralötte az ágyútűz. A II. hadtest ellentámadásra csupán a szétzúzott honvédhuszárokat parancsolta előre, úgyhogy estére előrejutásuk megállott. A »Honvédhadtest« azonban, amelynek frontja sehol nem volt betörve, háromfelé is rettenthetetlenül állta a tusát. A csatlakozó lövészadosztály ellenakcióinak segítése révén jobbra, a Soligo-i medencében megjavította a helyzetet, elől Nervesa és Falze között minden átkelesi kísérletet csirájában elfojtott, balszárnyán pedig összes nélkülözhető tartalékait belevetette a Susegana alatt tomboló harcokba. Korahajjalban ugyanis Cavon lord 10. hadseregénél programmszerűen megindultak Papadopoliról a Piavetöltés elfoglalására szánt brit zászlóaljok. Mivel a töltés nem az ellenség felé eső, hanem a belső oldalán és a gerincén volt megszállva, a folyóág átgázolása, azután a túlsó parton a drótakadályok átvágása és a zárótüzön való átjutás nagyobb nehézség nélkül sikerült. Most aztán az angolok, úgymint az első éjszaka Papadopoli cserjéseiben, megint feltűzték a szuronyt és úgy indultak rohamra. Szuronyrohamnak a hónapok óta szárazfőzeléken élő bakák nem tudtak ellentállani.

Már az első betört századoknak sikerült a felázott Piavetöltésről visszavetniök a 132. ezred 3. zászlóalját, amelynek legénysége pánikban menekült a mögötte néhány km-re húzódó S. Polo-Tezze-i műuton készenlétben álló 2. zászlóalj felé s annak helyzetét így felfedte az angolok előtt. A 2. zászlóalj és két 38-as század Vági főhadnagy alatt a betörés helyére intézendő ellentámadását így a még parancs beérkezése előtt az olasz tüzérség és egészen alacsonyra

lebocsátkozó angol vadászpülők fergetegszerű bomba- és géppuskatüze zavarta meg. Közben az angolok az ezred főállásának részeit is elérték, mire Vági főhadnagy a parancs bevárása nélkül vezette ellentámadásra megtizedelt századait. Az egyik 38-as század parancsnoka Strecker 18 éves hadnagy a 30 lépésnyire levő angol géppuskák tüzeiben állva rendelkezik emberei között. Fejlövés holtan teríti le, mire a szintén gyerekarcú Szinnyi t. hadnagy ugrik az élre. Súlyos sebbel zuhan a földre, több tiszt nincs. Vági főhadnagy maga veszi ál a 38-asoknál a vezetést. Az ellentámadás megállt. Az elfoglalt, támpontból szakadatlanul szoló géppuskák, úgyszintén az angol vadászpülők azonban olyan tűzkatlanba fogták a csoportot, hogy Vági főhadnagnak mégis rá kellett szánnia magát a támadás folytatására, ha nem akarta, hogy emberei az utolsó szálig elessenek. Saját 132/8. százada indult meg elsőnek, kézigránáttámadással. Ekkorra mindenik századnál óriásiak a veszteségek, az emberek kezdenek megtörni, most már nem használ a hős Seemann törzsörmeister példája sem, aki a 132/8. századot addig óriási lendülettel vitte előre. A kihajított kézigránátok nem robbannak. »Persze, nem a németek, hanem a mi hadimiliosaink csinálták!« — hörgik káromkodva az elkeseredett bakák. Vági főhadnagy, aki tudta, hogy századain kívül más ezredtartalék nincs, utolsó eszköz gyanánt kibontotta a magyar díszzászlót, amelyet ezrede Graz város hölgyeitől kapott, százada élére rohant és megfúvatta a rohamjelet. A magyar selyemzászló újból lelket öntött az összetört emberekbe. Valamennyi század roncsai követték az angolok megrohanásában Vági főhadnagyot, akit azonban egyszerre lövés ért a balkönyökén, kivágva kezéből a zászlót. A 38-as századok tovább rohantak és helyenként be is törtek az angolok vonalába, de a 132-sek észrevették parancsnokuk megsebesülését és hol őt, hol a zászlót próbálták kimenteni a tűzből. Vági főhadnagy nehogy emberei meghátráljanak, súlyos sebe ellenére sem engedte, hogy hátravigyék, hanem egy gránáttölcsérben bekötötte magát és felállított egy védelmi vonalat, noha egyetlen géppuskája sem volt s már szemben a gránáttölcsérek megteltek angol rohamjárőrökkel. Most az angolok lépnek támadásba. Vágit csakhamar lekapcsolják és fogságba ejtik, emberei azonban tiszt nélkül oly rendezetten és lassan mennek vissza, hogy az angoloknak, noha délig már elfoglalták Tezze és Melanotta helységeket, még nem sikerült a Tezze-ből S. Polo felé vezető műutat elérniök. Vági főhadnagy csoportjának parancs ellenére történt támadásával és kitartásával megmentette a XVI. hadtestet az angolok betörésének következményeitől.

A hadtesten belül ugyanis éppen az angol támadással egyidejűleg kezdődött a politikai mozgolódás. A 68. gyalogezred 2. százada és géppuskásai Károlyi beszédeire hivatkozva megtagadták, hogy állásba induljanak s csak másnap jöttek rendbe, lengyel legénységű menetalakulatok pedig sorra kijelentették, hogy semmi közük a monarchiához, hagyják őket békén. A hadtest Majewsky tábornok alatt két dandár erejével rendelkező csoportot vont össze ellentámadásra, amely azonban még Tezze és Melanotta elvesztése után is váratott

magára. Majewsky telefonon tudatta a hadtesttel, hogy az ellenséges tüzérség elől hátrább vitte álláshelyét s ezáltal elvesztette csoportjaival való összeköttetését. A lengyel Majewsky magatartása folytán — amely a háború után számos kritika tárgyát képezte — az egész ellentámadásból csak az egyik csoport önálló s így elégtelen erejű előretörése került kivitelre.

A britek betörése után szintén előrevetett olasz erők a XVI. hadtest balszárnyán ekkorra már a szomszédos 64. honvédhadosztály körzetében Roncadelle és Ormelle körül is teret nyertek, mire a honvédhadosztály, saját szárnya és a 7. hadosztály tehermentesítésére rohamzászlóalját a roncadellei útkereszteződésre, a budapesti 1. népfelkelő ezredet pedig Ormelle visszafoglalására rendelte. A rohamzászlóalj parancsnoka, Sznistyák Béla százados, az irtózatos olasz zárótűz ellenére nagyobb veszteségek nélkül vitte előre az útkereszteződésig. Az ott beásott olasz géppuskásfélszkek megrohamozása után a honvédek maradtak felül és nyomban saját géppuskáikkal kezdték magukat belőni. Jobbra heves harci zaj jelezte, hogy a pesti népfelkelők is kemény munkát végeztek. Ormelle előli elsöpörve az olasz védelmet, 500 főnyi megszálló csapatot ejtettek fogságba. Az útkereszteződésnél közben a honvédrohamzászlóalj' már teljesen beásta magát és járőrökkel tapogatózott a Piavcpart felé. Az olasz tüzérség koncentrikus tűzzel válaszolt. A csekély számú lartalékszakaszokkal egész éjjel hol itt, hol ott kellett előrevetni, hogy az útkereszteződést az ellenfél vissza ne foglalhassa. Hajnalpirkadaskor az egyik rohamszázad parancsnokát két puskára fektetve, haldokolva hozták be Sznistyák századoshoz, aki maga állt az utolsó tiszt elvesztésével lassanként letörő század élére és visszavitte a kijelölt gránátölcsérek megszállására.

Borzalmas éjszakán ment keresztül a 7. hadosztály is, amely Vági főhadnagy kitartása alatt még jókor állásba vetette a 68. ezredet és egy osztrák népfelkelő dandárt a San Polo-Tezze-i műul mentén. Estére a váradi 37-esek két százada is egy-egy szétlőtt majorságban vetette meg a lábát és géppuskáik folytonos tüzével sikerült az angolokat éjszaka nemcsak megállítani, hanem néhány kilométerrel vissza is szorítani. A hadosztályparancsnokságon gróf Pálffy kapitány vállalta egy huszárörmester kíséretében azt a páratlanul merész feladatot, hogy az ellenséges zárótűzön keresztül egy-egy lovon lőszert vigyen előre, a 37-esek kitartásának biztosítására. Az örültséggel határos éjszakai vállalkozás sikerült; a majorságok 37-es géppuskái egész éjszaka, pillanatnyi megállás nélkül folytatták gyilkos kerepelésüket.

Másnap. 28-án reggel kilenc óra hosszat az ellenséges tüzérség vette át a szót. Nyomban utána egy csapat 7. hadosztálybeli legénység érkezett lélekszakadó futásban a 64. honvédrohamzászlóalj parancsnoki fedezéke felé. Jajgatva, remegve, szemükben egy gránátalátal örületével hörögtek valamit ellenséges betörésről. Sznistyák százados hiába akarja őket saját századai között harcbavetni, a szüntelen olasz géppuskatűz, robbanó gránátok ellenére, semmit nem látva és hallva, állva maradnak. Egy egészen közel felrobbanó

gránát, feketén felszökkenő földoszlop, vértócsákban vonagló ordító emberek, halva elterülő posztok végre mozgásba hozzák a jövővényeket. Remegve másznak be a védő gránátlyukakba. Egyszerre a harci lármán, gránátrobbanásokon, shrapnellviiogáson keresztül vésszes közelségben hangzik fel az olasz géppuskák jellegzetes kopácsolása. Az éjszaka folyamán Salettuol és Onesti között vert hadihidakon átkelt ellenséges túlerők reggelre a XVI. hadtest mindkét szárnyát behorpasztották, a 37-esek utolsó ellenállását aknákkal és kézigránáttal elintézték és elfoglalták San Polo-t. Most hátulról éppen a 61. rohamzászlóalj közepébe törtek be, úgyhogy a géppuskásszázad és két rohamszázad el volt vágva. A megmaradt két századot, amelyet Sznistyák százados a parancsnoki állása körül derékszögben állított fel, az olaszok egyelőre nem támadták meg, csak állandóan lötték. Sznistyák százados egymásután menesztette küldönceit a zárótűzön keresztül a dandárparancsnoksághoz, segítség végett. Telnek az órák. A kiküldött erősítésből néhány szakasz élve került át a zárótűzön és beállt a többi közé. Az utolsó erősítéseket azonban már teljesen kifejlődött olasz vonal akadályozza meg az áljutásban. A nap lassan nyugvóra tér a harcmező fölött. Egyszerre az útkereszteződés felől géppuska- és kézigránáttűz hallatszik és a füstben és gőzben kisebb csoportok rohannak a zászlóalj állása felé. Sznistyák százados tüzel vezényel, de abban a pillanatban májvissza is vonja parancsát, mert a rohamozókban felismeri saját elvágott századait; az ellenséges vonal mögött egész nap hősiezen kitarva, az adol! pillanatban kézigránáttal támadtak és pillanatnyilag annyira megborították az olasz vonalait, hogy még ő épen maradi géppuskájukat is visszahozhatták. Sznistyák százados kiadta az éjszakára szóló rendelkezéseit. Emberei felváltva figyelték az olaszit. A többiek, ölükbén a puskával, fejükön a rohamsisakkal, hullaszerűen terültek végig a csupasz földön.

A Montelloval szemben a »Honvédhadtest még mindig meghiúsította az olaszok minden átkelési kísérletét. Pederobbánál azonban, ahol a 31. hadosztály az éjszaka egy újabb hidat lőtt szét, francia erősítések hajóztak át és a nap folyamán a Valdobbriadene-i magaslatokon és a Monte Perló alatt megvetették lábukat. A Fontigo-Moriago-nál helyreállított hadihidak azonban a Sernaglia-i tüzérségi állás kiesése folytán már nem voltak szétlőhetőek, úgy hogy az ellenséges hídfőállás jobbról csakhamar Vidorig, balról Falzeig terjedt. Megtámadására a 34. gyalog- és a 11. és 12. lovashadosztályokat indították előre, az angolok ellen pedig éjjel-nappal erőltetett menekésben vonultak fel Nöhring altábornagy alatt a 6. hadsereg összes tartalékai, hogy az Isonzó hadsereg valamennyi nélkülözhető erőivel együtt a Piaveba szorítsák őket vissza.

A II. hadtest ellentámadása elakadt a csapatok erőbeli és lelkiállapotán. A 24-es vadászok Magyarország védelmére hivatkozva, követelték visszazállításukat és csak a honvédkerékpárosok fellépésére mentek előre. Addig azonban a 34. hadosztály további zászlóaljai is megtagadták az engedelmességet s a 11. honvédlovas-hadosztály részeit sem lehetett előrevetni. A harcba induló köte-

lékek az ellenséges ágyútűz folytán veszítették el összeköttetésüket ti parancsnokló Hegedűs tábornokkal, úgyhogy végeredményben az ellentámadás helyi előretörésekben merült ki, amelyek folyamán a legmesszebb jutott csapatkötelékek — így az erdélyi 128. ezred — egymást ellenségnek véelve, tüzeltek és hátráltak vissza.

Közben az ellenség más módot talált a Montelloval szemben a honvédhadtest révén addig meghiúsított átkelés kierőszakolására. A Montellóról az egész 28-ra virradó éjjel a salettuoli hídon átvonták a fulsó partra a teljes 18. olasz hadtestet. Az óriási forgalom közepette hajnalban az ár kiszakította a hid néhány pontonját. Tüzérségi tűz közepette kellett az új pontonokat behelyezni az átvonulás folytatására, mialatt a hadtest élezredei már támadták a honvédhadtest balszárnyát. San Vito és Sernaglia körül újabb rohamok követték egymást a 25. és 31. hadosztályok ellen s az utóbbi 69. Hindenburg-ezrede körülkerítés folytán majdnem teljesen meg is semmisült. Mivel a hegység elérésével az ellenség elvágta volna az egész II. hadtest visszavonulását, csapatai egy második vonalra húzódtak vissza. A Montelloval szemben azonban a 18. olasz hadtest részei estig átlépték a Sacile felé vezető vasútvonalat, mire a Honvédhadtest 51. hadosztálya a suseganai magaslatokról S. Lucia felé új állásokba vonult. A hadtest ellen, indított olasz rohamok ismét egytől-egyig összeomlottak. Az újból szorongatott XVI. hadlestnél is az 51. honvédhadosztály részei és az osztrák népfelkelő dandár állították meg az angolokat a Monticano-patak alatt. Nöhring ellentámadását az angoloknak a Monticano-patakon túli előnyomulása esetére tartották fenn és az Isonzó-hadsereg beérkező tartalékait már a patakon innen állították meg. A cseh 26. lövészadosztály mégis az első angol zárótűz hallatára rendetlenül özönlött vissza és a súlyosan elcsigázott 7. hadosztályt kellett helyette előreküldeni. Roncadelle és Ormelle között a 64. hadosztály immár második éjszaka küzdő honvédeit visszavonták és a 8. lovashadosztály ulánusait vitték ellentámadásra. San Polo előtt a túlerő őket is visszavetette, minek folytán a szomszéd 70. honv.-adosztálynak is be kellett hajlítania csatlakozó szárnyát. Az angol előőrsök most már a Monticanoig jutottak és elérték Vazzola helyiséget. Ennek hírére Majewsky tábornok a XVI. hadtest részeit nem a patakot védő töltésre, hanem a patak mögé vonta vissza, sőt a galíciai 21. hadosztály még a patakon átvezető összes pallókat is sértetlenül hagyta meg állásai előtt. Éjszaka a 6. hadsereg összes még kitartó hadosztályait a második állásba parancsolták vissza. Az összes felvonulási utakat szakadatlan ellenséges zárótűz, sokhelyütt gáz is árasztotta el.

29-én reggel mindhárom ellenséges támadó hadsereg teljes egészében a Piave keleti partján állott és legsúlyosabb pergőtűz után rohamra indult az egész 6., úgyszintén az Isonzó-hadsereg északi szárnya ellen. Pieve di Soligo körül elkeseredett harcok után állórték a II. hadtest új állásait, amit megkönnyített a 25. és 31. hadosztályok állásainak kedvezőtlen vonala; egymás hátában állandóan harci zajt hallottak s azt minden pillanatban ellenséges be-

törésnek vélhették. Ezekután mindkét hadosztály visszavonulási; kérdésessé vált. Legnagyobb sietségben kellett elérniök a Tovenamondragon melletti új közbenső állást, a Honvédhadtest szárnya pedig Conegliano városka védelmére készült, mert az angolok már 2 Jan szélességben átlépték a Monticanot. Nöhring saját 38. hadosztályából a horvát legénység a szerb hadsereg fenyegetésérc való hivatkozással kezdett hazaszökdödni. Nöhring többi alakulatai csakhamar követték a példát, úgyhogy az ellentámadásra csak 10 gyenge zászlóalja maradt s azok legnagyobb részét is a Honvédhadiesl visszavonulásának fedezésére kellett bevetnie. Ez a körülmény nemcsak a Piavevonal visszafoglalásának utolsó reményeit hiúsította meg, hanem az Isonzó-hadseregnek, — amelynek tartalékai között hasonló állapotok uralkodtak — további visszavonulását tette szükségessé. Az AOK október 28-i parancsa alapján (»A hadsereg felbomlására vezető vereség kikerülendő, s annak összeroppanása okvetlen megakadályozandó) az Isonzó-sereg még aznap visszavonult a Livenza folyó mögé, három legdélibb hadtestén kívül, amelyek csak hadianyaguk visszaszállítását kezdték meg. A 6. hadsereg egyezőleg a harmadik vonalra (Vincentin—Caneva—Livenza—Brugnera) hátrált. A Canevánál hídfőállást elfoglaló II. hadtestből a 31. hadosztály a Tovenahegyit elzárásával, a 25. pedig a Fadalto szoros megszállásával a hegyifront szárnyának védelmét kapta. A felgyújtott Vittorioból a 6. hadsereg törzse Gemonába ment vissza. Vezérkari főnöke, Lorx ezredes a helyzetet súlyosnak — több mint súlyosnak — nyilvánította. A tartalékok vagy felbomlottak, vagy elhasználódtak; XVI. hadtestnél történt angol betörés ellen, úgyhogy a Vifctorio felé induló főtámadás kivédésére alig maradt már belőlük. (Az ántánl hadtörténései szerint ez döntötte el az egész vittorio--venetoi csatát.)

Graziani olasz hadserege most már a Piave könyök mindkét oldalán támadt, a keleti parton a cseh 21. lövészhadosztály lázadása révén vészes helyzetbe jutott 20. honvédhadosztály részeit a Monie Pclról visszavetette, a nyugati parton pedig Quero és Alano elé dolgozta magát. Ha a honvédek ott ki nem tartanak, akkor Féltre időelőtti elfoglalása révén a hegyszorosok is elvesztek s a tiroli fronthoz futó összeköttetés kérdésessé vált volna. Az alanoi medencét védő fehérvári 17-es honvédek az ellenséggel szemben elenyésző erőkkel rendelkeznek. A franciák mégis megakadnak állásaik előtt. Hátral a XV. hadtest kitűnő tüzersége, elöl az állásokban százával kattogó géppuskák, valamennyi rohamhullámot összeszaggatják és nem engedik előrejutni. Az ezredparancsnoki fedezékben, ahol a csekély tartalékok beosztása nagy gondot okoz, Sípöss ezredes egyszerre izgatottan jön vissza a telefontól, mert a bemandott intézkedésnek nem érti tartalmát; eszerint a csapatok a tisztektől való minden befolyásolás nélkül nyilatkozattételre szólítandók fel, hogy hívei-e a monarchikus államformának, mert a hátország nemzeti tanácsai köztársasági propagandát folytatnak a haderő megkérdezése nélkül. Az ezredes és tisztjei nem kételkednek abban, hogy odahaza, vagy legalább is a parancsnokságon megbolondultak. Kinn robban-

nak a gránátok és aknák, Sipos ezredes visszatelefonál a parancsnokságra, hogy nincs ideje politizálni, majd éjszakára megnézi a lőszerállományt és a vészfélegékét tudakolja.

Köröskörül, oldalt, végig az egész Grappatömbön az ellenséges pergőtűz és az azt követő tömegtámadások már a nyugati front u. n. császárcsatainak méreteire fokozódtak, hogy a Belluno-csoport csapatai ne szabaduljanak fel a 6. hadsereg segítségére, A Monte Pertica egyetlen napon ötször cserélt gazdát, a hatodik olasz támadás a védőket valamivel leszorította a hegycsúcsról. A Col Caprile szikláin a budapesti (40.) »Fokoshadosztály« ezekben a napokban összesen tizenhét olasz támadást vert vissza, amelyek folyamán a támadó rohamosztatok Űz alkalommal már állásaiba értek.

Október 29-én a délutáni órákban a csoporttartalékban álló 60. gyaloghadosztályt riadó készülségbe helyezték. Parancsnoka, Pacor vezérőrnagy azt a feladatot kapta, hogy a fél 21. rohamzászlóalj, a Sugana völgyből (Tiro) éppen beérkezett 114. ezred és a Havasi Gyopár rohamzászlóalj segítségével a Tovená szorosban visszavonuló 31. hadosztály részeit állítsa meg és azokkal együtt a San Ubaldo-i szoros mindkét oldalán próbálkozzék csatlakozást keresni a 20. honvédhadosztályhoz. A tábornok még alig tájékozódhatott a San Ubaldo körüli helyzetről, mikor máris csapatai közé hivlák a rend helyreállítására. A Havasi Gyopár zászlóalj híres tiroli emberei ugyanúgy megtagadták az engedelmességet, mint a 19-es vadászzászlóalj és a 105. gyalogezred, amelyek magyar legénysége hazai határokon kívánt harcolni. A hadtestparancsnokság intézkedésére ezeket az alakulatokat morva karhatalmi osztagok lefegyverezték és a front mögé kísérték. Közben elől, a 6. hadsereg szárnyának irányában folyton növekedett a harci zaj. Pacor tábornok még nem tudta, hogy a 6. hadsereg visszavonulási intézkedéseinek végrehajtása mindkét szárnyának bomlására vezetett. Brugneránál nem sikerült az Isonzó-sereghez csatlakoznia. A hézag 10 km, a másik szárnyon pedig, Serravalle és Sacile között, ennek háromszorososa volt. Ebbe a tátongó szakadásba vetették be Pacor tábornokot fellázadt csapataival, hogy megakadályozza a franciáknak a már elfoglalt Monta Cesenről a felső Piave völgyébe való lebecsátkozását. Válságos helyzetben végre sikerült csapatait a legközelebbi, Cesana-Trichianai magaslatokra vetnie, ugyanakkor, amikor az olasz lovasság bevágtatott a kifosztott, füstölgő Vittorióba.

* * *

A két visszavonulásba vetett cs. és kir. hadsereg tulajdonképpen még nem is kapott új elfoglalandó arcvonalat. A Livenzát csak közbenső állásnak szánták, a csapatok részére való pihenő és köteleik rendezése céljából. A sacilei hídon éjjel-nappal, minduntalan megakadva, össze-vissza vegyítve, minden fegyvernemhez tartozó csapatok véget nem érő tömege hömpölygött keresztül. Három napon át biztosították a 41. honvédhadosztály osztagai a hídfőt, míg október 31-én ők is elhagyják a zászlódíszben felszabadításra váró várost. Az utolsó küzdelmet a város kapui alatt a 20-as honvédek utóvédzászlóalja vívja. Forró uccai harcban, angol géppuskák minden

oldalról belefreccsenő tűzében végre összeomlik, a megmaradtakat előugrató nehéz olasz lovasság fogja el. A túlsó folyóparton visszakísért éhes, lerongyolt honvédek számára szokatlan látvány az országát hosszában kilométereken át előnyomulásra készen álló, vadonatúj, csillogó-ragyogó fegyverdíszben pompázó olasz lovasság. A Livenzán túli országutakon más a kép. A mindenütt visszaözönlő cs. és kir. hadoszlopok néhány méter magasságra lebocsátkozó olasz és amerikai harci repülők valóságos tűzkatlanaiba kerülnek. Bombáik és özönlő géppuskatűzük elől a pánikban szerteszaladó emberek százával hullanak el. A fontán a—freddai országút mosolygó cyprusai és olajfái alatt tüzelésük az 51. honvédhadosztály egy teljes tüzérezredét emberestől-lovastól terítette le. A hátulról jövő hadoszlopok borzadva vonulnak el a halott ezred mellett. Valamennyiük útja most már a Tagliamento felé vezet. Az áttörés ive 40-ről 70 km-re bővült. A visszavonulók gyorsabb üldözésére páncélos autók, gépkocsistűzérés és repülők százaitól kísért olasz lovashadosztályok u. n. »vágatató hadtestek« indultak meg az előnyomuló olasz seregek arcvonala előtt.

Az Isonzó-sereg sürgősen kérte egy tartalékhadosztálynak szárnya biztosítására való kiküldését, mert Triesztben a városi tanács kitűzette az olasz lobogót a városháza erkélyére és óránként számított az erről értesített olasz flotta egységeinek befutására. Csak egy hadosztály állott azonban rendelkezésre, amely erre a feladatra éppen legkevésbé volt alkalmas: a tiszta szlovén alakulatokból álló 57. hadosztály. A szlovén legénység körében akkor már annyira terjesztették a délszláv állam küszöbön álló megalakulását, hogy kisebb gondja is nagyobb volt annál, semhogy a Triesztben kikötendő olasz hadihajók legénységét a városból kivesse.

A 6. hadsereg közben elérte a Tagliamento vonalát. A II. hadtest csapatai ott már annyira erők fogytán voltak, hogy a Pinzano-i hidfő biztosítására az eredetileg vasúti őrségnek szánt honvédkerékpároszászlóaljzat kellett bevetni. A 11. honvédlovashadosztály nagy része egyben rögtöni elszállítását kérte a magyar határra, azzal, hogyha a kívánság nem történne meg, néhány órán belül a tisztek nélkül indul a haza védelmére. A hadtestparancsnokság beleegyezett és a hadosztályt rend kedvéért parancsnokságával és egész tisztikarával együtt elindította Villach felé. Egy csapásra megváltozott minden.

»Teljesen rendben, minden különösebb sűrűlódás nélkül ment végbe a honvédhuszárezredek visszaindulása, amelyek most hazájukba menet megint engedelmeskedtek tisztjeiknek — írja a II. hadtest vezérkari főnöke. — Később ezek a csapatok legteljesebb rendben, virágdíszesen, énekelve, fesszesen meneteltek át Klagenfurton, mint egy megnyert ütközet után.«

Egyidejűleg az alsó Piavén is megindult az ellenség támadása. A IV. hadtest északi szárnyának felsodrása után a támadó 10. hadsereg S. Dona di Piave és Ponte di Piave-nál (70. honvédhadosztály) is átkelt a túlsó partra. A 33. és 12. hadosztály pergőtűzzel és gázzal elárasztott partmenti állásain megakadt, de az utóbbinak déli szárnyában beállt térnyerés folytán ezek a csapatok is, az ellen féltől nem zavarva, csatlakoztak az Isonzo-sereg visszavonulásához.

A 6. hadseregnél beállított helyzet lovag Goglia tábornagyot is arra készítette, hogy balszárnyában fedezetlenül maradt Belluno-csoportjának visszavonulását előkészítse. Ez ugyancsak egy összeroppanás kikertülése céljából október 29-re volt végrehajtandó. Új arcvonalának az 1917. évi állásokban kellett volna felépülnie és a régi Dolomit-fronthoz csatlakoznia. Ezzel a hadmozdulattal párhuzamosan a 11. hadsereg balszárnya a Sugana-völgyben Borgóra, a Hétközség fensíkján pedig Asiago—Barricata vonalára tartozott volna visszavonulni. A hadsereg vezérkari főnöke azonban szavát vette a Belluno-csoportbeli vezérkari főnöknek, hogy 30-ig mindenestre a meglévő állásokat tartsa, mert ellenkező esetben a 11. hadsereg, megfelelő mozgási szabadság híján, nem csatlakozhatna a visszavonuláshoz és így legnagyobb veszélybe kerülhetne. A 11. hadseregben ugyanis éppen akkor kezdte meg Csanády tábornok a XIII. hadtest felváltását. A 27. hadosztály körletében elsőnek a 85-sök kerültek sorra, akik 29-én kivonultak Asiagótól délre fekvő Mörar-Avei előállásukból és a Monte Rasta előtt, Bosco Beuscar mellett elhúzódó új arcvonalukat egy fél gráci 27-es és egy népfelkelő zászlóaljnak adták át. A 85-ös ezredparancsnokság az ezrediféppuskásokkal még az arcvonalban, mögötte pedig két század tartalékkal az u. n. Georgslager-ban maradt. A Sisemolon küzdő honvédek leváltására küldött stájer-szlovén zászlóaljakat azonban nem sikerült a Frenzella-szakadékon túl előrevinni és tisztjeik is lehetetlennek nyilvánították az állásokat. Erre a híres linzi 14. ezred részeit parancsolták előre. Csakhogy a linziek, akik a Sisemol borzalmaival a júniusi offenzívában eléggé megismerték, ugyancsak megtagadták, hogy »a pokol tornácába« menjenek, csak azért, mert a honvédeket hazaszállítják. A 21-es honvédek fészekszerűen a Frenzella sziklafalára tapasztott parancsnoki fedezékében izgatott szóváltások folytak. Hiába magyarázták a linzieknek, hogy a honvédeket Románia elleni harcra, nem pedig erdélyi pihenőre viszik, még sem mentek előre, hanem a tűzvonaltól mögött maradtak; szőkevény emberek megdézsmáltak élelmiszerüket, ami csak még fokozta rossz hangulatukat; a honvédek eleségraktárát kellett megnyitni számukra és engedetlenségük már kikezdte a Sisemol védőit is. Egyik jelentés a másik után rohant a hadosztályhoz, amely a tűzben álló honvédeket kintartásra intette. A Sisemol szélesen húzódó, lapos háta mögött a Longara hegycsúcs szökken az égnek. Ott végre sikerült a linzieket állásba helyezni. De a honvédek Thán báró dandárparancsnok alatt elől maradtak a Sisemolon és Jerrachon.

Az Asiago romjai körül álló 67. ezrednél még leváltás előtt a nyugodalmasabb esti órákban 25-ös szőkevények bukkantak fel és kezdték a legénységet a tűzvonaltól elhagyására csábítani. Némely század elpáholta és kikergette őket, a 10. századot azonban néhány orosz fogságból hazatért tót altiszt kerítette hatalmába s éjszaka a századparancsnok visszahagyásával kivezette az állásból. Egy másik század legénységének fele a parancsnok halálos sebesülését használta fel gyors elpárolgásra. Az ezredfedezéknél azonban a 10. századdal együtt feltartóztatták és ismét az állásba vitték őket. Az izgatás

egy másik századnál is sikerült, amelynek parancsnoka, polgári éleiben ügyvéd, mikor renitens emberi az ellenséges ágyútűz elől kavernájukba húzódtak, annak nyílását két géppuskával szállta meg. Ott aztán teljesen el voltak különítve az immár szintén leváltást kívánó ezredtől egészen 31-re virradó éjszakáig, amikor a Havasi Gyopár divízió négy százada érkezett be az állás megszállására.

A leváltó csapatok nagyrésze nem is jutott a XIII. hadtest körletéig. A 4-es császárvadászokat, a 111. és 42/I. ezredet és több népfelkelőzászlóaljat már elindítani sem lehetett, mert megtagadták, hogy állásba menjenek. A jobb szomszédos III. hadtest esztergomi 26. ezrede kikényszerítette gyűlölt cseh parancsnoka eltávolítását és a közkedvelt Kornhaber őrnagy parancsnoksága alatt elindult Magyarország megvédésére. A 27. hadosztályban a 34. ezred tartalékszázlójára északnak vonult el és a Monte Katze tetején tűzben álló zászlóalj a hazaszállítás hírére nem értette meg a leváltás ki-maradását. Végre legénységi küldöttség közölte Farkas őrnagy, h. ezredparancsnokkal, hogy a felváltás már nem valószínű, nem is várják be, a haza veszélyben van és ők hazaindulnak. Farkas őrnagy kijelentette, hogy a felváltás már útban van s egyben a türelmetlenkedőkre bízta, hogy saját szakállukra próbálkozzanak az olasz hegyóriások közül Magyarországra hazatalálni. Az emberek hallgatva tértek vissza mellvédekhez.

A Monte Zingarelián Benke altábornagy, hadosztályparancsnok, gondterhesen veszi az előiról jövő aggasztó jelentéseket. Ha a felváltás előtt ellenséges támadás indulna meg, kétségtelenül könnyű sikere lenne. Szerencsére egyelőre csak a szokott tüzérségi támadásról van szó. Végre az október 31-re virradó éjszakán felérkezik Wieden altábornagy, a Havasi Gyopár hadosztály parancsnoka. Benke altábornagy megkönnyebbülve lélezkedik fel; a felváltás megint helyre fogja állítani a frontszakasz folytonosságát. Annál súlyosabban érinti osztrák kollégájának az a közlése, hogy a 14-csek története csak a kisebbik bajt jelenti, mert közben majdnem egész hadosztálya, elsősorban a híres salzburgi 59-esek, megtagadta a kijelölt állások elfoglalását és teljesen hiábavaló föltes vezetőik minden befolyása. Ugyanúgy, mint a magyar XIII. hadtest hazakívánczosi mozgalma végett a honvédelmi miniszternél, október 31-én már az osztrák alpesi csapatok engedelmességének megtagadása miatt alpesi tárnánybeli, bécsi parlamenti képviselők kiküldése végett kellett eljárnunk, akiktől a legénység megnyugtatót remélték. Wieden altábornagy, egy kitűnő, vitéz katona, aki fronttisztből vitte fel a legjobb osztrák hadosztály parancsnokságig és Benke altábornagy, a magyar honvédség legtöbbször sebesült tábornoka — két olyan katona, akiknek idegei az ellenség előtt sohasem engedtek feszítő erejükből — mindkettő egyaránt le volt sújtva, mikor tudatára ébredt annak, hogy a felváltó csapatok nem különbek, mint azok, amelyek leváltására jöttek. Egyikük sem titkolta a másik előtt a beállható helyzetre vonatkozó aggodalmait. Okt. 31-ének déli 12 órájával Wieden altábornagy csapataival a 27. hadosztály egész körletét tartozott átvenni, ez utóbbinak leváltott ezredei az első dandárnok vezetése alatt Caldo-

nazzónál gyülekezve Eszékre bewaggonirozni, ahol új hadosztály-parancsnokuk várta őket. Benke altábornagynak 74. hadosztályát kellett újból átvennie. Wieden altábornagytól való elbúcsúzásánál nyíltan szó eseti kettejük között arról, hogy a viszontlátás nem-e olasz fogságban fog történni.

A 11. hadsereg visszavonulása elsősorban a Hétközség fensíkján a Gallio-Rasta-Mt. Interotto vonal (az u. n. téliállás) megszállásával kezdődött. Okt. 29-én, ugyanakkor, amikor a linzi 14-es zászlóaljok hátraindultak a Monte Longara megszállására, a 21. és 23. honvédezredeket is utasították a Sisemol és a Jerrach hegyeken levő állásaik kiürítésére. A vonatkozó parancs csak okt. 30-ának éjszakáján érkezett be. A 21-es ezredparancsnoki fedezékben Benes alezredes két gyertyacsutka imbolygó világánál éppen a kiürítés végrehajtási parancsait diktálta segédtisztjének, mikor odakinn egyszerre mennydörgésszerűen megindult a francia pergőtűz. Annak védelme alatt a franciáknak még az éjszaka folyamán sikerült a Sisemol kúpjára fel jutni ok, ami veszélyeztette a honvédek elrendelt visszavonulását. A francia megfigyelők egyszerre csodálkozva látják, hogy a fényszóróktól, gránát- és srappellrobbanásoktól meg-megvilágosodó éjszakában minden oldalról sűrű emberhalmok tolnak előre és az osztrák-magyar jelzőpisztolyok rakétái mindig közelebbről szállanak fel. A 21-es honvédek szétroncsolt, véres, hörgő tömege még egy utolsó ellentámadásra dolgozta magát a Sisemol kúpja körül dühöngő tűzorkánon keresztül a fenn befészkelődött francia rohamcsapatok ellen. Elkeseredett kézigránátharc után, megtizedelt századokkal még utoljára a honvédek maradnak felül. Okt. 31-ének hajnalpirkadásaig keményen tartják magukat a kúpon, hogy közben odalenn a hadosztály részei megkezdhesék a visszavonulást. Azután a reggeli köd oltalma alatt a francia zárótűzön keresztül, Canipomuloba vonulnak vissza. Két zászlóaljuk 70 és 120 emberre olvadt össze. Mivel a hadosztálytartalékban álló 24. honvéd ezred Mga Mandrielle helyett önhatalmúlag Barricata felé vonult, tartalék gyanánt a 23. honvédezredet irányították a Nos völgyében levő táborhegyre (Noslager) s így az ellenség felé való biztosításról a 21-esek kél összeolvadt zászlóaljának kellett gondoskodnia. A Sisemol és Jerrach most a francia hadosztály birtokában volt, az angolok már előző nap rohamosztagokkal szállták meg a 27. hadosztály Mörar-Ave és Asiágo melletti kiürített előállításait. A balról csatlakozó VI. hadtest erre okt. 31-én a Monte Lisser hegyen tul fekvő állásait szintén kiürítette, jobbról a III. hadtest pedig az ellenség nyomására feladta az Assa-szakadék déli vonulata mentén húzódó szárnyállításait. Ezekkel a hadmozdulatokkal indult meg a Hétközség fensíkján szembenálló ellenséges 6. hadsereg támadása. Ez Caldonna álnak Levico elfoglalására irányult, hogy a Grappa meghódítása esetére elvágja a Suganavölgybe való visszavonulás lehetőségét. A hadsereg támadását nov. 1-ének korahajhali óráiban a franciáknak a 38. honvédhadosztály és az angol 48. hadosztálynak Bosco-Beuscar és a Katze-hegy elleni rohama indította meg.

Az angolok nyomban benyomultak a boscói állásba, parancs-

noka pedig hiába kért Pfalz ezredestől, a 85-ösök parancsnokaiul tartalékokat és tüzérségi támogatást. A dandárhoz és a tüzérséghez vezető távbeszélő drót már a támadás kezdetén szét volt löve, a kivont és tartalék gyanánt a Monte Doloren táborozó 85-ös zászlóalj már indulóban vannak Galdonazzo felé. Csanády gy. tábornok hadtestparancsnok, aki a helyzet megítélése céljából személyesen jelent meg a Dolore lagerben, a boscói védőknek adta ki a parancsot az ellentámadásra. A magukat nagyszerűen tartó gráciák és népfölkelők a 85-ös géppuskások kitűnő támogatása mellett csakhamar megingatják az angolokat. Az egész Bosco-Beuscar-i első vonal megint a védők kezében van, amit azok parancsnoka örömmel jelent Pfalz ezredesnek. A hadosztálytól az ezredes éppen megkapta a parancsot az 1917-es állásokba való visszavonulásra, a boscói szakasszal azonban egyelőre nem közölte, mert ott a helyzet a balszárnyon, a Katzen uralkodó bizonytalan viszonyok folytán amúgy is igen nehéz volt. A nov. 1-re virradó éjszakán ugyanis megtörtént a 34-esek leváltása egy gráci 27-es félzászlóalj és egy népfölkelő zászlóalj beérkezése folytán¹ s ugyanakkor ott is megindult az ellenség előretörése.

A boscói védőket villámcsapásszerűen érte a hír: »Ellenség elfoglalta a Katzet«. Nyomban utána az angolok megerősített osztagokkal megint Boscóra támadtak, ott részben meg is vetették a lábukat és a védők 2 századát elvágták. A boscói parancsnok legnagyobb izgalomban jelentette a telefonba, hogy ilyen körülmények között, minden támogatás híján tisztét nem viselheti tovább. Erre Pfalz ezredes is a dandárhoz küldte egy fiatal zászlósát s a támogatás híján lehetetlen helyzetre való tekintettel határozott intézkedéseket kért. Közben elől a helyzet ugyan javult, mert az elfogott 2 század éjszaka nagyrészt visszalopódzott, — de annál nagyobb a baj hátul. Pfalz ezredesnek visszaküldött zászlósa ugyanis azt az üzenetet küldte, hogy hátul »nem parancsol már senki, legfőleg a jó Isten. A »Dolore« Lager fel van gyújtva, a dandárparancsnokság nincs már ott és a tüzérség is ijedten szedelődzködik össze. Erre Pfalz ezredes kiadta a boscói védőknek a parancsot, hogy néhány órai fedező ellenállás után ugyancsak vonuljanak vissza, Larici felé. Az odavezető ágyútűz alatt álló út már szintén fenyegetve volt. A 67. ezredparancsnokságot az alatta küzdő Havasi Gyopár századokkal utolsó intézkedés gyanánt a hadtest egy rövid telefonüzenete érte el: »*A háborúnak vége, meneküljön, aki tud.*« Az ugyanakkor a Katze-hegyről néhány tucat emberrel lekerült Farkas őrnagy a Galmarara-völgyben visszamenve 5 órán át semmiféle csapattal nem találkozott. A tüzérségi 2. és 3. állás is teljesen el volt hagyatva a Longara oldalán, amikor br. Thán ezredes nov. 1-én délután a Nos-völgyében a 23-as honvédekkel lépésről-lépésre harcolva ment vissza. A Nos elérésevel a franciák olasz rohamcsapatokat vetettek a Monte Interotto és az Assa-völgyi erődítések felé, hogy a 48. brit hadosztály útját szabaddá tegyék. Így az angolok még az éjszaka folyamán elfoglalták az Interotto és Mosciagh-csucsokat, mellettük pedig az olaszok a Melel-lát és a Val di Brenta többi fontos csúcsait. Az itt kétségbeesetten

harcoló VI. hadtest a XIII. körzetében történt betörés folytán visszavonulásában oldalt már veszélyeztetve volt, amit súlyosbított saját alakulatainak teljes összeroppanása: még a 82-es székelyek is kijelentették, hogy elég volt az öldöklésből, vigyék őket haza.

A 21., 23. és 24. honvédezeket és a 74 honvédtüzérandárt (ágyúk nélkül) a 38. honvédhadosztályparancsnokság Borgonál gyűjtötte össze, ahol a hadseregutóvédet képező 39. honvéd hadosztály éppen megszállta állásait. A castelnuovo-telvi országúton a miskolci 10., a Brenta túlsó déli partján a beszercebányai 16. honvédezek ment állásba. A Barricátánál felfejlődő Havasi Gyopár zászlóaljok éppen honvédekkel tűztek össze egy kenyérraktár birtokáért, majd a 39. honvédrohamzászlóaljat kellett hazakívánoztatása miatt hátra küldeni, a magyar 103. gyalogezred (5. hadosztály) pedig meg sem szállta pontarso-valpianai szakaszát. Tüzérség pedig már csak a hadosztály térképeibe berajzolva létezett.

Délután a hadosztályparancsnokság Perginére visszamenve a 10-es honvédeket tartalék gyanánt Levicoba rendelte azzal, hogy a város előtt a linzi 14. ezred és a kassai 9-es honvédek fogják az ulóvédét átvenni. Az ezred egy százada még a Brenta déli partján Castelnuovonál és Telvénél zászlóaljanként 1—1 százada maradt vissza géppuskákkal késő éjjelig. Akkor Levicoba már a Hétközsegről jövő nehéz ágyúlövések vágtak be, aztán végleg gyanús csend lett. A városban javában telefonáltak a 11. hadseregparancsnokság intézkedéseiről, mert a Centába irányított 85-ösök segédtisztje a kiürített Caldenazzo hadtápparancsnokságól semmi tájékozódást nem kapott. Levicoból visszatelefonáltak, hogy a hadseregparancsnokság éppen Griesbe tette át székhelyét, ahonnan a tiroli hadcsoporthadparancsnokság már Innsbruckba indult. A 85-ösök sem várakozhattak tovább Centán, ahová közben a 34. és 26. ezred részei meg a 27. hadosztály rohamzászlóaljai is beérkeztek. A hadosztály telefonon tudatta, hogy Trientből vasúti elszállítás már nem lehetséges, rögtön induljanak gyalog északra, Trient lehető elkerülésével. Trientben ugyanis minden, ami a cs. és kir. hadsereggel kapcsolatos volt, teljes anarchia képét mutatta. A pályaudvar és a külvárosi katonai raktárak fosztogatásával szemben azonban a belső negyedek csendes, sőt ünnepi benyomást keltenek. Mert az összes házak olasz színekkel voltak felfestve, a városi tanács pedig teljes díszben várta a Felszabadítók megérkezését.

Közben ugyanis a 11. cs. és kir. hadseregnek az Etschtől keletre álló részét is Folgaria-Lavarone-ig és az Etsch-völgyben Roveretóig kellett visszavonni. Mivel azonban a Hétközség fensíkján levő sereg-részeket főleg tüzérség hiánya miatt a közbenső vonalon megállítani nem lehetett, nov. 1-én az 1916-i Trienttől délre elhúzó állásokban próbálkoztak meg újabb ellenállással. Ez az intézkedés megfelelő mozgótüzérség híján, amely a vonal megszilárdítására szükséges lett volna, úgyszintén a hadsereg csapatainak folyton növekvő fegyelmetlensége és használhatatlansága folytán csak a III. hadtestnél és ehhez csatlakozóan az Etschtől nyugatra sikerült. A Tonale- és Mendel-szorosokban erős utóvédek maradtak az ellen-

séggel érintkezésben. A piavei vereség és hátszági forradalmak hírére észak felé meginduló valóságos népvándorlást, amely a minden fegyvenembeli csapatoktól nyüzsgő Etsch-völgybe folyton új és új tömegeket szorított beie (az egész 11. hadsereget), azonban nem lehetett megállítani. A parancsnokságok maguk is siettették, teljes bizonytalanságban lévén a fölött, hogy Trientben az olaszok útjukat nem-e vágják már el.

Az ellenfél addigi apránkénti előretörését, amely a Sugana-völgyben (hátvéd gyanánt) visszamaradt 39. honvéd és Havasi Gyopár hadosztályokat alig érte még el, a nov. 1-én megjelent hadi parancs általános előnyomulássá fejlesztette ki s így Tirolban is megindult a mozgó háború. Az Etschtől nyugatra addig háborítatlanul örökdő cs. és kir. 10. hadsereg a 7. olasz hadsereg Adamellonái és a Tonaleszorosban meginduló nyomása következtében kénytelen volt Mezzolombardo-Bozen irányába visszavonulni. A Trientnek irányított 1. olasz hadsereg a Lagarina-völgyben erős támadó csoportot vont össze, mialatt kétoldalt, a Pasubio és Altissimo hegy óriásokon hősiessé kitartó cs. és kir. utóvédeket tüzérségi tüzellel kötötte le. A Neumarkt-Trient felé rendelt 6. olasz hadsereg a Folgaria-Ízavarone vonalon megfeneklett támadása után nyomban második támadásra készült. A 4. hadseregnek Bozen-Neumarkt-ot, a 8.-nak a bellunoi medencén keresztül a Cadorevidéket, Agordo-n keresztül Bruneck-Bozen-t, szárnycsapataival pedig Toblachot kellett elérnie. Graziani 12. hadserege, mozgási szabadság híján egyelőre Féltra körül gyülekezett. A 10. és 3. hadseregeket a Tagliamento vonalára rendelték és támogatásukra Velencében megkezdték Trieszt megszállására szánt tengerészosztatok hehajózását.

Az ezzel második fázisába lépő olasz offenzíva megindulásakor a Belluno-hadsereg csapatai már nem voltak a minden ellenséges támadás ellenére is megtartott Grappa-tömb véráztatta szikláin. Az okt. 31-re virradó éjszakán mindhárom hadtest 1500—2000 m. magaságú sziklaállásokba helyezett rendkívül erős utóvédek visszahagyása mellett a Fonzaso-Fellre Beliuno vonalra ment vissza. A jobbszárny XXVI. hadtest) utóvédét képező 10. honvédhadosztály részeit úgy tolták előre, hogy a csatlakozó VI. hadtestnek (1.1. hadsereg) a Sugana-völgybe való visszavonulása is biztosítva legyen.

Jobbszélről a Col di Manga sziklatömbjét Barna ezredes csoportja szállta meg a 20. honvédezreddel, balszélről, Pedavenánál egy ausztriai hadosztály (48.) részei foglaltak állást, középső szakasz gyanánt pedig a pécsi 19. honvédezred II. zászlóaljja helyezkedett el a Gismon völgye körül Fonzaso helység fölött. A zászlóalj parancsnoka, Testyánszky Ödön rendelkezésére bocsátották még a honvédhadosztály rohamzászlóalját, egy tartalékmenetszázadot, két géppuskaszázadot és öt üteget. Mire Testyánszky százados védelmi szakaszának megszállását kidolgozta, a rohamzászlóaljat elvezényelték, így a 7 kilométeres szakasz és az azt határoló két sziklaóriás, balról a Monte Avena, jobbról a Col di Lan védelmére a felfegyverzett telefonistákkal, küldöncökkel és lőszerhordozókkal együtt mindössze

nyolcszáz ember maradi. Terstyánszky nak minden félszakasszal gondos számítást kellett végeznie, hogy védőszakaszának minden pontja elegendően biztosítva legyen. A Cismon-völgyét 1 századdal zárta le, egy másik század, mögötte 2 üteggel a Col di Lan, ugyancsak 1 század és 3 üteg a Monta Aven a megszállására indult, velük a géppuskások 1—1 félszázada. A Monte Avenán azonban nyomban megállapítást nyert, hogy a szomszéd osztrák hadosztály felé 3 kilométeres legsúlyosabb sziklaterepen semmi összeköttetés nincs. Terstyánszky így kénytelen volt tartalékszázadát is bevetni balszárnya meghosszabbítására és a védtelen hézagot színleg megszállani. Most már csak a gyenge legénységű menetszázad és a felfegyverzett küldöncök, szakácsok, telefonisták képezték tartalékát. Terstyánszky mindazonáltal óramű pontossággal összejátszana miniatűr hadseregét. Mindenik századot, ütegei, gondosan megvont telefonhuzalok kötötték össze egymással és Terstyánszky parancsnoki fedezékével. A Cismon-völgyet lezáró századból Terstyánszky figyelőket tolt előre Fonzasoba s azok a november 1-re virradó éjszaka erős ellenséges tömegek érkezését jelezték. Éjfélkor a figyelők, parancsuk szerint visszatértek a teljes készütségben levő völgyállásba. Pirkadatkor az ellenfél előre tapogatódzott, majd nagyobb tömegekkel megindította a támadást. Vad tüzzápor vágott eléje a völgyállásból és a Col di Lan mögötti ütegekből. A támadás megállt, mire Terstyánszky is tüzet szüntetett és felderítőket küldött ki. Azok alig indultak el, az ellenfél megembereli magát és megismétli a rohamot. A védők tüze megint megállítja, majd visszafordulásra készíti. Honvédjai-örök nyomban az olaszok sarkában vannak s már arra készülnek, hogy a Fonzasó faluszéli házaiba menekülő olaszokat kipörköljék. Csak felbukkanó olasz tartalékok készítették őket visszatérésre.

A következő éjszaka azonban az olaszoknak sikerült Terstyánszky állásait felderíteni és reggel erős tüzérségi tűz alá venni. Aztán megrohmozták a Monte A vénát, amelynek védőszázada válságos órákba került. Parancsnokától rendkívüli erélyt és körültekintést követelt az, hogy saját erejük gyengeségének tudatában levő embereit az állásban tartsa. Az ellenséges tűz közben fokozódik, a hatalmas sziklafalak, a mély szakadékok sokszorozva verik vissza az ágyúk folytonos döngését, a tucatnyi géppuska szakadatlan kattogását. Egyéb tartalékok híjján Terstyánszky a védelem némi megerősítésére tüzéregénységet rendelt a védőszázad arcvonalaiba, a magukkal hurcolt két ágyút a tüzelemek a tomboló tűz ellenére sikerült a gyalogság között elhelyezni és működésbe hozni. Így az ellenség ugyan nem tudott a század vonalaiba betörni, de megpróbálta annak megkerülését. A századparancsnok erre rohamra vezette egyik szakaszát a megkerülő csapat ellen; a visszavetett ellenfél erre felhagyott a további mozdulatokkal. Alig jött rendbe a helyzet a Monte Avenán, mikor egyszerre jobbról váratlanul harci lárma csattan fel s a csoport összes részei lenn a völgyben és a Monte Avenán is férgetegyszerű tüzelesbe kerülnek. Az olaszok ugyanis a reggeli köd oltalma alatt a Brenta völgyében észrevétlenül előnyomulva elfoglalták Grigno városkái, amivel Terstyánszky mindkét szárnyán meg van kerülve, s a Col di

Lan védőszázada elveszettnek látszik. Fonzaso fölött is nyomban megindul az ellenséges támadás, hogy Terstyánszky a Col di Lan felé ne vethessen tartalékokat. Ott azonban mégis fordulat állott be: egy géppuskája mellett elszántan kitartó tiszthelyettesnek sikerült Terstyánszkyt tájékoztatnia arról, hogy a védőszázad még megvan, csak küldjön segítséget. Terstyánszky rögtön ellentámadásra indította egy szakasszal megerősített tartalékát, amely a Col di Lan visszavetett védőit is előresodorta. A támadást a Monte A vena útegei Terstyánszky parancsára hatalmas tűzzel vezették be, tekintet nélkül a már támadásban lévő saját erők veszélyeztetésére. A roham sikerült, a Col di Lan megint Terstyánszky kezében volt, aminek hírére a völgyben súlyosan küzdő század is új erőre kapott és a már állása elé jutott olaszokat ellentámadással Fonzaso mögé vetette vissza. — Nov. 2-án délben Terstyánszky miniatűr hadserege ulóvédállításainak ismét teljes birtokában állott készen a további védelemre. Erre azonban már nem került a sor, mert a hadtest csapatai részben már elvonultak, részben pedig már hátrább fekvő utóvédállításokat foglalták el, úgyhogy Terstyánszky útegei délután 3, gyalogsága 6 órakor állásait kiüríteni tartozott. Egy órával a visszavonulás előtt, immár tüzéség nélkül a völgyzáró század még visszavert egy olasz támadást. Egy foglyul ejtett olasz káplár bemondása szeriül Terstyánszky 800 embere egy majdnem teljes olasz hadosztállal állott szemben és az utolsó rohamban egy teljes olasz ezred akadt meg az egyetlen honvédszázad védelmén.

Anélkül, hogy az ellenfél tovább zavarta volna, az egész Terstyánszky-csoport zavartalanul vonult vissza. Fiera di Primiero felé és vitéz magatartása jutalmául a hadtestparancsnok, Horsetzky oszt-rák tábornok külön parancsára megkapta az akkori idők legnagyobb kitüntetését: dupla adag kenyeret. A 29-es honvédeknek azonban már nem sikerült magukat az eléjük került olasz erőkön átvágniuk és nagyobbrészt fogságba estek.

A Sugana-völgyben továbbnyomuló olasz erőket a Tollo melletti vasúti alagutak előtt meglepő géppuskatűz fogadta. Mozsár t. hadnagy a 10es honvédek előretolt századával, parancsa értelmében órákhosszat elszántan fedezte bajtársai visszavonulását. Mire 35 életben maradt emberével bevonták, a 10-es honvédek többi ulóvédé került sorra.

»A 4. hadsereg arcvonalan — mondja az olasz jelentés — nov. 2. és 3-a folyamán heves harcok fejlődtek ki. Castetnouvonal ellenséges utóvédeket vetettünk vissza, amelyek el akarták állni a Trientbe vezető utat és saját oszlopaik Borgoból való visszavonulását is fedezték. Nov. 3-án délután 6 órakor a padovai lovastezred 1. svadronja bevonult Levicoba...«

A Ponte délia Serránál (Terstyánszky) lefolyt első harcokkal egyidejűleg a Belluno-sereg balszárnyán Pacor tábornok a trichianai magaslatokról 90°-os szögben eszközölt merész hadmozdulattal a Cordevole és a Piave völgyei közé vetette át 60. hadosztályát. Magában a Piave-völgyben a 20. honvédhadosztály nyolc ellenséges támadás visszaverése után ellenlökéssel megszabadult az olasz erőknyomásától és a 48. hadosztály bevetéséig hátvéd gyanánt átvette az I. hadtest visszavonulásának fedezését. A Melnél már a Piave

völgyébe lebocsátkozott francia erők feltartására a bellunói Piave-hidak másodpercnyi pontossággal röppentek a levegőbe. Bellunótól délre, a már nagyon szorongatott 31. hadosztálynak a Piavén való áljutásál az utolsó pillanatig fedezte a kaposvári 44-es »rosseb- ezred«. A rosseb-bakáknak is, a bellunói hidakat robbantó utászoknak is utcai harcokat kellett vívniok a felszabadulás közeledésének hírére feltüzelt lakossággal.

Az ágyúdörgés lassan közeledik a Belhmo-sereg birtokában lévő utolsó olasz város felé. Piave di Cadore már ki van ürítve, csak a hatalmas honvéd-tábori kórház elszállításának gondolatát kellett feladni, mert az erre a célra szánt szerelvényeket nyomban birtokukba vették a mindenünnen beözönlő, hazaigyekvő menetalkuítatok. A súlyos betegek elszállítása teljes lehetetlenségnek látszik. Ezeket tehát, úgyszintén az összes rekvirált berendezési tárgyakat, megfelelő ápoló-személyzettel és egyheti étellemmel visszahagyják. A megmaradó személyzet és az összes járóbetegek a kórház főorvosa Dobó dr. intézkedésére fegyvert kapnak, fegyverhasználattal visszafoglalnak három vonatszerelvényt, nyomban belerakják a kórház felszerelését és útnak indulnak. Utánuk már be is érkezett a városba a Belluno-sereg utóvédeinek parancsnoksága.

Pacor tábornok előtt egy százados azzal jelentkezett, hogy emberei, a *lefegyverzett* 19-es vadászok bocsánatot kérnek, előző fegyelemellenes magatartásukért s egyben ígérik, miszerint ezentúl mindenütt teljesíteni fogják kötelességüket. Erre a hadtestparancsnok, Le Beau altábornagy, a tisztikarhoz intézett lelkes beszéd után visszaadatta a zászlóalj fegyverzetét.

Új fordulat áll be. Az olaszok tízórás küzdelem után elfoglalták a San Ubaldo-szorost és a Piave-völgyi visszavonulást biztosító bécsi 25. hadosztályt Fadalto-szorosán át, váratlan gyorsasággal a Ponte nelle Alpi átjáró felé vetették vissza — még mielőtt a 60. közös és a 20. honvédhadosztály azon átvonulhatott volna. Az utóbbit nyomban a Cordevole völgyébe irányították át, hogy a 31. és 25. hadosztályok hamarabb jussanak be a Piave völgy-szorosába. Válasz gyanánt a távoli folytonos ágyúmorajt egyszerre egészen közel, a Ponte nelle Alpi felől felhangzó, majdnem pergőtűszerű ágyúlárma váltotta fel. A 20. honvédhadosztály parancsnoka, monte sail michelei Stadler István tábornok, egyrészt a Cordevole völgyében állítólag uralkodó zűrzavar, másrészt amiatt, hogy még harcrakész csapataival a két összetört hadosztály zavartalan elvonulását biztosítsa, azon melegében, a végtelen hadoszlopoktól nyüzsgő piave-völgyi országúton megállította hadosztálya tizenegy ütegét, amelyek nyomban gyorstűz alá fogták a vittorio-polpeti országúton előnyomuló olaszoknak már a túlsó partra érő élcsapatait. Az ellenfél meglepetve megállott. így nemcsak az elcsigázott, megtizedelt 25. és 31. hadosztályok, hanem a hátvédet képező 50. közös és 20. honvédhadosztályok is be tudtak jutni a természetadta védelmet biztosító Piave-szorosba. Az országúton tüzelt tizenegy honvédüteg elvonulása után Kratochwill ezredes még egy század debreceni 3-as honvédet hagyott biztosító

osztag gyanánt a Ponte neue Alpi hídján, ahol azok egy előretörő olasz alpiniszázadot véres kézi tusában vetettek vissza.

A visszaözönlő, összekeveredő, egymásba furakodó hadoszlopok minduntalan megakadnak. Az országutak hemzsegnak a hazaszaladó menetalakulatoktól, amelyek otthoni nemzeti tanácsaikra hivatkozva valamennyien követelik azonnali hazaszállításukat.

»... A mozgalom az összes néptörzsekre kiterjed — közli az AOK okt. 30-án kelt tájékoztatásában. A magyar csapatok feltűnő egybehangzással kijelentik, hogy csakis hazájuk védelméért harcolnak... A szlávok a legtöbb esetben önálló államaikra, illetve a déli fronton arra hivatkoznak, hogy nem áll érdekükben Magyarországért harcolni...«

A magyar alakulatok hazakívánczása október utolsó napjaiban a nyugati hadszíntérre is átcsapott. A Verdun alatt röviddel azelőtt még nagyszerűen verekedő eperjesi 5. közös gyalogezred emberei századaik nevében kihallgatáson jelentették, hogy újságokat olvastak »és tudják, hogy a hazát szerb bandák részéről, aztán a csehek és horvátok által is, veszély fenyegeti. Míg eddig bátran nézlek szembe a halállal és kötelességüket minden fronton, és most is a német csapatokkal vállvetve teljesítették, nem akarnak hazájuktól távol lenni abban a pillanatban, amikor Magyarország határain belül van megtámadva, nem akarnak a francia fronton harcolni, hanem saját hazájukról, saját tűzhelyükről akarják a veszélyt elhárítani.«

Hasonló tartalmúak voltak azok a feliratok, amelyek az elzászi Barr városkában, a 87. honvédhadosztály székhelyén reggelenként a kapukon megjelentek és csakhamar a nyitrai 14-es, a pozsonyi 13-as és a lőcsei 15-ös honvédek közt is azonos követelődzéseket eredményeztek, úgy hogy a hadosztályparancsnok futárral értesítette a badeni AOK-t.

A haderő nemzetiség szerinti szétforgácsolódásának kihatása még megduplázódott, a hatalmas hadtápterületen, amely a délnyugati front anyagi ellátása céljából az évek folyamán a tábori vasutaktól az állatkórházakig, az anyaggyűjtő állomásoktól és élelmezési raktárraktól a villamos áramgyűjtőtelepekig és drótkötélpályáig felépült és a harcvonaltól mögött úgyszólván egész hadsereget igényelt saját maga számára is. A hátszág átalakulásának hírére a hadtápsereg nyomban felkerekedett, hogy minél előbb haza jusson, abban a pillanatban, amikor legerősebb teljesítményre fokozva kellett volna munkába lépnie, hogy a mérhetetlen értékű katonai anyag elszállítása, a visszaözönlő hadak élelmezése, Tirol és a Karni-Juli Alpok utakban szűkölködő területén rendezett elvonulás lehetővé váljék. A hadtápalakulatokra tartozott volna a venetiai ellenséges előnyomulásnak a forgalmi berendezések (úti- és folyóhidak) idejekorán való felrobbantásával való megakadályozása is. Ez sem történt meg mindenütt. A Livenza-hidak sértetlenek maradtak, vagy felületesen rongálódtak meg és így az ellenfélnek nagyban megkönnyítették a Tagliamento rohamos megközelítését, amelynek nyugati partját nov 2-án el is érte. Hasonló körülmények folytán Tirolban 1500—2000 m. magasságban beépített ágyúk legnagyobb része sértetlen maradt.

A tüzérség hiánya nemcsak a Tirolban és Venetiában elfoglalt

visszavonulási vonalak időelőtti feladását — és ennek folytán óriási értékű kincstári anyag hátrahagyását — vonta maga után, hanem igen kemény próbára tette az utóvédeket is, amelyek kitarását ágyúszó helyett mindig csak azzal támogatták, hogy a fegyverszünet megkötése csak órák kérdése. — József főherceg erre vonatkozó előterjesztéséhez időközben valamennyi hadsereg parancsnoka is csatlakozott. A hátország fejleményei, még a különbékeajánlat megválaszolásáig is, lehetetlenné tették a további küzdelmet.

V. SZÉTHULL A HÁTORSZÁG.

A manifesztum megjelenése után a kettős monarchia jövőjére nézve három politikai áramlat versenyzett egymással. A cseh és délszláv emigráns csoportok az ántánt fővárosaiban minden eszközzel életképtelen kísérletnek igyekeztek beállítani a manifesztumot nemcsak azért, mert Magyarországot betű szerint kikerülte, de azért is, mert a Habsburg-dinasztia megmaradását célozta. Az ántántkormányok ezzel szemben szinte garanciát láttak Károly király személyében birodalma békekötés utáni politikájának új irányzatára és készek voltak a monarchia valamelyes formában való fennmaradását minden erejükkel támogatni azzal az egy feltétellel, hogy az ausztriai németiség nem csatlakozik a német birodalomhoz. Az ántánt azonban vereséget szenvedett a harmadik irányzat képviselőjétől Wilsontól, aki állta Massaryknak amerikai látogatása alkalmával tett ígéreteit és teljesen magáévá tette Massaryknak a párisi cseh nemzeti tanács nevében kibocsátott s a monarchia fennmaradása ellen irányuló kiáltványát, így jött létre Wilsonnak a monarchiához intézett válaszjegyzéke, amelyben önálló hadviselő félnek ismerte el a cseheket, úgyszintén a délszlávok nemzeti törekvéseit, követelve »hogy ezek a népek és nem ő bíráskodjanak afölött, hogy a cs. és kir. kormány részéről, milyen rendszabályok lesznek elegendők igényeik kielégítésére.«

A jegyzék visszhangja legelőször a monarchia szlávjainál ütközött ki. Megjelenése idején a horvát jogpárt vezetőtagjai Frank Ivo vezetésével éppen küldöttségben jártak az udvarnál a délszláv kérdés végleges rendezése végett, amit a szlovének részéről viszont Korosec és Zagler terjesztettek elő. A király közölte Frankókkal, hogy alkotmányos esküje folytán saját jószántából nem Ígérhet nekik semmit, de eleve beleegyezését adta mindahhoz, amiben a horvátok Wekerlével, vagy méginkább Tiszával megállapodnának.

A máskor hajthatatlan Tisza ezúttal az események súlya alatt engedett. Wekerle azonban, aki nem járt személyesen a délszláv vidékeken, de a horvátok magatartását még az 1905. évi összekoccanások emlékei alapján nagyon rossz néven vette, kijelentette, hogy a zágrábi ex lex-állapot megszüntetése előtt semmiféle tárgyalásokra nem hajlandó és »mellékkormányok« (Tisza) tárgyalásait sem tűri el.

Mire azonban Frankék visszaérkeztek Zágrábba, ott nemzeti ünnep volt. Az összes napilapokban Wilson válasza mellett meg-

jelent a nemzeti tanácsnak a manifesztumot elvető és az önálló délszláv államot kikiáltó nyilatkozata. Az egész horvát mozgolódás, előzményeivel együtt érdekesen követte az 1848. évi események: mihelyt az Ausztriához való viszony personal unió mérvére csökkent, a horvátok is ugyanazt tették Magyarországgal szemben, éket verve a király és a nemzet közé. 1918-ban azonban Wilson protektorátusa alatt indult meg a horvát lavina s azzal a manifesztum hatása a szövegében kikapcsolt Magyarországra.

A manifesztum most már a monarchia közvéleményét teljesen az önállóság és autonómia delíriumába sodorta. Az októberi napoknak ez a két jelszava még olyan rétegekben is megrögződött, amelyek azok horderejéről és jelentőségéről semmit, vagy majdnem semmit sem tudtak, követeléseik azonban nem ismertek határt. A nemzeti tanácsok most már nemcsak Ausztria népeinél, hanem maguknál a német-osztrákoknál is átvették a döntő szó jogát, úgyhogy Bécsben két kormány és két parlament versenyzett egymással. Az alsóausztriai tartománygyűlésből alakult német-osztrák nemzetgyűlés a monarchia nemzetei közötti polgárháború elkerülése céljából határozatilag követelte a kormányhatalomnak az egyes nemzetek részére való átadását. Ennek végrehajtására és a még közös érdekű ügyek továbbvitele céljából a különböző nemzeti tanácsok közös delegációjának egybehívását javasolta. Erre tartozott volna a fegyverszünet megkötése, míg a béketárgyalások mindenik nemzet külön belső ügyét képezték volna. Természetes, hogy most aztán az összes hazai nemzetiségeknél is nemzeti tanácsok léptek akcióba. Csak a magyarságnak nem volt még hasonló szerve.

A király Bécsben éppen rendkívül izgalmas napokat élt át — Lammasch miniszterelnökjelölt önkéntes lemondás útján ajánlotta egy erőszakos trónfosztás elkerülését a dinasztia további megmaradására — és Sztérényi javaslatára elhatározta a nyáron már megkezdett magyarországi vidéki látogatásai folytatását. A debreceni fogadtatás tényleg fényes volt és a lelkesedés mámorában maga a király is éltette a független Magyarországot. Csak a parlamentben tört ki a vihar azért, hogy a királyt Debrecenben a dicszázad Gotterhalteval fogadta (amit pedig még a debreceni hatóságok se vettek észre, mert maga a király intette le az első hangoknál a zenekart.) Ez volt az utolsó vihar Ausztria ellen a magyar parlamentben. Szünet után megjelent a horvát lavina. Az a hír, hogy fellázadt horvát katonaság hatalmába kerítette Fiumét, azonnal elsöpörte a Wekerle-kormányt.

Tisza és Károlyi szerepe ezúttal felcserélődött. A vasember most hozzájárult mindenhez, koalícióhoz és választójoghoz egyaránt. Károlyi viszont hajthatatlan maradt. A miniszteri tárcát épp úgy visszatartotta, mint a koalíciót. A palotájába meghívott párthívei, szociáldemokraták és radikálisok az adott helyzetben csak baloldali koalíció mellett foglaltak állást. Ott a palotában öltött alakot az a probléma, ami aztán végigkísérte a magyar fejleményeket a forradalomig s a monarchia formális megszűnéséig. Károlyi t. i. a történelmi pártok részleges támogatása végett az Andrássy Gyulával való együttműködést ajánlotta olyan formában, hogy először Burián utóda

gyanánt közös, az Ausztriától való különválás után pedig automatikusan magyar külügyminiszter legyen. Abban a pillanatban úgyszólván, amikor a baloldali értekezlet elvetette Andrassy jelöltségét a személyével összefüggő kedvezőtlen békekilátások miatt, akkor érkezték a telefoni híradás közös külügyminiszterre történt kinevezéséről. Közös formában Károlyi sem látott lehetőséget együttműködésre. Egyetlen eredménye az értekezletnek az volt, hogy a Károlyi-palotában tárgyalt urakból most már magyar nemzeti tanács is létesült, Károlyi elnökléte alatt.

Andrassy mindenekelőtt a magyar kormányválság megoldásában próbált a Debrecenből Gödöllőre érkezett király segítségére lenni, aki gyors kibontakozással akarta elérni az Ausztria föderatív átalakulásához szükséges magyarországi szilárd helyzetet. Gödöllőn azonban legkedvezőtlenebb hírek fogadták. Hussarek lemondott, Snjaric tábornok, zágrábi parancsnok a horvátok Wekerle miatti elkeseredett hangulatát jelentette, mindezekon felül pedig a kibontakozás is késett.

Bárczy főpolgármester ment ki elsőnek Gödöllőre. Mivel újoncnak tartotta magát a politikában, még Hadik János gróf. Bolgár Ferenc, Bizony Ákos és Rakovszky István is megjelentek a királynál. Meghívást kaptak Szabó István és Mayer János is. A kulisszák mögött pedig erős küzdelem folyt arra, hogy a megbeszélésekbe Károlyit és a szocialistákat is bevonják. Meg is érkeznek, mind el vannak ragadtatva a királynak a helyzet megoldására irányuló őszinte törekvésétől. Mindenkihez kedves, mindenkinek az álláspontja egyformán érdekl. A fesztelen megbeszélések folyamán a régi parlamentáriusoknak eszébe jut Ferenc József régi formális udvari szerzetartásossága. Most meg a szociáldemokraták, Kunfi, Garami és Jászi bizonyos meglepetéssel szíjják a király által odakínált cigarettát. De jól látják sápadtságát, megöszült halántékát, cikázó idegességét, kényszerítve titkolt tompa fáradságát is. Sajnálták, de segíteni nem segíthettek rajta; mindenki saját álláspontját tartotta.

A gödöllői kihallgatások alatt rázta fel a vár csendes utcáit az első radikális párti tüntetés, amelynek folyamán a királyi palotára nemzetiszínű zászlót tűztek, de a rendőrség és katonaság teljes fegyelemben csinált rendet. Andrassy Bécsbe való elutazásakor pedig leánya, Károlyi Mihályné próbálta visszatartani azzal a rémhírrrel, hogy éjszaka kitör a forradalom. Lukachich, altábornagy honvédkerületi parancsnokot ki is nevezték katonai (közös) parancsnokká, de az egész éjjel tárgyaló minisztertanács, jogalap hiányában, elutasította Szerényi és S zur may minisztereknek az ostromállapot kihirdetésére vonatkozó előterjesztését.

Gödöllőn tovább sem sikerült a válság megoldása. Hadik János ugyan a király kívánságára egész nap a kastélyban maradt, hogy bármely pillanatban rendelkezésre álljon, úgyhogy majdnem biztosra vették, hogy ő lesz a miniszterelnök. Mikor azonban utolsóelőtti gyanánt Károlyi Mihály jelent meg kihallgatáson, az ő megbízatása nyomult előtérbe. Előzőleg a királyné is kérte, tegyen meg mindent az uralkodó megmentésére, de a király előtt főképpen a rögtöni békekötésre irányuló és a még mindig hajthatatlan német-

birodalmi politikával szembehelyezkedő felfogása volt a döntő. Az uralkodótól csak az választotta el, hogy Andrásynak milyen szerep jusson. Károlyi azt kívánta, hogy apósa már mint magyar külügyminiszter foganatosítsa a békelepéseket. A király viszont elengedhetetlennek látta, hogy a békeakció a kettős monarchia nevében, tehát közös külügyminiszter által kerüljön lebonyolításra. Ennek a kérdésnek Bécsben, Andrássyval és Lammasch professzorral való közvetlen megtárgyalása céljából Károlyi meghívást kapott a királyi pár elkísérésére az udvari vonaton, mert az új osztrák kormány felesketésére, a királynak reggelre Bécsben kellett lennie. A három szocialistavezér. Garami, Kunfi és Jászi professzor közös kihallgatásával megszűntek a további audienciák. Hadik gróf késő estig várakozott a kastélyban, egészen a királyi pár és a kíséret soraiban Károlyi elutazásáig. Az udvari vonaton azonban Hunyadi gróf főudvarmester befolyása alatt a király már nem fogadta, hanem csak kísérete útján kérte Károlyit, hogy gondoskodják a Budapesten másnapra a Nemzeti Tanács által összehívott népgyűlés nyugodt lefolyásáról. Károlyi eziránt egy közbenső állomásról rögtön érintkezésbe lépett Batthyány Tivadar gróffal, a radikálisok vezérével. Bécsbe érve, az uralkodó kísérete nyomban értesítette Lammascht, hogy Károlyival csak Andrássy erre vonatkozó értesítésének vétele után kezdjen tárgyalásokat.

Az osztrák főváros egész életét a birodalom bomlásának légköre uralta. A birodalmi tanácsban dr. Conci képviselő az olasz blokk nevében bejelentette, hogy a birodalom olasz lakosságú területei eiszakadottnak tekintik magukat és nem hajlandók autonómiára vonatkozó tárgyalásokra. Ennek alapján tiltakozott a császári manifesztumnak Trieszt és környéke számára külön közjogi keretet biztosító paragrafusára ellen is.

Andrassy Gyula Schweizban való tartózkodása alatt meggyőződött az ántánt és a társult országoknak a Németbirodalom felétlen megsemmisítésére irányuló szándékáról. Hogy ettől a sorstól megmentse a monarchiát, amely aztán siker esetén tán Németország és az ántánt között a békéltetést vállalhatta volna, október 26-án a stockholmi követség útján megtette különbékeajánlatát. A német nagykövettel az ajánlat elküldése előtt csak a Wilsoni pontozatok elfogadását közölték, úgyszintén azt, hogy Károly király Vilmos császárt sürgönyileg fogja tájékoztatni. Károly király a sürgönyben biztosította szövetségését, hogy a különbékeajánlat, ellenére az ántánt nem fogja Németországot a monarchia területén keresztül hátbatámadni, mert azt más híján ő maga akadályozná meg német-osztrák csapatai élén. Magát a különbékeajánlatot, amelyben Andrassy utolsó eszközt látott a szlávok elszakadása és Bécsben és Budapesten kitörő forradalmak elkerülésére, titokban tartották, hogy ne adjanak alkalmat a németbirodalmi felfogású köröknek a német-osztrák lakosság körében kifejtendő ellenakciókra. A különbéke eszméjének kedvező fogadtatása elérése végett Andrassy még külön is fordult Lansinghoz, Károly király pedig a pápához.

A különbékeajánlat annak kijelentésével kezdődött, hogy a Mo-

narchia kormánya a Wilson elnök »utolsó jegyzékében foglalt, Ausztria-Magyarország népeit, különösen a csehszlovákokat és délszlávokat érintő felfogásához hozzájárul.« Ennek folytán egyrészt a »tárgyalásoknak immár semmi akadálya nincsen«, másrészt »más tárgyalások eredményeinek bevétele nélkül (ez jelentette a Németországtól független eljárást) is hajlandó egy Ausztria-Magyarország és az ellenséges államok közötti békére és rögtön fegyverszünetre vonatkozó tárgyalásokba... bocsátkozni.« A jegyzék Berlinben nyomban Hohenlohe herceg cs. és kir. nagykövet lemondására, Bécs nagynémetpárti köreiből pedig nagy izgalomra vezetett. A Ballhausplatz a német követség által rendezett tüntetések színhelyévé vált, a bécsi nagynémet sajtó pedig Andrassy lépését egyenesen a német szövetségben elkövetett árulásnak bélyegezte meg.

Serajevóból megérkezett Spitzmüller dr. közös pénzügyminiszter. A bosnyák viszonyok, szerinte, még mindig nem zárták ki a délszláv államnak a monarchia keretében való létrejöttét. A helyzet végleges kialakulása a horvát kérdés megoldására elegendő eréllyel rendelkező magyar kabinet létrejöttén múlt volna. A magyar kormányválság azonban Károlyi bécsi tartózkodása alatt sem oldódott meg. Andrassy várta a látogatását. Károlyi meg azt hitte, hogy a király már designált miniszterelnök gyanánt vitte magával Bécsbe és a függő kérdésekben Andrassy keresi majd fel őt. Budapestről a kormánylistáján dolgozó Hadik János gróf kért felvilágosítást Károlyi Bécsbe történt meghívása miatt. Végül az éppen Bozenből érkező József főherceg kapott megbízást *homo regius* gyanánt a válság megoldására. A főherceg szalonkocsijában utazott vissza Budapestre Károlyi Mihály is, miután Andrassy, azután a mellette első külügyminisztériumi osztályfőnök gyanánt szereplő Windischgraetz herceg és a vezérkari főnök végleg elejtették az uralkodónál. -

Az új osztrák kormányelnök, Lammasch professor mindenkélt forradalmi mozgalmak kirobbanását akarta elkerülni. Andrassyval folytatott errevonatkozó tanácskozásainak eredménye gyanánt eredetileg az új osztrák nemzeti államok részéről történő kabinetalakításokról volt szó a békekonferencián való önálló képviselőletük miatt. Saját maga számára csak ezen kormányok Bécsben létesítendő végrehajtó bizottságának elnökségét tartotta volna fenn Galíciát a Varsóba utazó Szczytycki gróf útján máris felajánlotta Lengyelországnak. Mivel azonban a csehek az utolsó pillanatban felvetett prágai királykoronázás gondolatát, és csakúgy, mint a délszlávok, minden más közeledési prepozíciót is mereven elutasítottak, Lammasch végeredményben mégis a régi osztrák kabinet formájához tért vissza. Az eskütétel még a régi szertartásos formákban, a régi hangulatban ment végbe, a zaimi 99. ezred őrszázada szokott pompás tartásában vonult fel a Burg udvarán őrsváltásra, a bécsiek még barátságosan üdvözölték a Schönbrunnból beérkező uralkodót. Az új kormány azonban már majdnem teljesen kiejtette kezéből a gyepelőket, a manifesztum megjelenése óta valamennyi koronataromány hatóságai a szokásos helyi nyelvet használták szolgálati nyelv gyanánt, de működésük már akadozó volt a nemzeti

tanácsok miatt. Csak egyetlen pici néptörzs maradt császárhű, — a galíciai ruthének, akik a San Folyótól keletre eső nyelv-területüket külön szövetségi állammá nyilvánították és azokra a nehézségekre való tekintettel, amelyeket lengyel részről útjukba gördítettek, a Lammasch-kormányt kérték le a döntőbíró szerepére. Mivel azonban ez utóbbi az egyenetlenkedő felek egyikével sem akart, vagy mert ellentétbe kerülni, a dolog eldöntetlen maradt és a következőkben a monarchia keleti határán jelentős bonyodalmakra vezeteti.

Budapesten az immár többszörösen lemondott kormány az eseményekre nem óhajtott irányító befolyást gyakorolni, a nemzeti tanács ellenben annál inkább kezdett felszínre jutni. 12. pontjában — amelyek a fennálló »korrump kormányrendszer eltörlését, a magyar alakulatok rögtöni hazabocsátását, azonnali békekötést, a német szövetség rögtöni likvidálását s az osztrák nemzeti államoknak Magyarország részéről való elismerését és üdvözlését kívánták, úgyszintén önrendelkezési jogot a nemzeti kisebbségeknek, annak feltevésével, hogy ezáltal az ország területi integritása még meg fog szilárdulni, — felidézte azt a hangulatot, amely a tömegnek Károlyi eredménytelen bécsi útja felett érzett csalódásával veszélyes irányba kezdett terelődni. Hazaérkezése és a pályaudvaron történt viharos fogadtatása óta nap-hosszat tömegek verődtek össze a nemzeti tanács, a radikálispart és szociáldemokratapárt helyisége előtt. Károlyi neve kezdte az utcát és sajtót uralni, a tömegek az ő nevéhez fűzték a béke reményét, a háború nélkülözéseinek, gondjainak megszűnését. A kormány nem kereste a kibontakozás lehetőségeit, mert abból indult ki, hogy már lemondott s ez az új kormány dolga lesz. Nem foganatosított ellenrendszabályt akkor sem, mikor a nemzeti tanács 12 pontjának az összes lajokban való megjelenése rést ütött a háborús cenzúrán, noha Szerényi és Szurmay miniszterek ismételten hangoztatták erélyes karhatalmi rendszabályok alkalmazását. A pólai magyar tengerészeknek a helyzetről való felvilágosítása céljából Wekerle a nemzeti tanácstól a 48-as képviselők leküldését kérte, de viszont elutasította a nemzeti tanácsnak azt az ellenkívánságát, hogy törvényes testületnek ismerje el. József főherceg már Bécsben kérte, hogy Budapesten a rend fenntartására egy megbízható magyar hadosztály legyen kéznél, miért is a 10. lovashadosztály még el *nem* szállított részeit Budapesten keresztül irányították a déli hadszíntérre. A [^]jnâgyar[^] országi helyzetről útközben Károlyi tájékoztatta a főherceget és előtte is hangoztatta a bécsi útja fölött érzett csalódását. Most már nem látta a királyban a monarchia egyetlen, hivatása magaslatán álló államférfiát, hanem úgy vélte, hogy a főherceget kellene a magyar koronával megkínálni. A fenség természetesen visszautasította Károlyi gondolatmenetét és legfőbb megbízatása értelmében nyomban Budapestre való megérkezése után kiáltvánnyal fordult a nemzethez.

A kiáltvány szavai szerint »Hazánk teljes önállósága és függetlensége nemcsak biztosítást, hanem megvalósulást is nyer.« A magyar külügyek és hadügyek önálló intézése mellett megemlíti az azonnali béke iránti törekvéseket is. Ezzel a programmal kezdte meg József főherceg tanácskozásait a válság megoldása végeit. Károlyi a

főherceg elnöklete alatt tervezett koalíciós kormányban átveendő tárcát, úgyszintén egy olyan kabinet megalakítását, amelyben három tárcát a főherceg töltene be, a nemzeti tanács határozatára visszautasította. Ezért okt. 29-én Hadik János gróf nyert, megbízást a kabinet megalakítására. Mindenekelőtt a József főherceg főparancsnoksága alatt önállósítandó magyar haderő létrejöttét akarták biztosítani az országhatárok hathatós védelme céljából. Ezért Hadik, illetve a hadügyminiszterre jelölt báró Bálás György tábornagy még azt is előterjesztette, hogy a honvédelmi miniszter, mint, m. kir. hadügyminiszter nov. 1-től kezdve az összes honvédségi, valamint valamennyi Magyarország területére illetékes közös katonai alakulatok és ezek hadtápkörletei feletti parancsnokságot átveszi és az Adriától Ukrajnáig terjedő magyar hadseregfront Magyarország védelmére egy balkáni hadseregre és egy Románia elleni második hadseregre fog tagozódni. A hadseregek ez a kettéosztása a király; elnöklete alatt a közös vezérkari főnökből, annak helyetteséből, azután a magyar hadsereg főparancsnokából és a magyar vezérkari főnökből álló legfőbb haditanácsra tartozott volna. Hadik egész programja teljes megvalósulása volt a magyar alkotmányosság évszázadok óta szem előtt lebegő végső eredményeinek. Ennek dacára is csak a polgári pártokban talált némi visszhangra. A tömeget ugyanis, amely akkoriban az eseményekre nagy befolyást gyakorolt s amely Hadikot egyáltalán nem ismerte. Károlynak kenyeret, az idegen háború, a kiszípolozó Ausztria, az imperialisztikus német szövetség lezárását ígérő kijelentései egészen érzéketlenné tették minden más megoldással szemben. Hadik kinevezetésére is a budai várba való felvonulással válaszolt, ami katonasággal és rendőrséggel való lánchídi összeütközés révén az első halottakra vezetett. Hadikkal szemben inkább Károlyi kilátásai javultak a szocialisták csatlakozása révén. A mögöttük álló munkássághoz járult majdnem 100.000 katonaszökevény is. Ezzel szemben a rendőrség személyzete annak alapján, hogy a nemzeti tanács tisztán az Ausztriától való elszakadásra törekszik, már annak vezetése alá került, úgy hogy Lukachich altábornagy intézkedései csak illuzórikus értékkel bírtak.

A monarchiától való végleges elszakadás *Csehországban kezdődött*, ahol a munkásságnak a zászlóvivő szerepe jutott: már okt. 14-én sztrájkba lépett és mindenütt falragaszok hirdették az önálló cseh köztársaságot. Prága belvárosa ezekben a napokban egy mozgósított katonai táborhoz volt hasonló. A mozgalom akadályát képezték a még teljesen parancsnokaik kezében lévő katonai alakulatok, különösen a nagyobb felével Prága körül elhelyezett budapesti 32. hadosztály. De a magyar katonák azért érezték, valami új szélnek a fuvallatát. Esténként a tiszték kerülték, hogy Prága külvárosaiiban egyenruhában mutatkozzanak. A magyar ezredek minduntalan felállított géppuskáitól felizgatott munkások és szokolok adott esetben nem sokat haboztak. Nemsokára az egész cseh vidéki körletekben a köztársaságot ünnepelték, csak Prágában tartják fenn a géppuskák a rendet. A nemzeti tanács vezetői Tusár, Rasin, a cseh helytartóval tárgyalnak, aki viszont Bécsbe fordult. Még egyszer és

utoljára működésbe lépeti az osztrák bürokrácia teljes apparátusa, hogy a cseheket és délszlávokat maradásra bírja. Hodzsa Milánt, a prágai szlovák párt vezérét maga az uralkodó kéri, hogy küldjön. « cseh képviselőket a frontra a cseh alakulatok megnyugtatósára, Bernből Andrassy lázasan dolgozó kiküldöttei egyre-másra jelentették, Tiogv Franciaország és Anglia nem osztják Wilsonnak a monarchia felosztására vonatkozó állásfoglalását^ hanem különbeke esetére feltétlenül támogatni fogják a monarchia fenntartását, sőt Olaszországnak Trieszt bekebelezésére irányuló szándékait is le fogják szerelni. Bécsben azonban mégis csak Wilson állásfoglalása kerekedett felül. A délszlávok éppen úgy elutasították az ősz Lammasch professor összes javaslatait, mint a cseh képviselők a fronthadosztályok megnyugtatósát. Prágából akkor már megérkezett a telefoni értesítés, hogy minden elő van készítve. A 32. hadosztály határvédelem céljából már útban volt Boszniába. S mikor a helytartó Bécsből visszaérkezett, a pályaudvaron már szokolok és hozzájuk csatlakozott cseh katonák nyilvánították foglyuknak. A katonai parancsnok még gyorsan katonai beavatkozással próbálta az eseményeket Bécs Jávára billenteni, a cseh katonaság azonban e célra teljesen használhatatlan volt a megmaradt magyar pótkereteket pedig az erdélyi román nemzeti tanács és a budapesti nemzeti tanács agitációi szerelték le, úgy hogy a terv elakadt. Okt. 29-ével a cseh állam elsőnek bontakozott ki a monarchia halállal vívódó testéből, — ugyanakkor, amikor Bernben Chiumecky báró, Andrassy egyik kiküldöttje, megállapodott a francia követtel abban, hogy Wilsont egy belföldi cseh politikus révén fogják meggyőzni arról, hogy a csehek nem republikánusok, nem zárkoznak el önállóságuknak a monarchián belül való kiépítésétől, sőt Kramarz csoportja Massarykkal ellentétben egyenesen életképtelennek tart egy önálló cseh államot.

A prágai példán okulva, a zágrábi és laibachi magasabb katonai parancsnokok ügyesen módját ejtették annak, hogy a délszláv területen állomásozó idegen illetőségű alakulatokat valami úton-módon kikapcsolják. A Laibach alatt állomásozó 37. honvédtüzérezred csak ágyúinak a laibachi tüzérségi felszerelő állomás részéről való kiadására várt, hogy aztán a nyugati hadszíntérre induljon hadosztálya után. Csakhogy az ágyúkat mindenféle indokolásokkal visszatartják. Meg volt az oka. Mert mikor Laibach október 29-én nagyarányú felszabadítást ünnepségre ébredt, a karhatalmat teljesítő honvédutegnek- tényleg csak a néző szerepe jutott.

Az ezrednek az új szlovén városparancsnok által tervezett lefegyverzését parancsnoka megghiúsította. Mikor parancskiadás céljából Laibachba rendelték, az ottani parancsnokság valamennyi kijáratát saját embereivel szállta meg és ezrede fegyverzetének kiszolgáltatása helyett gyorsan összegyűjtötte a városban levő valamennyi magyar katonai személyt s csatlakozott velük a város alatti váró menetkész ütegeihez. Járőrök és Laibach külvárosainak teljes elhagyásáig az országutat elzáró saját géppuskái fedezete mellett indult el az ezred gyalogmenetben Magyarország felé, amelyet, mivel mindig ott bukkant fel, ahol nem is sejtették, teljes felszereléssel ért el. A laibachi

ünnepséggel egyidejűleg a zágrábi sabor ünnepélyesen kijelentette a Horvát-Szlavonország és Magyarország között egyrészt és Ausztria között másrészt addig fennállott közjogi kapcsolatok megszüntetését. A zágrábi tábornokok — valamennyien horvátok — napiparancsban közölték a helyőrség csatlakozását. A bán a horvát nemzeti tanácsra ruházta a legfőbb hatalmat. Krajna kormányzását, mivel a laibachi tartományi elnök elhagyta a várost, a szlovén nemzeti tanács vette át. Már másnap azonos mozgolódások indultak meg Szarajevóban is. A bosnyák főváros utcáin az ottani nemzeti tanács, amely már előzőleg kijelentette, hogy Horvátország elszakadása esetén szintén oda-csatlakozna, Péter király arcképeivel körmenetet rendezett és katonai személyeket, sapkarózsájuk eltávolítására és a képek megcsókolására kényszerített. Horvát - Szlavóniából, Bosznia - Hercegovinából, Krajnából és okt. 31^{én} Dalmáciából is — egy-egy nemzeti tanácsbeli intézőbizottság kormányzása alatt — készen állott az új délszláv állam. Szerbiával még semmi kapcsolata nem volt. Ugyanakkor a montenegrói és albán határon bosnyák és horvát zászlóaljak még elszántan harcoltak a szerbekkel. A monarchia déli határain még ott állott Kövess tábornagy hadszoportja. Steuben tábornok 11. német hadserege ekkor éppen megkezdte technikailag gondosan előkészített átkelését az Alduna és a Száva északi partjára, mialatt a monitorok lövésre kész ágyúkkal várták a túloldalon felbukkanó ellenséges erőket. Az ellenség azonban még nem mutatkozott, mert abban a feltevésben lévén, hogy a belgrádi hídfőállás előtt okvetlenül jól előkészített csapdába fog kerülni, meglassította előnyomulását. Az afrikai lovasság még mindig a Vaskapuval szemben vesztegelt. A cs. és kir. XI. hadtest is zavartalanul kelhetett át a Száva horvát partjára, csak a szerb komitácsi bandákkal voltak állandó bajok. Mikor az utolsó napokban már a Belgrád felé guruló kincstári szállítmányokat is kezdték támadni, az utóvédet vezénylő Pretsch őrnagy két századot indított ellenük Milanovac felé. Az új frontnak a Száva és a Duna természetadta akadályai mögött kellett volna megállnia. A XI. hadtest két teljes hadosztálya alig állott 5000 emberből s az se volt hiányos felszerelés révén, megfelelő harci értékű. A még megbízható csapatok egy része az engedelmességet megtagadó és lefegyverzett csapatok őrzésére kellett. Hábermann tábornok alig várta az 59. hadosztály beérkező szállítmányait, mert minden századra szüksége volt. Egyszerre a Kövess-parancsnokságtól utasítás érkezik arra, hogy az 59. hadosztály osztagai mindjárt megérkezésük után a Szerémségben kitört forradalmi mozgolódások megfékezésére tartandók készen. Alig indultak el ezek az osztagok Eszékre, a környék összes állomásparancsnokságai kétségbeesetten telefonáltak a hadtestparancsnokságnak segítségért, mert mindenütt fosztogatás kezdődik. A zűrzavar általános lesz, a Száva-partra állásba induló csapatokat az utolsó pillanatban kell visszafordítani, hogy rendet teremtsenek. A front előtt és mögött ugyanaz a kép. Hátulról az eszéki hadtáplálómás szabadjára bocsájtott, fegyverrel és lőszerrel bőven ellátott emberei jönnek és a forradalom szelétől végigszántott Szerémségben rablás, gyűjtogatás és fosztogatás jelzi útjukat, még a had-

test körletében is. A hadtestparancsnokság eleinte lefogja és lefegyverzi, nemsokára azonban kénytelen szabadon bocsájtani őket. mert az örlegénységre százszorosán más, fontosabb tennivaló vár. Mitrovica lakossága máris érintkezésbe lépett a túlsóparti szerbekkel, hogy az áthajzó cs. és kir. csapatok helyzetérc nézve kezükre járjon. A 30. hadosztály egy ütege, amely a város mellett éppen állásai elfoglalására készült, horvát katonaszökevények halálos fenyegetéseire megtagadta a kirakodást. Erre gyorsan Mitrovicának indították az 59. hadosztály éppen beérkezett lovasszázadát. Tisztjei azonban lehetetlennek jelentették a rendelkezés teljesítését, mert a lovasszázad horvátokból állt. így az üteget is. a lovasokat is hátra kellett kísérni és lefegyverezni. November 1-én a már horvát területen álló XI. hadtest helyzete tarthatatlanná vált, a hadtestparancsnokság karhatalmi intézkedései nem teljesültek, mert a telefonbeszélgetéseket lehallgató horvát postahivatalnokok az adott pillanatban megszakították az összeköttetést, vagy pedig a mindenütt garázdálkodó fegyveres katonaszökevénybandák (»zöld káderek«) okoztak új és új bajokat. A horvát legénységet ezek folytán már nem lehetett a horvát földön álló csapatoknál visszatartani. Fegyverei elszedése s a hadianyag lehelő megmentése végett a hadtest elhatározta a horvát-szerb legénység leszerelését és elbocsájtását. A Szerbiából visszaönlő hadtápcapatok nagyrésze szerb-horvátokból állott. Ezeket leszerelték és fegyvereik elszedése után elbocsájtási bizonylattal hazaküldték. Ugyanazon a napon a német 11. hadsereg Andrassy különbékeajánlata miatt kivált Kövess tábornagy parancsnoksága alól és hadosztályait immár a német legfőbb hadvezetőség további rendelkezésére az alsó Száva mentén, azután Belgráddal és Szemendriával szemben menetkészen vonta össze. A cs. és kir. XI. hadtestnek kellett tehát az egész déli arcvonalt védelméért átvennie abban a pillanatban, amikor szláv legénysége és majdnem egész hadtáp apparátusa kiesett. Az olasz front végső csatáját nem egy cseh és délszláv hadosztály becsületben vívta végig. Csakhogy a hátszágban a szlávok a háborúban való részvételüket megszüntnek nyilvánították. A háború részükre el volt felejtve.

Budapesten a helyzet a szlávok mozgalmaira rendkívül izgatott fordulatot nyert. A nemzeti tanács lángoló felhívásban tette közzé a zágrábi és prágai katonaságnak az ottani nemzeti tanácsokhoz történt csatlakozását azzal a kérdéssel, hogy miért tilos Budapesten az, ami Zágrábban és Prágában meg van engedve — vajjon a magyar népnek megint a legutolsó szerepe jusson-e? A magyar határvédelem szugesztív erejét is felhasználta annak hangoztatásával, hogy a magyar katonákat nem a határookra, hanem a nemzeti mozgalom elfojtására Budapestre hozzák, míg köröskörül valamennyi nép jogaiért küzd. »Katonák, ne löjjetek testvéreitekre és anyáitokra, ne ontsatok Budapest uccáin magyar vért... Külföldön, Csehországban, Ukrajnában magyarországi csapatokkal akarják az ottani népek szabadságmozgalmát megakadályozni és vérbefojtani. Magyar katonák, ne legyetek a szabadság hóhérai... Provokálásnak be ne ugorjatok! Várjátok a magyar nemzeti tanács parancsait!« A kiáltvány

mellett a pesti uccán megjelent Várnay Zseni szocialista költő »*Katona fiamhoz*« című alkalmi költeménye. Ennek refrénje: *Ne lőjj fiam, mert én is ott leszek.*« — megtette jói kiszámított tömeglélektani hatását. A még nyugodt életű vidéki pótkeretknél a tisztek egyszerre azt vették észre, hogy a legénység kezd a laktanyákból eltűnedezni. A kiáltvány megjelenése napján, október 30-án, a nemzeti tanács már az Astoria szállodába telte át székhelyét, amelynek erkélye alatt folyton újból meg újból összeverődő tömegek követelték, hogy történjék valami, sőt egy sereg katona kivont oldalfegyverrel tette le a fenn az erkélyen felolvasott esküt, majd egy csendőrküldöttség érkezett a nemzeti tanácshoz való csatlakozás bejelentésére. Budapesten ettől kezdve az események sokkal rohamosabb lefolyásúak lettek, mint Bécsben; a német-osztrák nemzetgyűlésen az államtanács bejelentette a németajkú osztrák területeken a kormányhatalom, úgyszintén a haderő német-osztrák csapattestei fölötti parancsnokság átvételét, valamint egy Wilsonhoz intézendő külön jegyzék kiküldését. Néhány képviselő ugyan már a köztársaságról beszélt s az utcákon megkezdődött a katonák sapkarózsáinak leszedése, de azért Németausztria jövő állambizottságának megállapítását az új választások utáni időre hagyták, sőt még a Lammasch-féle kormány is megmaradhatott a hivatalában. A bécsi események egy bizonyos ponton nem terjedtek túl, Lammaschék, a német-osztrák nemzetgyűlés, de legfőképpen az udvar feszült figyelemmel kísérték a budapesti események fejlődését. 3.1-én az adott külügyi és katonai helyzet megbeszélésére utolsó koronatanács volt, Arz tábornok, Holub altengernagy és Windischgraetz herceg részvételével. „A király a magyar nyilvánosság megnyugtatása végett elrendelte az összes magyar front-hadosztályoknak a hazai határokra való elszállítását s Magyarország védelmére, József főherceg homo regiusi megbízatása folytán, tovább is Kövess tábornagyot hagyta a déli front élén. A hadiflottát annak elkerülésére, hogy az olaszok győzelmi trófeuma legyen, a monarchia többi nemzetei tulajdonjogának fenntartásával a zágrábi nemzeti tanács rendelkezésére bocsátották, majd — könnyek közt — elrendelték a fegyverszüneti bizottságnak az olasz főhadiszállásra való kiküldését. De ugyanaznap felvillant a béke reménysugara is. A berni követség a Thononban működő francia híradó központ bizalmi emberének nevében sürgönyileg kérte egy osztrák-magyar államférfi azonnali kiküldését, hogy közösen megállapítást nyerjen: 1. az a maximális területveszteség, amelyet a monarchia felbomlás veszélye nélkül kibír (Trieszt megtartásával), 2. azok a belpolitikai engedmények, amelyek szintén bomlás veszélye nélkül hajthatók végre és 3. a monarchia gazdasági életképességének konzerválása. — A történelem nem szereti a kiáltó, a kielezett ellentétek szembeállítását. A monarchia s vele a történelmi Magyarország bukásának minden fokozatát mégis ilyen tragikus ellentétek jelzik. Amikor felvirradt Bécs emberfeletti békemanővereinek ez a sikeres napja, akkor Budapesten válságos éjszakát virrasztott át a nemzeti tanács. Sokan nem tudták, nem-e hamarkodták el a másnap reggelre kitűzött általános sztrájkot, nem-e

fognak a nemzeti tanácson Lukachich valahonnan kíséretre előkerített zászlóaljai, o vagy a bosnyákok rajtaütnei. Az este a keleti pályaudvaron egy menetszázad nem akart vonatra ülni és valóságos tűzharcban áüt az ellene indított karhatalmi osztagokkal. A nemzeti tanács egy kiküldötte lépett közbe. A Mária Terézia laktanya előtt gyülekezett tömeg is csak a kocsin vágatva érkező Lovászy és Fényes László közbelépésére menekült meg a bosnyákok sortüze elől. Landler, akit a szélső szocialisták felkérés nélkül irodaigazgatónak osztottak be a nemzeti tanácshoz, hívatlan harmadik gyanánt szó nélkül nézte végig a kocsiból a jelenetet, anélkül, hogy köz be Lépett volna. Az ő megbízóinak nem az egyezkedés, hanem a felülkerekedés lebegett a szemük előtt. A kaszárnyákban készültségben levő katonák közt éjjelre már az a hír járta, hogy a nemzeti tanács hatalmas, > jól élelmezett, újonnan felruházott csapatokkal rendelkezik, azokra löni meddő és nemzetellenes. így sikerült az éjjel folyamán a nemzeti tanács maroknyi katonaságának elfoglalni a postát, a telefonközpontot, a Lobkowitz-laktanyát és Lukachich altábornagy hiába adóit parancsol a bosnyák pótzászlóaljnak a laktanya visszafoglalására. A bosnyákok is a magyar legénységgel tartottak, amely teljesen a Galilei-kör kiküldött tisztiruhás agitátorainak hatása alá került és reggelre karhatalommal kezdte meg a pesti utcán a sapkarózsák eltávolítását. Károlyit azzal verték fel, hogy kitört a forradalom. Első következménye az volt, hogy az ország összes fegyencei kiszabadultak, Budapesten pedig a tömeg visszatartotta a horvát határszélen garázdálkodó zöld káderek ellen induló századokat. A Szent-György-téren is hatalmas tömeg kavargott, mialatt! József főherceg Károlyival tárgyait Miniszterelnöki kinevezése és telefoni felesketése már megtörtént, miniszterei feleskü vese alatt az orgyilkos golyó már leterítette Tisza Istvánt, amikor közeledtek Budapest felé a vidéki karhatalmi zászlóaljak vonatai, amelyekkel Lukachich altábornagy a rend helyreállítását remélte és már készülődött Bernbe Windischgraetz herceg, a monarchia fennmaradását biztosító hivatalos megbeszélésekre.

Legutoljára kerültek sorra a lengyelek, noha előkészítés dolgában az elsők voltak, mert hiszen államuk elismerése mindkét hadviselő csoport részéről megtörtént és kormányzati szerveik részben a központi hatalmak szárnyai alatt (varsói régenstanács), részben pedig az antantéi alatt (párisi lengyel nemzeti tanács) működtek. Az átalakulás ennek folytán nagyobb zökkenések nélkül indult meg. A Krakkóban megalakult tiszta nemzeti irányzatú »Lengyel Liquidáló Bizottság« formailag már okt. 1-én proklamálta a lengyel államot, feloszlatta a varsói régenstanácsot és új kormányt léptetett fel. Orosz-Lengyelország cs. és kir. és német katonai közigazgatása folytán azonban a lengyel nemzeti szervek csak nov. 1-én kezdhették meg a hatalom átvételét. Tarnopol alatt lengyel legionáriusok jelentek meg és nyugodtan bevárták, amíg a lengyel szervek megalakultak és behívták őket. Radomban a cs. és kir. 93. ezred pótkerete magától alakult át lengyel ezreddé, és mikor a lengyel szervek ellen karhatalmat akartak felvonultatni, a kaszárnyából azt válaszolták,

hogy es. és kir. pótkeret nincs, mert ott a lengyel nemzeti 8. ezred állomásozik. A lengyel haderő megszervezését Roswadowsky altábornagy, galíciai helytartó vette át. A lublini cs. és kir. katonai főkormányzó ugyancsak meglepődött Rozwadowsky sürgönyén, amelyben »legnagyobb sietségben a lengyel haderő újonnan kinevezeti vezérkari főnöke gyanánt« mutatkozott be és ebbeli minőségében mindjárt a katonai főkormányzósághoz is egy lengyel tisztet osztott be vezérkari főnök gyanánt. Az nyomban megérkezett és jelezte, hogy lengyel katonaság van útban. Ezt a bejelentést is csodálkozással fogadták, mert senki sem tudta, hol létezik, vagy egyáltalán létezik-e lengyel katonaság. Erre a lengyel tiszt felmutatta meghatalmazását valamennyi *lengyel* nemzetiségű alakulatnak a lengyel államra való felesketésére. Erre aztán ott is beállott a felfordulás. Kelet-Galicia ruténái, akik semmi szín alatt sem voltak hajlandók a lengyel államhoz tartozni, a Lammasch-kormány segítségével híjján maguk változtattak helyzetükön: a San-tól keletre fekvő területüket Nyugat-Ukrán körtársasággá« kiáltották ki és Lembergben, amelyet Nyugat-Ukrajna fővárosává nyilvánították, sárga-kék zászlók kítűzésével magukhoz ragadták a hatalmat. Lengyel diákok azonban egy iskolából megkezdték az ellenállást. Minden utca birtokáért harcok folytak, míg nem a város alatt lengyel alakulatok jelentek meg. Ezzel megindult a lengyel-nyugatukrán miniatűr-háború, Lemberg birtokáért. A dolgok ilyen állása mellett a cs. és kir. északi katonai vasút (Heeresbahn Nord), továbbá a két ellenfél frontja közt fekvő határállomások karhatalmi alakulatai megzavarodva és szétzavarva futottak szerteszét — abban a pillanatban, amikor Ukrajna kiürítése véget a legsürgősebb szükség lelt volna rájuk.

A szlávok és lengyelek különválása, ha akadályokkal is, egész népükre kiható nemzeti mozgalom alakjában ment végbe. Ausztriában nem annyira különválás, mint inkább a megmaradt csonk átalakulása ment végbe a bécsi szociáldemokraták vezetése alatt, úgy hogy a többi, nemzeti irányzatú németajkú koronatartomány befejezett tények előtt állott. Budapesten azonban az őszi rózsás forradalom két utón mozgott. A kiinduló pont, Magyarország elválása Ausztriától, nemzeti volt. A Duna-medencének ezzel a leghatalmasabb történeti erőtenyezőjével törvényparagrafusok útján szembeszállni senki nem mert. Ebből az okból — formális indokolások mellett — a Wekerle-kormány sem tudta magát elszánni akár a statárium, akár pedig a Váry főügyész által ajánlott ostromállapot kihirdetésére. Lukachich báró altábornagy saját felelősségére még a legmesszebbre ment, de majdnem a tömeg áldozata is lett. A nemzeti irányú kiinduló, pont volt eszerint tulajdonképpen az, amely a radikálisokkal szövetkezett kicsiny Károlyi frakciót diadalra vitte és részükre eleinte a történelmi pártokat is megnyerte. Mindjárt győzelmük után azonban szélső szocialista erők kezdtek mozgásba jönni. A Károlyi-kormány csak egy napig volt magyar királyi kormány. Nov. 1-ének délelőttjén az uralkodót a nép egy új forrongásának rémhíreivel s azzal a kitételrel, hogy a kormány tulajdonképpen a népnek köszönheti uralmát, sikerült arra bírnia, hogy a főherceg útján esküje alól felmentést nyer-

jen. Miután a nemzeti tanácsnak tette le új esküjét s a király kívánására a főhercegek is támogatták feiesküvésükkel — hiába igyekezett a felkorbácsolt tömegeket lecsillapítani, a katonaságot pedig kaszárnyaiba terelni. Nov. 1-ének délutánján Andrássyval már telefoni beszélgetés útján tette szóvá a király esetleges lemondását. A tömeg felkorbácsolt szenvedélyei nem voltak egyhamar gátak közé szoríthatók és még kevésbé bírt velük a kormány, inkább maga állt a tömegekre támaszkodó, bizonyos tekintetben mellékkormányt képezi Kunfi—Landler-féle szélső szocialista csoport befolyása alatt. Egyik vidéki város a másik után esett áldozatul a fosztogató tömegeknek, amelyet növeltek a kiszabadított fegyencek, katonaszökevények, eddigi őrzőikkel együtt versenyt fosztogató hadifoglyok; a Felvidéken a fosztogatások tömegőrülete valóságos parasztlázadássá nőtte ki magát. Az illavai fegyencek vasútszerelvényen mentek Budapest ellen s Batthánynak csak Vácon sikerült őket egy kivonult századdal feltartóztatnia. A tótok turócszentmártoni vezetői, akiket Jászi már okt. 30-ra Budapestre hívott meg, nem jöttek el, hanem a tótság »nemzeti megmozdulását« »Rada« (nemzeti tanács) megalakulásával kísérték, amely nyomban proklamálta a csehszlovák államot.

Az *Est* szerint 1000 katona az egész Felvidéken helyre tudta volna állítani a rendet. Csakhogy sehol 1000 katonát nem lehetett szerezni. A »nemzetőrség« intézménye még a kezdet kezdetén volt. Az új kabinet hadügyminisztere meg nem akart katonát látni; ugyanaznap (nov. 2.) pedig a budapesti bizalmi férfiak nagy katona tanácsban a magát kormánybiztossá kinevezett Pogány ellenforradalmárnak nyilvánított minden tisztet, aki a katona tanács hatalmával szembe mer szállni, így gondolni sem lehetett a később oly bevált tiszti alakulatok létesítésére. A forradalom elszakította a fővárost a vidéktől. Budapesten a nemzeti tanács néhány zászlóaljja a rendőrség és a szervezett munkásság valahogyan elejét vette nagyobb garázdálkodásoknak, úgyszintén sikerült a Dráva hídjait is megszállani horvát betörések ellen. De a tömegszendvélyek kirobbanásától a tüzelőanyag fenyegető hiánya folytán is tartani kellett. A Felvidék pályaudvarain szerelvény-számra állottak a németországi szénszállítmányok, tucatszámra a császári német haditengerészet petróleumos ciszternái. Tót asszonyok és gyerekek dézsa és hordószámra szorgalmasan meregettek a ritka nedűből. Amit már nem lehetett elvinni, azt a helyszínen kiöntötték, vagy felgyújtották. A magyar vasutasok, kereskedők, hivatalnokok a tömeg elől csak csupasz életüket menthették meg. Budapesten minderről mit sem tudtak. Minden törekvés az Ausztriától való teljes és végleges elszakadásra irányult. Ausztriával való együttműködésről a kormány még a béketárgyalásokra nézve sem akart tudni és nem kívánta felhasználni a monarchiát Franciaországban és Angliában övező szimpátiákat sem. A sajtóban egy szóval sem szabadott szerepelnie Windischgräetz berni kiküldetésének és ugyanakkor, amikor Rumbold angol és Dutasta francia követek odakünn a tárgyalásokra készültek, a Károlyi-kormány megkezdte munkáját monarchia utolsó, végső vonaglásaiban is a világ csodálatát kiváltó közös intézménye, a hadban álló sereg ellen.

VI. BOMLIK A HADSEREG.

Az októberi manifesztum a hadtáp apparátus feloszlásával, tábori osztagok lázongásával, magyar csapatok hazakivánczolásával és egyéb következményeivel tulajdonképen csak közvetett hatása volt a hátorszáiban végbemenő átalakulási folyamatnak.

A hadsereghez intézett felhívás a minden befolyásolás nélkül a monarchiához és a dinasztiahoz hű, valamennyi nemzetiségű alakulat ilyen irányú nyilatkozatainak összegyűjtésére, a haderőt már közvetlen kapcsolatba hozta a hátország politikai vajúdásaival. Ezt a rendelkezést okt. 29-én az uralkodó katonai irodája tette közzé, tekintettel a nemzeti tanácsok azon törekvéseire, hogy »a köztársasági államformát propagálják a létrehozandó államképződményekben, ami iránt azonban a hadban álló sereget, amely »tulajdonképen a monarchia népeit képviseli« nem kérdezik meg. Sürgőnyi nyilatkozatok kívánatosak minden nemzetiségű olyan csapatok és alakulatok részéről, amelyek a tiszték általi kényszer nélkül, a dinasztia és a monarchia javára nyilatkoznak... Igen sürgős a német nemzetiségűeké, mivel 30-án délben a (németosztrák) nemzeti tanács döntő ülést tart.:

A szövegben nem voltak eléggé tekintettel arra a körülményre, hogy a rendelkezés frontparancsnokságok részére szól, akik a hátországi eseményekkel csak távlatban tekintették át. Az egész rendszabály tulajdonképen eni célja, a hadban álló alakulatok kényszer nélkül a monarchia javára történő nyilatkozatainak összegyűjtése, csak úgy mellékesen volt benne megemlítve. Ezzel szemben a köztársasági propagandát és a hadsereg megkérdezését (az eredeti szövegben: »... nicht befragt wird«) olyan szerencsétlen módon vették be a szövegbe, hogy sok parancsnokság az egész intézkedést úgy értelmezte, mintha a csapatok leszavaztatásáról lenne szó, királyság vagy köztársaság iránt; később is ilyen formában szerepelt a köztudatban.

Odesszában Kraus Alfréd gy. tábornok, a keleti hadsereg parancsnoka, összes alakulatai leszavaztatását rendelte el, s csak az intézkedés sorai közt olvasva intézkedett a csapatoknak a monarchia javára való befolyásoltatásáról. Természetesen abban a pillanatban, amikor a leszavaztatás el volt rendelve, a befolyásolás vajmi keveset használt. A 6. huszárezred mindjárt a leszavaztatás után, elbarikádozta odesszai laktanyáját, internálta a nem magyarhonos tisztjeit és kijelentve, hogy csak magyar tisztet ismer el, kérte a magyar határra való hazaszállítását. Serajevóban pedig Sarkotic tábornok vezérkari főnöke, mikor az intézkedést éjjel megkapta, rögtön felébresztette és leszavaztatta az egész helyőrséget. Sarkotic tábornok csak az eredményt tudta meg, amely 57%-ban monarchista, 47%-ban köztársasági szavazatokból állott. Az újság a városban nem tévesztette el hatását; a bosnyák nemzeti tanács felbátorodva nyúlt a hatalom után, a lakosság izgalma nőttön növekedett, csak Sarkotic báró maradt, — a zöld káderektől megszakított távirati összeköttetés híján — önmagára hagyatva a konakban.

Az elrendelt véleménynyilvánítás tulajdonképen még kedvezőlenebb eredményű lehetett volna, ha nem előzte volna meg az ural-

kodekt. 28-i utolsó hadsereg és flottaparancsa. Különösen hangsúlyozta benne a hadsereg szilárd egységét, amely mindenkor a monarchia összes néptörzsének egyformán otthona volt és amelyet az idők bonyodalmai. Jegyének azok bármilyen komolyak is, nem szabad, hogy megközelítsenek. »Akár csak az eskü, amelyet a Mindenható előtt letettek, olyan, tiszták és egyszerűek katonák, a kötelességeik. Azokban nem létezik semmiféle megingatás és semmi értelmezés... (kein Rütteln und kein Deuteln). A parancs gondolatmenetével és különösen a hadsereg esküjére való utalásával a monarchia vagy köztársaság iránti leszavaztatás nem volt összeegyeztethető. Ennek folytán sokszor ez az utolsó parancs járult hozzá a csapatok véleménynyilvánítását célzó intézkedés helyes értelmezéséhez.

A proskurowi orosz kaszárnyaváros hatalmas udvarán négyszögben állanak a 308-as honvédek, középtűt beszél a brigadérusuk: Eölbey Thyll tábornok: Ófelsége a király az új viszonyokra való tekintettel minden magyar katonájának szabad akaratára bízta, hogy kényszer nélkül nyilatkozzék arról, vájjon hí ve-e egy a király alatti független Magyarországnak. Felszólítja az embereket, hogy foglaljanak ez iránt állást. Eleinte az emberek nem értik meg. A kaszárnyaudvar egyik sarka körül, amely a pozitív értelemben nyilatkozók számára van fenntartva, bizonytalan ide-odaáramlás kezdődik, az emberek egy része visszamegy az udvar közepén maradt géppuskás századhoz, amelynek vezetője, egy fiatal tartalékos zászlós, a tisztek közül egyedül nyilatkozott a királyság ellen. Eölbey tábornok adott pillanatban megint felemeli szavát. Hogy nem szavazásról van szó, értsék, hallgassák meg őt mégegyszer: Magyarország teljesen önálló lesz, saját hadsereget, saját külügyminisztert kap, mindezt a király önként történt elhatározásából. Csupán arról van szó, hogy ezt az országnak hadban álló fiai szintén tudomásul vegyék. Most az emberek megértették. A sapkák lerepülnek a fejekről, a királyra és az önálló Magyarországra dörgő éljenzés hangzik fel. A négyszög pillanatok alatt kettősrendekbe csapódik át és az ezred díszlépésben vonul el fölöttesei előtt, akik az ezrednek a király és királyság mellett történt állásfoglalását nyomban megsürgönyzik az AOK-nak.

Habermann tábornok csapatainak a Száva innenső partjára történt nehéz visszavonulására való tekintettel, nem elsielve, hanem megfelelő pihenő után rendelte el a véleménynyilvánítást. A 91. gy. ezred németajkú és cseh legénysége a bécsi és prágai nemzeti tanácsokhoz intézett azonos szövegű sürgönyökben jelentette, hogy Ófelsége, a mi legfőbb hadurunk, Károly császár és király megszentelt személyéhez örök hűséggel ragaszkodunk és megbízást adunk arra, hogy a jövődöbeli németosztrák (illetve cseh-szlovák) szövetségi állam államformájára vonatkozó tárgyalásokon ez az akaratunk mértékadóként vétessék. Szabad polgárai óhajtunk lenni egy Ófelsége Károly császár és király által uralt német-osztrák (illetve cseh-szlovák) szövetséges államnak.«

Ha a véleménynyilvánítás a kiadott rendelkezés helyes értelmezése és megfelelő körülmények között történt végrehajtása esetén a kívánt eredményekre is vezetett, a frontharcosnak az utolsó idők

nélkülözései és jelenségei folytán amúgy is erősen megrázkódtatott erkölcsi erejére tán mégis további megbontó hatással volt az, hogy ilyen váratlan kérdés elé állították. A frontkatonának végeredményben mégis csak frontkatonának kellett maradnia, a hátország politizáló polgárává nem szabadott lennie. Azok a körülmények, amelyek folytán a véleménynyilvánításba belevonták, legjobb esetben csak nagyjában voltak ismeretesek előtte, tehát érdekes az, vajjon hogyan fogta fel az egész intézkedést, annak indítóokait. Mindennél jobban világítja meg ezt Habermann táborszernagy hadteste egy másik alakulatának nyilatkozata:

»Amíg öfelsége Károly császár és király a kormány élén áll és bennünket Isten előtti eskünk alól fel nem old, a 30. gy. ezred, letett katonai esküjéhez híven szolgálatát továbbra el fogja látni. Mint jogokkal felruházott állampolgároknak az a kívánságunk, hogy szülőhazánk Galícia, illetve Bukovina jövőjét illetőleg szintén legyen szavunk. Előbb azonban behatöbb felvilágosítást kérünk, miután túlságosan távol vagyunk hazánktól.«

Azok, akiket állásfoglalásra szólítottak fel, sokkal tisztábban látják a nyakra-főre elrendelt intézkedés horderejét, mint azok, akik hátul kitalálták!

Az olasz front végharcukat vívó seregei éppen általános visszavonulásba vetve a legnagyobb veszély idején kapták a rendelkezést, úgy hogy a legtöbbször nem is volt végrehajtható, sokszor elkésve is érkezeit. Az egyetlen benne megállapított időpont, a német-osztrák nemzeti tanács okt. 30-án délre kitűzött ülése, az intézkedés beérkezte vagy pedig annak esetleg lehetséges keresztülvitele idején már túl volt lépve. A pozsonyi 11. hadosztály a Piave-töltésen 910 puskával harcolt 7 km-es szakaszon és ebben a helyzetben, amikor az ellenséges offenzíva éppen az alsó Piavera is kiterjedt, kellett volna leszavazlatni. Természetesen nem lehetett róla szó. Azonban »csak ennek a sürgönynek beérkezése folytán jutott a hadosztályparancsnokság a hátországban uralkodó állapotok felismerésére. (Hadosztálynapló.) A XXIV. »Honvéd-hadtest« parancsnokai, akik az intézkedést szintén későn, a Tagliamento elérésével kapták meg, a legénység véleménynyilvánítását megelőzőleg próbákat tartották. Az 51. honvédhadosztály emberei azonban már akkor kijelentették, hogy sem abban a lelkiállapotban, sem pedig a hazai eseményekről annyira tájékozódva nincsenek, hogy ilyen súlyos kérdésben csak úgy hamarjában nyilatkozzanak, inkább átengedik ezt tisztjeiknek. A menetalakulatok fegyelmetlenségét s a hadtáp szétszaladását azonban az intézkedés mégis nagyban elősegítette. Még rosszabbul állottak a dolgok a hadiflottánál, amelynek zászlóshajóját, a »*Viribus Unitis*-t az olaszok Pola kikötőjébe intézett éjszakai merész előretöréssel elsüllyesztették. A horvát nemzetiségű tengerészek Pólában összeült nemzeti tanácsuk útján a délszláv állam azonnali kihirdetését követelték s ennek ellenében kezekedtek a hajók rendjéről. A dolgok ilyen állásánál a németajkú legénység el akarta hagyni hajóit, a magyarokat pedig csak a Budapestről óránként várt 48-as képviselők beérkezésével lehetett megnyugtatni.

A hadban álló seregnek a hátország átalakulásával való további közvetlen összekapcsolása gyanánt az uralkodó okt. 31-én megengedte.

hogy a hátszági karhatalmi alakulatok illetékes nemzeti tanácsaik szolgálatába állhatnak, a rend fenntartása végett. Nov. 1-én pedig újabb intézkedés jelent meg, mely szerint Ausztria nemzeti államai és a délszláv tartományok saját hadseregeket fognak maguknak felállítania, amelyekbe a hátszágban lévő katonai személyek rögtön, a hadban állók hazatérésük után léphettek be. A hadseregekbe való belépés céljából kívánt eskü esetére az uralkodó ezt is engedélyezte. Ezt a rendelkezést a frontcsapatok részére kiadott tájékoztatás egészítette ki, mely szerint az Ausztriában fennállott: állami és tartományi hatóságok működése megszűnt és helyettük németosztrák, cseh, horvát, lengyel, rutén és szlovén nemzeti tanácsok és azok végrehajtó szervei vették át a közigazgatást, míg Magyarország helyzete csak abban változott, hogy Horvátország alkot Krajnával és Dalmáciával egy új államképződményt.

A nemzeti hadseregek felállítása egyrészt az osztrák-magyar tisztikarnak az új államokban való elhelyezkedését célozta, másrészt pedig számot vetett a nemzeti tanácsok mindinkább megerősödő arra irányuló kívánságaival, hogy az országukba illetékes összes katonai alakulatok feletti parancsnokságot átvegyék. A nemzeti tanácsokkal való együttműködés szükséges volt abból a szempontból is, hogy azok megfelelően az AOK kérelmének, az illetékes nemzetiségű frontcsapatok megnyugtatására megbízottakat küldjenek ki. Az általános helyzeten ez sem igen segíthetett. Egyrészt a nemzeti tanácsok egyike függetlenül cselekedett a másiktól, azután meg nem is állott érdekükben a csapatokat további harcra buzdítani. A magyar nemzeti tanács függetlenségi képviselői, akik az AOK ismételt könyörgéseire a honvédelmi minisztérium magasrangú tisztjei kíséretében a magyar frontcsapatokhoz igyekeztek, csak Laibachig jutottak, ahol a szlovének nov. 2-án letartóztatták őket.

Mindezek az intézkedések eredetileg a régi hadseregnek az új viszonyokkal való összeilleszkedését célozták, ugyanúgy, ahogy a manifesztum útján politikai téren tették. A hadbanálló sereg előtt azonban a hátszág átalakulása nem volt eléggé ismert ahhoz, hogy a kiadott intézkedésekkel tisztába jöjjön, úgy hogy végeredményben csak rendkívüli horderejű tömeglélektani hatásuk érvényesült és különösen a hátszágban és a hadtápcapatoknál minden addig még fennálló rendet és rendszert felborítottak. A serajevói katonai parancsnok a nemzeti tanácsokat elismerő intézkedés vétele után összes csapatait a serajevói nemzeti tanács rendelkezésére bocsátotta. Hordt tábornok temesvári katonai parancsnok pedig tanácstalanul kérdezte vezérkari főnökétől, hogy mit csináljon a parancsal. Bartha alezredes elutasító véleményezésével szemben a tábornok nem akart felsőbb parancsot jogosulatlanul visszatartani. Végre abban állapodtak meg, hogy még az éjszaka folyamán felhívják Belgrádban a Kövess-parancsnokságot. A tisztikar a hadtestparancsnokság épületében levő kávéházban egész éjjel várta az eredményt. Reggel 7 órakor (okt. 31) végre megvolt Belgráddal az összeköttetés. Az álmából felkeltett Kövess tábornagy az intézkedésről mit sem tudott, ezt azonban Horvátországon keresztülfutó távirati összeköttetései esetleges megszakí-

tásának tudta be (zöld káderok) úgy, hogy a temesvári parancsnokság a sürgönnyel saját legjobb belátása szerint járhatott el. Mikor aztán döntőre került az, hogy az intézkedést közvétegyék-e vagy sem, a parancsnokló tábornoknak már mutatják egy helybeli lap friss reggeli példányában. Az ügy az éjszaka folyamán a tisztek között várakozó újságírók közé is kiszivárgott, akik nyomban szellőztették a nagy szenzációt. Így aztán Hordt tábornok a rendelkezés közlésére kénytelen-kelletlen délelőtt összehívta a tisztikart. A parancsnokság előtt nagy néptömeg verődött össze, amelyből a temesvári szocialista párt gyűlést rögtönzött s Roth Ottó pártelnök a köztársaságot éltette. Mire odabenn a tisztigyűlés végetért, a tömeg már ledöntötte a Jenő herceg-émlékoszlopot; azonkívül magyar-sváb-román és szerb katonatanácsok mellett egy bánáti Néptanácsot is alakítottak, Roth Ottó elnöksége alatt, amely rögtön felvetette a Szerbiával való fegyverszüneti tárgyalások szükséges voltát, úgyszintén egy bánáti köztársaság kikiáltását. A városban állomásozó katonaságtól a temesvári forradalomnak nem kellett tartania, mert Hordt tábornok az álla-» lános fejtelenség láttára nyomban elutazott cseh hazájában; csak Bartha vezérkari főnök maradt a helyén és vigyázott rendzavarások elkerülésére. Ugyanakkor ürítette ki az osztrák-magyar hadsereg Belgrádot a közelgő szerbek előtt...

Kövess tábornagy, vezérkarával együtt, most Újvidékre tele ái főhadiszállását. Nov. 1-én ott is kitört a forradalom. A városban megszökött, sapkarózsa nélküli részeg katonák csoportjai vonultak ide-oda. A főhadiszállás, amelynek ablakai alatt vígan ropogtak a puskák, teljesen üres volt, mert még a törzsszakács is elhagyta; el volt vágva a világtól is, mert összeköttetései egymásután váltak használhatatlanná és saját csapatai fölött sem intézkedhetett, mert azok helyzetéről nem szerezhetett tájékozódást. Végre a vezérkari főnök, Konopicky altábornagy, maga hívta fel az időnként még elérhető AOK-t és panaszkodott afölött, hogy a hadműveleteket a hátország »minden tekintetben megnehezíti. A magyar államvasutak vonatokat a horvát határon nem bocsátanak át, megerősítési, élelmezési és lőszerszállítványok ennél fogva nem gurulhatnak tovább. Budapest tegnap valamennyi távirati és telefoni összeköttetésünket megszakította.« Konopicky telefon útján a magyar hadügyminiszterrel is közölte panaszait, amire azonban igen meglepő választ kapott; Linder visszatelefonált, hogy Magyarország védelmét fel kell adni, beszélt forradalomról, kapitulációról, egy erre vonatkozó miniszteri határozatról. Konopicky a beszélgetés végén azt mondta, hogy telefoni közléseket nem tekinthet hiteleseknek, kérte azoknak a kizárólag katonai intézmények birtokában levő Hughes-készülék útján való megismétlését. Mivel Linder azt válaszolta, hogy erre nincs ideje, Konopicky Hughesen az AOK tudomására hozta Linder közléseit, azzal, hogy valami misztifikációra gyanakszik.

A nemzeti tanácsokkal való különböző kényes tárgyalások, a végnélküli visszavonulási rendelkezések a fegyverszüneti bizottsággal való folytonos sürgöny váltások során tanácstalan, de mégis lázas munkában álló bádeni főhadiszálláson — itt is már katonatanácsok

kezellek az ügymenetbe beavatkozni — Linder ilyenirányú intézkedése egyáltalán nem volt ismeretes, még a honvédelmi miniszter ott beosztott képviselője, Dorinándy tábornok előtt sem, aki ezért egyenesen a honvédelmi minisztériumhoz fordult. Annak telefonügyeletes tisztje ugyancsak nem tudott róla semmit. Linder ugyanis az összes halóságok elkerülésével nov. 2-án reggel a következő sürgönyt intézte valamennyi hadcsoporthadparancsnoksághoz:

»Magyarország belső helyzete képtelenné teszi ezt az országot a háború továbbviselésére.

A magyar kormány határozata alapján, mint felelős m. kir. hadügyminiszter ezennel elrendelem a fegyverletételt és utasítom a hadsereg-főparancsnokságot, a Boroevic, Bozeni és Kövess-hadcsoporthadparancsnokságokat, hogy Wilson békepontjai: a teljes leszerelés, népek szövetsége és a döntőbíróóságok elvei alapján haladéktalanul lépjenek az entente hadseregek parancsnokaival összekötésbe a fegyverek letételére vonatkozólag.

Amennyiben az entente feltételei országunk megszállását követelnék, hassanak a közvetlenül tárgyaló hadseregparancsnokságok oda, hogy mélyen súlytott országunk megszállása csakis angol vagy francia csapatok által történjék.«

A sürgöny azonkívül utasította valamennyi magasabb hadparancsnokságot, leszerelési különítmények megalakítására és valamennyi elbocsátott magyar katonának fegyver nélkül való hazairányítására. Az ország belsejében lévő és érkező csapatok részére Linder »külön intézkedéseket« készített elő. Ezzel a rendelkezéssel egyidejűleg Linder minden magyar csapat részére való közzététel céljából egy hangzatos frázisokban bővelkedő parancsot adott ki, amelynek békeszimfóniái és az áldásos jövő ecsetelése az új rezsim Magyarországot olybá tüntették fel, mintha soha semmi köze a világháborúhoz nem lett — s csupa legjobb baráti érzéssel eltelt szomszéd közé került volna.

A honvédelmi minisztérium egyelőre helyükön maradt osztályfőnökei a fegyverletételi parancssal szemben nemcsak politikailag, de a technikai kivihetőségre nézve is számos aggályt nyilvánítottak. Azok hatása is meddő volt. Már nov. 2-án délelőtt Linder telefonútján beszélte meg báró Waldstätten vezérőrnaggyal az AOK hadművelési osztályfőnökével a fegyverletétel módozatait. Azt a lehetetlen követelést támasztotta, hogy az összes magyar frontalakulások, továbbá az összes nem magyar alakulatoknál beosztott magyar állampolgárok egy később megállapítandó időpontban álljanak meg és a fegyvert tegyék le, míg a többi, nem magyar alakulatnak szabadjában állana a visszavonulást harcok közepette folytatni. Az Erdélyben s a szerbekkel szemben álló cs. és kir. haderőkre nézve Linder *nemcsak a magyar, hanem az összes többi alakulatok fegyverletételét* is követelte azzal, hogy azok idegen országok seregrészeinek tekintendők a »semleges« Magyarország területén. Waldstätten csodálkozva felelt vissza, hogy hiszen ilyen módon az olasz front összes magyar csapatai hadifogságba esnének és Erdélyben meg a Délvidéken nyitva állana az út Budapest felé. Linder erre kijelentette, hogy a kormány semlegességére való hivatkozással a foglyok szabadonbocsátását fogja kérni s egyben a magyar kormány nevében rosszalását nyilvánította afölött, hogy a fronton a harc még folyik.

A végső döntés során azután báró Arz vezérkari főnök szolt bele Linder alkudozásába, kijelentvén, hogy a frontnak csak az AOK parancsol és Linder kívánságai az amúgy is tárgyalás alatt álló fegyverszünetre való tekintettel nem hajthatók végre. Ilyen értelmű sürgönye bomba gyanánt csapott bele a budapesti minisztertanácsba, amely a fegyverletétel elérését legfontosabb teendőjének tartotta. Károlyi és Linder óriási izgalomban, kezüket tördelve jöttek a telefon-tól azzal, hogy »nem bírnak az osztrákokkal, mindenáron el akarják homályosítani a semleges Magyarország függetlenségét«. A történelmi igazság kedvéért idetartozik annak megállapítása, hogy »az osztrákok«, akik Schönbrunnban magához akarták téríteni a Károlyi-kormányt végzetes elhatározásától, a magyar apostoli király, az első magyar miniszterelnök fia, Andrassy Gyula külügyminiszter, annak magyar osztályfőnöke, Windischgraetz Lajos herceg és a szintén magyar illetőségű (erdélyi szász) Arz vezérkari főnök voltak.

Linder^Afz_MfŐnak is, a forradalom kitörése óta fennálló belső viszonyok"" ecsetelése után ^Telefonon éles szemrehányásokat tett a magyar csapatok fegyverletételének halogatása miatti és azzal fenyegetőzött, hogy a fronton uralkodó helyzetről maga fog meggyőződést szerezni. »Ha ott még mindig nem találunk nyugalmat, akkor ezt a bűnt és vétket az AOK-ra kell áthárítanom.«! Azután Waldstätten bárótól követelte annak rögtöni közlését, hogy milyen intézkedések történtek a magyar alakulatok fegyverletételére. Waldstätten most azonban már eltalálta a helyes hangot: »Amíg a front fennáll, a csapatok fölött az AOK rendelkezik és nem köteles rendelkezéseit mással közölni.« Erre Linder: »Az én szememben az AOK megszűnt létezni, amikor én, mint magyar hadügyminiszter a magyar csapatok fölötti rendelkezés jogát átvettem. Az AOK egyszerűen nem követte parancsaimat! Ebből le fogom vonni a konzekvenciákat«. Egyben felháborodásának adott kifejezést az AOK eljárása fölött, egy későbbi interjúban pedig felhasználta az alkalmat, hogy Waldstättent az egész világ előtt megbélyegezze »mivel kétszínű, perfid eljárásával megtévesztette a magyar kormányt és megakadályozta, hogy a független Magyarország békeakarata illő formában és megfelelő nyomtatékkal a külföld tudomására jusson.«

Linder magával a királlyal, sőt a királynéval is kívánt beszélni. A király azonban, akinek jelenlétében Arz tárgyalt a telefonnál, kijelentette, hogy a fegyverletételért a történelem előtt nem vállalhat felelősséget. A hadcsoportparancsnokságok is ugyancsak élesen nyilatkoztak a közben náluk is beérkezett parancs végrehajtása ellen.

»Az AOK kétértelmű magatartása és határozott akaratban való hiánya a seregtestek korrekt vezetését legnagyobb mértékben veszélyezteti. — sürgönyözött Boroovic. — Ha Istvandvic altábornagy a fronton elhagyja helyét, csak azért, mert horvát állampolgár, akkor erre, nemzeti államát illetőleg, minden más tisztnak is joga van, ami lehetetlen állapotokra vezet... Linder alezredesnek egyáltalán nincsen joga arra, hogy a hadban álló seregnek parancsokat adjon, miért is teljesen szörnyűségnek látszik, hogy az AOK. tovább adja parancsait. A hadvezetésnek ilyen módjáért minden felelősséget elhárítok tekintve, hogy az nemcsak a haderő fennállásának, de becsületének megsemmisülésével is fenyeget.«

A tiroli hadcsoportparancsnokság eleinte nem is akarta kiadni a parancsot, hanem újólagos állásfoglalást kért:

A magyar csapatok legfelsőbb megbízásból engedélyezett egyoldalú fegyverletétele a máj. most uralkodó káoszt anarchiává fogja fokozni. Katonák százezrei s velük Tirolnak egész véráldozatok révén eddig oly császárhűnek bizonyult népe és tartománya valószínűleg az éhhalálnak és pusztulásnak lesz kitéve. Isten és ember előtt bűnösök azok, akik ez ellen nem mentek a legtovább. A hadcsoportparancsnokság egy menekvés lehetőségéi csak egy feltétel nélküli fegyverszünet, vagy ha ez nem volna elérhető, talán az egész hadsereg fegyverletételében látja...«

A Károlyi kormány a monarchia összhelyzetével vajmi keveset törődött. Főgondja a Nemzeti Tanáccsal együtt tartott ülésétől kezdve arra irányult, hogy valamennyi *magyar* és az összes magyar területen álló többi cs. és kir. alakulat fegyverletétele útján az önálló Magyarország nov. 1-től kezdve *semleges* állam gyanánt szerepeljen. Ezen elv mellett mindazok a súlyos kérdések, amelyeket a likvidáló monarchia utódállamai részére még megoldani tartozott, háttérbe szorultak, így a fegyverszünet kérdése is.

A nov. 1-én Páduába, az olasz főhadiszállásra érkezett cs. és kir. fegyverszüneti bizottság, amely Weber gy. tábornok elnöklete alatt a monarchia minden nemzetéhez és népfajához tartozó egy-egy tisztből és a német legfőbb hadvezetőség egy képviselőjéből állott, rendkívül súlyos feltételeket kapott. A hadseregnek 20 hadosztályra való lecsökkentése, a fél hadiflotta és tüzérség átadása, a megszállt területnek egész Dél-Tirolt és az Adriai szigeteket kihalító demarkációs vonalig rövid határidőn belül való kiürítése, (a többi hadszíntéren a demarkációs vonal megállapítása az érdekelt főparancsnokságokra tartozott) az antant haderőknek a monarchia minden országútján és közlekedési berendezkedésén való teljes mozgási szabadsága, tetszés szerinti stratégiai pontok megszállásának jogával, a teljes kapituláción kívül rögtön kimutatta az antantnak azt a szándékát, hogy tényleg a monarchia területéről szándékozik hátra támadni Németországot. Mialatt a cs. és kir. bizottság ilyen váratlanul súlyos feltételek elfogadására illetéktelennek nyilvánította magát és Weber tábornok enyhítések és a hadműveleteknek a tárgyalások tartamára való megszüntetése céljából az emberi humanitás érveit hozta fel, a Károlyi kormány közölte Bádennel, hogy kénytelen »Weber gy. tábornokot, mint a fegyverszüneti tárgyalások közös képviselőjét Magyarország Őfelségétől is elismert függetlensége folytán elutasítani. Csak az események nyomása alatt és hogy a fegyverszünet megkötését saját hibájából ne halogassa, egyezik bele a magyar kormány abba, hogy Weber gy. tábornok egyelőre képviselje Magyarország érdekeit is.

A fegyverszüneti feltételek elfogadásának, vagy elutasításának határideje november 3-ról 1-re virradó éjjel járt le. Ennek folytán Weber tábornok megbízásából báró Schneller vk. ezredes a bizottság két további tagjával Trientbe indult vissza, hogy onnan közvetlenül lépjen összeköttetésbe eziránt az AOK-val. Először azonban minden döntés nélkül várakoznia kellett. Csak az olaszok előnyomulásának hírei töltötték el kétséggel és aggodalommal. A vad össze-visszaságban visszaözönlő csapatoktól hemzsegő Etsch völgyét

az olasz hadoszlopok már elérték, aminek folytán kivihetlenné vált az, hogy az eredeti feltételeket gépkocsin küldjék Bádenbc. Csak a Hughes készülékekkel való összeköttetés maradt, de Baden így is hallgatott, amit Schneller báró ép oly kevéssé tudott megmagyarázni magának, mint Weber tábornok azt, hogy Trientből Schneller még semmi híradást nem küldött. Schneller a Bádenből beszélő Waldstatten bárónál sürgette a döntést, de ő sem adhatott semmiféle közlést, még csak tájékoztatást sem, mert a fegyverszüneti feltételek tárgyában Schönbrunnban egyik tanácskozás a másikat követte s az utódállamok képviselőivel is kényes tárgyalások folytak. A Linder te íe fegyverletételi parancs engedélyezése iránt sem volt még végleges állásfoglalás. Linder a király érvelésére kijelentette Arznak, hogy a magyar kormány és az egész nemzet vállalja a felelősséget a fegyverletételért és a dinasztia sorsa függ ennek a parancsnak a jóváhagyásától. Végre november 2-án délután esetleges a dinasztiaát fenyegető lépések ellensúlyozására a magyar csapatok fegyverletételét oly módon szándékoztak engedélyezni, hogy egyidejűleg az egész olasz frontot kapituláltatják. Az olasz front parancsnokságait eziránt a következő parancs tájékoztatta:

Ma délután . . . órakor (utólag megállapítandó időpont) valamennyi magyarországi alakulat, valamint valamennyi a hadrakelt sereghez beosztott magyar állampolgár beszünteti az ellenségeskedést és leteszi a fegyvert. Részletek végrehajtása a magyar hadügyminiszter sürgönye szerint. A magyar hadügyminiszter továbbá a következőket kívánta:

A fegyvereiket letevő magyarok csoportonként lehetőleg a vasúti gócpontokon vonandók össze. Feljebbvalóik lépjenek tárgyalásokba az ellenséges csapatparancsnokokkal. Ezek folyamán közlendő a magyar kormánynak az a kívánsága, hogy álláspontjára (teljes leszerelés) való tekintettel az emberek minél előbb hazakerüljenek (a lovak, kocsik s a békeállapot iparához szükséges tárgyak kivételével, amelyek rögtön visszaadandók a hadianyag későbbi időpontban visszaküldendő. A magyar kormány kéri továbbá az antantot, hogy embereit ne kezelje hadifoglyok gyanánt. A magyar kormány egy biztosra az olasz főparancsnoksággal való tárgyalások céljából nyomban Páduába indul.

Mivel ilyen körülmények között a többi haderő ellenállása lehetetlen, valamennyi csapat november 2-án . . . órakor az ellenségeskedést beszüntetni, az olasz területek kiürítését azonban folytatni tartozik...»

Közvetlenül a parancs kiadása előtt Schönbrunnban mégis kétélyek támadtak aziránt, hogy ha az olasz front összes csapatai leteszik a fegyvert, az olaszok nem-e fogják ezt saját további előnyükre kihasználni? A fegyverszünet kérdése ezáltal szintén könnyen mellékvágányra kerülhetett volna; ezért ahelyett hogy azt a magyar alakulatok fegyverletételétől tegyék függővé, inkább ennek ellenkezőjét határozták el. A fegyverszünet kérdése eszerint, a magyar alakulatok ügyére való tekintet nélkül, tovább volt tárgyalandó és az utóbbiak fegyverletétele csak az ellenségeskedések megszüntetése után, tehát a hazavonulás alatt lett volna végrehajtandó. Linder végre hosszas huzavona után legalább annyiban engedett, hogy az olasz front magyar csapatai nem kötelesek a fegyvert azonnal letenni, hanem a többi kötelekekkel folytathatják a visszavonulást a német-olasz nyelvhatárig. A fegyverek azonnali lerakását csak a magyar

területen álló haderők részére rendelték el, amelyek parancsnokai külön futár útján a következő intézkedést vették:

»A magyar kormány követeli, hogy valamennyi magyar földön álló, magyar és nem magyar csapat, továbbá a délnyugati fronton valamennyi magyar csapat rögtön tegye le a fegyvert. A magyar kormány és a magyar nemzet ezért a lépésért átveszi a teljes felelősséget. Ennek megfelelőleg a báró Kövess tábornagy hadcsoportjánál és a Goldbach-csoportnál beosztott magyar és további konzekvencia gyanánt az összes nemmagyar csapatok is, a fegyvert letenni tartoznak.«

A Kövess hadcsoport ezenkívül utasítást kapott, hogy rögtön küldjön az ántánt keleti hadseregearcparancsnokságához parlamentaireket. A Kövess parancsnokság erre a célra, a már október 12. óta hozzá beosztott magyar vezérkari tiszteket, Dormándy és Kozmovszky alezredekereket indította Belgrádba, akik a már akkor erősen előtérben álló fegyverszüneti tárgyalások végett a déli front részére voltak kiszemelve. Ugyanaznap este a Boroevics hadcsoporthoz, a tiroli hadcsoporthoz és a keleti hadsereg (Odessa) parancsnokságához a következő sürgöny indult ki:

»28.102. /ein. 1. sz. f. évi november 1. Linder Béla m. kir. hadügyminiszter (rendelete) végrehajtandó. Magyar kormány és magyar nemzet ezért teljes felelősséget vállalnak. Keleti hadsereg magyar csapatai csak az osztrák-magyar monarchia elérése után teszik le a fegyvereket. Legfelsőbb megbízásból Arz, vezérezredes.«

Az adott helyzet alapján Schönbrunnban immár belátták, hogy az ellenségeskedéseknek addig az időpontig való folytatása, amíg elfogadhatóbb fegyverszüneti feltételek lennének elérhetők, lehetetlen. Emellett a harc beszüntetésére utasított magyar hadtestek és a hadsereg többi részei között számolni kellett a hadseregen belül kirobbanó ellentétekkel is, úgy hogy báró Arz, nem talált más kiutat, mint hogy az egész cs. és kir. hadsereg számára elrendelte az ellenségeskedéseknek az olasz feltételek 1. §. szerinti rögtöni beszüntetését.

Károlyi Mihály, kormányának a fegyverszünet prehisztórikumában és gyors megkötésében jutott szerepet később elégtétellel hangsúlyozta egy intervjú keretében s egyben kifejezést adott annak a reményének, hogy a történelem Linder Béla »hervadhatatlan érdemeit« bizonyára méltányolni fogja.

Weber tábornokékat Páduában most már nem lehetett tovább vártni. Röviddel a határidő lejártá előtt »Op. Geh. 2100« sz. alatt sürgönyileg értesítették a bizottságot, hogy »valamennyi fegyverszüneti feltétel — ha enyhítések idővesztés nélkül nem volnának elérhetők — a békére való prejudikálás nélkül elfogadtatik. Osztrák-magyar csapatok ennek megfelelőleg már parancsot kaptak az ellenségeskedések beszüntetésére.« Egyben utasították a bizottságot, hogy az ántánt szabad átvonulására vonatkozó pontot ne értelmeztesse Németország megtámadásának, »noha ez az eset nem volna megakadályozható.« A fegyverszünet 1. pontja értelmében a csapatok a következő parancsot kapták:

»Fegyverszünet. Minden ellenségeskedés, szárazon, vizén és levegőben azonnal beszüntetendő. «

Badenben azt remélték, hogy a fegyvernyugvás nyomban az

ellenséges vonalakra is át fog terjedni, másrészt pedig számot vetettek az új utódállamok fővárosaiban uralkodó felfogásokkal is, hogy a harcnak amilyen hamar csak lehet, vége legyen.

Az uralkodó azonban, hogy ne kelljen aláírnia egy Németországot élet-halál küzdelmében magára hagyó szerződést, még a november 3-ra virradó éjszaka izgalmaiban lemondott főhadparancsnoki tisztéről Arz javára. Mivel Arz sem bírta rászálni magát a sorsdöntő okmány aláírására, a rangidős Kövess tábornagy kapta meg a főparancsnokságot. Újvidékről való beérkezéséig Arz helyettesítette és ilyen minőségében is parancsolta meg a harc rögtöni beszüntetését.

A fegyverszüneti bizottság felhatalmazása a fegyverszünet okmányainak aláírására persze nem történhetett meg az új nemzeti államok kormányainak hozzájárulása nélkül. Csakhogy az új kormányok — Németausztria kivételével — egyáltalán nem törődtek a fegyverszüneti tárgyalásokkal, sőt részben az ántánt elismert szövetségesei voltak (csehek, lengyelek, délszlávok). A németosztrák államtanács viszont kijelentette, hogy nem ő indította meg a háborút, tehát semmi felelősséget nem vállalhat a fegyverszünet rendkívül súlyos feltételeiért. Az éjszakai szakadatlan tárgyalásokban és izgalomban ereje végére ért uralkodó erre nem bírt már tovább idegein uralkodni és teljesen magánkívüli felindulásában elrendelte, hogy ha az ügyek így állanak, vonják vissza az ellenségeskedések azonnali beszüntetésére vonatkozó parancsot. A Trientből gépkocsin éppen Padovába visszainduló báró Schneller ezredest Acquavivában, az olasz előőrsök elérése előtt sürgönyileg visszaparancsolták s mikor erre nem volt hajlandó, tudtára adták, hogy felsőbb utasítás értelmében azonnal meg kell semmisítenie a fegyverszüneti feltételek elfogadását tartalmazó 2100. sz. sürgöny másolatát. Ekkorra Schönbrunnban azonban megint megváltozott a helyzet; Innsbruckból megérkezett Krobotin tábornagy, tiroli hadcsoporthadparancsnok sürgönye, mely szerint az ellenségeskedések azonnali beszüntetésére vonatkozó parancsot a 11. hadsereg összes hadosztályai tudomásul vették s annak visszavonása már nem lehetséges. Végre a németosztrák államtanács is hajlandónak mutatkozott a fegyverszüneti feltételek formális tudomásulvételére. A bádeni Hughes- és rádiókészülékek erre újból megkezdték a fegyverszüneti feltételek elfogadását Páduába és az összes cs. és kir. hadseregparancsnokságok székhelyeire leadogatni.

VII. »NEM AKAROK KATONÁT LÁTNI!«

Ugyanakkor, amikor Budapesten győzött az őszirózsás forradalom, az ország nyugati és északkeleti határállomásain egymásután gurultak be a Duna-Szávavonal, valamint az erdélyi határok védelmére szánt erősítések. Az olasz frontról a 10. lovashadosztály részei, a spilimbergói tüzériszkolai dandár, a XIII. hadtestből egyelőre a 25. ezred. A 32. hadosztály utolsó szállítmányát (pétervárad 70. ezred) már Bécsben érte a forradalom, amelyhez nyomban csatlakozott,

úgyhogy a hadosztály Boszniába csak 8 zászlóaljjal, 1 ½ tüzérezredel és 3 lovasszázaddal érkezi meg, míg a 9-es huszárok teljes rendben értek le. Törökország október 30-án megkötött fegyverszünete folytán számolni kellett az ántánt hadihajóinak a Fekete tengeren való megjelenésével. Az Ukrajnát ezek folytán kiürítő keleti hadsereg csapatai a kiürítés mérvében voltak a magyar határokra irányítandók. A 155. honvéd, a leíig szintén magyar 59. közös hadosztály, a cseh-morva 1 lovas- és a felvidéki 15. gyaloghadosztály nagyrészt már vasúton ment Magyarország felé. A miskolci 65. ezredet november 1-én Körösmező határállomáson már a legnagyobb fejetlenség fogadta, forradalmár katonatanácsok éltették a semleges Magyarországot, az ezrednek pedig azt mondták, hogy menjen haza, a háborúnak vége. Markovics tábornok, szállítmány parancsnok igyekezett legalább Miskolcig rendben elhozni az ezredet, amely útközben le is lökte a vonatról a fegyverek után kutató sárospataki katonatanácsot. Miskolcon a pályaudvart azonban már forradalmi katonaság tartotta megszállva, az ezredet lövésrekész géppuskák oltalma alatt nyomban lefegyverezte, a tisztikart pedig 24 órára a pályaudvaron internálta. Ugyancsak lövésrekész géppuskák fogadták Szabadkán a Trientből érkező 10-es Mackensen huszárok egy szállítmányát s az állomásparancsnokság egyik tisztje szabályszerűen jelentette Gottesmann ezredesnek, hogy a Károlyi kormány parancsára minden Magyarországra érkező frontalakulat fegyverzetét leadni és keretállomására hazamenni tartozik. Gottesmann ezredes kijelentette, hogy ő nem Magyarországra, hanem a Kövess-hadcsoportha van irányítva és ki is erőszakolta a fegyverzet megtartását. Azt azonban már nem akadályozhatta meg, hogy a mozdonycserét ne elől, hanem hátul eszközöljék s a huszárok egyszerre csak azt látták, hogy Székesfehérvárra mennek, nem pedig a déli frontra. Mire a szállítmány megérkezett, a legénységi kocsik a hazai hírek hatása alatt annyira kiürültek, hogy a tiszteknek kellett a kirakodáshoz fogni ok. Ugyanott a nemzetőrség az átguruló 25. ezred fegyverzetét is el akarta szedni s ha nem is sikerült, a szállítmányt a kőbányai állomáson részeg katonatanácsok szórták szerteszt. A fegyverletételt elsősorban a magyar határok védelmére beérkező csapatszállítmányok tartoztak végrehajtani. Ebben állottak Linder »külön intézkedései«. Azután Erdély és a Duna-Száva vonal került sorra, ahol a helyzet Horvátország forrongása folytán már amúgy is kedvezőtlen fordulatot nyert. Habermann tábornagy a rendelkezésre álló osztrák-magyar erőkkkel, tehát összesen a 9. és 30. hadosztállyal, a félig beérkezett és, a Szerémségben karhatalmat képező 59. hadosztállyal, azután a 4. lovashadosztály és 15. gy. hadosztály élszállítmányaival a Szávától a román Dunáig terjedő egész déli front védelmére készült. A Szerémségből visszavont németbirodalmi hadosztály helyett csak az 59. közös hadosztály karhatalmi alakulatai, köztük a lefegyverzés céljából Zimonyba vitt 3-as és 27-es vadászok (1. 32. o.) voltak az arcvonala megszállására felhasználhatók, mert a 9. hadosztályra a Boljevci-Klenák szakasz megszállása céljából volt szükség, a 30. hadosztály pedig visszavonulása alatt annyira kimerült, hogy pihenő

céljából hátra kellett vonni. Az egész Száva szakaszt csupán a Drinamenti csapatokkal való összeköttetés céljából tartották, úgyszintén időt akartak nyerni az Újvidéken veszteglő többszáz kincstári rakományu uszályhajó elvontatására. A Szerémség forrongása és a csapatok szám- és erőben gyenge állománya folytán a Szávavonal hosszabb időn át való tartásáról nem igen lehetett szó. Hozzájárult, ehhez, hogy a folyó-védelem céljából nagy fontossággal bíró dunai flottillát, a tengeri flottának a zágrábi nemzeti tanács részére való átadásával egyidejűleg, a nem magyar tisztek és legénység elbocsátása mellett a magyar kormány rendelkezésére kellett tarbáni. A Kövess-parancsnokság tudatában volt annak, hogy a flottilla az új intézkedés közzététele után nem lesz többé használható, mert az elbocsájtandó nem magyar tisztek és a kivétel nélkül morva és bécsi műszaki személyzet helyett nem lehet magyar pótlást találni. A flottilla parancsnokával tehát úgy állapodtak meg, hogy a hajókon az új rendelkezés nem fog közzététetni. Október 31-én a flottilla a bajor alpesi hadtestnek a Száva innenső partjára való átkelését tényleg kemény ágyúzással fedezte s egy a túlsó parton Belgrád felé igyekvő ellenséges oszlopot megfordulásra kényszeri lett. Az ellenséges tüzéség a zátonyra futott »Bodrog« monitor segítségére siető vontatóhajókat szétlőtte, mire a monitort saját legénysége robbantotta fel, mielőtt elhagyta, nehogy az ellenség kezére jusson. A többi monitor rádióállomásai révén aznap értesült az átadásról, ami a különböző nemzetiségű legénységek között rögtön szakadásokra vezetett. A Kövess-parancsnokság erre elrendelte, hogy a flottilla induljon Budapestre, bocsássa el az idegen nemzetiségű legénységet, s a még magyar legénységgel, illetve pótlással ellátható egységek Újvidékre tartoznak majd visszajönni. A flottilla magyar zászlók és a legidősebb magyar tisztje parancsnoksága alatt elindult Budapestre, ahol nyomban leszerelték. Mivel a horvátok Vukovárnál közben elzárták a Dunát, a 63 gőzös s az 585 uszály nagyértékű rakomány, amelyet csak a monitorok fegyveres demonstrációja útján lehetett volna Budapestre feljuttatni, Vukovár és Újvidék közt rekedt, ahol a nemzeti tanácsok lefoglalták. A magyar hajóskapitányoknak csak legnagyobb erőfeszítések és veszélyek közepette sikerült éjnek idején 10 vontatógőzőssel Budapestre s kettővel a Tiszába megszökniök. A Száva-vonal további tartása ezek folytán elvesztette jelentőségét. A galíciai ezredek kijelentették, hogy a manifesztum folytán már nem kötelezhetők további küzdelemre. A 30. gy.-ezred, amely az államformára vonatkozó nyilatkozat alkalmával bővebb felvilágosítást kért a hátországi állapotokról (I. előző fej.), a környező káosz, a lakosság folytonos lövöldözése és fosztogatásai folytán félnék és fegyelemellenes magatartást kezdett mutatni. Megtorlásul a dandárparancsnok a Száva horvát partjára való átkelés után egy rohamszázaddal akarta a túlsó, szerb part újbóli megszállására kényszeríteni és utóvéd gyanánt az utolsó pillanatig otthagyni. A terv megghiúsult, mert az egyik zászlóalj teljes egészében megszökött, tisztjeit pedig a lakosság egy iskolaépületbe zárta s csak a rohamszázad megjelenésére bocsátotta őket

szabadon. A hadtest közvetlen alakulatainál ugyancsak csoportos szökések kezdődtek, miért is Habermann tábornagy előlerjesztette a Szávaszakasznak a Szerémség kiürítésével a Dunára és a Fruska Gora magaslataira való visszavonását. Egyben megkezdte a Kövess-parancsnokságot a magyar és horvát helyzetre vonatkozó tájékoztatás végett, mire azt a választ nyerte, hogy a visszavonulást saját belátása szerint eszközölheti, a politikai helyzetre nézve pedig a Kövess-parancsnokság maga is Budapestre fordult tájékoztatásért.

A Duna mögött felépítendő új front a pillanatnyi helyzet figyelembevételével sikeres rendszabálynak ígérkezett. A többi frontokról beguruló csapatokat most már a Bácskában lehetett volna kirakodtatni és így azok sokkal hamarabb szállhattak meg a Duna és Fruska Gora vonalát, mintha a Szávaig kellett volna levinni őket. Nagyobb harci tevékenységgel ezen az új frontszakaszon ugyancsak nem kellett volna számolni, mert a szerbeket és franciákat seregestől pusztították az orvosban, kórházban, gyógyszerben szűkölködő Szerbián kegyetlenül végigsöprő járványok. A lehetetlen közlekedési viszonyok folytán megfelelő hadihídanyaggal sem rendelkeztek, hogy a Dunán való átkelést támadás útján erőszakolják ki. Különösen a szerb hadsereg fogyatkozott meg, mert három éven át hazájuktól távol harcoló katonáit egyszerre tízezerrel kellett szabadságotolni. Egy további előnye volt az új Dunavonalnak az a körülmény, hogy a forrongó Horvátország már nem a front hátában, hanem a front előtt volt. Az aránylag kedvező körülmények ellenére a Dunafront mégsem jött létre, mert Linder nov. 2-án rádió útján ismételte meg fegverleteteli parancsát.

Az írásban közzétett rádiósürgöny — jelentette Kövess tábornagy a magyar hadügyminisztériumnak — érthetően hamarosan közismertté vált. Ha még hozzávesszük mindazokat a dolgokat, amelyek a sürgönyt megelőzték, úgy érthetővé válik, hogy a sürgöny a csapatok között rendkívül pusztító hatást vont maga után. A fegyelem át volt törve és mindenki azt hitte, hogy immár azt teheti, ami neki tetszik. Az utólag közzétett intézkedés, miszerint az emberek keretállomásaikra vonuljanak be leszerelés céljából, már csak részben lesz keresztülvihető.« (73. titkos hadm. sz.)

A XI. hadtest csapatai felbomolva özönlöttek a Bácska felé az odairányított 15. és 59. hadosztálybeli új csapatszállítmányokat pedig az újvidéki és szabadkai nemzeti tanács nyilvánította feloszlottnak és hadianyaguk lefoglalásával a szélrózsa minden irányába szétszórta őket. A Trientből beérkező 10. lovashadosztály parancsnoksága már Budapestnél sem jutott tovább.

A lázongó Újvidékre éppen beérkezett a belgrádi cs. és kii*, csendőrzászlóalj és három órán belül teljes csendet és rendet teremlett. A nemzetiségek szerinti csoportosítás és hazaszállítás hírére azonban nyomban feloszlott és a városban csakhamar megint az előbbi zűrzavar kerekedett felül. Pétervárad ostromlott vár képéti mutatta.

A lázadó, részeg katonaságtól felgyújtott lőszerraktárak óriási robajjal vetettek lángot egyik a másik után és a mitrovicai védőszakasz odaérkező két huszárszázada ugyancsak elcsodálkozott az új rend láttára. Még jobban elcsodálkozott azonban parancsnokuk, Schandl őrnagy,

mikor Újvidékre beérve piros-fehér-zöld karszalagos urak felvilágosították, hogy fölöttes német parancsnoksága az éjjel elment, most itt nemzeti tanács az úr és az egész háborúnak vége. »Kérem az őrnagy úr nős? — kérdezte az egyik karszalagos úr. — Akkor kap egy paszpartout — mondta az őrnagy igenlő válaszára — és hazautazik a családjához, az emberek itthagynak mindent és szintén hazamehetnek. Az őrnagy és segédtisztje összenéznek, visszasietnek a huszárokhoz és abrakoltatást, étkezést félbe hagyatva, rögtön lóra parancsolják őket. Közben azonban már nagy tömeg verődött köréjük. »Kérem, hova akarnak menni az urak?« — kérdezte valaki a tömegből. »A kaszárnyába leszerelni.« — válaszolt a huszárok helyett a karszalagos úr. Az őrnagy lováról lenézett a tömegre és spektikusan odaszólt: »Igen majd a kaszárnyában leszerelünk. A tömeg harsogó éljennel felelt. Schandl őrnagy ügetést vezényelt a városon kívüli szabad földekig s ott kijelentette embereinek, hogy nem tudja mi megy itt végbe, de felhívta őket az eskü szentségére, hogy a fegyvereiket ne adják le sehol, csak a szegedi kaszárnyában, ahol megkapták. Amúgy is ő a felelős s ha valaki nem akarná követni, annak a számára van még egy golyója, még akkor is, ha ezért ő hullana el másodíknak. Az emberek megéjlenezik és megfogadják, hogy mindvégig követik. Csapkodó esőben két éjszakát töltenek a szántóföldeken, nappal pedig tovább lovagolnak. Tiszaistvánfalván a harmadik éjjel szökevénybanda rabolta ki szállásukat, mire a községek kikerülésével, az éjszakákat megint a szabadban töltik. Az egyik községben, amelyet nem lehetett elkerülni, s ahol a nemzeti tanács erőszakkal akarja őket lefegyverezni, gyors és erélyes eljárással ezt is megghiúsítják s csak sapkarózsáikat szedik le a törökkanizsai nemzeti tanács elnökének jóakarató figyelmeztetésére. Teljes rendben, kivont karddal, trombitaszóval vonulnak be Szegedre, s csak ott — szabályszerű leszerelés útján — teszik le a fegyvert.

Újvidéken azonban nov. 2. után már megfelelőbb rendszabályok történtek: a Duna-hidat és a pályaudvart erős nemzetőrcsapatok szállották meg s valamennyi a városba érkező alakulattól el kellett szedniök a fegyvert és hadianyagot. A Belgrádból érkező Bugát őrnagynak csak lövésre kész pisztollyal sikerült hadtápszászlóalja zavartalan elvonulását biztosítania.

»November 2-án este — közli naplójában egy örvezető — zászlóaljunk Újvidékre került. Itt azonban trénnünket elszedték, a kíséző legénységet lefegyverezték és hazaküldték. Hívásukra én is csatlakoztam hozzájuk, mivel láttam, ahogy az ottlevő katonáktól egész nap szedték el a fegyvert és muníciót és küldték őket haza. Az összes katonai fegyenceket is szabadon bocsátották. A pályaudvaron tőlem is elszedték a puskát...«

Rumából, amelynek felfegyverzett lakossága mind merészebb magatartást tanúsított, a XI. hadtestparancsnokság törzsalakulatainak megszokásé és pénztárának felosztására irányuló kívánságok után a morva 91. gy. ezred zömével és vonatával északra indult. Nyugati irányból érkezvén Újvidékre, elkerülte a lefegyvereztetést. A pályaudvarparancsnokságon még sikerült megkapnia a Bajára áthelyeztetést, de a közben ott is kitörő forradalom miatt Apatinra visszament Kövess-parancsnokság utolsó rendelkezését is, mely sze-

rint a XI. hadtest összes alakulatait az Újvidék—szabadkai vas útvonal mentén kell összevonni és vasúti elszállításukig gyalogmenetekben északnak irányítani. A rendelkezés egyben jelezte, hogy a Kövess-parancsnokság Apatinból legrövidebb időn belül hajón fog távozni. Kövess tábornagnak a hadseregfőparancsnokság átvétele céljából Bädenbe kellett mennie, s most hadcsoportja immár formailag is négy független részre hullott szét. A monlenegrói partvidéken az albániai hadseregcsoport, Boszniában Sarkotic tábornok csapatai igyekeztek, egymással vagy a Kövess-parancsnoksággal való minden összeköttetés híján a hátország felé. A német 11. hadsereg hadsereg a bukaresti Mackensen főparancsnokság rendelkezése alapján annak jobbszárnyát egyelőre az Alduna mentén maradva fedezte és közben hazaindította a bajor alpesi hadtestet. Habermanu tábornoszernagy pedig elrendelte hadteste összes lengyel és rutén alakulatainak Ó-Kéren a 30. hadosztály, az összes cseh alakulatoknak Új-Verbászon a 9. hadosztály parancsnoksága és az összes németajkú alakulatoknak Kiszácson a hadtestparancsnokság alatti gyülekezését. A gyülekezés persze nem ment simán, sőt Kiszácson a hadműveleti pénztár szétosztására irányuló követelődzések a hadtestparancsnokság szállásának megrohamozásává fokozódtak fel. A törzstisztekből álló őrség a felvadult katonatömeggel szemben lehetetlen volt, úgyhogy a hadtesttörzs legénysége számára kénytelen-kelletlen fejenként 200 koronát kellett kiosztani azzal, hogy a többi pénzt a még beérkező többi alakulat számára teszik félre. Csakhogy a hadtest nagyrészt már áthaladt Kiszácson, csak a teljes rendben, tüzéségével együtt átmenetelő 9. hadosztályt kellett még Szabadka felé irányítani. Új-Verbászon Habermann addig szándékozott maradni, amíg hadteste utolsó embere is északra távozott. Nov. 9-én tényleg egyetlen csapat sem menetelt már át. Habermami erre magyar és horvát tisztjei elbocsátásával a 91. gy. ezred kíséretében hadteste utolsó oszlopa gyanánt szintén megindult Szabadka felé. Csakhogy közben Újverbászra beérkeztek a budapesti katonatanács kiküldöttei és százával osztozották a fegyverletételi parancsot tartalmazó magyar újságokat. Erre a 91. ezrednek elment a kedve a gyalogmenettől, fegyverzetét átadta a helyi nemzeti tanácsnak és az ennek fejében kapott vasúti szerelvényen megindult cseh hazája felé. A hadtestparancsnokság pedig, fegyveres erő híján, kénytelen volt egész hadipénztárát a nemzeti tanácsnak átadni.

Közben Temesvárra is beérkezett a fegyverletételre s a katonai parancsnokság feloszlására irányuló parancs. Bartha Albert alezredes, a parancsnokság vezérkari főnöke visszaient, hogy ő a hadrakelt sereghez tartozik, a hadügyminiszter illetékességét nem fogadhatja el és különben is kizárt, hogy a város karhatalom nélkül maradjon. Aradról éppen egy lázongó cseh dragonyosokkal és tőlük felfegyvezett orosz foglyokkal telt szállítmány érkezett a főpályaudvarra, amelyet a jövevények nyomban felgyújtottak. Már készültek a városba nyomulni, mikor Bartha hamarjában összeszedette a kadettiskolásokat és néhány géppuskával együtt a Béga hídjára küldötte őket. A tanáraik vezetésével kifogástalan fegyelemben fel-

vonuló kis kadettek első ütközete sikerült. A lázadók első sortüzeikre szétszóródtak. Budapesten azonban úgy vélték, hogy Barthát engedetlen magatartása miatt le kell tartóztatni. A Szegedről e célból Temesvárra küldött Fülöpp tábornok maga is belátta az intézkedés esztelenségét és visszautazott. Barthát pedig rövidesen kinevezték a Bánát kormánybiztosává.

Belgrádban ekkorra már megjelentek a 3 év óta eldugdosott szerb zászlók. Bevonult az 1. szerb hadsereg. Parancsnokai teljesen tájékozatlanok voltak a túlsó parton uralkodó helyzetről. Gambetta tábornok afrikai lovassága is még mindig a Vaskapu szerb oldalán vesztegelt a németek felderítése végett. Csak tisztjeinek tűnt fel, hogy odaátról egyetlen lövés nem hallatszik. Belgrádban, azonban csakhamar ezerszámra érkeztek meg csónakon, uszályon, propelleren odaát szabadjára bocsátott orosz, olasz és szerb foglyok és hozták a nagy újságot a forradalomról, az osztrák-magyar katonaság hazaszaladásáról. Most aztán a szerbek sem voltak visszatartottak; ami katonájuk a szabadságolás után még rendelkezésre állt, vad lelkesedéssel ment át a Szerémségbe; ott szerb sapkát nyomtak a bunyevác parasztok fejébe, a helyszínen talált óriási fegyvertömegből felfegyverezték őket, úgyszintén az összes feltalált szerb foglyokat és vitték őket magukkal a Duna felé. A szerb hadsereg ezzel megszállotta az új délszláv állam keleti részét és nyomban továbbnyomult a Bácskába. Sok helyütt rendet is teremtett a határszéli anarchiában, amely a XI. hadtest elvonulása után sokhelyütt bizony vad orgiákat ült. A XI. hadtestparancsnokságot ugyancsak meglepte a váratlan híradás, hogy szerb csapatok már bevonultak Ó-Kérre. Habermann nyomban erőltetett menetekben igyekezett Szabadka felé, hogy hadoszlopával együtt a háború után valahogy még hadifogságba ne essen. Szabadkán azonban senki sem törődött a közelgő szerbekkel, csak a mindenünnen odaözönlő csapatok lefegyverzése és hazaküldése folyt lázas sietséggel. Mivel a kincstári javak, lovak, ágyúk, lőszer őrzésére ember nem volt kéznél, nem sokára a legértékesebb dolgokat a lakosság cipelte és pusztította el. Egy pár elsőrendű lovat kocsistul 25 koronájával vesztegettek s a környék minden embere vadonatúj bakkancsban és katonaszövetben járt. Most már a hadtestparancsnokság sem kerülte ki a fegyverek leadását, azonban a magyar tiszték, ahol csak lehetett, szemet hunytak és a tisztik lovak, fegyverek és poggyászok, élelem elvitelét készséggel engedélyezték. Minden állomás nemzetőrsége azonban kizárólagos illetékességre formált jogot tekintet nélkül a már megtörtént rendszabályokra. Így a hadtestparancsnokság már Apatinban megszabadult lovaitól, Jutáson a tiszték összes fegyvereit, Mosonban más híjján minden maradék ingóságukat és személypoggyászukat is elszedték. Hasonló sorsra jutott volna a »Franz Joseph I.« termes gőzös is, amelyen Kövess tábornagy egész karával Bécsbe tartott. Budapesten ugyanis olyértelmű szóbeszés járta a Nemzeti Tanácsban, mely szerint a tábornagy két hadtesttel Budapest ellen akart vonulni. Azonkívül az apatini községtanács is táviratozott Budapestre, hogy a tábornagy ott mindjárt

beérkezése után telefon és távíró központokat szereltetett fel, mindenfelé összeköttetéseket létesített, egyszóval — hogy ellenforradalmat tervez. Ez aztán Budapesten megfelelő indító oknak számított arra, hogy a legkiválóbb magyar hadvezért a Ferenc József-híd alatt megállásra utasítsák és feltűzött szuronyokkal köszöntsék.

A »Déli front« parancsnokságát, mivel már magyar területen állott, magyar részről óhajtották betölteni. Az erre a célra kiszemelt honvédfőparancsnoksági adlátus, Kornhaber tábornok, kiutasította a tábornagy hajójáról, a néhány szál csendőrt, aki valamennyi tisztjének és a törzsszakaszoknak elszedte a fegyverét és a hadművelési pénztár után kezdett érdeklődni, majd a hadműveletek irányításának átvételét óhajtotta eszközölni. Kövess tábornagnak az események által rendkívül ideges, sőt félenknek látszó vezérkari főnöke azonban semmiféle felvilágosítással nem tudott szolgálni, sőt a törzs egyetlen magyar tisztje még közelítőleg sem tudta megadni, a csapatok helyzetét. Kornhaber tábornok parancsőtisztjei pedig, akiket pénzzel a Bácskába küldött, azzal tértek vissza, hogy a csapatoknak híre-hamva sincs. Kövess tábornagy azonban továbbutazása folyamán két nem egészen kívánatos kísérőt kapott egészen az osztrák határig, noha mindkét úr kellemetlen megbízatása végett négy szemközt erősen bocsánatot kért tőle.

A »Sophie« gözösön is, amely a belgrádi cs. és kir. katonai főkormányzóságot és valamennyi Belgrádban lévő osztrák honost vitte Bécsbe, minden budapesti nemzetőr, minden tengerészkatona, aki a fedélzeten megjelent, a forradalom hivatott képviselőjeként mindenre jogosultnak érezte magát; amíg néhány markos tiroli és stájer altiszt, fegyver hiányában, felemelt öklökkel egy parázsverekedésnek gyürkőzött neki s a főkormányzóság vezérkari főnökének panaszára a városparancsnokság közbelépett, addigra a hajómár sok minden kincstári és magántulajdontól könnyebb lett.

Erdélyben a határvédelmet teljesítő magyar osztagoknál nov. elsejéig rend volt. A 12-es huszároknak Kolozsvárra, a 216. dandár 126. ezredének Brassóba, a forradalmi mozgalmak megfékezésére kiküldött osztagai kifogástalanul elvégezték feladatukat. A Linderféle fegyverletételi parancsra Goldbach altábornagy, erdélyi csoportparancsnok megbotránkozva közölte Szepessy dr. vezértörzsorvos, egészségügyi főnökkel, hogy ilyen örültséget ő a csapatokkal nem fog közölni. De közölték az újságok. A tölgyesi szorosban örökdő csapatok az első újsághírré nyomban otthagyták állásukat, Brassóban pedig hiába próbáltak rendet teremteni a lázongó, tisztjeit inzultáló katonaságban. Ugyanaz a 126-os zászlóalj, amely 2 napja olyan pompásan végezte kiküldetését, megtagadta az engedelmisséget. Brassó játszotta ugyanis az erdélyi fronton azt a szerepet, amely a Duna-front feloszlásában Újvidéknek jutott. Onnan indultak az első katonaszökevényekkel telt vonatok s vitték a bomlást Csíkszeredára, ahol az 1. lovashadosztály huszárait éles lövésekkel szólították fel, hogy miért maradnak még tisztjeik alatt. A hadosztályban csakhamar katonatanács alakult rangjelzések eltávolításával. Goldbach altábornagy mindezekre való tekintettel bete-

get jelentett és hazaindult Morvaországba. Mire Szabó tábornok, mint új csoportparancsnok kiadta rendelkezéseit a csapatok hazaszállítására, már mindenütt általános volt a zűrzavar. A 216. honvéddandár egész autóoszlopa és vonata megszökött, huszárszázada hazaióvagolt, a 17. népf. ezred pedig csak a dandár vezérkari tisztje, gróf Stomm közbelépésére csillapodott le tisztjeivel szemben. Rásky ezredes a dandár három ezredét nagy ügyel-bajjal összetartva a menetrendelkezés értelmében Segesvár felé indította. Az 1. lovas-hadosztályt parancsnoka, Habermann Nándor tábornok rendszeres elszállítás reményében Székelyudvarhelyen vontta össze. A tüzérség és a 14. huszárezred teljes rendben indult a város felé, a többi ezred megmaradt részei hozzácsatlakoztak, úgyszintén a rohamfél-ezred tisztjei, mert a félezred az utolsó emberig megszökött!. A hadosztály törzsét és osztrák tisztjeit azonban Bécsbe menet nyílt parancs ellenére alaposan elintézték mindazok az új hatalmasságok, amelyek a katonai parancsokat magukra nézve nem tartották illetékesnek.

A romániai 16. Generalkommando körletében, amely a Mackensen-főparancsnokság alatt Turn-Severinből az Olt torkolatáig a Duna védelmét látta el, a fegyverletételi parancs hivatalos elhallgatása ellenére magyar husárok a hadtáp és vonatalakulatok révén szintén kiszivárgott és olyan hamar elterjedt, hogy a csapatok nem elégedtek meg a Dunavédelemből való kivonásukkal, (XI. 6.) hanem Dragatani vára körül, ahol összevonták őket, óriási fejtelenséget okoztak. Az összeomlás és Szerbia visszafoglalása nyomban lángragyújtotta a Romániában nagynehezen lefojtogatott szikrát. Nov. 3-án Bukarestben Mackensen ablakai alatt németellenes tüntetés volt. Jassyban pedig a román udvar és kormány székhelyén a semleges irányzatú Marghiloman-kabinet megbukott. Két nappal később a román külügyminiszter Mackensennel már csapatai visszavonulásáról tárgyalt, sőt megpendítette azt is, hogy a visszavonuló német haderőket a román kir. hadsereg Erdély belsejébe is követni fogja. És éppen akkor, amikor Mackensen kijelentette, hogy az erdélyi szorosoknak román részről történendő átlépését háborús cselekménynek tulajdonítaná és erőszakkal akadályozná meg — akkor szórta szerteszt az összes Erdélyben s az Aldunán álló osztrák-magyar csapatokat Linder fegyverletételi parancsa! Coanda tábornok, az új miniszterelnök azzal kezdte működését, hogy Mackensen vezértábornagyot nov. 10-én felszólította Havasalföldnek 24 órán belüli kiürítésére. Bukarest kiürítése még aznap este megtörtént. Mackensen elsőnek a cs. és kir. alakulatokat irányította Nagyszeben felé, ahol egy magyar, egy oláh és egy szász nemzeti tanács működött, közös katonatanáccsal. Ennek megbízottjai már a vöröstoronyi szorosban a fegyverletételi paranccsal várták a csapatokat. Az osztrák 9-es népfölkelők, akik a fegyvert más utasítás híján tényleg letették, továbbmenetelés alatt egyszerre parancsot kaptak, hogy fegyvereikért menjenek vissza, mert a vonat és hadtáposzlopok védtelenek, az oláh bandákkal szemben. Az ezred a parancsnak eleget téve, újból felfegyverezte magát, fegyverekkel is szállt a vonatra, de persze fegyver nélkül érkezett haza. A magyar hadügy-

minisztérium ugyanis közben valamennyi helyi hatóságot utasította minden beérkező csapat lefegyverzésére és a kincstári javak elszállításának megakadályozására. Később is csak a tisztek és legénység magántulajdonának elvitelét engedélyezték. Most aztán Nagyszébenben is megkezdődött a szabadkai epizód: A rengeteg elszedett fegyver és hadianyag megfelelő őrzése híjján az átvevő bizottságtól a román bandák rögtön mindent elraboltak. Néhány nap alatt Nagyszében vidékének egész román lakossága fel volt fegyverkezve. Mikor pedig Rásky ezredes a 216. honv. dandárral a legnagyobb nehézségek leküzdése közepette fegyveresen elérte az elrendeli menetcélt, Segesvárt, az összes környező oláh községek román zászlódíszben fogadták őket. A fegyverletétel! parancs pedig Magyarországról tovább terjedt. Eljutott Ukrajnába, benyomult az olasz front magyar csapatai közé és ha nem felülről való parancs formájában érte el őket, akkor falragaszok útján, avagy az osztrák pályaudvarokon lövésre készen álló ágyúk és géppuskák révén értesültek róla. Azonkívül pedig sokszorosan összejátszott a fegyverszünet téves értelmezéseivel, amelyek az olasz front csapatait még végküzdelmük után is majdnem egy újabb általános katasztrófa következményeinek tették ki.

VIII. A FEGYVERSZÜNET TRAGÉDIÁJA.

Páduában nov. 2-a a fegyverszüneti pontozatok értelmezése fölötti vitákkal telt el, illetve mindent úgy kellett értelmezni, ahogy Badoglio tábornok olasz főparancsnokhegyettes jónak találta. Az ellenségeskedések rögtön megszüntetése (1. pont), az osztrák-magyar bizottság véleménye szerint nyomban a fegyverszüneti aláírása után volt esedékes. Badoglio tábornok szerint azonban idő kellett ahhoz, hogy a rendelkezés a legkülsőbb állásokba is eljusson. E célra aláírás után még 12 órát tartott szükségesnek. Miután e fölött nem bírtak megegyezni, a versaillesi legfőbb haditanács álláspontját kérték be. Este beérkezett a válasz: a haditanács 24 órás időközti állapított meg, az ellenségeskedéseknek az aláírás után történendő beszüntetésére. 3-án délben aztán visszaérkezett Schneller vk. ezredes és a fegyverszüneti feltételeket elfogadó 2100. sz. sürgöny másodpéldányát, amelyet a kapott parancs ellenére nem semmisített meg, átadta Weber tábornoknak. A fegyverszüneti feltételek végleges elfogadását közlő schönbrunni rádió-sürgönyök ezidőtájt még nem érkeztek meg Páduába, hanem Budapesten állítólag többórás késedelmet szenvedtek. A 2100. sz. sürgöny és Schneller közlései alapján mégis elhatározták az aláírást. Délután 3 órakor mindkét fegyverszüneti bizottság teljes ülésre gyűlt össze, a szerződés megkötése céljából. Badoglio tábornok tudomásul vette a cs. és kir. haderők ellenségeskedéseinek beszüntetését, egyébként megmaradt amellett, hogy az ellenségeskedések olasz részről csak a szerződés megkötését követő 21 óra múlva, tehát nov. 1-én d. u. 3 órakor fognak megszűnni. A meglepett cs. és kir. bizottság ellenkezése, tiltakozása hiábavaló volt — amellett az ellenségeskedések beszüntetésére, ki-

adott parancsról a rádiósürgönyök késése folytán nem is volt tudomása —, mert Badoglio az ülés megszakításával és azzal fenyegetőzött, hogy a versaillesi legfőbb tanácsnak a fegyverszünet megíiusulását fogja megsürgönyözni. A fegyverszüneti okmány 1. §-a változatlanul érvényben maradt azzal, hogy a cs. és kir. haderők azonnal, a szövetséges haderők pedig a szerződés megkötése után 2! órával, tehát nov. 4-én d5 u. 3 órakor szüntetik be az ellenségeskedést. (Azt az előzékenységei Badoglio tábornok megtette, hogy a huszonnégyórás időközt az ülés megkezdésétől és nem a végén történt aláírástól számította, ami további 2—3 órát jelentett volna).

Az olasz főparancsnokság a maga részéről megállapított időpontig további előnyomulásra utasította összes hadseregeit, amelyeknek a Schluderns — Prad (Vintschgau) — Cles — Mendelszoros — Roveré della Luna — Salurn — Cembra — Monte Panarotta — Tesinoi medence — Fiera di Primiero — Chiapuzza — Domegge — Pontebba — Cormons — Aquileja — Grado vonalat kellett elérniök.

Az olasz vonalak mögött megkondultak az összes harangok. Érces csengésük szárnyán terjedt tova az örömhír a győzelemről és a békéről, fenn a déltiroli hegyóriások között és az éppen visszahódított venetiai városokban és falvakban egyaránt. Az osztrák-magyar front hátában azonban teljes erővel dúlt a rablás és fosztogatás új háborúja azok között, akik addig egymásért és egymás mellett évekig vitézül állták a küzdelmet. Maga a harcvonal azonban elnémult. A Tagliamento keleti partján, a tiroli és ampezzói havasokon átvett sátorlapjaikba burkolva figyeltek a ködös reggelbe a kiállított őrszemek. Nov. 3-ának reggeli óráiban minden alakulatnál beérkezett a parancs az ellenségeskedések azonnali beszüntetésére.

A főáttörés terében az ellenfél ebben az időpontban a felső Tagliamento völgyét érte el, ahol a mellékvölgyek megszállásával valamennyi bennük menetelő cs. és kir. csapatot el lehetett vágni. A cs. és kir. II. hadtestparancsnokság nem hagyta figyelmen kívül ezt a körülményt és a körzet védelmére még nov. 2-án minden intézkedést megtett. A 3-án kora reggel beérkezett fegyverszüneti parancs folytán valamennyi rendszabályt vissza kellett vonni. Abban a pillanatban amikor a 34. hadosztálynál Tolmezzo környékének további biztosítását visszavonták, egy hegyipatak partjára előretolt 2. huszárezrede ellenséges tüzet kapott. Maxon ezredes a tüzet nem viszonzotta, hanem fehér zászlócskával próbálta az ellenfél figyelmét a fegyverszünetre felhívatni. Erre az olaszok átkelnek a patakon, hogy a huszárokat lefegyverezzék, mert a fehér zászlókat megadásnak vették. Parancsnokuknak a fegyverszünetről semmi tudomása nem volt, de hajlandónak mutatkozott csapatait felsőbb parancs vételéig megint a túlsó partra vonni. A két part közt csakhamar barátságos csereforgalom indult meg. A délután folyamán az egész 31. és 44. hadosztályok ellen meginduló támadások hasonló körülmények közt álltak meg.

A II. hadtest a tisztázatlan helyzet folytán a 6. hadsereg, majd a Boroevics hadcsoport parancsnokságát hívta fel. A hadtest vezérkari főnöke, Podhaisky alezredes, egyszerre csak azon vette

észre magát, hogy a hadcsoport helyett a bádeni AOK-val kötötték össze, amely éppen a fegyverszünet feltételeit akarta közölni a hadcsoporttal. Az alezredes felajánlotta, hogy a szöveget felveszi a hadcsoport részére, mivel annak hátországi összeköttetéseit a szlovének Adelsbergben valószínűleg már megszakították. A bemon-
dott feltételek a fegyverszünet időpontjára nézve semmiféle meghatározott időpontot nem tartalmaztak, azon az utaláson kívül, hogy az ellenfél az érvényességet követő 24 óra múlva szintén be fogja szüntetni a hadmozdulatit. A hadtest megkísérelte a feltételeknek először a szomszédos XXIV., majd a már közvetlenül alárendelt IV. hadtest útján az Isonzó-hadsereg parancsnokságához való továbbítását. Egyiknek sem volt meg az összeköttetése, a szlovének már az Isonzó-hadsereget is elvágták alakulataitól. Podhaisky alezredes a Bádennel való beszélgetése folytán utasítást nyert valamennyi pontozat szigorú betartására. Ennek folytán a hadtestparancsnokság kénytelen volt a tolmezzoi híd már elrendelt felrobbantását és az Osoppoban tároló nagy mennyiségű lőszerkészletek felgyújtása! is, amelyek az ellenfél előnyomulását okvetlen megakasztották volna, visszavonni. Másnap, 4-én kora reggel folytatta a visszavonulást Stazione per la Carnia-Moggio irányába. Tolmezzóban öreg osztrák és magyar népfölkelők vették át a hátvédet, míg a kijelölt ütegek a fegyverszünet miatt ágyúikat már le se kapcsolták. Az olaszokkal megállapodás történt, hogy azok a hadtest utóvédeit járőrökkel fogják követni az elvonulás és bevonulás közötti esetleges fosztogatások elkerülésére. Egyszerre az olaszok lefegyverezték az utóvédeket. A hadtestparancsnok Kraus Rudolf altábornagy kezdte a helyzetet megérteni: a 34. hadosztály tüzérségét a Stazione per la Carnia hídjának megszállására rendelte azzal, hogy mihelyt az ellenfél ott megjelenne, rögtön ágyútűzzel kell fogadni. Csakhogy a tüzérség hadosztályának beérkezését nem várta be, hanem legénysége Magyarországra való hazakivánczozása miatt a hadtest menetoszlopának letelepítésébe illeszkedett bele, úgy hogy már jóval túl volt a Stazione hídján. Erre a parancsot az udvar védelmére éppen Bécsbe irányított, a közeli 44. hadosztálytól beérkezett linzi 2. lövészezred kapta. Itt sem sikerült. A linziek követelték, hogy rögtön vigyék őket haza. A Stazione megszállása nem volt keresztülvihető, úgyhogy a Tolmezzónál átkelt olaszok zavartalanul elérték a hadtest oszlopait. Ezzel azonban nemcsak a II. hadtest visszavonulása volt fenyegetve.

A balról csatlakozó, a Tagliamento keleti partján álló XXIV. »Honvédhadtest« részére a beosztott 44. lövészadosztály parancsnoka, Schönauer tbk., nov. 3-án a fegyverszünet ismerete híján a folyón átkelő olaszokkal megegyezett a fegyverek átadásában azzal, hogy azokat, ha a fegyverszünetet olasz felsőbb parancs is igazolná, vissza fogják kapni. A 41. és 51. honv. hadosztály tábournokai ugyancsak elcsodálkoztak a megállapodáson. Ugyanaznap hadtestparancs közölte ugyan Linder fegyverletételi intézkedését, de azok a közbenső helyek, amelyeken a parancsnak a hadcsoporttól kezdve a két hadosztályig végig kellett mennie, csupa magyar parancsnok

alatt állottak. A 6. hadsereget Schönburg herceg bécsi megbeszélései folytán a szabadságáról éppen beérkezett Hadfy gy. tábornok vette át, vezérkari főnöke Lorx vk. ezredes volt. A XXIV. hadtestet Schamschula altábornagy vezényelte, aki helyett viszont a 41. honv. hadosztályt lovag Sypniewsky tábornok kapta meg, m ig az 51. honvédhadosztály élén Daubner tábornok állott. Mindketten helyesen olvastak a hadtestparancs sorai között s anélkül, hogy a fegyverleléleti parancsnak további figyelmet szenteltek volna, Schönauer egyezményét saját részükről elfogadhatatlannak nyilvánították. Mindkét honv. hadosztály parancsot kapott, hogy fegyverét ne használja, de az ellenfél esetleges felszólítására semmi szín alatt át ne adja. A két hadosztály a folyómenti szakaszain átkelésrel próbálkozó olaszokat tényleg szép szóval, vagy tűzzel fenyegetőzve visszafordulásra készítette, Schönauer tábornok azonban kedvezőtlen megállapodásától már nem léphetett vissza. így hadosztályával egyes, idejében elszelelő osztagokon kívül kénytelen-kelletlen átadta fegyverét az olaszoknak, akik nyomban mindenestül hadifoglyuknak nyilvánították. Ennek folytán olasz lovasság San Odoricónál az elfogott lövészek helyén akadálytalanul átgázolhatott a Taglianienton, felmentette a cs. és kir. hadtápcsapatok felbomlása óta a felfegyverzett csöcselék által uralt Udinet és Cividaleig nyomulva elállotta a XXIV. honvédhadtest visszavonulási útját. A hadtestparancsnokság erre az Isonzó völgye helyett északra, Tarvis felé kísérelte meg a kijutást s a két honv. hadosztályt Gemonára csoportosította át. A 12. és 301. honvédezredek alig indultak el, mikor Majano községnél olasz gyalogság és a felfegyverzett lakosság tüzebe kerültek. Parancs szerint nem tanúsítottak fegyveres ellenállást, úgy, hogy az olaszok közelükbe jöhettek és e két ezredet foglyoknak nyilvánították. A honvédek azonban továbbra is alkalmazkodtak a parancshoz és megtagadták fegyverzetük átadását. A helyzet már feszültté vált, mikor a honvédek hátában Manlicherből eredő tűz csattan fel. A hátulról érkező kanizsai 20-as honvédek az egész jelenetet végignézték és parancsnokuk a lakosság fegyverhasználata folytán a fegyverszünetet megsértettnek nyilvánítva, csapatainak megparancsolta a tüzelést. A két fogolynak nyilvánított ezred is nyomban fegyverhez nyúlt és a hadtest az összes beérkező csapatok beavatkozásával csak véres harc árán érte el Gemonát.

A város közelében lép ki a Tagliamento a venetiai Alpokból a Felia folyócska csatlakozása után a venetiai síkságba. A Fella völgyét, amelyen a Tarvis felé vezető országút vonul végig, nov. 4-én délután 4 óra óta Omaro-nál Chiusaforte és Resiutta közt a Tolmezzoi hídon átkelt s a II. hadtest oszlopa mentén akadálytalanul előrement olasz páncélautók zárták el. A hadtest törzse és élcsapatai még idejében túljutottak Omaron, úgy hogy a 34. tüzérdandár most már célbavehette volna a páncélautókat. Csakhogy az autók körül folyton új és új tömegek özönlöttek elő a völgyből, úgyhogy a tüzérség saját gyalogságát is — mert ez volt az — szétlőtte volna. A tüzérség fellépése híjján így azután az olaszok

az egész 31 hadosztály gyalogságát fogollyá nyilvánították. A mögötte érkező 12. lov. lövészhadosztály és a 31. tüzérandár hasonló sorsra jutott volna. Csakhogy vezérkari főnökét, mialatt a lí. hadtestparancsnoksághoz igyekezett, Omaronál szintén feltartóztatták, lefegyverezték és két bersaglieri-vel visszaküldték az olasz parancsnok üzenetével, hogy valamennyi a Fella völgyén belül lévő cs. és kir. csapat hadifogoly, tehát a hadosztály adja meg magát. A lövészhadosztály erre még a Fella-völgybe való bekanyarodása előtt Venzonénál megállt és parlamentair útján értesítette az olaszt a megkötött fegyverszünetről. Az olasz parancsnok saját instrukcióihoz ragaszkodott és a helyzetben való tájékozódás céljából a Fella völgyébe érkező XXIV. hadtestparancsnokságot is elfogta. Erre a lövészhadosztály nov. 5-én elhatározta, hogy az elvonulást fegyverrel kényszeríti ki és a közben már Gemonában táborozó 41. honv. hadosztályt segélyerők, az ettől délre Artegnánál álló 51. honv. hadosztályt a fegyverszünet kérdésének az Udinében álló olasz parancsnokságokkal való tisztázása iránt kereste meg. Daubner tábornok, az 51. honv. hadosztály parancsnoka, aki mindhárom hadosztály fölött átvette a parancsnokságot, a hadtest nov. 3-án elfoglalt, a fegyverszünet offenzív megszegését elkerülő álláspontját tette magáévá, a lövészhadosztály szándékával szemben, annál is inkább, mivel a hadtestparancs közölte a magyar csapatok elrendelt fegyverletételén kívül a hatalomnak a nemzeti tanácsok részéről történt átvételét, továbbá az egyes államok nemzeti hadseregének felállítását is. Új parlamentaireket küldött tehát Omaróba, akik mindhárom hadosztály részére szabad elvonulást kértek. Az ellenfél mind a három hadosztályt fogolynak nyilvánította. A hadosztályok tovább maradtak elfoglalt táborhelyükön. Napok teltek el, a csapatok részerc a pihenő jót tett, de a helyzet bizonytalansága növekedőben volt. Az Omaróban és Udinében álló olasz erők parancsnokai a demarkációs vonalra nézve egymástól teljesen eltérő felvilágosítást adtak, az omarói parancsnok a lehető legnagyobb kedvezmény gyanánt, szabad elvonulás ellenében teljes kapitulációt kért. A nov. 6-án Gemonában tanácskozó hadosztályparancsnokok és vk. főnökeik azonban nem tudták magukat ilyen megoldásra elszánni, akármennyire bonyolult is a helyzet, az ellenfél teljesen megmagyarázhatatlan magatartása folytán. A feltűnő csak az volt, hogy a magyar kormány kívánsága ugyanaz, mint a szembenálló olasz parancsnokoké és kérdésesnek látszott, hogy a két követelés közt nem áll-e fenn valami okozati összefüggés. Tényleg itt-ott hangok hallatszottak, hogy a fegyverek letétele nem függ-e össze valamilyen módon az önálló magyar hadsereg kérdésével, aztán egy tiszt gyűlésen szóbakerült az is, hogy az olasz parancsnokok részéről követelt kapituláció nem jelenti-e a kisebb bajt, mert hiszen legalább szabad elvonulás járna ki érte. Ekkor felemelkedett Both őrnagy, a 12. honvédezred parancsnoka és tiltakozott minden, a fegyverbecsületet érintő, megoldás gondolata ellen. Tovább leutalják a szabadulás lehetőségeit. A kelepceből, csak a Juli-Alpok zord, szaggatott sziklaóriásain, kecskepásztorok állal járt

ismeretlen, elmosódott ösvényein át vitt az egyetlen, esetleges kiszabadulást ígérő út. De itt is bizonytalan volt, hogy az olaszok nem-e kerültek eléjük Sagánál is. Az óriási katonatömeget a város lakosságával együtt az utolsó éjszakán földrengés korbácsolta fel. Hajnalban járőrök indultak az Alpokba a hegyi ösvények járhatóságának kikutatására. A város nyüzsgő hangyabolyhoz hasonlított. Megjelent a parancs az Alpokon át való gyalogmenetre. A csapatok hozzáfogtak minden lóra nem rakható anyag megsemmisítéséhez. Az ágyúkat használhatatlanná tették, a rohamsisakok halmazait kézigránatokkal robbantották, a távollevő tisztek podgyászát jegyzőkönyvileg felnyitották, használható tartalmukat kiosztották. A legénységgel is közölték a nehéz, esetleg még számos nélkülözéssel járó vállalkozást. A honvédek örültek, hogy végre hazajutnak. A legdélebbre, Gemona és Artegna közt álló 51. hadosztályra jutott a leghosszabb, vagy 3 napot igénylő menetteljesítmény; nov. 7-én este elsőnek indult meg Gemonán keresztül, amelynek lakossága fáklyafény mellett, állati vadsággal vetette magát rá a számos már meg nem semmisíthető kocsira, élelmiszerre, ruhaneműre. Aztán Gemona imbolygó lángjai és a fényükben kísértetiesen ide-odasurranó fosztogató csoportok lassan elmaradtak a hegyi vezetők nélkül, találmra nekivágó hadosztály mögött. A láthatárt elzáró Alpok zord, fekete kulisszái mind közelebb és közelebb tolódtak, az út is mind meredekebbé vált; a sötét éjszakában egyre óvatosabban kellett előretapogatózni. A fekete árnyékok végtelen sora szakadatlan mozgásban volt. Pirkadatkor az emberek és lovak megborzongtak az alpesi köd csípős nedvességében. Az ösvény most már merőlegesen égnektörő sziklák, tátongó szakadékok mentén vezetett végig, sokhelyütt azonban többszáz méterre egészen megszűnt és ilyenkor a térkép se segített, mert nem volt benne feltehető. A megállásra és keresgélésre se volt idő, nehogy az olaszok el találják vágni a többkilométeres menet végét, még mielőtt egészen a hegységbe került volna. A hideg köd elcsigázó hatása a rövid pihenőkön gyújtott tüzek mellett sem múlt el. Az alpesi terep is végsőkéig emésztett fel minden erőt. Minden parancs, minden kérdezősködés csak kézzől-kézre adva jutott rendeltetési helyére. Nyaktörő sziklákon többszáz méterre leereszkedve, nyomban megint ugyanolyan magasra kellett felkapaszkodni. A remegve, hörögve kúszó lovak szűkülve lassítottak a szédítő mélységek mellett. Mégis hol itt, hol ott zuhant le egy ló, vagy múlt ki a szüntelen erőlködésektől. A második napon az éhes, fagyoskodó legénység türelmetlenkedni és kövelelődni kezdett hosszú pihenő és nagy tüzek iránt, ami azonban teljesen ki volt zárva. A mindenütt közbelépő tiszteknek, noha maguk is alig bírták tovább, legnagyobb erőfeszítést kellett kifejteniük, hogy a menet zökkenő nélkül folytatódjék. Uceában a hadosztály egy olasz zászlóaljra ért be. Az nyugodtan ment tovább előre, még tanúsítványt is adott róla arra az esetre, ha a hadosztályt Sagában feltartóztatnák.

A másnap szintén a hegységbe induló lov. lövészadosztály Vcnzonénál és Pórusnál az ellenfél megtévesztése végett utóvédeket

hagyott vissza, úgy hogy a lövészek eltávozása csak délután tünt fel, amikor a démonában már szintén útrakész 11. honv. hadosztályhoz egy olasz tábornok érkezett meg. Gemona képviselőjének közbejárására, aki városát a katonatömegektől mielőbb meg akarta szabadítani, a tábornok békülékenyebb hangon tárgyalt és késznek nyilatkozott szabad elvonulást nyújtani, ha a hadosztály tisztjei kivételével átadja fegyverzetét. Balassa vk. ezredes, aki a megbetegedett Sypniewsky tábornoktól a hadosztály parancsnokságát átvette, a tábornok ajánlatát tisztjeivel gondos megfontolás tárgyává tette. Gemona alatt még véres harcban állt ezredeit az Alpon való elvonulás nehézségeitől lehetőleg meg akarta kímélni. Csakhogy a másik megoldásra, a szabad elvonulásnak a fegyverzet utján való megváltására nem érezte magát jogosultnak. Az egérfogóban való további várakozás szintén nem volt lehetséges már, mert a demarkációs vonalat meghatározott időpontig át kellett lépni. Azután azonban a megbeszélés a hadtestparancsban közzétett magyar hadügyminiszteri rendelet felé fordult és annak az adott helyzetben mérvadó szerepe csakhamar világossá vált. Ha a hadosztály a hegységen át próbálná kivágni magát, akkor vagy Sagánál is olaszokra akad, de ha nem, akkor végeredményben a Linder-féle parancs szerint Magyarország határán kívül kellene fegyvereitől megválnia. »Akár itt hagyjuk vissza a fegyvereket, vagy Seebachban, Magyarország határán kívül, amint azt a magyar kormány kívánta, mindegy marad; azonban már ez a végünk is nagyon szomorú!« (Dandárnapló.)

Az olasz tábornok előtt a hadosztály tényleg lerakott egy csomó fegyvert és felszerelést, azután megállapodás szerint meghagyott 500 megrakott szekereivel elindult. A Fella völgyében még Bersaglieri zászlóaljok kísérték, nehogy további ellenségeskedésnek legyen kitéve. A fegyverszünetnek ez a Linder-féle fegyverletételi parancsral való érdekes összjátéka a Grigno elfoglalása miatt a Cadin-hágón át Cavalesebe ért 40. honvédhadosztálynál ismétlődött meg. Csakhogy a hadosztály visszavonulási vonala nem volt elvágva, úgyhogy parancsnoka Nagy Pál altábornagy a dolgot — felfelé is — saját belátása szerint intézhette el. A 11. hadseregparancsnoksággal a Linder-féle fegyverletételi parancs vétele után közölte, hogy azt saját felelősségére sem el nem fogadja, sem pedig végre nem hajtja.

Az alsó Tagliamento mentén levő hadtestek parancsnokai többnyire ugyancsak saját felelősségükre értelmezték a fegyverszünet kezdeti időpontjának tisztázatlan voltát, azzal, hogy ha a megkötött fegyverszünet csak másnap lép érvénybe, akkor addig háború van. Ennek a felfogásnak az alapján a XXIV. honvédhadtesttől balra eső három hadtest nov. 4-én egész nap harcban állott. A XVI. hadtest kötelékében a 7. hadosztály szétszórta a Lumignacco mellett ellene rohamra induló olasz lovashadtestet. A galíciai 24. hadosztály azonban Piave di Rosa körül nagyobb olasz erőket, bocsátott át az innenső folyópartra, amelyek a 70. honv. hadosztály (IV. hadtest) másfél ezredét bekerítették és elfogták. Az orosz fogságból hazatért Tamássy Árpád tábornagy, hadtestparancsnok

erre nyomban utasította hadosztályait, hogy a fegyverszünet nemlétezőnek tekintendő és az ellenség utánunk nyomulása fegyverrel akadályozandó meg.« A 70. honv. hadosztály megmaradt ezredei máris tüzelési parancssal indultak az immár a Codroipo-i országútra jutott olaszok ellen, a 64. rohamzászlóaljat pedig hátraküldték az isonzói hidakat veszélyeztető délszláv alakulatok megfékezésére.

A 33. gy. hadosztálynál (VII. hadtest) az olaszok ugyanakkor a latisanottai hídon való szabad átvonulást és csapataik Latisanottán való éjjelezését kívánták azzal, hogy a cs. és kir. csapatokat csak kétórányi távolságra követve, nem fogják őket megtámadni. A VII. hadtest utasítására Kiempa ezredes a győri 19-es bakákkal kiürítette a hídfőt és a visszavonulási vonal biztosítására még az este folyamán 2 lövésrekész üteg vonult fel. Nyomban utána azonban a hadosztály valamennyi ezredénél riadó vág be, mindenünnen harci lárma, mert az ellenfél Latisánánál, ahol a lakosság és osztrák lövészek között egész éjjel utcai harc volt, átkelt, a folyón, s az izgalom átterjedt Latisanottára is, ahol a négy ezred, a rohamzászlóalj és a 2 üteg egész éjjel vívta a harcot. A 19-eseknek a hídról olasz túlerők nyomása következtében vissza kellett vonulniuk a 106. és 83. ezredekkel együtt. A helyzet már egészen megnyugodott, mikor a hátvédet képező 12-es zászlóaljat a Lagúnában partraszállón olasz tengerészosztagok támadták meg. 100 fogoly hátrahagyásával verték őket vissza, mikor hátulról legnagyobb izgalomban vágat elő by ró Lehár ezredes azzal, hogy nincs még fegyverszünet, az ellenséget legerősebb tűzzel kell fogadni. A hírek mintegy illusztrálásaképpen a Bagnaria felé vezető visszavonuló tüzérségtől és tréntől hemzsegő országút túlsó oldalán rohamozó olasz lovasság bukkant fel. Az útszéli árokban pillanatok alatt működésbe jöttek a 83. és 12. ezredek géppuskái, úgyhogy a lovasság majdnem egészen megsemmisült. Az élen éppen az utolsó két olasz tiszt bukott ki holtan nyergéből, mikor odafönn két olasz repülőgép fehér zászlókkal jelezte a fegyverszünetnek olasz részről is beállott kezdetét. Az elkeseredett bakák azonban golyózáppal elkergették őket. Holtfáradtan tértek az ezredek késő éjszaka pihenőre. A 19-eseket Ajelloban már 3 óra múltán az őrszázad azzal verte fel, hogy itt vannak az olaszok: az országutat egy páncélautó zárta le, amely valamennyi hadoszlopot azzal, hogy még belül vannak az itt a régi osztrák határral egybeeső demarkációs vonalon, lefogta, az ezredvonat máris odavolt. Kiempa ezredes erre a közben Ajellóba bejött páncélautó tisztjeivel addig tárgyalt, amíg valamennyi zászlóalja harcrakész volt. Akkor töltött fegyverekkel lepihenelte őket a páncélautó mellett kijelentve, hogy a helységet nyomban felgyújtatja, ha az olaszok nem húzódnak a határvonal mögé. A hadosztály odaérkezett vk. főnöke pedig a közben háromra felszaporodott páncélautó visszavonását és a délután 3 óra után lekapcsolt alakulatok azonnali szabadonbocsátását követelte. A 19-esek tényleg visszakapták ezredvonatjukat, a hadosztály pedig közben már lefegyverzett honvédhuszárszázadát.

A fegyverszünet késedelmes életbelépése a tiroli hadcsoport

részére járt legsúlyosabb következményekkel, mert a völgyekben a visszaözlő hadoszlopok közepette felbukkanó ellenfelet mozgó tüzérség híjján nem lehetett feltartani, úgyhogy könnyű dolga volt.

Az 53. hadosztály nov. 3-ára virradó éjjel Vezzenába ért; 400 megmaradt embere holtfáradtan zuhant a kifosztott raktárak csupasz padlójára. Reggel az Assa-szakadékból angol gyalogság nyomult a faluba. A fegyverszünetről mit sem tudtak, parancsnokuk késznek is nyilatkozott felsőbb intézkedést kérni, addig azonban Vezzenában mindenkinek a helyszínen kellett maradnia. A felsőbb intézkedés a hadosztályt fogollyá nyilvánította. A Levicoból fosztogatások megfékezése végett Perginére irányított 10-es honvédeket már veszélyeztették a Caldonazzo felől előnyomuló angolok és olasz lovasosztagok, amelyek ott elfogták a 9. honvéd- és 14. közös ezredet, úgyhogy az ezred parancs szerint, ellenségeskedések elkerülésére, hegyutakon húzódott északnak és csak Trienten túl bocsátkozott le az Etsch-völgyébe.

Ott az olaszok versenyt futnak a Suganavölgyben előretörő angolokkal. Rovereto elfoglalása után nyomban páncélautókat és lovasosztagokat vetettek a trienti országútra és legázolták a még felbukkanó cs. és kir. utóvédeket. Trientben már régen a fegyverszünet hangulata uralkodott, mikor nov. 3-án délután az olasz lovasság bevágat, minden katonát hadifogollyá nyilvánít és a lakosság viharos lelkesedése közepette kitűzi zászlaját az öreg Castellon. Trientből nyomban újabb lovasosztagok vágatnak előre az Etsch völgyében a nov. 4-ig elérendő Salurn felé. Útközben az összes beért osztrák-magyar alakulatok hadifoglyaik, így S. Michèle előtt az egész 16. honvédezred, amely hadosztályparancs szerint nem használt fegyvert. Salurn előtt még a 10-es honvédek egy pihenő zászlóalját is elérték. Szabó őrnagy azonban megtagadta a követelt megadást, addig az időpontig, amíg a helyzet érvényessége iránt egy magyar tábornoktól tájékoztatást nem nyer. Az a körülmény, hogy hátulról a visszavonuló hadsereg zöme részéről a fogollyá nyilvánított osztagok felmentésére semmi sem történik, olybá tűnt fel neki, mintha a háterszág árulásáról, vagy legalább is magyar csapatoknak nem magyar felsőbb parancsnokságok részéről való tudatos feláldozásáról lenne szó. Az olasz parancsnokkal tehát megállapodott abban, hogy ezrede addig tartja meg fegyverzetét, amíg a cs. és kir. parancsnokságokhoz hátralovagolt segédlisttje magyar feljebbvalóktól valamilyen híradással jön. Mialatt a honvédek a csupasz sziklákon kuporogva várták a hírt, az olasz egész dandárokot vonultatott fel és nehéz ágyúkat irányított rájuk, csakhogy a megadásra készítse őket. Mikor az őrnagy erre nov. 5-én elhatározta magát, mivel emberei élelem, híjján már végkép letörtek és helyzete a várt híradás hiányában honvédeivel együtt teljes bizonyossággal elárultnak látszott, az olasz parancsnok kérte, tisztelné meg kézfogással, annyira meghatotta a bekerített honvédek sorsa.

Nemcsak az eseményektől meglepett frontalakulatok, de az összeomlást követő időben az utódállamok nyilvánossága és saj-

tója is tág teret engedett annak a felfogásnak, hogy a fegyverszünet életbelépésének tisztázatlan időpontja a bádeni AOK-nak abból a szándékából eredt, hogy lehetőleg nagy katonatömegek fogságbaesésével megkönnyítse a leszerelést, amely különösen a frontmögötti határsávok részére a legkülönbözőbb és legsúlyosabb nehézségekkel járt. Ilyen szándékot az AOK részéről — amely Weber gy. tábornok vonatkozó jelentése után rögtön tiltakozását és a nov. 3-án reggel utáni időpontban ejtett foglyok visszakövetelését rendelte el — az osztrák nemzetgyűlésnek erre a célra kiküldött bizottsága nem talált bizonyítottnak, úgyszintén a páduai tárgyalásokban résztvevő személyiségeknél sem lehet szó szolgálati mulasztásokról. Arz vezérezredes pedig már a vizsgálat alatt is magára vette az ellenségeskedés beszüntetésének felelősségét, okolván ezt egyrészt azzal, hogy a harcvonal elnémulása átterjedhetett volna — ahogy sok helyütt át is terjedt az olasz vonalakra, másrészt pedig az ellenségeskedések nov. 4-ének délutánjáig való folytatása további 30.000 osztrák-magyar katona életébe került volna. Az olaszoknak a fegyverszünet kérdésének megítélésében való megvádolása azonban szintén helytelen lenne, tekintve, hogy pontosan a fegyverszüneti pontozatok értelmében jártak el és különösen magyar alakulatokkal szemben igen lovasias magatartást tanúsítottak. Sokszor csakis határozott felsőbb parancsra ejtették foglyul a szembenállókat. A fegyvernugvás időpontjának tisztázatlansága azonban mindenestre annyiban szolgált előnyükre, hogy az uralgó olasz nemzetnek 400.000 foglyot jelenthettek a Vittorio Veneto-i győzelem eredménye gyanánt. Az így ejtett foglyok közül a cseh, tót és románajkuakat már november közepén különválasztották és csak könnyű internálásnak megfelelő bánásmódban részesítették őket. A régi katonai szellem ezúttal is érezte hatását, mert a csehek közül számosan németajkú bajtársaikkal, az oláhok közül számosan magyar testvéreikkel kívánták továbbra is megosztani a hadifogság keserű kenyerét.

A dráma végső katasztrófáját elkerült csapatok, több mint 40 hadosztály, felkerekedtek, hogy hazájukba visszatérjenek. Az Etsch nyugati partján a 10. hadsereg menetelt a Vintschgau-n és Reschenscheideck-szoroson át, vele együtt, csak az Etsch másik partján — óriási kavardás közepette — menetelt a 11. hadsereg a Brennerhágó felé. Az utóbbinak különösen meggyűlt a baja a csapatait sarkon követő, sőt azokat sokszor megelőző olaszokkal, akik olykor-olykor még mindig parancsot kaptak arra, hogy foglyokat ejtsenek. Fogadtatásukra a határmenti falvak és városok zászlódiszt öltöttek és sokszor már osztrák-magyar alakulatok beérkezését fogadták harangzúgással, abban a hiszemben, hogy a »felszabadítók« jönnek. Az örömmel, ünnepi hangulattal kiáltó ellentétet képeztek az osztrák-magyar alakulatokkal lovon, kocsin, gyalog, ezrével szembejövő, szabadjára bocsátott olasz foglyok hírei. Ezrével tartottak hazafelé — saját szakállukra — az útközben fosztogatásból élő hadtápbeli katonaszökevények is. Felbujtó beszédek, az olasz foglyok hírei számos alakulat megmaradt fegyelmét erős próbára tették. Bozenban a Felix osztrák altábornagy előtt búcsúzó 101. gy. ezred

díszmenetét a körülölte álldogáló szökevények harsány gúnyolódása kísérte. A Belluno-csoportnál a csapatok hangulata tette lehetlenné a demarkációs vonalon túl egy újabb arcvonala kialakítását; mindjárt a Kreuzberg-nyereg elérésével a 31. hadosztály részei kijelentették, hogy ők csak magyar határvédelemre hajlandók és kérték, hogy ültessék őket vonatra.

A vasúti csomópontok elérésével az emberek alig voltak már a sorban tarthatók. »Csak minél előbb haza« — a rettentő végnapok minden jelenségének ez a szubjektív megnyilatkozása, számtalan katonát készített a szökésre, abban a hiszemben, hogy egy-maga egy vasúti kocsi ütközőjén vagy tetején helyet találva, hamarabb ér haza, mint amíg csapata berakodásra kerül. Az alagutak, hidak körül tömegével fekvő lesodort hullák csak kevés embernek szolgáltak intő példa gyanánt, mert az összes szerelvények zsúfolásig telve voltak. Az állomásokon várakozók formális rohamainak puskával, géppuskával kellett ellenállniok.

Hegedűs tábornok a Magyarországra vonuló 11. honvéd lovas-hadosztállyal nov. 4-én Pontebbára ért.

»A fejtelenség és rendtelenség leírhatatlan. — iria ott naplójába. — A pályaudvar élelmezési raktárát a lakosság és csöcselék kifosztotta. A frontcsapatok élelmezése a legközelebbi időben meg fog akadni. Egész éjjel részeg katonák lövöldöznek. A pályaudvaron 15 szerelvény fekszik, amelyet személyzet híjján már nem lehet a határon átvinni. A vasúti sínek közt bokáig érő fehér lisztben jár az ember. A pályaudvarparancsnokság legénysége megszökött, az egész szolgálatot két tiszt és két ember látja el.«

A Gemonából beérkező honvédkerékpáros zászlóalj Pontebbán és Ponat Vecchiben parancsa szerint rendet teremtett. A gemonai élelmezési raktárból géppuskás félszázada kíséretében idejekorán egy egész vasúti szerelvény élelmiszert indított Villach felé. A fegyverszünet itt is közbe játszott, amennyiben az éppen, beérkező olaszok a szerelvényt géppuskástól elcsípték. — A lakosság az egyszerre gazdátlaná lett kincstári készletek révén mindent megkapott, amit csak szemé-szája kívánt. Ezzel szemben a frontkatonák annyira híjján voltak még a legszükségesebbnek is, hogy a Belluno-csoport parancsnoksága két nappal a fegyverszünet után az olaszokat kereste meg élelmiszerek kiutalása végett. A lövészárokból és kavernákból kikerült frontkatonának nyomban megint puskához kellett nyúlnia, hogy kenyeret, ebédet, vagy egy rendes ruhadarabot szerezzen. A 20. honv. hadosztály az olasz foglyoktól és katonaszökevénytől uralt toblachi raktárakat a debreceni 3-as honvédek géppuskás támadása útján kényszerült megtisztítani, hogy valamelyes készletekhez jusson. Közben azonban a szökevények olyan izgatást végeztek az ezred soraiban, hogy nyomban Toblach elhagyása után az élen lovagló Erössy ezredest az ezred-Iréntől jövő küldöttség arra kérte, adná át a parancsnokságot segédtsíztjének, mert a legénységnek immár joga van parancsnokát megválasztani és az ezredes úr nagyon öreg. Az ezredes egy szavára feltűzött szuronyok közt kísérték őket vissza a trénhez.

A hadtápterületen uralkodó fejtelenség és anarchia nemcsak

az elvonuló frontcsapatok rendjel és fegyelmei, hanem méginkább e területek polgári lakosságát veszélyeztette. Az élet és vagyonbiztonság fenntartása az oltani közigazgatási szervekre — többnyire újonnan alakult nemzeti tanácsokra vagy végrehajtó bizottságokra — emberfeletti feladatokat rótt.

Villachban a »karinthiai nemzeti tanács« a felbomlás révén gazdátlaná vált nagyszámú katonai raktárakat nyomban megalakulásakor lefoglalta és újból őrségekkel látta el, csak hogy a városba tízezrével beérkező katonaszökevényeket meleg étel szétosztása útján rendben tarthassa. A katonai parancsnokságok szintén segítettek, amennyire tudtak; a linzi 2-es lövészek egy zászlóaljja a nemzeti tanács szolgálatába lépett és amíg a munkás csapatokat teljesen megszervezték, számos raktár előtt a Villachra visszament 6. hadseregparancsnokság törzstisztjei vették vállukra a puskát. Azonban az új és a régi rendszer csak nehezen tud egy irányban haladni, ha közös célt is követnek. A nemzeti tanács és a hadseregparancsnokság között nézeteltérések állottak be. Az olaszok Tarvisig jutottak és a hadseregparancsnokság a linzi lövészeket küldte ki azzal, hogy az oltrckedl nagyszámú vasúti szerelvényt még gyorsan menítsék ki az ellenfél kezéből. A nemzeti tanácsnak azonban sürgős szüksége volt a linzi zászlóaljra, mert a raktárakat biztosító karhatalom nélkül a város veszve lett volna. A hadseregparancsnokság viszont ragaszkodott a vasúti anyag megmentéséhez. A nemzeti tanács gyors elhatározással kijelentette, hogy a karintiai tartományban a legfőbb polgári és katonai hatalmai képviseli és a 6. hadseregparancsnokságot elmozdítottnak tekinti. A linziek Villachban maradtak, a hadseregparancsnokság pedig kénytelen-kelletlen belenyugodott a helyzetbe és átköltözött Klagenfurtba. Villachban a frontkötelékek növekvő beözönlése a nemzeti tanács részéről további intézkedések egész sorát tette szükségessé. A biztonság fokozására a város estétől reggelig nappali fényben úszott. A pályaudvarokon és valamennyi a városba vezető országúton, az érkező csapatok rögtön élelmet kaptak; szökevények és összeverődött bandák csak akkor, ha fegyverzetüket rögtön leadták. A város valamennyi temploma élelmiszerraktárukat szolgált; 7000 zsák búzát és 5000 zsák zabot helyeztek el benne, a lakosság is olcsó pénzért nyert sok olyan dolgot, amit a háború folyamán évek óta nélkülözött. A fegyveres incidensek azonban állandóan ismétlődtek. A nemzeti tanács egyik ülését tömeges puska lövések zavariák meg. Egy cseh ezred érkezett meg éppen a lövöldözés nagy vígan az utcákon. A tanácskozásból kisiető elnök egy tiszttel sem beszélhetett, mert a csehek valamennyit elkergették. Az ezredparancsnoktól őrmestertől kívánt számú ebédadagok katonai gépkocsikon percek alatt a helyszínén voltak, mert a város központi konyháiban naponta több ezer tartalékadag állt készen. A nemzeti tanács elnöke nyugodtan állt az első gépkocsi előtt és az ebédjéért odalépő első embert felszólította, hogy dobja a földre a puskáját. A cseh szemhunyorítás nélkül megtette és éhesen vetette magát a rég élvezett húsrá és burgonyára. Az utána következők valamennyien követték példáját. A kocsikra pedig, mihelyt kiürültek, felrakták a

nagy csomó puskái és nyomban friss adagokért indultak, bogy azok ellenében megint puskákkal megrakodva térjenek vissza.

A bomlás méreteivel szemben ezek a rendszabályok persze nem vezettek mindig eredményre. A város közvetlen környékén 17.000 gazdátlan kincstári ló Magyarország java lóállománya bolyongott s elegendő takarmány híjján éhhalálnak volt kitéve. A november első napjaiban megállapított 1000 elhullott ló számának naponként ijesztőbb mérvű növekvése folytán járványos betegségektől kellett tartani. Napirenden voltak az ember áldozatok is, a villachi főpályaudvaron mindennap hullák voltak láthatók. A tőszomszédságban levő rumos hordókkal telt raktárak őreit ugyanis összeverődő nagyobb szökevénybandák puskatúzzal minduntalan elkergették és a raktárakban megvették lábukat. A részeg hordák a várost megint csak veszélyeztetvén, a nemzeti tanács végül kénytelen volt erőszakhoz folyamodni. A linziek parancsot kaptak a részeg embertömeggel telt raktárak megrohamozására és valamennyi rumos hordó kiöntésére. Az idők azonban az elvadult emberekben az állati ösztönöket vették felszínre; a szökevények a kiöntött rumot a földről szörpölik, szemétkébe és sárba fekszenek, csakhogy a drága nedű néhány cseppjét élvezzék, pár lépésnyi rumtól áztatott padlóért valóságos harcot vívtak egymással.

Az Isonzó vidékén a szökevényhordák pusztításai és a szlovének forrongása egymást követték a hadsereg hátulról való teljes megbontásában. Boroevics tábornagy még a fegyverszünet megkötése előtt megkereste az AOK-t, hogy a hadsereg Olaszország, vagy pedig a hátszág ellen harcoljon-e? A 70. hadosztály honvédéi minduntalan készségbe léptek, mert a hátulról hallatszó szakadatlan robbanásokból azt hitték, hogy az olaszok a fegyverszünet örve alatt a hátukba kerültek. Parancsban kellett tudtukra adni, hogy csak a saját lőszerkészletek felgyújtásáról van szó »és a Görzből hallatszó robbanások is saját lőszerkészletek felgyújtásából származnak.« — A pozsonyi 14. »Vashadosztályt« amelyet nov. 2-án az Isonzó-hadsereg oldalvéde gyanánt toltak a Trieszben partraszállt olaszok felé, már Monfalcone, az Isonzó csaták egyik véres színhelye körül a szlovének mozgolódása akadályozta meg feladata teljesítésében. Minden házon szlovén zászló, mindenütt állandó lövöldözés és fosztogatás, sőt csakhamar a hadosztály kiküldött járőreit is szlovén bandák kezdték lefegyverezni. A vidék forrongása csakhamar a hadosztályon belül is érezhetővé vált. A huszártörzszakasz engedetlenkedése és a 71. és 72. ezredek tót emberei között meginduló szökdősések miatt a hadosztályparancsnok, Szende altábornagy nov. 1-én parancs ellenére is megindította csapatait Doberdo felé, de minél tovább ért, annál jobban csavarodott be hadosztálya a bomlás tüzkatlanába.

»A XXIII. hadtest vonatoszlópa kiadós perlusztrálásba kezdett, — mondja a hadosztálynapló. — Valamennyi ládát feltörték, vásárt csaptak, eladogattak, elszedtek mindent, lobogó máglyák szépítették a legkiáltóbb vandáizmus és leggyalázatosabb kötelességteljesítés képét.«

A rablások, fosztogatások, szökdősések és szlovén forrongások

egymást felülmúló fejtelensége ellenére Budapesten mégis fegyver nélkül kívánták a magyar alakulatok hazatérését. Csak az volt a kérdés, vajjon a magyar alakulatok tényleg az ország határain kívül fogják-e letenni fegyvereiket. A dolog problematikus voltát Linder hadügyminiszter a kölcsönösség útján igyekezett megoldani. Az új szomszédállamok joggal kérdezhették, hogy legutóbb magyar területen állott, vagy átvonult alakulataik, felszerelését, fegyverzetét, amelyek tulajdonjoga őket illette volna, mért tartották vissza Magyarországon. Linder tehát az utódállamok illetékes szerveivel sebtiben úgy állapodott meg, hogy azok a területükön átvonuló magyar alakulatok felszerelését és hadianyagát vegyék el. Még a hadseregparancsnokságok is ilyenirányú megkeresést kaplak. A régi hadsereg feloszlására vonatkozó utolsó intézkedések, a fegyverszünet bonyodalmai, a hadtápterület zűrzavara olyan összevisszaságot, bizonytalanságot eredményeztek, hogy azok nem egy alakulat leromlott fegyelme révén súlyosbítva, a parancsnokokat legnehezebb helyzetekbe hozták. A kormány részéről határozott rendelkezések megváltó hatással lettek volna. Ebben a tekintetben azonban egymagában állt Németausztria, amelynek összes alakulatai és katonai egyénei már nov. 3-án parancsot kaptak az AOK utasításainak szigorú követésére. A többi utódállam kormánya azonnal hazahívta összes alakulatait. A magyar parancsnokok azonban nem kaptak semmit. Legfeljebb a fegyver átadására vonatkozó parancsot és figyelmeztetést arra, hogy a magyar határt sapkarózsával át ne merjék lépni. Így mindegyikük az adott helyzetek más-más megoldását volt kénytelen saját lelkiismeretével összeegyeztetni. A kormány álláspontja amellet a legnehezebben volt felfogható. Pesten azonban az ügyek illetén állásával teljesen meg voltak elégedve. Linder egy intervjuban joggal tehette a következő nyilatkozatot:

»A kormány minden intézkedést megtett, hogy a katonák fegyver nélkül kerüljenek haza... Igyekezettünk arra irányult, hogy mindenki minél előbb házi tűzhelyéhez kerüljön, hogy soha többé ne legyen katona... Eltérő betörésektől senki ne tartson... senki se menettel ellenünk, mert ma vége van annak a világnak, amikor hadseregekkel hódításokat lehetett csinálni... Valószínűleg angol és francia megszálló csapatokat kapunk Magyarországra... Mint barátaink jönnek ök, nem mint győzők — hiszen nem vagyunk mi legyőzve, csak az a korhadat rendszer, amely immár romokban hever.« (Az Est 1918. nov. 5.)ⁿ

A dolog kimenetele lényegesen eltért attól, ahogy azt Linder és a kormány többi pacifista oszlopa elképzelte. Nem a győzők jöttek barátok gyanánt, hanem az addigi barátok-szomszédok, aki Magyarországgal együtt közös hadseregben közös határok mögött harcoltak jöttek győzők gyanánt. Az elrendelt fegyverletétel pedig csak megkönnyítette »győzelmeiket«. Téves volt az a remény is, hogy a magyar alakulatok a megtett intézkedések folytán fegyver nélkül kerülnek haza. Az utódállamok az átmenetelő magyar alakulatok rájukbizott lefegyverzése végett ugyan megtették a szükséges intézkedéseket — de a magyar tisztikar és nem utolsó sorban a legénység nagy részének magatartása is arany zárólapot írtak az osztrák-magyar hadsereg történetének utolsó fejezetébe. Mert a magyar parancsnokok, ahol csak lehetett, megtagadták a fegyverzet átadását.

IX. HAZAJÖN AZ OLASZ FRONT.

A fegyverszünet pontozatainak értelmében az AOK 1918. nov. 6-án kelt egyik utolsó rendelkezése 149031 sz. a. meghagyta a hadseregnek 20 hadosztályra való leszerelését, a népfelkelés feloszlását és kiadta a csapatok hazaszállítására vonatkozó intézkedéseket. Valamennyi csapatszállítmány lehetőleg eredeti zárt alakulataiban beosztott parancsnokai vezetése alatt békebeli állomására volt irányítandó. A háború alatt szervezett alakulatok pedig illetékes nemzeti államuk legközelebb eső keret állomására. Fennálló alakulatoknak nemzetiségek szerinti felosztását csak szükség esetén szabadott; végrehajtani. Az elszállítási lehetőségek tekintetében a különböző nemzeti államok szerint csoportosított alakulatok egyforma arányban voltak tekintetbe veendőek.

A hazaszállítás folyamán persze az új viszonyokkal is számot kellett már vetni. így a leszerelési parancs további intézkedésig megtiltotta galíciai rutén nemzetiségű, tehát a nyugat-ukrán köztársasághoz tartozó alakulatoknak lengyel területen való hazaszállítását. Az erdélyi román kormányzótanács pedig azt kérte, hogy a románok hazaszállítása lehetőleg ne Magyarországon keresztül történjék. Mindezekon felül az olasz front seregeinek egész fegyverzetét még a demarkációs vonal átlépése előtt azok összegyűjtésével megbízott parancsnokságok részére kellett leadniok. Ennek a rendelkezésnek — eltekintve az 5 nappal előbb megjelent Linder-féle fegyverletétel! paranccsal tisztán formailag feltűnő egyezésétől — az a megfontolás képezhetne alapját, hogy a különböző utódállamoknak ne legyen alkalmuk a területükön átvonuló idegen nemzetiségű alakulatok lefegyverzésére. A forradalmi Magyarország ebben a tekintetben nem állt egyedül.

Amióta Krajnában, Gradiscában és részben Isztriában, szóval az Isonzó hadsereg mögöttes területén, a laibachi szlovén nemzeti tanács szervei a délszláv állam nevében a közigazgatást átvették, az Isonzó hadsereg raktárait lefoglalták, telefon- és távíró összeköttetéseit megszakították, egyetlen a háttországból a frontra igyekvő katonai egyént (pótlegénység, szabadságosok) sem bocsájtottak többé át, hanem felfegyverzett szerb foglyok, vagy horvát és szlovén katonai közegek elszedték fegyverét, átkutatták podgyászát és rövid internálás után sapkarózsája leszedésével hazaküldték. Mindezek folytán az Isonzó hadsereg parancsnoksága a laibachi nemzeti tanáccsal tárgyalásokat kezdett hazavonulásának rendezett lebonyolítása végett.

A zájgrábi és laibachi forradalmi mozgolódások ugyan a »három délszláv nép egysége« (szerbek, horvátok és szlovének) jegyében folytak le, ami azonban a zürzavaros novemberi események során még nem nyert teljes megvalósulást. Mivel a szerb királyi haderők csak oda vonultak be, ahonnan a cs. és kir. XI. hadtest, valamint a német 11. hadsereg csapatai kivonultak, Horvát-Szlovénország és az ausztriai szlovén területek fegyveres erejét csupán a nemzeti tanácshoz csatlakozott pótkeretek és nagysietve felfegyverzett szerb hadifoglyok képezték. Osztrák-magyar vonalbeli alakulatokkal komolyabb

összetűzések esetén ez a néhány napos haderő vajmi kevés eredményt; ért volna el. Ha tehát Zágráb és Laibach az új államot Szerbia alkotórészének s így a központi hatalmakkal hadbanállónak nyilvánította volna, akkor az Isonzó hadsereg valamennyi alakulata házvonalulását kímélet nélkül Horvátországon, Krajnán és a Görzi vidéken át irányította s ezek a területek az útjukat fegyverrel egyengető katonatömegek országúttjává váltak volna. Már nov. 3-án báró Scharitzer gy. tábornok, a cs. és kir. VII. hadtest parancsnoka, a szlovének első gyanús közbelépéseire csapatai tudtára adta, hogy a laibachi nemzeti tanács és annak valamennyi helyi végrehajtó szerve, kirendeltsége, ellenségnek tekintendő. Ha ezek részéről a visszamenetelő alakulatok bármilyen akadályra bukkannának, »akkor a továbbmenetelés erőszakkal kényszerítendő ki. Ha németek, magyarok, románok, lengyelek és más megbízható nemzetiségek tájékoztatást nyernek arról, hogy a szlovének erőszakkal szegülnek ellene az átvonulásunknak, előreláthatólag mindnyájan segíteni fognak az ellenállás letörésében. A fegyverbecsület mindenekfölött való.«

A roncadellei pokolban megtizedelt és azóta folyton ide-oda vett 64. honvéd rohamzászlóalj már útban volt az Isonzó felé, amelynek hídfőin »tőlünk elpártolt piros-fehér-kék kokárdákkal ellátott osztagok állanak, amelyek az arra haladó saját osztagainkat lefegyverzik«. Két további század a Görznel lévő hid biztosítására indult.

A kimerült rohamzászlóalj azonban 5 óra alatt csak ugyanannyi kilométer menetteljesítményt bírt véghezvinni. Még 20 km hátra volt. A legénység a hűvös este ellenére köpeny nélkül is izzadt és itta a vizet. Amit közöttük gyalogoló parancsnokuk tisztjeivel együtt agódva vett észre. Leszállt az éjszaka. Pár kilométerre Gradisca előtt] az élen menetelő hadnagy kinnal teljes hanggal jelentette: »Százados ur, nem bírjuk tovább!« A zászlóaljparancsnok egy pillanatra megállt, a gépiesen utána jövő emberek beléütköztek, összeestek, hangtalanul lerogyott az egész zászlóalj, keresztül-kasul ott az utón úgy, amint az emberek a földre zuhantak. Sznistyák százados, aki attól tartott, hogy az országúton fekvő embereit esetleg összetiporják a hátulról jövő járművek, sehogyan sem bírta talpraállítani őket, csak a Gradiscában kapható vacsora vert beléjük életet. A tisztek segítségével sikerült a zászlóaljat talpraállítani s lassú, valóságos temetési menetben megindítani. Gradisca bejáratánál füstölgő gulyáságyúk fogadták a zászlóaljat, amelynek egy gyors ebéd visszaadta régi erejét. A Wippach savognai hídjánál álló szlovén őrségek felderítése után a zászlóalj a kora reggeli órákban meglepte s lefegyverezte őket, a maginizzai meg nem szállt Isonzó-hidat birtokba vette és valamennyi Görz felé vivő utat elzárta. A Monte San Michèle oldalain megint megjelentek a magyar tábori őrsők. Már teljes csendet és rendet teremtettek, mikor a hadosztálytól egyszerre parancs jött, hogy a szlovének a jövőben az Isonzó-hadsereggel szemben nem fognak erőszakosan fellépni, miért is a hadsereg csapatai részéről ezentúl barátoknak tekintendők. Hasonló indokolással parancsolták vissza a Monte San Michèle megszállására és védelmére kiküldött 6. népf.

ezredet és a sagradói Isonzó-híd megszállására egy 19-es népf. zászlóaljjal és egy hegyi üteggel elindult Steer őrnagyot.

A laibachi urakat az új délszláv állam semlegességét kimondó nyilatkozatuk és az Isonzó-hadsereg Laibachba küldött képviselőjével szemben tanúsított előzékenységük csakhamar a kívánt célhoz segítette. A hadsereg képviselője, Csicseric gy. tábornok ugyanis nov. 3-án úgy tájékoztatta fölöttes parancsnokságát, hogy »valamennyi hír nagyon is túlzott és a szlovének szervei a legnagyobb mértékben lojálisak és előzékenyek«. Az Isonzó-hadsereg parancsnoksága erre már harcszerű tagozódásban menetelő hadosztályainak kényelmes menetét és a »semleges« átvonulási terület kímélését, (rekvirálások beszüntetését stb.) rendelte el.

A rohamzászlóalj megint a 64. honv. hadosztály menetoszlopába helyezkedett. A hadosztály Haidenschaftra előreküldött; élelmiszerekkel megrakott gépkocsijait most csak néhány emberrel kísértette. Útközben a barátnak tekintett lakosság megrohanta a gépkocsikat, lefegyverezte a rohamosokat és mindent elrabolt. »Az incidens, mint megszágyenítő eset, közzéteendő — mondja a nov. 5-i hadosztályparancs — aki fegyvert vagy kincstári javakat akar tőlünk elvenni, azs megöleendő...« Nov. 6-án Tamásy tábornok fölöttes hadtestparancsnok »a hadtestben uralkodó mintaszerű fegyelem és rend felett dicséretét és elismerését juttatta kifejezésre« és elrendelte a kitüntetések betérjesztését. Egyúttal azonban megint visszatért csapatainak harcszerű biztosításához. Erős elő- és utóvédek léptek állandó készenlétségbe. Minden laktábor önállóan tartozott; magát biztosítani. Wippachban és Haidenschaftban a hadtest csapatai részére, esetleges megtámadtatás esetén való leggyorsabb érintkezés céljából, tábori telefonközpontokat szereltek fel. Haidenschaft alatt a 64. hadosztály hosszan kígyózó oszlopa váratlanul megállt s a rohamzászlóaljat feltűzött szuronnal és készentartott kézigránátokkal azonnal az élre szólították. Ott a hadosztály vezérkari főnöke egy osztrák-magyar alezreddel tárgyalt, aki immár a »Wippachi köztársaság« (rövid életű helyi képződmény) nevében a hadosztályt 30 fegyverrel és 6 géppuskával le akarta fegyverezni. Szniatyák százados feljebbvalójának a szlovén alezredes előtt jelentette a 200 rohamost, akik közben telje nyugalommal felállították 12 géppuskájukat. Az egykori bajtárs erre egyszeribe meggondolta magát és azzal a megjegyzéssel, hogy az állani területét csupán a számos, élet- és vagyonbiztonságot veszélyeztető katonaszökevényekkel szemben kell biztosítani, csakhamar eltűnt. Az elszórt kincstári javakkal borított országutakon mindenült teljesen szabad életet folytattak a százával, ezrével hazaözönlő katonaszökevények. Az elrendelt magatartás és a szükségessé váló rendszabályok közöttli különbség csakhamar kezdett feltűnővé válni. A parancsnokok nem értik a dolgot és a helyzet tisztázására a laibachi kormány helyi szerveivel keresnek érintkezést. Haidenschaftban a 64. s a mögöttes 70. honv. hadosztály parlamentairjei érkeztek be. Hadosztályaik bevonulásáról a délszláv hadsereg parancsnokát, Istvanovic horvát altábornagyot is értesítették azzal, hogy a (61.) hadosztályhoz összeköttetés gyanánt egy-

egy politikai és katonai szervet küldjön ki, hogy valamennyi hadmozdulat a jugoszláv hadseregparancsnoksággal egyetértőleg menjen végbe.« A haidenschafti tárgyalásokon a 70. honvédhadosztály parlameritairjei a következőket észlelték:

A délszlávok velünk szemben nem tanúsítanak ellenséges magatartást, kiküldöttjeinket a legnagyobb előzékenységgel fogadták és biztosították őket, hogy saját részükről is elsőrendű fontossággal bír az a körülmény, hogy hadseregünk átvonulása a legnagyobb rendben bonyolódjék le. amit maguk is támogatni fognak... Benyomás: A délszláv haderők és polgári hatóságok tudatában vannak annak. — amennyire ez a tárgyalás folyamán kivehető volt — hogy nehezen állna módjukban rendezetten átvonuló csapatainkkal szemben ellenállást tanúsítani...«

Haidenschaft ugyanazokkal a módszerekkel próbálkozott a honvédhadosztállyal, mint Laibach az egész Isonzó-hadsereggel szemben. Ott a helyzet új urai még mindig nem látták idejüket; érkezettnek. A közben Cervignanóról Laibachba visszamenő, az egymást keresztező események folytán meglehetősen bizonytalanul ideoda próbálkozó Isonzo-hadseregparancsnoksággal addig húzták a tárgyalásokat, ameddig csak lehetett; egyszer úgy volt, hogy a cs. és kir. hadiflottával megajándékozott délszláv államnak hadserege kiépítése céljából cs. és kir. fegyverzetre, hadianyagra is szüksége van, majd pedig a laibachi kormány felajánlotta jószolgálatait a fegyverszüneti feltételek értelmében leadandó fele tüzérségi anyag átvételére. Az erre a célra Laibachba érkező olasz katonai bizottságot éles tiltakozással fogadta. A frontcsapatok vasúti elszállítását is egyre halogatta. Az Isonzo-hadsereg csapatai egymást keresztező parancsokat nyertek. St. Veitnál a 14. hadosztály utasítást kapott gyalogságának hadianyag nélkül, csupán a kézfegyverzettel való vasúti berakodására, míg tüzérsége és vonata menetelve voltak hazairányítandók Laibachon át. A parancsnokok összenéztek. Üres vasúti szerelvények sehol nem voltak. Ha pedig a hadosztály gyalogságát a berakodás megvárása céljából a vasút mentén összevonták, akkor a számos rossz példa révén amúgy is legyöngült fegyelmű emberek könnyen követték volna a vonatszámra átrobogó szökevények példáját. A hadosztály tovább menetelt és megint; más parancsot kapott: hogy a hadianyagot nem szabad a szlovéneknek átadni, mert a laibachi olasz bizottság a szlovének tiltakozása ellenére is ragaszkodik a tüzérségi anyag felének átvételére vonatkozó hivatalos megbízása teljesítéséhez. A parancsnokok megint csodálkoztak. Senki még tőlük semmi fegyvert nem kért. Az utolsó pillanatban a laibachi urak az AOK 149031. sz. leszerelési parancsát használták ki: a hadrakelt sereg fegyverzete a demarkációs vonalon innen lévén leadandó, a délszláv nemzeti kormány az Isonzo-hadsereg egész fennmaradó hadianyagát a sajátmaga részére igényelte. Sikerült is az Isonzó-hadsereg parancsnokságát egy »Utasítás a hazatérő csapatok részére« c. intézkedés aláírására bírnia. Ez az »Utasítás« a szlovén területen átvonuló csapatokat a tiszték kivételével kötelezte egész fegyverzetüknek legkésőbb a berakodási állomáson az illetékes nemzeti tanácsnál, az egész tüzérségi anyagnak pedig a laibachi tüzérfelszerelési állomáson való leadására. Pótkeretállomásaikra csak a tüzérségi és a

vonatoszlopok lovai voltak hazaszállíthatók — ezek is csak azért, mert az egész laibachi medence kincstári lovakkal volt elárasztva, amelyek takarmány híján az éhhalálnak voltak kitéve. Az Utasítás Bressowitz, Unler-Loitsch és Bischofiack állomásokat jelölte meg az alakulatok berakodására s az egyesével utazó katonai személyek összegyűjtésére és hazaszállítására. Az Isonzo-hadseregparancsnokság ennek az »Utasításnak«, saját részéről való elfogadására, illetve aláírására kétségtelenül a leszerelési parancs behatása alatt határozhatta el magát.

Most aztán a szlovének ezt az »Utasítást«, amely az Isonzo-hadseregparancsnokság aláírása révén félig-meddig hadseregparancs jellegével bírt, a monarchia minden nyelvén kinyomatott röpcédulákon kiosztották az átvonuló csapatoknak. Fegyverzetüktől az »Utasítás« alapján mindazonáltal csak azok a csapatok váltak meg, akiket a főlöttes hadseregparancsnokságnak az aláírása megtévesztett, vagy pedig olyan magyar alakulatok, amelyek közben megkapták Linder fegyverletételi parancsát is. Azok a csapatok azonban, amelyek a kiosztott röpcédulák alapján még nem tartották indokoltnak fegyverzetük átadását, akár saját biztonságuk akár fegyverbecsületük megóvása végett, azok nyugodtan megkísérelhették a fegyveres hazajutást. A szlovének nem tehettek semmit ennek megakadályozására. Ez a tényállás magyarázza az Isonzó-hadsereg csapatai hazavonulásának filmszerűen változó képeit.

A hadsereg élcsapatai között menetelt a 14. hadosztály. Oszlopai lassan kanyarogtak le az Adelsbergnek vivő kapaszkodókon. Valamennyi ezredparancsnok gyalog menetelt emberei élén, a tüzerbrigadéros ugyancsak ágyú mellett lovagolt. Adelsberg előtt megkapták az »Utasítás« röpcéduláit. A parancsnokok végig olvasták és hallgattak. Már megszokták az egymást keresztező rendelkezésekhez és úgy vélték, hogy Adelsbergben majd csak elválik a következő. A város eléréseivel a helyzet azonban csak rosszabbodott.

»Adelsbergben — szól a hadosztálynapló — olyan káosz uralkodott, amelynél nagyobbát eddig még nem találtunk. Olaszok és jugoszlávok voltak kormányon. Adelsberg előtt és benne magában a volt cs. és kir. javak szétrombolásának jellege uralkodott, úgyszintén egyenruha révén még katonáknak látszó hadseregbeli egyének a legarcátlanabb módon adtak el kincstári dolgokat... Adelsberg nyugati kijáratánál a hadosztályparancsnokság a legundorítóbb zsidóvárosi jeleneteknek volt tanúja. Megfigyelhető volt egy oszlopnak a felvonulása, amely szabályszerűen elhelyezkedett parkirozási helyén, és félórán belül ki volt árusítva... A kocsik és többi katonák töltött hátizsákkal és mégjobban megtöltött erszénnyel, láthatólag megelégedett arccal hagyták el gyalázatosságuk színhelyét, hogy a hazába az új állam felépítéséhez szükséges erényeket magukkal hozzák. A hadsereg ilyen szégyenfoltjai ellen közbelépés, sajnos, nem volt lehetséges, mivel hiányzott a megfelelő katonai erő.«

Adelsbergben a vasút eléréseivel a tömegesen átbogó szökevények példája, megint veszélyeztette a csapatok együttmaradását. Az egyik dandárparancsnokot, aki krajnai illetőségű lévén, megvált addigi hatáskörétől, hogy a délszlávoknak ajánlja fel szolgálatait, a hadosztály annak reményében bocsájtotta el, hogy Laibachban közben fog járni addigi bajtársainak mielőbbi rendezett

elszállítása végett. Adelsbergnél vonult végig a demarkációs vonal is. Az ott működő olasz fegyverszüneti bizottság kérésére azonban a parancsnokoknak eszükbe sem jutott a fél tüzérségi anyag átadása. Úgy teltek, minthogyha az olaszok tiltakozását nem értenék, mikor azok szeme előtt vonult át az egész hadosztálytüzérség a demarkációs vonalon. Ezzel azonban a tüzérség még nem volt Magyarország részére megmentve. A minden utasítás hiányában Laibachba küldött vezérkari főnök ugyanis Linder fegyverletétel! parancsával tért vissza a hadosztályhoz, az Isonzo-hadseregparancsnokság pedig követelte ennek végrehajtását. A hadoszlályparancsnokságon leverten olvasták fel a beérkezett rendelkezéseket. A csapatokat ezek szerint Bressowitzra kellett előrevonni, ott az Isonzo-hadseregparancsnokság kiküldött állomásparancsnoka Steiger altábornagy előtt fegyverzetüket letéetni és elszállításukat megkezdeni. A tüzérség átadása után megmaradó lovak és vonatok menetelve voltak Magyarországra irányítandók. A hadosztályparancsnokság, hogy az országba így minél több kincstári anyag kerüljön vissza, minden ember részére, aki két lovat hoz Magyarországra, az egyiket saját tulajdonául biztosította. A hadosztály most felkészült utolsó útjára. Rakek város kijáratánál a csapatok elvonultak Scharitzer báró előtt. A tábornokon kívül csak az országúton mellette álló vezérkari főnöke maradt meg az egész VII. hadtestparancsnokságból. Bressowitz előtt Halper ezredes, a kanizsai 48. ezred parancsnoka jelentette a hadosztálynak, hogy lemond a vasúti szállításról, csakhogy ezrede fegyverrel és annyi hadianyaggal, amennyit csak elbír, kerülhessen haza. A hadosztályparancsnok, Szende altábornagy, nyomban elrendelte a többi ezred loányagának, kocsijainak Halper ezredes részére való átadását, aki a hozzácsatlakozott rohamszázaddal, géppuskásokkal, az egészségügyi és vonatoszloppal, Müller vezérőrnagy tüzér parancsnok pedig a tüzérség egész loállományával nyomban megindult Magyarország felé. Mikor pedig a többiek fegyverük szabályszerű átadása után Bressowitzban vonatra ültek, éjszakánkint minden állomáson újra, meg újra kifosztották őket.

»...Az eddig félig-meddig beállott nyugalmat meglehetősen felindulás váltotta fel, — mondja a hadosztálynapló. — Így már most mutatkoztak következményei a magyar kormány rendkívül előrelátó és liberális rendelkezésének, hogy a legénység fegyver nélkül jöjjön haza. Egy 800 emberes szerelvénynek, mivel fegyverek kéznél nem voltak, pár rablóból álló hordától kellett magát sakkban tartatnia. Cilli ugyanazt a benyomást keltette... Ott is végigkutatták és végigrabolták a vagonokat.«

A szlovének az átvonulás területén uralkodó fejtelenség és a Liuder-féle parancs végrehajtása folytán teljesen széthullott egykori »Vashadosztállyal« kényük-kedvük szerint jártak el. Az Isonzo-hadseregnek közvetlenül az ellenségtől levált hadosztályaival szemben azonban nem tudtak egy könnyen boldogulni.

A XVI. hadtest alakulataiból a 29. és 7. hadosztály és 201. népf. dandár Görzön keresztül meneteltek vissza. Az örömmámorban úszó, délszláv és olasz zászlódíszben pompázó várost mindenik párt részéről egy-egy nemzeti tanács igazgatta. A szlovén nemzeti tanács rendelkezésére álló szlovén legénységű 2. hegyi lövészezred kósza hírek

szerint az Isonzó-hídjánál minden átmenő hadoszlopot lefegyverezt. Mire a hadosztály élcsapatai megérkeztek, a lövészek bevonták hídőrségeiket és csak Bischoflack elérésével bukkanlak fel újra. A Görzben felülkerekedett olaszok közben kiebrudalták őket. Bischoflackban kellett volna a hadtestnek berakódnia. Az itt is megjelenő Utasítás« röpcédulái csak a cseh 26. lövészadosztálynál vezettek a fegyverzet azonnali átadására. A másik két hadosztály parancsnoka a szlovén nemzeti kormány kikényszerített határozatának látta és szóra se méltatta. Baumgartner altábornagy a 7. hadosztálynál még 23 vitézségi érmet osztott: ki, majd az elszállítás előtt Falkhausen tábornok a csapatokat lépésben vezette el előtte. Papadapon és San Polo alföldi hősei békeidőkre emlékeztető díszmenettel búcsúztak hadosztályparancsnokuktól, aki bár, Falkhausen vezérőrnaggyal együtt, nem értett magyarul, mégis az utolsó pillanatig összetartotta őket. Aztán a nemzeti tanáccsal és vasúti őrséggel nem törődve, fegyverestül rakodtak be szerelvényeikbe, a géppuskák is jó rejtékhelyet nyertek a kocsik szalmája alatt, hogy aztán útközben, a magyar határig, még többször előkerüljenek. A megmaradt hadosztályvonat, 120 gazdátlan lóval kiegészítve, a 35 huszárból álló hadosztálylovasság fedezete alatt indult a magyar határ felé. Útközben a huszároknak többször kivont karddal kellett szétugratniuk a kocsik kirablására felbukkanó szlovén gárdákat. A tüzérség maradványait közben már átvette az olasz fegyverszüneti bizottság.

Ugyanezt kellett elrendelnie Haidenschaftban a IV. hadtestparancsnokságnak is. Az átadás után még visszamaradandó tüzérség kiegészítése céljából — mivel a hadtestnek aránylag nagyon jó lóanyaga volt — Tamásy tábornagy elrendelte az útközben található, más csapatoktól elhagyott ágyúk és löszerek összegyűjtését és továbbvitelét. Ez még nov. 6-án történt. Két nappal később új hadtestparancs rendelte el a haidenschafti átadás után még megmaradó tüzérségi anyag Laibachban való leadását — az »Utasítás« közben itt is beérkezett. Egyszerre azonban a hadtestparancsnokságon ugyanaz a kétség kerekedett felül, a rendelkezés céljára és eredetére nézve, mint a Berndt-Baumgartner csoportnál. Újabb két nap múlva a hadtestparancs egyelőre visszavonta a tüzérségi anyag laibachi átadását, mert a szlovének közben Unter-Loitschnál az egész 8. lovashadosztályt lefegyverezték és a 64. hadosztály tüzérségét lefoglalták. A lovashadosztályt követő 33. hadosztályt Linder fegyverletétel! parancsával fogadták és az ellene tiltakozó Klempa ezredesnek nem sikerült az a törekvése, hogy a kifáradt 106. és 83. ezredeket is rábírja a Magyarországra való fegyveres gyalogmenetre. így csak saját 19. ezredével szánhatta rá magát. Vonatkozó parancsát az ezredplébános útján a katonai esküre való hivatkozással magyar nyelven közölte a legénységgel, a beteg embereket a legközelebbi gyűjtőállomásra irányította, az ezredvonatot pedig kiegészítette. Az ezred csakhamar a laibachi hid előtt állott, amelyen géppuskáinak első sortüze révén szabad átmenetet nyert. Hasonló eredményt ért el Cilliben, ahol a város felgyújtásával fenyegetőzött. A Radkersburgot biztosító erős karhatalmi alakulatokat a Mura-szigetén át kerülte

ki, úgy hogy nov. 17-én kompon Alsólendvára kelhetett át. Amit Klempa ezredes csekélyszámú ezredével megtett kicsiben, ugyanazt tette meg a IV. hadtest két honvédhadosztálya — akik nem ismerték, vagy nem vették komolyan a Linder-féle parancsot — nagyban. Mikor az Isonzo-hadseregparancsnokság a hadtestet feloszlatta s annak törzse leszerelés végett Grazba utazott, a két honvédhadosztály parancsnokai eleve egyetértettek abban, hogy csak a vasúti elszállítás kedvéért sem válnak meg fegyvereiktől és hadianyaguktól.

Berzeviczy vezérőrnagy, a 70. honvédhadosztály parancsnoka, megállította csapatait Aussergoritz körül. A hadosztálytörzs szállásául szolgáló parasztszobában összes alosztályparancsnokai tanácskozásra gyűltek össze. A fegyveres hazavonulás kérdésének tárgyalásánál súlyosan esett latba az, hogy a gyalogság több mint 10 napja szakadatlanul menetelt. így, ha másként nem menne, feltételelesen megállapodtak a gyalogság vasúti elszállításában. A vezetést a tábornok Biffel ezredes dandárparancsnokra ruházta, lelkére kötve, hogy a hadianyag elvitelére nézve esetleges engedmények végett vegye igénybe az Isonzó-hadsereg közbenjárását. Saját maga részére a hadosztály 3 tüzérezredének és vonatának vezetését tartotta meg, hogy gyalogmenetben hozzanak vissza mindent Magyarországra.

Biffel ezredes legszívesebben maga is követte volna, hogy gyalogmenetben fegyveresen hozza a gyalogságot haza. Meggondolását közölte az ezredparancsnokokkal, hogy a legénységnél tapogatózának arra nézve, hogy elbirna-e még egy további gyalogmenetet. Az emberek egy része és természetesen valamennyi tiszt beleegyezett. Mivel Bressowitzban a vasúti szerelvények még amúgy sem érkeztek be, az ezredes kiadta menetrendelkezéseit. Az utolsó^ percben a szerelvények mégis befutottak és a pályaudvar körül tabofzó alakulatok nyomban kezdték berakodásukat. Ennek folytán csak a 315. honvédezred és a hadosztály roham zászlóalj a maradt vissza a tüzérség és a hadosztályvonat fedezésére, miután a legkevésbé voltak megviselve és ragaszkodtak a fegyveres gyalogmenethez. A többi csapatok részére Steiger altábornagy Biffel ezredes rendelkezésére bocsájtotta a szükséges szerelvényeket. Csak menetközben sült; ki az, hogy a szlovének az altábornagynak a dandárparancsnokkal való beszélgetése közben a beszálló legénységet felszólították fegyverzetet lerakására, amit aztán gyorsan el is szállítottak a helyszínéről. Berzeviczy tábornok azonban a tüzérséggel és trénnel, a 315-ös honvédekkel és a rohamzászlóaljjal megindult Magyarországra felé.

Hasonlóan határozta el a 64. honvédhadosztály is a Magyarországra való gyalogmenetet. Nov. 11-én kelt parancsban elrendelte mindazoknak az embereknek a kiválását, akik testileg nem érzik magukat alkalmasnak az előttük álló feladatra. Egy napi élelemmel ellátva altisztek vezetése alatt fegyvertelenül indultak el a legközelebbi vasútállomásra. A visszamaradt fülös és kocsikon el nem vihető fegyverzetet és felszerelést hatalmas tüzek nyelték el. »A meglévő alakulatok pedig olyformán állítandók össze, hogy a legénység lovon vagy szekéren napi 35—10 kilométert tudjon megenni. A géppuskák

néhány töltnybe vederrel szintén a kocsikra veendők. Minden jármű elé legalább 4 ló fogandó be. Emberenként legalább 40 töltny tartandó meg...«

St. Veitnél a hadosztály ugyanis gazdátlan lovak és járművek egész seregére bukkant. Az emberek nyeret rögtönöztek vagy nyereg nélkül vetették magukat lóra. Egy csomó gazdátlan szekér elé szintén lovakat fogtak, megrakták őket hadianyaggal és géppuskákkal, a szekérre és lóra rakott hadosztály megindult Magyarország felé.

Cillin a hadosztály oszlopai éppen akkor a pillanatban haladtak át, mikor a szlovén őrség egy átvonuló magyar szekeresoszloptól vígan szedte el egész hadi anyagát és ugyanezt akarta a honvédhadosztállyal is megtenni. Látva Sznistyák századosnak lovasított rohamászlóaljához való intését, az őrség meggondolta a dolgot és vétel helyett adást látott helyénvalónak. Frissen sült kenyérral és a lekopasztott szekeresoszlop néhány jó lovával indult a hadosztály tovább. A szabadban behavazott sátraikban éjszakára akármilyen fáradtak voltak, mindig riadóra vártak az állandóan várható rablók, szlovén őrségek elkergetése végett. Friedauban, a magyar határ előtti utolsó városkában szintén sikerült zavartalanul átmenniök, a készségségbe helyezett városi őrség visszavonult a hadosztály elől. A határ előtt nemzeti kokárdák érkeztek be azzal az utasítással, hogy fel kell őket tenni. Erre a hadosztályhoz beosztott osztrák tisztek és altisztek a többiektől való szívélyes búcsúzás után kiváltak a menetből. Skoták tábornok ideiglenes hadosztályparancsnok is bucsuparancsral telte le tisztségét¹, hogy az új viszonyok folytán, mint katonacsatlád sarja új hazát keressen magának. A hadosztály minden katonájának, mivel hűen megosztották vele az utolsó és talán legnehezebb menet fáradalmait, teljes szerencsét kívánt az új független Magyarországon való boldoguláshoz. A csapatok, Sirchicti és Raies ezredesek vezetése alatt lépték át a határt és keretállomásaikra való elszállításuk előtt pihenőt kaptak, — az elsőt, amelyen nem kellett az éjszakai rablások, megrohanások veszélyeitől tartaniok. Csakhogy itt más rohanta meg őket, — az új éra szelleme. A lakosság nap-hosszat járta a táborhelyeket, hogy potom pénzen szerezzen kocsit, lovat, tehenet és más, akkor élénk lánckereskedelem tárgyát képező kincstári cikket. A tisztek pedig meglepve látták, hogy a nemzetőrök nem tisztelegnek nekik — és eszükbe jutottak a haidenschafti felfegyverzett szerb hadifogyók, akik előttük, ellenséges tisztek előtt mindig tisztelgésre emelték a puskát. Az éj idején sötét, gyanús alakok lopózkodtak a legénység közé, folyton újból és újból hallják a lerongyolt, kiaszott emberek, hogy miért követik tisztjeiket és miért nem mennek haza. így aztán hiába ígérték minden embernek két, a pótkeretállomásig behozott kincstári lóból az egyiket ajándék gyanánt, a háborútól kimerült, erejük végére ért embereknek nem kellett a ló, mentek oda, ahova egész belsejük vonzotta, külsőleg minden falragasz, mohón elkapott újság küldözgette őket — haza.

A hadosztály vezérkari főnöke mindent megtett, hogy a sok hazahozott hadianyagot leadja, — csakhogy senki sem tudta megmondani, hogy ez hol történjék. A nagykanizsai kaszárnnyában nem volt

egyetlen katona sem, aki a két hadosztály s a 48. ezred több ezer hazahozott lovát, sok száz szekerét, fegyverét át tudta volna venni. Végre a gimnázium udvarára hajtották őket, de ott sem maradhattak, úgyhogy a város piacterén valóságos lókorzó mozgott s a környék is tele volt gazdátlan, éhhalálnak kitelt lovakkal. Csak Berzeviczy tábornoknak sikerült a határ átlépése után osztagait a főútvonalaktól távoleső kis helységekből elhelyeznie, ahol kevésbé voltak agitációnak kitéve. Egymásután indultak el Kis-Szabadkáról a 70. honv. hadosztály hiánytalanul hazahozott fél tüzérségi állományát tartalmazó leólmozott vonatok és erélyes tisztek vezetése alatt meg is érkeztek leszerelési állomásukra. Csak az emberek hallgattak útközben a rábeszélésekre és szálltak ki ott, ahol lakhelyükhöz éppen legközelebb voltak. A IV. hadtest két honvédhadosztálya, ha útközben nem is volt kitéve a Linder-féle parancs bonyodalmainak, annál jobban megérezte annak hatását hazai földön.

* * *

A 6. hadsereg csapatainak hazairányítása Karintián, tehát német-osztrák területen át történt. Itt az AOK leszerelési parancsának megjelenésekor, tehát nov. 6-án már nagyobb számú alakulat lépte lui a demarkációs vonalat, az elsők között a 11. honv. lovashadosztály. Parancsnoka. Hegedűs tábornok a 31. hadosztálynak az olaszoktól annak idején még be nem ért élcsapatait, így a 31. tüzérdandárt, a 2-es huszárokat, a 128. gy. ezredet és a honvédkerékpárzászlóaljzat, amelyek a Tarvisnál uralkodó óriási zűrzavar közepette nem igen tudtak előrejutni, saját osztagaihoz csatolta. A wörthi tó elhagyása után aztán el kellett határozni magát, hogy a Dráva völgyén vagy pedig a stájer alpeseken át folytassa-e menetét. Kelet felé a Dráva völgyében erős szlovén bandák jelenlétére figyelmeztették. Hogy a Piavenái erősen felőrölt huszárait felesleges összetűzésektől megkímélje, a télire fordult időjárás folytán fokozott nehézségekkel felégető hegységen való átkelésre határozta el magát. A Packer-szoros Stubalpe és a Koralpe veszélyes átkelőin mindazonáltal nagyobb baj nélkül átvonta csapatait és Voitsbergben nagy pihenőt tartott a hegységben egymástól lemaradt menetoszlopok felzárkózására. Vezérkari főnöke, Dobokay alezredes, közben a grazi népörségi bizottságot dolgozta meg a hadosztály öt nap menetre szükséges élelmének kiutalása végett. Mivel a bizottság erre csak a hadosztály fegyverzetének átadása ellenében volt hajlandó, Dobokay alezredes eleve jelezte, hogy a hadosztállal az élelem kiutalása előtt beszélni sem lehet, mert addig minden eshetőségre fegyveres rekvirálás okkal számol. Az élelmet erre kiadták, aminek folytán persze a hadosztály lett a helyzet ura. Most aztán a Hegedűs tábornokhoz egy ezredes vezetésével kikerülő népoküldöttség hiába kérte az egész fegyverzet átadását. Hegedűs tábornok elutasító válaszára az osztrák ezredes hivatkozott a fegyverletételi parancsra és felmutatta az osztrák és magyar kormányok vonatkozó megállapodását. A tábornok ezek ellenére is megmaradt amellet, hogy idegen területen átvonuló csapatait semmi szín alatt védtelenné nem teheti. Az osztrák ezredes mint volt bajtárs fogta kérésre a dolgot, bonyodalmak elkerülése végett:

hogy Hegedűs tábornok magatartása révén ő lehetetlen helyzetbe kerül a védőbizottság szocialistáival szemben, akiknek megígérte a hadosztály feltétlen lefegyverzését, s így reméli, hogy nem lesz kénytelen szavának megtartására erőszakhoz folyamodni. Hegedűs tábornok mosolygott. Utalt 52 ágyújára, 300 géppuskájára és 5000 fegyveresére azzal, hogy erőszakot ugyancsak erőszakkal kellene viszonoznia. Hosszú tárgyalások kezdődtek s azok folyamán beérkezett egy magyar százados is a hadügyminisztérium megbízásából. Átadta a magával hozott nemzeti sapkarózsákat és azt a megbízatását, hogy a hadosztály fegyverletételét előkészítse és további útvonalán élelmezését biztosítsa. Hegedűs tábornok, aki nem foghatta fel, hogy fegyverzetének megtartása miért okoz Budapesten annyi gondot, megbízta a századost, jelentené a hadügyminisztériumban azt a kérelmét, hogy hadosztályával ne törődjenek, Magyarországra hazaérve, majd szabályszerűen jelentkezni fog. A fegyverletételi parancs kemény szavak kíséretében darabokra tépve repült a százados lábai elé. Megjelenése azonban mégis felbátorította a gráci kiküldötteket, akik ismételt gondolkodási időt kértek és újból meg újból felhozták érveiket. Végre a tábornok és törzsének türelme fogytán volt és kijelentették, hogy ta; fegyverzet átadásáról nem lehet szó. Amennyiben a hadosztály továbbmenete megakadályoztatnék, akkor olyan rendszabályokkal fog élni, mintha háborúban lenne s szükség esetén Grácot tüzérségével fogja lövetni. Erre a kiküldöttek megszeppenve kezdtek panaszkodni az átvonuló csapatok révén okozott fenyegető éhínség miatt, amely az ő részükről is megfelelő rendszabályokat tesz szükségessé. Hegedűs tábornok erre kiadatott nekik néhány vágómarhát és lovat, úgyszintén hasznavehetetlen olasz géppuskákat. A szocialisták előtt ily módon fedezett megbízottak nyomban aláírtak egy eléjük tett egyezményt a hadosztálynak az összes útbaeső falvakban való megfelelő beszállásolására nézve, egészen a határig.

Közvetlen előtte a 11. honvédhadosztály élcsapatai érték be. Miután az olaszok lehetővé tették szabad elvonulását, Balassa és Szahlender ezredesek elhatározták, hogy ha már fegyverzetüket vissza is kellett hagyniuk, megmaradt 500 kincstári szekerről semmiképp sem válnak meg s ebből az okból Villachban csakis a csapatok részére lehetséges vasúti elszállításról inkább lemondottak. Tüzérsége utolért maradványaival és az országutakon tömegével heverő fegyverek összegyűjtésével részben újból felfegyverkezve, a hadosztálynak az éppen télire fordult időjárás okozta legnagyobb nehézségek legyűrésével sikerült egész anyagával együtt ágyústól a stájer Alpokon átkelnie. A jeges, zúzmarás Packer-szoroson végtelen sor kígyózott át: szekerek, ágyúk, vágómarhák, csapatok vegyesen. A 41. honvédhadosztályon kívül egész sora elszakadt magyar osztagoknak, amelyek anyag, vagy pár megmentett ágyú hazahozása kedvéért, nem riadtak vissza a gyalogmenet nehézségeitől. Az oszlopok minduntalan megakadtak. Egyszer a szembe fúvó hótól megvakuló lovak roskadtak össze. Emberek álltak a helyükre. Másszor a jeges lejtőkön feltolt szekerek zuhantak feleúton vissza.

»Helyenként az út olyan meredek volt, hogy az ágyút és szerkocsit

külön-külön 6–8 lónak kellett vontatnia — írja egy átvonuló honvédtég naplója — Valamennyi többi jármű négy lóból álló fogatolást nyert. Az emberek és lovak eközben annyira erejük végére jutottak, hogy az üteg kénytelen volt fenn a hegycsúcson heves hóviharban kétórás pihenőt tartani.«

Mikor a hegység végre a csapatok mögött volt, az első pihenőn Köflachban mindent, amit annyi kinnal áthoztak a hegységen, le kellett volna adni. A tüzérséget az a bizottság igényelte, amely Hegedűs tábornokkal szemben kudarcot vallott; a magyar kormány nevében az itt is felbukkanó százados volt segítségükre s el is érte, hogy a tüzérségi anyag felét a Lieboch-i gyűjtőállomásnak átadják. Az 500 szekeret azonban Köflachban teljesen lehetetlen volt átvélelemezni, nem is állt megfelelő őrség rendelkezésre. A parancsnokok erre gyorsan tovább irányították a szekérszlopokat és át is jutatták a magyar határon.

A 6. hadsereg zöme, elszállításra a középső Dráva-völgyben gyülekezett a felosztatott Belluno-csoport csapataival együtt. A Toblachtól nyugatra eső hadosztályoknak egész tüzérségi anyagukat át kellett adniok az olaszoknak, mivel Toblachtól keletre több tüzérségi kötelék ágyú felének leadása nélkül lépte át a demarkációs vonalat. A hadsereg és a Belluno-csoport alakulatai egyébként fegyverestül kerültek át a demarkációs vonalon. Így aztán a karintiai nemzeti tanácsra, illetve helyi kirendeltségeire és az állomásparancsnokságokra hárult az a feladat, hogy a csapatoktól elszállításuk előtt, vagy pihenőik alatt kéljék el azt, amit lehet. Megbontatlanul bevonuló hadosztályokkal szemben az ilyen kísérletek persze kétesek voltak. Az 51. honvéd és a 12. lovas lövészadosztály három napos hegyi menet után az olaszok bekerítő mozdulatait elkerülve nov. 9-én jutott ki a Juli Alpokból Flitsch közelében az ott. álló olaszok nem csekély csodálkozására. Az osztrák lovas lövészadosztályt azonban Villachba érve a nemzeti tanács rögtön lef. egy vérezte tie, a honvéd hadosztály szálláscsinálóival együtt. A hadosztály zömének fegyveres bevonulása ellen a nemzeti tanács tiltakozott utalva arra a veszélyre, amelyet a városban fegyveres csapatok jelentenének. Daubner tábornok és két dandárnoka, Létay tábornok és Paleta ezredes, erre a fegyverzet megtartása végett az egész hadosztályt a város külső periferiáin szállásolták el vasúti berakodásáig. A nemzeti tanács beleegyezett, sőt még azt is lehetővé tette, hogy a hadosztály szerelvényein 100 legjobb lovát magával vihessék. Pussarnitzban, egy kis karintiai faluban a debreceni 39. ezred (17. hadosztály) indulás előtt parancsot kapott fegyverzetének a helyi nemzeti tanács részére való átadására. Az ezredparancsnokság teljesítette ugyan a parancsot, később azonban meggondolta a dolgot és mindent visszakövetelt. A község vénei nem akartak az Isonzó-i csatákban híressé vált ezreddel ujjat húzni és minden embernek visszaadták fegyverét.

A Dráva melletti Spital városában Stadler tábornok, a 20. honvédadosztály parancsnoka, reggel 7 órától délután 2 óráig szemlélte a város hosszában énekelve Villach felé menetelő csapatait. A Dráva völgyének majdnem mindenik községi hatósága és nemzeti

tanácsa köszönettel és elismeréssel adózott neki csapatai mintaszerű fegyelemben végbemenő hazavonulásáért. A fegyverek elkéréséről említés sem történik. A nemzeti tanács s a spiltali irányító parancsnokság örült, hogy fegyelmezett ezredeket lát. Csak Villach előtt akarták az élcsapatokat a Dráva-hídján feltartani. A rögtön felállított géppuskák aztán eloszlottak minden félreértést és a hadosztály szintén a város körül várta be elszállítását.

Klagenfurtban az összes befutó szállítmányokat egymásután szólitották fel a fegyverzet, felszerelés átadására. Mindegyik úgy hagyta el Klagenfurtot, ahogy befutott.

Számos magyar alakulat, előzetes értesítés alapján elhárító rendszabályokhoz folyamodott. Gombos alezredes a váradi 1-es honvédek mindkét szerelvényét minden állomáson kettős őrségekkel vétette körül s az összes géppuskák állandóan lövésrekészen kandikáltak ki a kocsik ajtajaiból. Ezek a rendszabályok egyébként nemcsak a lefegyverzéssel próbálkozó osztrákok ellen szóltak, hanem a szlovének ellen is. A laibachi nemzeti tanács csapatai ugyanis ekkorra a fegyverre szólított németajkú karintiai parasztsággal való folytonos csetepaték közepette már elérték a Gail folyócska völgyét s a Klagenfurt-Pragerhof vasútvonal keleti pontjait is megszállták. Ezen a vonalrészén a magyar szállítmányok mozdonyait is géppuskákkal kellett ellátni s időnként a vonatokból kézigránátokat kihajigálni. Pragerhof: határállomás még osztrák kézen volt, úgyhogy ott előlről kezdődött minden magyar szállítmánnyal a klagenfurti játék. A magyar parancsnokok határozott fellépése, ahogyan azt a 6. gy. ezred részéről Mihailovich ezredes, a 41. részéről Radwaner alezredes tették, csakhamar Pragerhofon is rendet teremelt.

Csak Graz jelentett valamivel nehezebb helyzeteket, ha nem is a legnehezebbeket. Az oda beérkező magyar szállítmányokat ugyanis, csak úgy mint Hegedűs tábornokot, a magyar csapatok fegyverleadására vonatkozó kölcsönös egyezmény hivatalos példányaival fogadták. És mikor Balogh ezredes a 139. gy. ezred parancsnoka ezt sem vette tekintetbe, szerelvényét: nyugodtan addig hagyták a pályaudvaron, amíg a kölcsönös fegyverleadás élő bizonyítéka gyanánt begurult egy Magyarországról jövő osztrák utászszázalaj, amelynek ruháján kívül semmije a világon nem volt. Erre az ezredes késznek nyilatkozott 150 puskái átadni, amivel a graziak teljesen beérték.

* * *

Tirolban sikerült, a visszavonulás két legfontosabb csomópontján egy-egy magasabb parancsnokságot, Bozenban Csanád gyalogsági tábornok XIII.. Franzensfestében pedig Breit altábornagy VI. hadtestparancsnokságát fenntartani. Megbízatásuk arra irányult, hogy az AOK nov. 6-iki leszerelési parancsa értelmében valamennyi átvonuló csapat fegyverzetét gyűjtsék be.

A tiroli csapatok gyalogmenetben legnagyobbbrészt Innsbruck felé voltak irányítva, úgy hogy a leszerelési parancs megjelenésekor a demarkációs vonalon belül voltak és így fegyvereiket leadni tartoztak. Innsbruckba egyetlen frontalakulat se nyert bebocsátást. Ezenkívül a tiroli nemzeti tanács összekülömbözött a tiroli hadcsoportparancs-

noksággal (Krobatin tábornagy) és csak az alpesi átjárók védelmére bevonuló bajor csapatok megjelenésére tekintett el bebörtönzésétől. A magyar csapatokra Linder fegyverletételi parancsa is várt. Auerban nov. 4-én a csapatok fegyelmének megdicséérével a XIII. hadtestparancsnokság hozta a 85. ezred tudomására, Innsbruckban a 34-esek élén Hallba érkezett Farkas őrnagynak mutatták fel. Mindkét ezred parancsnoka megtagadta teljesítését, csak a 67-eseknél nem volt már róla szó, mert az emberek arra a hírre, hogy Franzensfestén elébük került olaszok le fogják fegyverezni őket, inkább maguk dobálták el puskáikat. A hadosztály rohamosai pedig felsorakozva búcsúztak géppuskáiktól, mielőtt összetörték s az Etschbe hajították őket. A hadosztályt vonata visszahagyásával Hallban rakták vasútra, különböző alkudozások és nehézségek után. A 3 l-eseknek szánt szerelvény az állomásra való betolásakor tele volt katonaszökevényekkel, úgy hogy egy zászlóaljnak fegyverhasználattal kellett azt megtisztítania.

A 16. hadosztály már Franzensfeste elérése előtt kapta a parancsol.

»... Franzensfesteban van a fegyver és lőszer leadási állomás. Az átmenetelés alkalmával ott a legénység valamennyi lőfegyvere és az egész lőszer, továbbá az acélsisakok és gázárcok leadandók. Mivel a Franzensfestei állomás-parancsnokságnak legénysége nincs, a rendezett leadást maguk a csapatok tartoznak elvégezni.«

Mivel itt az AOK és nem Linder parancsáról volt szó, nem lehetett azzal érvelni, hogy a frontcsapatoknak a magyar hadügyminiszterhez semmi közük. A 10. hadosztályból is, parancsnoka Lederer altábornagy közbenjárására, ezredenként csak egy század és egy géppuskásszakasz tarthatta meg fegyverét. Az a körülmény azonban, hogy a fegyverzet átvételére a Franzensfestei állomásparancsnokságnak legénysége nincs mégis módot nyújtott azoknak a csapatoknak fegyveres átvonulására, amelyek parancsnokai azt jónak látták. Bozenban így járt el a 40. honvédhadosztály, a 38. hadosztály 21-es honvédei meg inkább előre is használhatatlanná tették vagy az Etschbe dobták géppuskáikat, mintsem leadják őket. Mikor pedig a többi beérkező hadosztályrészek látták, hogy szó sincs rendezett átadásról, egyszerűen kikerülték a leadás helyeit vagy szekereiken rejtették el fegyvereiket, úgy hogy mikor Matrein (Brenner) a hadosztály elszállítás céljából gyülekezett, nagyrészt fegyverestül szállt vonalra. Az Innsbruckból kijött átvevő bizottságot Karleusa tábornok, a 76. dandár parancsnoka figyelmeztette, hogy távozzanak, ha életük kedves. Matrein csatlakozott a hadosztályhoz a Tonalén állott tüzérdandára is, ágyúk nélkül, úgy szintén az 1-es népf. huszárok. Az élszállítmányon br. Thán indult Budapestre a minisztérium tájékoztatására a 23-as honvédekkel együtt. Az utolsó szállítmányt, amelyet a parancsnokság, a 76. dandártörzs és a 24-es honvédek foglaltak el, Innsbruckban népőr. csapattal akarták átvizsgáltatni, mire a honvédek töltött fegyverrel tartották távol az őrséget a szerelvény kigurulásáig. A szállítmányt ezért állomásról állomásra jelezték és Bécsben külön előkészülettel várták.

Nov. 9-én a 40. honv. hadosztály élcsapatai érkeztek be az immár bajor csapatoktól biztosított Franzensfestebe és díszlépésben vonultak el a pályaudvaron Nagy Pál altábornagy előtt. Itt újabb nyoma-

tékkal utasították a leszerelési parancsra azzal, hogy a vasúti elszállításról csak az egész fegyverzet, lőszer, kocsik és állatok elismervény ellenében való átadása után lehet szó. Nagy Pál most is saját felfogása mellett maradt. A hadosztály tiltakozást jelent be és mivel mögöttünk nincsenek már további tábori alakulatok, minden feltétel nélküli, szabályszerű elszállítást követel. Amennyiben ezt nem teljesítenék, a hadosztály elhárítja a felelősséget a következményekért. — (Dandárnapló.) A hadosztály anélkül, hogy bármit is átadna, vonult tovább Hall felé. Ott meg a tirolai nemzeti tanács, amely a bajoroknak a német fegyverszünet miatti elvonulása után igen öntudatos lett, akarta lefegyverezni, s csak akkor tett le erről a szándékától, mikor kisült, hogy a hadosztály nagyobb fegyveres erőt képvisel, mint az összes líroü nemzetőrsegek. Mikor az ezredek Hallban berakodtak, a hadtáp rémségeitől agyonkínzott lakosság szeretet-adományokkal s a rokonszenv más megnyilvánulásával hálálta meg fegyelmezett magatartásukat.

A Tirolból jövő magyar csapatok hazautazása legnagyobbbrészt Bécsen vitt át; amit útközben ésszel, vagy erővel sikerült megtartaniuk, azt még ott le kell adniok. Eleinte az állomási őrségek erőszakkal próbálkoztak. A 67. ezred szerelvényét a fegyverek Franzensfeste előtti eldobálása ellenére is ruha, élelem után akarták átkutatni és követelték a lovakat is. A legénység izgatott volt, nem tudta az állig felfegyverzett osztrák tengerész-különítmény szerepét mire vélni és megtagadta a kocsik átkutatását. Az osztrákok erre éles szóváltás után visszavonultak és a szerelvény kigurult a pályaudvarról. A pályaudvar külső részén azonban megállították, fényszórókkal megvilágították és egyszerre a közeli Arzenál tetején felállított géppuskákból sortűz csap az alvó katonák közé. 20 ember, 4 tiszt, 4 tisztjelölt nyomban sebesülve esett össze. A többit népőrök fogták körül és ami ruhát, takarói, pénzt találtak, elszedték tőlük. Bruckon a vonatot a 67-es tisztek megnézték. 7 legénységi kocsi a géppuskák golyóitól a szó szoros értelmében szitává volt löve. Már éppen indulóban volt a vonatszerelvény, mikor a perronon tartózkodó legidősebb 67-es tisztet — egy századost — 4 osztrák népőr közrekapta, bevonszolta az állomási épületbe és a szerelvény lefűttenve, nyomban elhagyta Bruckot. Királyhidára érve a 67-es tisztek tanácskozni kezdtek századosuk kiszabadításáról. Brück elleni fegyveres akció helyeit könnyebb megoldást nyújtott az éppen berobogó osztrák tisztekkel és katonákkal telt budapesti vonat. A 67-es tisztek egy sárga hajtókás osztrák ezredest leszállítottak a vonatról és túsznak nyilvánították elfogott századosukért. Áttelefontattak vele Bruckba, hogy a százados kiszabadulásáig hatalmukban tartják. Az ezredes véletlenül igen jó összeköttetésekkel rendelkezett a bécsi hadügyminisztériumban, úgy hogy 3 órán belül a százados visszatért az ezredszállítmányhoz. Azzal vádolták, hogy az osztrákok géppuskázását az ő vezetése alatt 67-esek provokálták volna és az osztrák állam elleni merénylet alapján statáriálisan el akarták ítélni. A 34-esek egyik zászlóalját a linzi pályaudvaron tűzharc után fegyverezték le. A Farkas őrnagy alatt érkező főszállítmányt pedig Bécsben szintén a tengerészkülönítmény

várta, majd 2 ágyú érkezett, néhány géppuskával; lövésre készen a szerelvényre irányították őket és megismételték az átadásra való egyszer már visszautasított felszólítást. A szerelvény összelövésével való fenyegetődzésükre az őrnagy azzal felel, hogy 2 percig vár. Akkor megrohamozza az ágyúkat és aztán Bécsnek fog menni. Tisztjei alig tudták visszatartani az embereket, hogy görcsösen szorongatott puskáik valahogyan el ne süljenek. A kocsik alatt felállított géppuskáknak is csak az őrnagy revolver jelére szabadott tüzelniök. Az utolsó pillanatban az állomásfőnök visszahívta a tengerészeket és elküldte az ágyúkat. Az őrnagy beleegyezett abba a prepozíciójába, hogy szabály kedvéért mégis valamit adjon le.

A később érkező magyar szállítmányokat addig marasztalták a bécsi külső pályaudvarokon, amíg megfeleltek a fegyverleadás kötelezettségének. Ez az eljárás azonban csak azoknál a szállítmányoknál vezetett eredményre, amelyek már kikerültek parancsnokaik befolyása alól. A Bozennál tartalékban állt 74. honv. hadosztály csapatain a tiroli hadtápterület összeomlása nem vonult; végig nyomtalanul. Aztán új hadosztályparancsnokokat Benke altábornagyot is ép oly kevéssé ismerték, mint ő maga a csapatokat. Mikor aztán a Matrei-Steinachból hazaszállított hadosztály utolsó szerelvényéről Bécs előtt Penzingben éjjel lekapcsoltak hat, lovakkal telt kocsit, az altábornagy hiába követelte vissza egymaga. Emberei nem nyúltak fegyverhez. Raesdorf külső pályaudvaron pedig a legénység a vasutasoknak a szállítmány visszatartására vonatkozó egyszerű fenyegetésére rögtön kidobálta az induló vonatból összes puskáit. A fegyvertelen 16. hadosztály Bécsben szintén hadianyaga teljes leadására kényszerült. — Rendezett alakulatok azonban — köztük a 40. honv. hadosztály ezredei — erőszakkal való fenyegetés, vagy pedig a vasutasoknak kiosztott akkortájt; ritka élelmiszerek útján biztosították maguknak a fegyveres tovajutást. A 38. hadosztály is nagyjában átjutott, csak a 24-es honvédektől szedték el éjnek idején lovaikat, konyháit és pénztárát.

Odahaza persze mindnyájukat legkeserűbb csalódás várta. A polgári körök a harcosok fogadtatására meglettek mindent, ami módjukban állt, amennyiben az új korszak embereinek tetszett. A kolozsvári főispán és polgármester reggel 4 órakor mentek ki a megérkezett 21-es honvédek üdvözlésére és a 24-esek átfutása alkalmával is megjelentek. Sátoraljaújhelyen valamennyi átfutó szállítmányt a Széchenyi grófi család, Győrött hölgybizottság vendégelte meg — amíg a munkás tanács be nem szüntette. A 19-es háziezred megérkezését már egyetlen ember sem várta.

Mikor pedig Benke altábornagy szállítmánya a virágos pozsonyi pályaudvaron zúgó cigányzene és a város apraja-nagyjának viharos lelkesedése mellett gördült be, a tisztikocsikban emelkedni kezdtek a pénzig—raasdorfi epizód miatt nyomott kedélyek. A városparancsnokság és a pótkeretek teljes számban megjelent tisztjei a vasúti étterembe kísérték megérkezett bajtársaikat. A cigány követte őket. Szüntelen muzsikája ellenére Benke altábornagy figyelmét mégsem kerülték el a tisztán kivehető sorozatos tompa dörgések. A hely-

őrségből egyik kollegája felvilágosította őt, hogy a csehek ágyúznak. Nincsenek messze a várostól, de a minisztérium megtiltotta az ellenállást. A dolog azért sem veszélyes, mert ágyúik lőtávolsága meglehetősen rövid. Az altábornagy értetlenül bámult asztaltársaira, aztán türelmetlenül leintette a cigányt és kisietett szállítmányához. A légénységi kocsik üresek voltak. Az embereket közben megismertették az új korszak szellemével, amit meglehetősen hamar is fogtak fel.

A szállítmányok szellemi fogadtatásáról mindenütt általános volt a gondoskodás. Katona és munkástanácsstagok, sőt helyenként a minisztérium részéről hivatalos igazolvánnyal kiküldött tisztek is szorgalmasan magyarázták a légénységnek — semmibe sem véve a tiszteket — hogy menjen haza, földet kap, tőle függ, hogy lesz-e király. Királyhidán báró Thán ezredes, a hasonló megbízatással szállítmányához tolongó, rangjelzés nélküli önkénteseket, még mielőtt beszédbe fogtak, tábori csendőreivel gyűjtötte össze és a perronon őriztette a szállítmány indulásáig. És ha a szállítmányok a határon kívül legnagyobb nehézségek útján ki tudták kerülni, akkor fegyvereket a magyar pályaudvarokon (6. ezred 51. honvédhadosztály részei) vagy Budapesten (85-ösök) kellett letenniök, hacsak nem akarták odahaza is ellenkezésekkel kezdeni. Az ilyen esetekben szállítmányaikat ugyanúgy várakoztatták a külső pályaudvarokon, mint ahogy Bécsben tették velük. »Úgy látszik igaz — mondja találva a 79. honvéddandár naplója — hogy zárt harctéri alakulatok beérkezése idehaza csak fejetlenséget és zavart okoz.« Fegyvertelen szállítmányoknál beérték a légénység hazazavarásával. A 33. hadosztály fegyverzetének elszedése ellenére is rendben hazatért 12-esek, a komáromi pályaudvar előtt utoljára sorakoztak fel, ott azonban egy tart. zászlós olyan beszéddel fogadta őket, hogy a rohamszázad parancsnoka hallgatásra szólította fel és pofonokkal fenyegette, a sorban álló ezredlegénység pedig kinevelte őt.

A szállítmányok parancsnokai bizony sokszor azon vették észre magukat, hogy minél beljebb fekszenek keretállomásaik az országban, annál jobban megfogyatkozott alakulattal térnek haza. Az Orosházára hazaérő 300-as honvédek megmaradt embereit csak fegyvereik visszahagyására, azután pedig rögtöni továbbutazásra szólítják fel, mert a város látni se akarja a katonákat. Debrecenbe Pretsch őrnagy 1800 emberéből csak 350-nel érkezett meg, a 39csek üdvözlését meg csak a tisztek fogadhatták. Kassán a 34-esek érkezésére röpcédulákat osztogattak, hogy a fogadtatáson mindenki ott legyen. Az egész város talpon állt, a pályaudvaron ott voltak az összes polgári és katonai hatóságok képviselői. Csakhogy a vonatról hiányoztak a 31-esek. A légénység Miskolcon meginduló általános eltűnése annyira lehangozta a megmaradottakat, hogy Kassán az állomás előtt szálltak ki s lemondták az ünnepélyes fogadtatásról. Farkas őrnagy is egy mellékkijárón tűnt el.

Hegedűs tábornok a magyar határra érve tábori istentisztelet és díszszemle keretében búcsúzott csapataitól, mielőtt azok fegyverzetük külön összegyűjtése után keretállomásaikra berakódtak volna. Azután Károlyi Mihály titkára gépkocsin hozta Budapestre

s Károlyi külön kihallgatáson fejezte ki neki elismerését és köszönetét csapatai hazavezetéséért. Hegedűs tábornok meglepve jegyezte meg, hogy nem volt elkészülve ilyen kedvező fogadtatásra, inkább úgy gondolta, hogy haditörvényszék előtt kell majd felelnie azért, hogy a kormány fegyverletételi parancsának nem tett eleget. Még jobban meglepte Károlyi válasza, mely szerint az egész ügy nem volt olyan veszélyes, hisz ők idehaza gondolták, hogy a magasabb parancsnokok az ország nehéz helyzetének megfelelően fognak cselekedni. Mindjárt fel is ajánlotta a tábornoknak, hogy szervezze újjá hadosztályát, mert a kormánynak semmi rendezett fegyveres ereje nincs. Hegedűs tábornok azonban Szegeden, ahol az új 11. lovashadosztály megszervezendő lett volna, csakhamar meggyőződött minden ilyen törekvés teljes sikertelenségéről, mert ekkorra Szegeden és másutt is, már mindenható katonatanácsok döntöttek bármilyen katonai természetű kérdésben.

X. A MONARCHIA UTOLSÓ NAPJAI A BALKÁNON.

Október 1 óta, amikor Macedóniában a levert bolgárok helyét a győztes szerbek vették át, Pflanze Baltin vezérezredes keleti szárnyán fenyegetett albánia seregcsoportja szakadatlan visszavonulásban volt Skutari—Ipek felé. A hadianyag visszaszállítására egyetlen, Skutariig vezető, közepén azonban keskenyvágányba átmenő vasútvonal állt rendelkezésre. Worra hadtáppállomáson, ahol emiatt minden szállítmányt át kellett rakni, óriási értékű kincstári anyag ment veszendőbe a félig nomád, enyveskező lakosság révén. A 160.000 katona gyalogmenetének számtalan nehézsége, ugyancsak Worránál érte el tetőpontját, mert onnan egészen Skutariig egyetlen, völgyszakadéktól képezett útvonalon kellett! átmeneteltetni őket. Nyugaton a szakadékot a mocsaras tengerpart, keletről, az ellenség felől az albániai Alpok gigászi hegyláncá védte, amely csak néhány ponton volt alkalmas nagyobb ellenséges erők átbocsátására. Több mint 8 napig szakadatlanul vonultak végig a szakadékon Pflanze összes csapatai, végtelen szekérszlopaikkal, kórházaikkal, málhásáUataik légióival. Amíg az egész sereg eltűnt a szakadékban, Durazzónál egy dandár, a keleti szárnyon pedig a 9. lov. hadosztály dragonyosai képeztek utóvédet.

Míg a dandár Durazzót kiürítette, a lovashadosztály pedig Tiranánál, a franciák elől visszavonulásra kényszerült, az immár teljes egészében a völgyszorosba ért seregnek a mindenütt felbukkanó albán felkelő-, helyesebben rablóbandákkal gyűlt meg a baja. Ha kisebb csapattesteket sikerült elérniök, mindenükből kifosztották és úyszólván teljesen meztelenül bocsátották ismét; útra őket. Prezzánál magyar népfelkelő zászlóaljok büntető expedícióra gyülekeztek, de a bandák bekerítésére számbelileg gyengéknek bizonyultak és csak jelentős veszteségek árán sikerült ismét a hadsereg zöméig átvágnik magukat. Albániában most egy csapásra minden Pflanze Baltin ellen fordult. Hiábalónak bizonyult az albán törzsfőknek, a

megszálló parancsnokságok részéről történt subvencionálása, úgyszintén a monarchia pénzén ezüsttel zsoldozott és lisztjei által kiképzett albán zászlóaljak megalakítása. Mihelyt megingott a bolgár front, azonnal szabad útja nyílt az ántánt aranyának, amely megszámlálatlanul gurult a vad országba. Pflanze-Baltinnak csak a visszavonulás vége felé sikerült néhány megbízhatóbb albán törzssel véd- és dacsövetséget kötnie a felkelők ellen. A malária ellen azonban lehetetlen volt. Egyedül San Giovanni di Medua kikötőjében a visszavonulás alatt 30.000 maláriás katonát kellett behajózni és a hátszágba vinni.

Mihelyt Pflanze-Baltin élcsapatai kiértek a völgyoszoróból a montenegrói határvidékre, a szerb előnyomulás hálása alatt már ott is kitört a felkelés. A montenegrói felkelők már Podgorica felé nyomultak, úgy hogy Pflanze-Baltin éleit (220. dandár és Hospodar ezredes csoportja) nyomban harcba kellett vetni. Napokon át harci láрма uralkodott a Vjeternik hegyen, Podgorica és Andrijevica között, ahol a dandár és a csoport frontot képezett a felkelők ellen.

Skutaritól kezdve Pflanze-Baltin már három, majdnem párhuzamos útvonalon vonhatta vissza csapatait a monarchia határai felé. A legkeletibb utvonalat, amely Podgorica, Danilovgrád és Niksic montenegrói városkán át Atofác boszniai határerőd felé vezetett, már fenyegették a felkelők. Amellett a másik két, Skutariból Cetinjén és Antivárin át Cattaróba, illetve Antiváriból Buduába és Teodóba vezető útvonallal közös hátránya volt az, hogy a közbenső járhatatlan hegyi-terep folytán a három menetoszlop, megtámadtatás esetén nem sielhetett egymás segítségére.

A 81. hadosztály osztrák és magyar népfelkelői a legkeletibb útvonalon szintén Podgorica felé indultak a felkelők ellen, hogy a sereg többi része és teljes vonata a két nyugati útvonalon zavartalanul vonulhasson vissza a cattarói öbölbe. Hogy ott a seregcsoport Cattaro, Trebinje és Bitez erődök vonalán új frontot fog-e felépíthetni, vagy nem-e talál majd partraszállott ántánt-haderőkre, avagy a Fekete-hegyek közül előtörő szerbek nem fogják-e a tengerbe szorítani, az nyílt kérdés maradt. A Szerbiában álló szövetséges haderők helyzetéről Pflanze-Baltin vezérezredesnek semmi értesülése nem volt. Csak az nyugtalanította, hogy szárnyában a szerbek mindig északabbra állottak, mint saját élcsapatai. Nyomásuk északkeletről keletre húzó irányban mindinkább érezhetővé vált. Ipek—Gusinjéből egyrészt a felkelőkkel együtt visszavetették a Vjeternik védőit s közvetlenül fenyegették Podgoricát; másrészt a Skutari-tó felé is előrenyomultak. Prizrenből francia zászlóaljak indultak az Alpokba és oldalt a völgyoszorosba bocsátkozva, rögtön Skutarinak indultak, utánuk a Valonából jövő olasz expedíciós hadtest. Ebben a helyzetben a hadseregcsoport rendelkezéseit addig nem létezett zavarok kezdték akadályozni. Cetinjében magyar menelalakulatok megtagadlak, hogy Podgoricába induljanak, az AOK pedig sürgönyileg kívánta a monarchiához hű csapatok nyilatkozatait. A tábornokok azonban nem vesztették el a fejüket. A sürgöny rendelkezései nem

teljesítették, a menetalakulatok pedig karhatalom közbelépése nélkül indultak harcba.

A 81. hadosztály tüzérsége, előtte osztrák népfőkelőkkel és horvát határ vadászokkal a Podgoricát északról övező magaslatokon helyezkedett el, hogy a Vjeternikről visszaözönlő szétugrasztott alakulatok, valamint a 161. dandár átjutását biztosítsa a Moraca-hídjain. A várostól keletre a 162. magyar népf. dandár indult utóvédállásba, hogy azokat másnap délig (okt. 31.) tartsa. Skutari alatt ugyanezen a napon (okt. 30.) már megtörtént az első összeütközés a meglepetésszerűen előnyomuló ellenséggel. A 47. hadosztálynak a Bojana jobbpartjára kellett visszavonulnia. A város északi részét biztosító bosnyák zászlóaljnál éppen egy szerb parlamentair tárgyalt a város kiürítéséről, nehogy szintén harcok színhelyévé válják, mikor a bosnyákokat meglepetésszerűen szerb erők rohanták meg és kivették állásaiból. A hadtestparancsnokság még a városban időzött s egy a Kiri-folyó mentén hátráló bosnyák vadász zászlóaljat bevett az utcai harcba. Az ellenfelet ezáltal sikerült megállítani, s a hadosztály szárnyát a Bojana mögé vonni; összes hídjai, úgyszintén a Kiri- és Drinhidak is a levegőbe repültek. A cseh utóvéd (88. ezred) rohamban küzdötte ki az átjutást. Az ellenség odaát maradt.

Okt. 31-én kora reggel már a Podgoricát övező magaslatok fölött pukkantak el az első szerb shrapnellek. A megszálló osztagok felfejlődtek, odalenn kattogtak a 162. magyar dandár géppuskái. A Vjeternik irányából a 191. és 220. dandár szétugrasztott maradékai igyekeztek a város fölötti hidak felé. A népfőkelő zászlóalj parancs szerint már délelőtt kiürítették utóvédállásaikat. Ideje is volt. A fellobogózott városban a közelgő felszabadítás hírére annyira tetőpontjára hágott az izgalom, hogy utcai harcban kellett átvágniok magukat. Válaszul a magaslatok ütegei és géppuskái tűz alá vették a fellázadt csöcseléktől megszállt kaszárnya ablakait és szétszörték a népséget. A Moraca hídjain való átkelés alatt a csapatok erős veszteségeket szenvedtek. A lövöldözés lassankint elült. De a hidakat itt is felrobbantják. Podgoricából zsviózás és harangzúgás hallatszott: megérkeztek a szerbek. Skutarinál egyidejűleg valahogyan sikerült a Bojanán átkelniök s a meglepett bosnyák vadászokat foglyul ejteniök. A 17. hadosztály hátukban fenyegetett részei így kénytelenek voltak gyorsan nyugat felé kitérni. Az albániai sereg utolsó harca véget ért. Bjeka alatt a magyar népf. dandár félkör szerűen foglalt utóvédállást, a másik két dandár Cetinje felé menetelt, mögöttük a 9. lovashadosztály. Mellettük a tengerparton a 47. hadosztály igyekezett Teodo felé. Nov. 4-én az utóvéddandár is elvonult Cetinje felé. De a legkeletibb utón már a szerbek meneteltek. Ha a Bocche di Cattarot hamarabb érik el ők, vagy Castelnuovóban esetleg partra szálló ántánt haderők, mint a hadseregcsoport, akkor az vagy a tengerbe szorul, vagy pedig mindenestől hadifogságba esik.

Pflanzer-Baltin hadászati helyzetének bizonytalanságával szemben Sarajcvóban a Sarkotic tábornokot körülvevő politikai bizonytalanság okozott nagyobb bajokat. Béccsel, vagy Budapesttel való

összeköttetés hiányában teljesen megbízhatatlanná vált hírei nov. 1-én általános chaos jellegét öltötték. Egy rádió útján elfogott csonkabádeni távirat Sarkoticot csapatainak a Szávától északra való összegyűjtésére utasította, a folyó védelme végeit. Egy más híradás szerint a hadiflotta délszláv lobogó alatt befutott a Scbenico-i kikötőbe. Állítólag folyamatban lévő fegyverszüneti tárgyalások alapján a Bosznia-Hercegovina területén lévő cs. és kir. csapatok a tartományokat kiűri leni s fegyvereiket letenni tartoztak volna. Szerb, cseh és szlovén nemzetiségű tisztek mindenfelé gyűléseket tartottak, a bosnyák nemzeti tanács helyi szervei pedig követelték a közigazgatás átvételét. Vezérkari főnöke az uralkodó lemondásáról és meneküléséről kaszálo híreket jelenlétté, aminek alapján a tábornoki kar küldöttsége felkérte Sarkotic tábornokot: a hatalomnak a bosnyák nemzeti tanács részére való átadására, vérontás elkerülése végeit, A tábornok a kérést az uralkodó valószínű visszalépésére hivatkozva, teljesítette és csak a vezénylő tábornok teendőit tartotta meg. Ugyanaznap D. Tuzlán a bácskai 23. gy. ezred két zászlóalja, a féktelen nacionalista agitáció és a bosnyák pótalakulatok részvételével az új délszláv állam tiszteletére rendezett ünnepi felvonulások hatása alatt követelte, hogy szállítsák Magyarországra. Rövidesen Táncos tábornok a Drinaszakaszon örökődő különítményeiből is 123-as bakák szöktek meg. Mikor a tábori csendőrök idejekorán nyakonsípték és a tábornok elé hozták őket, kijelentették neki, hogy Boszniában semmi keresnivalójuk, mikor a feje tetején áll az egész világ és benn az ellenség Magyarországon. Az ellenséges magatartást tanúsító lakosság és a csapatok közötti helyzet mindinkább kritikussá vált! Fokozódó hazakívánczolásukra és bonyodalmak kikerülésére való tekintettel, Bellmond altábornagy, a 32. hadosztály parancsnoka, nov. 4-én a fegyverszünetről értesülvén, elhatározta, hogy Sarkotic tábornok részéről elvben már engedélyezett gyalogmenetekben Brékón keresztül elindul Magyarország felé. Mielőtt a hadosztály 64. dandára elindult volna Zvornikból, felakasztással kellett megfenyítenie a helybeli nemzeti tanácsot, amely minden áron a csapatok egész fegyverzetét kívánta. A hadosztály parancsnokságot Tuzlából való elindulása alkalmával szintén felszólították fegyverzete leadására, utalva arra, hogy a brekói megszállt Száva-hídon másképp úgysem kelhet át. Az altábornagy erre felkészült a Száván való átjutás fegyveres kiterőszakolására. Az északra, Bjelinánál álló Bariba ezredes 9. huszárezrede, beosztott útege és árkászzászlóalja parancsot kapott, hogy Magyarországra indulva ne a hadosztályhoz csatlakozzék, hanem Jamena felé tartson s ott a gőzkompon keljen át a Száván. Ezzel Bellmond altábornagnak a Száva északi partján is megfelelő támadó erő állt rendelkezésére. A hosszú menetoszlopok fázva dolgozták előre magukat a ködös, szeles, jégeső csapkodta planinák között. Az altábornagy a 64. dandárral és 48. tüzérezreddel Brékónak menetelt, mögötte 2 napi menettel, Tánczos tábornok két 123-as és egy hadtápszászlóaljjal, valamint tábori csendőrökkel Zvornik felé, Bartha ezredes Janena irányába. Számos, magyar helyőrségekből érkező bosnyák katona találkozott a csapatokkal, akik csodálkozva

hallják a forradalmi híreket. Az élcsapatokat Brckó előtt az ottani nemzeti tanács egy küldöttsége várta és fegyveres erőszakra hivatkozva követelte a fegyverzetet. Bellmond altábornagy erre tüzéségi tüzzel fenyegetődött. Az oszlopánál lévő üteg ugyan egyetlen Jövedékkel sem rendelkezett és Bartha ezredestől se volt semmi hír, legfeljebb az, hogy valahol őt is le akarják fegyverezni, de az altábornagy mégse hátrált meg; törzsével együtt a dandár élére lovagolt és indulást vezényelt a város felé. Senki se merte megkísérelni a 6 km-es menetoszlop megtámadását. A vinkovcei nemzeti tanács azonban már a bevonult szerb csapatokra támaszkodott, amidőn ugyancsak követelte a fegyverzet átadását. Bellmond altábornagy következetes maradt, kijelentvén, hogy akárki tartóztatná őt fel, rommá löveti a várost. És átvonult Vinkovcén is, anélkül, hogy a szerbek megmozdultak volna, csak az oszlop szerb és horvát alakulataitól vették át a fegyverzetet, amelyet azok, miután Vinkovcén kiváltak Bellmond csapatai közül, önként átadtak nekik. Bartha ezredes közben, hogy esetleges összetűzések dacára is idejében érkezék Brckó alá, a legrövidebb utat választotta a Száva felé. Az áthajózás alatt és után fegyveres bandák kísérelték meg a huszárok lefegyverzését. Ljuba községben a bandavezér kijelentette, hogy ha a Fruska Gora előtt le nem teszik a fegyvert, akkor a hegységben levő 2000 szerb felkoncolja őket. Az erdőből tényleg szállottak is fel világító rakéták, de menetelésüket Ilokig nem zavarta semmi. Onnan vasúton Szabadkára érve magyar nemzetőrök kivánták azt, amit addig a bosnyákok és szerbek próbáltak tőlük elszedni, — de szintén sikertelenül. A limanovai rohamával híressé vált Nádasdy-ezred rendben érkezett meg Sopronba.

Bellmond altábornagy közben folytatta meneteit: és a továbbiakban a gombosi Dunahid átkelési lehetőségeit igyekezett felderíteni. Kiküldött két tisztjét azonban a horvátok elfogták és Bellmond visszavonulásának megakadályozására egy felfegyverzett szerb foglyokból álló különítményt indítottak Dálja felé. Az altábornagy azonban tisztjei eltűnése óta minden eshetőségre erőltetett menetekben vitte csapatait Gombos felé s az utolsó éjszakán 10 km-es, folytonosan ismeretlen eredetű puska- és puskalövésektől kísért menettel teljes sötétségben elérte a hidat. Mivel annak feljárója nem volt, a szekerek feljutása rendkívüli erőfeszítéssel járt. Az altábornagy karával az egész nov. 11-re virradó éjszakán át a gombosi híd nyugati végén állt és vezette a munkát. A tisztek és néhány derék ember emelték a járműveket a híd úttestére, miáltal az éj folyamán az egész vonali, 400 megrakott jármű a magyar Dunapartra került át és egyelőre egy kiterjedt gyártelepen ütött, tábor.

»Nov. 11-ének reggelén a tábor szomorú képet nyújtott. A legénység kivétel nélkül elhagyta a átbort és gyalog és kocsin közelfekvő szülőföldjére ment. Fegyverek, felszerelési tárgyak, félig kiürített járművek, élelmiszerek, keresztül-kasul feküdtek a sárban. A lovak tényleg félig éhen dögölve álldogáltak. Már gyanús civilek érkeztek és lopkodni kezdtek. Itt-ott egy lövés dördült el, ha a fosztogatók túlságosan arcátlanokká váltak. Barnert főhadnagy, a 32. hadosztály parancsértisztje kis táborőrséget rögtönzött a parancsnokság megmaradt kevés emberéből és távol tartotta a fosztogatókat.«
(Krimm ezredes jelentése.)

Az új eszmék, amelyekkel az embereket a magyar parton fogadták, az útközben vélt hírekkel egyetemben, nem tévesztették el hatásukat. Az agyoncsigázott emberek nem mondták maguknak kétszer, hogy nincs többé katona. Petiig léteztek még katonák Gomboson is. Bellmond altábornagy telefonon jelentette Budapestre a hadosztály beérkezését, aztán amennyi üres vasúti szerelvényt csak felhajszolhatott, telerakatta a hadosztály járműveivel és egyéb hadianyagával. Aztán gondoskodott arról, hogy osztrák illetőségű törzse és legénysége hazájába utazhassék. Ő maga utolsónak távozott Gombosról, személyesen jelentette a hadügyminisztériumban a megtörtént leszerelést, átadta kincstári pénzállományát, aztán maga is hazautazott. A Boszniából utolsónak Magyarország felé menetelő Tánczos tábornoknak zászlóaljaival és a 32. hadosztály intézeteivel szintén sikerült ismételt fegyveres fenyegetődzések ellenére átkerülni a Száván és Vinkovcéig jutnia. Csak olt érvényesült az a körülmény, hogy legénysége túlnyomórészt bácskai szerbekből és horvátokból állt, akik most közeli szülőföldjükre távoztak, mire az osztrák illetőségű katonai személyek is hazaszállításukat kérték. A tábornok törzsén kívül megmaradt maroknyi magyar honos, a Vinkovcába bevonult teljes szerb lovasezred jelenlétére való tekintettel kénytelen volt — a tisztek kivételével, akik teljes fegyverzetüket megtartották — leszerelni, melynek ellenében vasúton szállították haza. A pályaudvaron a szerb lovassági parancsnok még figyelmeztette a tiszteket, hogy tulajdonképpen hadifoglyoknak kellene nyilvánítania őket, mivel még délszláv területen állanak, s csak a fegyverszünet folytán tekint el szándékától.

A fegyverszünet már az egész déli front mentén elterjedt. Pflanzner-Baltin vezérezredesnél is már nov. 3-án befutott Sarkotic tábornok vonatkozó sürgönye, másnap pedig Podgoricából szerb parlamentair-tisztek útján nyert hasonló értesítést azzal, hogy csapatai mindenütt a monarchia határai mögé tartoznak visszavonulni. Antivarinál partraszállott olasz csapatok már minden ellenségeskedés nélkül bocsátották tovább a rájuk tüzelő cs. és kir. keleti hadtestet (Orientkorps). Pflanzner-Ballin most bevonta hátvédeit és a Bocche felé menetelő többi hadoszlophoz csatolta őket. Hadserege az utolsó szál emberig eljutott a monarchia határai mögé, amivel Pflanzner-Baltin a világháború egyik legnehezebb visszavonulási feladatát meszerien hajtotta végre. A monarchia határai mögött azonban hasonló helyzetbe jutott, mint az olasz fronton az Isonzó-hadsereg. Hátában vannak a délszláv államképződmény részei. Az ellenféllel ugyan már nem állott harcban úgy mint az az Isonzó-hadsereg utolsó napjaiban történt. Pflanzner-Baltin helyzete mégis igen súlyos volt, mert a dalmát, illetve hercegovinál határ átlépésekor feltalált politikai helyzetet előzetes értesülés híján sehogy sem tudta áttekinteni. Így teljesen készületlenül érték a nemzeti tanácsok, amelyek a szerbek közeledése folytán éppen azon voltak, hogy a közigazgatás átvétele mellett valamennyi cs. és kir. pótkeretet és helyőrséget lefegyverezzék. A lakosság gúnyos röheje, mozsárpuffogatás, folytonos lövöldözés fogadta a Lovcsen serpentinjein teljes rendben, négyes sorok-

ban feszesen Cattaro felé vonuló 162. magyar népf. dandárt. A hercegovinál határon Podgorica—Denilovgrad—Niksicből szerb és francia tisztek vezetése alatt komitácsi bandák nyomultak Avtovácba és követelték a csapatok megadását. A cattaroi öböl helységeiben a nemzeti tanácsok a szerb hadosztályok, illetve a künn cirkáló antant hadihajók behívásával fenyegetöztek. A XIX. hadtest részei már-már le akarták tenni a fegyvert. A castelnuovói parancsnok ennek éppen ellenkezőjét határozta el; hogy a pökhendi nemzeti tanács karhatalommal letartóztatandó. Ennek végrehajtása már nem volt lehetséges, mert közben a Cetinjéből Trebinjébe (Hercegovina) érkezett hadseregcsoport-parancsnokság a környező általános káosz és a délszláv alakulás tisztázatlan politikai helyzete folytán nem tudott számot vetni azzal, hogy csapatainak elől a szerbek, hátul a délszlávok és a tengerről az antant flottaegységei közepette micsoda szerep fog jutni. Sarkotic tábornok nov. 6-án elhagyta Serajevót, miután az ottani nemzeti tanáccsal úgy állapodott meg, hogy a várost antant csapatok fogják megszállani. Az e célból Visegrádra indított két \asuti szerelvény aztán 1—1 szerb zászlóaljjal tért vissza. Most már Bosznia is szerb megszállás alá kerülván, Pflanzler-Baltin köröskörül el volt vágva: megint felmerült az a veszély, hogy végeredményben nem-e fogják Podgorica, Danilovgrad és Niksicből koncentrikusan előretörve még utólag a tengerbe szorítani. Felsőbb rendelkezések hiányában és a mert hírekre való tekintettel Pflanzler az összes délszláv nemzetiségű csapattesteket délszláv tisztek és tábornokok vezetése alá helyezte, a többieket meg egy német-osztrák, egy magyar és egy cseh és egy lengyel csoportba vonta össze hazaszállítás végett. A katonák jórésze persze lemondott az új csoportosításról és inkább saját szakállára próbálta meg a hazajutást. A trebinjei nemzeti tanácsot nov. 6-án a szerbek közelsége már annyira felbátorította, hogy a Ragusa melletti Gravosába átmenő parancsnokságot saját kebelbéli megbízottakkal kísértette oda, hogy aztán azok a »nemzeti vagyonná« nyilvánított tábornoki autókat lefoglalják és Trebinjébe visszahozzák.

Ragusában és Gravosában Pflanzler-Baltint anarchiával határos viszonyok fogadták. A nemzeti tanács az összes tiszteket lefegyvertette és magánpodgyászukat is lefoglalta, ami ellen Pflanzler tiltakozással élt és a nemzeti tanáccsal megállapodva, még aznap pályaudvar-, kikötő- és állomásparancsnokságokat állított fel. Hogy azok fegyelmezett karhatalommal is rendelkezzenek, a cattaroi öbölben levő magyar tábori csendőröket és egy cseh 88-as zászlóaljat nov. 9-re a két városba parancsolta, a nemzetiség szerint összegyűjtött csoportokat utasította, hogy készüljenek az elszállításra, majd a délszláv legénységből összeállított 14 zászlóaljat Lesic délszláv nemzetiségű tábornok alatt a nemzeti tanács rendelkezésére bocsátotta.

Mindezeket az intézkedéseket egyszeriben halomra döntötte az a körülmény, hogy nov. 9-én már egy szerb gyalogezred és néhány komitácsi-csapat vonult be a viharosan ünneplő fellobogózott Cat tárho. A Zelenikában levő cs. és kir. tengerészlegénység erre nyomban felesküdt a szerb liszteknek. A cattaroi öbölben, amelynek

valamennyi erődjén felvonták a szerb királyi lobogót, francia és amerikai egységek vetettek horgonyt. A hajózás irányítását egy francia tengernagy vette át. Melinjében olasz erők szálltak partra. A szerbek terjeszkedését, akik már Valómmal megelőzték őket, ezúttal kissé túlzottnak találták, miért, is a Gorazda erődből kitessekeltek őket. Rögtön szerb erősítések érkeztek s az olaszokat visszatérésre kényszerítettek. A szerbek fegyveres erejére támaszkodott a ragusai nemzeti tanács is, amikor a Pílanzer-parancsnokságot meglepetésszerűen hadműveleti pénztára átadására és csapatai fegyverletételének elrendelésére készítette. Közben Gravosába is egy szerb zászlóalj érkezett, a körzet részére kinevezett szerb közigazgatási főnökkel együtt. További szerb erők érkezéséig a 9. lov. hadosztály részei tartották *íenn* a rendet, majd ők is letették a fegyvert. Az átvételt szerbek és délszláv osztagok eszközölték. Száraz hivatali eljárással számolták és vették át tisztjeik az ágyúkat, hadianyagot, apró becslési nyugták ellenében. A különböző nemzetiségű csoportok ezredei s zászlóaljai zárt sorokban vonultak fel és rakták puskájukat halomra a fel-tűzött szuronyú szerb őrségek és a báméskodó népség előtt, amely éjjelenként mindig talpon volt, hogy amennyit csak lehet suttyomban elhordjon. A felfegyverzett lovasított parasztok, asszonyok, gyermekek lövöldözései éjszakánként harcizaj erejéig fokozódtak fel.

Pflanzer leszerelt csapatai még 5 napig táboroztak a cattarói öbölben: Risanónál a 81. hadosztály (162. népf. dandár nélkül) mint a német-osztrákok gyűjtőkerete, Vitoglavnál a 162. magyar népf. dandár az összes többi magyar katonai személyvel Sréter ezredes alatt, több mint 6000 ember, a 47. gyalog-, 9. lovashadosztály és a keleti hadtest pedig Teodo körül. Valamennyien már nemzeti kokárdájukat viselték, csak a magyar csoport hordta még a régi sapkarózsát. Aztán a francia tengerészeti parancsnoksággal folytatott tárgyalások alapján befutottak a csapatokat hazaszállító elkobzott francia személyzettel ellátott osztrák és magyar gőzösök. A fegyvertelen harcosok indulás előtt keserves órákon mentek át. A két gőzösre jutó magyar csoport behajózását hivatlan vendégek gyanánt szerb altisztek ellenőrizték és minden szabály ellenére hamarjában még el akarták kobozni a tisztek meghagyott fegy'verzetét, felszerelését. A francia hajóskapitánynak kellett őket elutasítania azzal, hogy a hajón Franciaország az úr. Ugyancsak a franciáknak kellett Pflanzer-Baltint is védelmükbe venniük a nemzeti tanáccsal szemben, amely a győztes hadvezér podgyászát még át akarta vizsgálni, mielőtt egy olasz torpedónaszádon törzsével együtt utolsónak Fiuméba indult.

A többiek hazatérése során a magyar szállítmány egyik hajóját nyílt tengeren katasztrófa érte. A második nap kora reggelén leg-hátsó kamrája — több egymás felett elhelyezett sorban 600 ember helye — tüzet fogott. A vad káoszba fült oltási kísérletek meghiúsultak, a tűz odalenn mindinkább tovaharapódzott, végre már az egész hajó veszélyeztetve volt; az égő kamra elreteszése és a bennmaradottak feláldozása árán kellett a többi 2000 embert megmen-teni. Vizes takarókkal, ponyvával kezdtek hozzá a magyar tisztek

és a matrózok az elreteszeléshez. Nem sikerült egészen, hol itt, hol ott bújtak ki újabb tűznyelvck. Új gerendákat hurcoltak elő, friss vizes ponyvakkal takarták le a kamrát, a tisztek és matrózok hőrögve feküdtek neki a szivattyúknak. A francia kapitány maga is nekigyürkőzik és a sikertelen befedés megigazítására maga lép a tűzfészek fölé fektetett gerendázatra. Az meginog, a rajta álló kapitány, hajózászlós, főgépész és két honvédtiszt belezuhan a lenn kavargó tűztenger be. Menthetetlenül ők is veszve vannak. A megmarradtak emberfeletti munka árán déltájt lokalizálták a tüzet. Vastag, fekete füstgomolyagokba burkolva evezett be a halálhajó Spalato kikötőjébe. 126 ember hiányzott a kihajózó katonák közül. A városba azonban nem szabadott bemenniök, a mólót elzáró fegyveres csapat parancsnoka követelte a sapkarózsa leszedését. Megtagadták. Erre a tiszteket se bocsátották a városba, csak kerülő utón szerezhették be a hős francia kapitány koporsójára szánt koszorút. A hajó tűzfészket eloltotta a kivonult tűzoltóság, az új hajóra váró 2000 magyart a nemzeti kormány feltűzött szuronyok kíséretében érkező bizottsága felszólította pénzkészletei és személypodgyásza átadására. Csak utolsó percben sikerült az utóbbit megakadályozni, mikor a Fiúméba induló hajó felvette őket. Mikor a város feltűnt, a hajón általános volt a boldogság, hogy végre itt a hazai föld. A mólón kikötve, az arcok elkomolyodtak. Olasz tisztek kurta szavakkal tiltották a kihajózást magyar vasúti szerelvények érkezéséig. A parton zeneszóval vonultak végig angol és olasz csapatok. Csakhamar megjelentek a szállítmány befutásáról értesített fiumei magyarok és a katonákat ellátták minden földi jóval. Hazautazás alatt egy szálíg el is szedték a horvát állomások őrségei.

Az albániai sereget, hazajutásának minden viszontagsága mellett egyedül a Linder-féle fegyverletételi parancs kerülte el, a Kövesshadcsoporttal való összeköttetés megszakadása folytán. Igaz, hogy a délszlávok átvették Linder szerepét, de hogy a parancs befutása még az elszállítást is milyen zavaróan befolyásolta volna, az tisztán mutatkozott Ukrajnában, a keleti hadsereg elvonulása kapcsán.

XI. AZ UKRAJNAI ÉS GALÍCIAI POKOL.

A cs. és kir. keleti hadsereg alakulatainak Ukrajnából a Balkánfrontra való elszállítása éppen megkezdődött, amikor megérkeztek a hátország bomlásának, az olasz front visszavonulásának a valóságot sokszorososan meghaladó, eltorzított rémhírei. Az izzó bolsevista atmoszférától körülvelt, minduntalan fegyveres bandák elleni portyázásra induló katonaság körében állandóan szították a bolsevista agitációt. A már mindenütt elszórt zsarátnok aztán nov. 3-án a smerinkai lázadásban robbant ki. Az isztriai 5. lövészezred, részben tartalékos tisztek vezetése alatt megrohanta az ott székelő XXV. hadtest törzsét és két hadosztályparancsnokkal együtt a parancsnoki barakokban hatalmába ejtette őket. Kiszabadításukra Unschuld altábornagy, a részben már elszállított 155. honvédhadosztály parancsnoka Wiblin-

ger alezredes alatt nyomban elindította a fegyelmezett 309-es honvédek 2 zászlóalját. A hadtestparancsnoksággal történt: telefoni beszélgetés alapján azonban az intervenciótól el kellett állni, nehogy a lázadókat foglyaik élete ellen hangolják. A lövészek azonban a hadtest összes raktárainak kifosztása után megkapták a tábornokok szabadonbocsátása ellenében kövelett vasúti szerelvényeiket, hogy hazamenjenek. Benedicty alezredes, a 308-as honvédek parancsnoka, abban a pillanatban értesült az eseményekről, amikor egyik szerelvény már begördült Proskurovra. Két zászlóalja futólépésben, rajvonalakba fejlődve és készentartott géppuskákkal és kézigránatokkal indult a vasúti töltésen a pályaudvar felé. A már mozgásban levő vonatokat megállítva, a pályaudvari lezárták, a lázadókat; lefegyverezték, a kifosztott raktárakból szerzett vadonatúj ruhájukat, felszerelésüket is át kellett adniuk, aztán a honvédek még alaposan elpáholták őket, mielőtt nyílt parancsal továbbgurultak. Következő szállítmányuk hasonló fogadtatásban részesült, mert a 308-asok közt még kemény fegyelem uralkodott. A hadtesttel és hadosztállal való összeköttetésük azonban már megszakadt, köröskörül érezhető forrongás állt be, utolsó hír gyanánt a hadtestparancsnokság elfogását tudták meg. A smerinkai pályaudvaron még ott táborozott a karhatalom céljából odarendelt két 309-es zászlóalj. Egyszerre egymásután érkeztek be ordító, lövöldöző katonákkal, rangjelzés nélküli tisztekkel telt vonatok. A jövevények gúnyosan szóltak oda a honvédeknek a monarchia minden nyelvén — magyarul is — hogy ne rostokoljanak itt tovább, hanem tartsanak velük...

A smerinkai események folytán a tovább keletre álló hadtestekben, különösen Jekaterinoslawban és Odesszában fokozott mozgolódások álltak be. Ott közben Linder fegyverletételi parancsa is érkezett és rögtön köztudomásúvá vált. Az ukrajnai magyar csapatokra nézve azt a külön rendelkezést tartalmazta, hogy azonnal tartoznak hazajönni és fegyvereiket a volt galíciai (orosz) határon letenni. Most aztán a magyar alakulatok amúgyis lábrakapott hazakívánczozása általános bomlásra fokozódott. A kiszabadított hadtestparancsnokság az adott helyzetre való tekintettel a még körzetében levő alakulatokat gyalogmenetben rögtön a galíciai határ felé indította el. A magyar hadosztályokon kívül a keleti hadsereg csak lengyel, rutén és részben délszláv alakulatokból állott. A smerinkai lázadás óta azonban már ezek sem voltak visszatarthatók, úgyhogy Linder parancsa és a szláv izgatás egymást segítették a nyomukban járó hihetetlen káosz felidézésében.

»97. gy. ezred Birzulában önhatalmúlag délszláv ezreddé alakul át... 2/2. árkászszázad (budapestiek) Tiraspolban önhatalmúan vagoniroz be és elindul. A 3/54. üteg legénysége Birzulában eladja lovait és ágyúit és hazautazik. Rendelet ágyúknak és lovaknak a Birzvdába jövő legközelebbi német csapatnak nyugta ellenében való átadására. Birzulai élelmezési állomást katonák teljesen kirabolják. (Nov. 6.) Jelentés, hogy Radzielnajában a 97. gy. ezred részei a hadseregelosztó állomás raktárait fosztogatják és hogy az elosztó állomás parancsnokát részeg katonák meggyilkolták. (Nov. 7.) Az 5. ulánusezred legénysége Radzielnajában — ahol az ezrednek be kellene vagoniroznia — fosztogatja a raktárakat... Néhány ulánus, mint hírlík, annyira részeg volt hogy az utca sarában eszméletlenül össze-

roskadt és megfűlt. 5. ulánusezred lovasszázada teljes lőszerelékét, szekereit stb. potom árákon árusítja; az 5. ulánusezred ilyen módon néhány óra alatt egész vonatát és lovait stb. egy konyhakocsin és századonként egy-két kocsin kívül eladta...» (2. lovashadosztály jelentése.)

Ezek az Odesszában és környékén uralkodó állapotok érthetővé teszik azt, hogy a cs. és kir. városparancsnok, Böltz altábornagy csapatai összeomlása fölötti lelkiállapotában önkezeléssel vetett véget életének. Temetésére egyetlen cs. és kir. alakulat sem volt már kivonulatható, csak a magyar tábori csendőrzászlóalj fegyelmezett emberei kísérték utolsó útjára. A bolsevista munkásság a városban mind kihívóbban mutatta immár nem veszélyezett öntudatát. Fosztogatásainak és sztrájkjaiknak végül a gyorsan odairányított 7. Württembergi Landwehr-hadosztály tüntető felvonultatása vet véget. Ukrajnának a keleti hadsereg részéről való megszállása november első hetében úgyszólván megszűnt; a csapataival való minden összeköttetés híján levő és azok elszállítása tekintetében teljesen tehetetlen hadseregparancsnokság Odesszából Vinnicére, majd Rownóra telte át székhelyét, Smerinka és Winnice fontos vasúti csomópontok német csapatok megszállása alá kerültek. Odesszában a 11. hadosztállyal Chersonbói beérkezett Metz altábornagy vette át a parancsnokságot és sikerült is némi rendéi teremtenie. A megvásárolt óriási gabonakészletet mindazonáltal, vasúti szerelvények híján, a helyszínén kellett hagyni, vagy pedig a hadianyaggal és vonatoszlopokkal együtt a csendes várakozás elvét képviselő ukránoknak, avagy a németeknek kellett átadni — ha az örlegénység közben nem adta el őket a lakosságnak.

Jekaterinaszláv körül volt elhelyezve az 5. honvédlovashadosztály. A Linder-féle parancs megérkezése óta huszárai már 2 hete várták hazaszállításukat, a városban egyik sztrájk a másikat követte, híre kelt a csapatok jelenléte ellen tervezett fegyveres felkelésnek is. A legénység türelmetlenségét fokozták a német megszállócsapatok mintájára szintén hivatalosan engedélyezett katonatanácsok. Becsületben megöszült altisztek, gyönyörűen kitüntetett huszárok könnyezve jelentették tisztjeiknek, hogy nem bírnak a fiatalabbakkal, mindent eladnak, azzal, hogy ők már nem katonák, csak egyenruhás polgárok, itt semmi dolguk, ellenben a tiszték kötelessége, hogy őket hazavezessék. — Hogy a rossz példa meg ne fertőzze a megbízható alakulatokat, az ilyen renitens osztagok kerültek elsőnek vasútra, aminek folytán a még megbízható alakulatok elszállítása szenvedett mindig újra és újra halasztást: a Nikropol városkában teljes rendet tarló pécsi 8-as honvédhuszárok erre küldöttséggel sürgették meg ezredparancsnokuknál a hazaszállítást, a hadosztálytüzérség pedig úgy segített magán, hogy renitens alakulat szerepét játszva, parancs nélkül kezdett berakodni. Tekintve, hogy a cs. és kir. pályaudvarparancsnokság legénysége megszökött, a honvédtüzéreknek kellett a vasúti kocsikat is előkeríteniök és saját belátásuk szerint összeállítaniuk. Az egyetlen megmaradt hivatali szerv, az ukrán kormány-miieia szorgalmasan gyűjtögette fellázadt és saját szakállukra hazautazó alakulatok eldobott fegyvereit és felszerelését.

A keleti hadsereg felbomlása, fejetlen hazaindulása egyrészt le-

hetetlenné tette a Törökországban állott es. és kir. alakulatok Odeszszába való áthajózását s a keleti hadsereg keretében való hazairányítását, hanem egyelőre a Bosporus ázsiai oldalán internálták őket. Másrészt veszélyeztette a német megszálló csapatok fegyelmét is. A német birodalom fegyverszünete óta Ukrajnában megingott az annakidején német szuronyok oltalma alatt beültetett u. n. hetman-kormány. A Petljura-párt köztársasági csapatai Faslov elfoglalásával megszakították az Odessza-Kiew-i vasutat, aztán már Odesszát és ezzel a nyugat felé vezető vasútvonalat is fenyegették. Kiewben a hetman kihirdette a hadiállapotot és mozgósított. A smerinkai és birzulai csomópontok birtokáért now 17-én kezdődtek az első véres harcok. Ukrajnának ebben a nemzeti küzdelmében a kiewi német főparancsnokság minden háborús ténykedést elhárító nagykatona-lanácsa semlegesnek nyilvánította a német megszálló csapatok szerepét azzal, hogy csak a vasút biztosítására fognak szorítkozni. E célból mindenik, a távol keletről beérkező német alakulat, a vasútvonal egy meghatározott pontján 1 héten át biztosító szolgálatot tartozott teljesíteni. A kiewi német főparancsnokság PeUjurával létesített ezirányú megállapodásával szemben azonban a közben lengyelekkel és franciákkal Odesszában partraszállt antantparancsnokság azt a követelést támasztotta, hogy Petljurát a németek ellenségnek tartoznak tekinteni. Tényleg a köztársasági párt sem Peti jurának annak idején német részről történt bebörtönzését, se pedig ellenségének, a hetman-kormánynak támogatását nem felejtette el; csapatai a létesített megállapodás ellenére is nyugodtan fosztogatták a karjaik közé szaladó szállítmányokat, akár németek, akár osztrák-magyarok voltak, annál is inkább, mivel a vasútbiztosítás, számos német különítmény önhatalmú eltávozása folytán szintén bizonytalanná vált. A cs. és kir. parancsnokságok ezért szállítmányaikat a két ukrán párt harcainak szintére helyett, a még egészen német kézen levő Brestlitowsk—Kelet-Poroszország—Szilézia vonalon igyekeztek hazairányítani. A minden szállítmányban képviselt megbízhatatlan elemek a német részről megszállt területeket is különböző szempontokból veszélyeztették, miért is a kívánságot a német szervek elutasították, a vonalaikra irányított szállítmányokat lefegyverezték és Galícia felé indították vissza. A keleti hadseregnek tehát az ukrán szabadságharc közepette kellett hazajutását megkísérelnie.

Mialatt a szerelvényei naphosszat vesztegelnek az állomásokon, a csöcselék lopkod, amit csak lehel, sokszor az ukrán állomásfőnökök megpénzelése sem ért cél. Birzula körül a folytonos harcok miatt napokon át nem volt továbbjutás, ami mindkét harcoló félnek könnyű alkalmat nyújtott mindenféle hadianyag beszerzésére. Az 5/2. honvédtüzérsztály egy szerelvényét géppuskákkal fogadták és csak néhány ágyú leadása után bocsátották tovább. Néhány állomással Birzula előtt egy kassai 13 l-es zászlóalj és a 8-os honvédhuszárok egy szállítmánya egy üteggel, egy osztrák vasúti különítménnyel és egy szállítmány ulánussal közös védelemben állapodott meg az ukránok ellen. A birzulai állomáson a szállítmányok legénysége nem szállott ki, csak az ulánusok, akiktől az ukránok nyomban mindenüket el-

szedték. Változó helyzetek, pillanatnyilag szükséges elhatározások, sokszor a tiszta véletlenben való bizakodás óriási próbára tették a szállítmányokat vezénylő tisztek lelki és fizikai teljesítőképességét.

Schepetowka, egy elhagyott fészek állomásán egész sor 5. honvédlovas és 15. gyaloghadoszlálybeli magyar csapatszállítmány torlódott össze. A német vasúti őrseget távozásra szólították fel Petljurac csapatok, akik éppen felrobbantották a dubnói vasúti hidat. Zbaracnál a németek szakították fel a vágányt, úgyszintén Proskurow felé is lehetetlen a tovább jutás, úgy hogy valamennyi szállítmány visszamaradásától kelletlenül tartani. Roskoványi ezredesnek az 1-es honvédhuszárok parancsnokának Észak-Ukrajnán és Németországon keresztül való irányításra vonatkozó kérelmét a német őrnagy elutasította. Mialatt az ezredes a veszteglő alakulatok Tarnopolig való gyalogmenetére gondolt, a németek parancsot kaptak a Peti jura-csapatok lefegyverzésére az entente parancsnokság kívánsága szerint. A megbénított szállítmányoknak a meginduló összecsapásban való szerepe kérdéses volt. Egyszerre azonban az ukránok egyetlen lövés nélkül elvonultak, aztán híre jött, hogy a vonal Proskurowig szabad. A szállítmányok rögtön indultak. A legközelebbi állomásig. Starikonstantinápolyig csak ötfajta akadály várta őket. Először az egyik mozdonynak kifogyott a vize, tehát vissza Sepelowkára. Alig van vízzel ellátva, mikor a géphiba folytán előre nyílt pályán megállott, 6-os honvédhuszárszállítmányt kell Sepelowkára visszavontatnia. Az így szabaddá vált vonalon Starikonstantinóv előtt megint megállás. A legközelebbi híd meg van rongálva, azonkívül pedig a németek éppen fegyveres akcióba lépnek a szomszéd faluban. Az ukránok lelövésével való fenyegetésre megengedik a híd kijavítását, tehát indulás. De csak a legközelebbi állomásig. Az élszállítmány nyílt pályán egy éles kanyarodónál állt meg, amelynek vágányrésze hiányzik. A gépész ébersége nélkül óriási katasztrófa történt volna. De máris újabb baj van hátul, felbukkanó bandák révén. A törzstisztek haditanácsot tartanak s a szállítmányokat géppuskákkal veszik körül. A banditákhoz menesztett parlamenlairek azzal térnek vissza, hogy a banda megköveteli az egész fegyverzetet és hadianyagot. A követelést a tisztek elutasítják és az átbocsátás reményében már lassan meginduló szállítmányokat megállítják. Hátul újabb bolsevikbanda tűnik fel. Megint tárgyalnak, végre Starikonstantinóvból felvonuló 2000 német meséjével megrémítik őket. A banditák éppen készülnek elvonulni, mikor egyszerre feltűnik az ukrán kormány-milícia egy őrzárata. Nyomban élénk puskázás indul meg.

A huszárok, a kormány-milícia, a banda — valamennyien cs. és kir. és német egyenruhában mind Manlicherekkel felfegyverkezve — össze-vissza lönek egymás ellen és szembe, barát és ellenség alig különböztethető meg egymástól. De amilyen hamar kezdődött, olyan hamar véget is ér az egész összekoccanás. A kormány-milícia tovább menetel, a bandát pedig a huszárok bocsátják tovább, mivel nem szenvedtek veszteséget. Tovajutásuk vasúton lehetetlen, elhatárolták tehát a már felvetett gyalogmenetet.

Valamennyi szállítmány kirakodott. A lovashadosztály mindnégy

ezredének a helyszínen levő részeiből éppen 22 század volt alakítható, a géppuskákat másfél géppuskás századba vonták össze, ehhez járult még egy szekéroszlop s a meglevő tisztí lovakból alakított lovasosztag, kerek 1000 ember. Roskoványi ezredes és Perczel alezredes, a 6-os honvédhuszárok parancsnoka vezénylete alatt megindultak a havas, néptelen síkságon. Az éjjeli szállásul szolgáló fainak kijáratait őrségekkel és riadó járőrökkel biztosították. A galíciai határ előtt a lovasosztag előre indult, hogy a Zbrucz folyón gázlót kutasson ki. Útközben 100 felfegyverzett paraszt feltartóztatja és foglyul ejti őket. Szabadon bocsájtásuk fejében a huszároszlop összes járműveit és fegyvereit követelik. Az elfogott osztag parancsnoka és őrmestere 2 fegyvertelen paraszt kíséretében ezzel az üzenettel indul vissza Roskoványi ezredeshez. Helytelen irányban indulván tilnak, az éppen menetre felkészülő oszlop puskái elé kerülnek. Most a két kísérő paraszt a fogoly. Szabadon bocsájtásuk ellenében az elfogott lovasok is visszatértek Roskoványiékhoz.

Dec. 8-án már az első galíciai falu megtagadta a beszállásolást azzal, hogy a község békéje és nyugalma érdekében az első feltétel, a fegyverek átadása. Végre Roskoványi ezredesnek és Perczel alezredesnek kellett saját személyükkel jótállniok. Egészen az elvonulásig mindkettőjüket a község házában tartották, hogy az utolsó huszárt is életükkel feleljenek. A falu alatt egy galíciai zászlós jött eléjük 4 fegyveres emberrel, hogy koraiamba megbízásából fogadja és kalauzolja őket. Másnap Roskoványi ezredes ugyanezt a zászlóst egy szembejövő erős banda élén látta viszont, amely az összes szekerek és fegyverek átadását követelte. A helyzet gyorsan kieleződött, Roskoványi ezredes már azon volt, hogy megkezdje a tüzelést mikor egyszerre vágtatva jön egy cs. és kir. őrnagy, akinek erélyes fellépésére — tarnopoli állomásparancsnok lévén — a banda elkotródott.

A bandák ellen, amelyek a keleti hadsereg hazatérésében a legkeményebb diót képezték, még egyszer és utoljára eg³^Tesültek az 52 hónapon át vállvetve küzdött, az összeomlás hírére azonban egymásról hamarosan megfeledkező és csak saját hazajutásukra gondoló különböző nemzetiségű alakulatok. Rirzula előtt Petljura-csapatok megint ágyúkat követeltek az 5/2-es honvédtüzérektől, ellenkező esetben minden anyaguk, felszerelésük elkobzásával fenyegették őket. A pályaudvaron a 11. hadosztály egy szállítmánya vesztéget. Rutén emberei nem is értették meg a honvédekkel egymást. A veszély azonban mindkettőjükre nézve közös volt. A honvédek is, rutének is puskához nyúltak, mire az ukránok gyengébbek lévén, kénytelen-kelletlen nyugton maradtak. A 11-es szerelvény mozdonya elé most a honvédtüzérek egyik ágyújukkal ellátott kocsit helyeztek el, kezelőlegénységgel együtt. Mögötte haladó saját szállítmányuk végén szintén lövésre kész ágyú. Úgy indultak tovább, hogy a két szállítmány minden állomáson megvárja egymást közös erő kifejtése végett. A második napon azonban a 11-es szállítmány eltűnt a honvédek elől, akik a 11-esek részére átadott ágyújukat csak a smerinkai pályaudvaron látták viszont ukrán kézben. — A rutének is kelepcébe kerültek. A határon álló bolsevik bandák és Petljura osztagok ugyanis feles

haszonra szövetkeztek minden befutó cs. és kir. vagy német csapat-szállítmánynak még a galíciai rendes nyomtávolságú vágányra való átrakódás előtt való teljes kifosztására. A tüzérszerelvény Proskurovban bevárta egy másik ezred-szerelvényét, aztán teljes készütségben lassan az elülső szállítmány mozdonya előtt töltött ágyúval indultak Podwolociskára az átrakódási állomásra. Csakhogy amit a honvédtüzérek terveztek, azt az előző napon dec. 4-én alaposan elintézte a négy szövetkezett szállítmány, Kossányi alezredes 131-es zászlóaljja az ulánusok, aztán egy szerelvény 8-as honvédhuszár, egy honvédüteg és két osztrák vasutas század.

Ennek a minden fegyvernemet magában foglaló miniatűr hadseregnek a vezetői a banditák ellen támadást terveztek, Wolociska, az utolsó határelőtti állomás előtt. A proskorow-i állomás ukrán tisztjei, akik a legújabb hírekkel szolgáltak, az emberek megbízhatósága iránt érdeklődtek azzal, hogy ha azok magukra hagynák a tisztet, legkegyetlenebb kivégzés várna rájuk. Juhász huszárörnagy, az élszállítmány parancsnoka éppen ezt a körülményt akarta szóvátenni Kossányi alezreddessel, mikor annak zászlóaljánál egyszerre lárma támadt. 500 Proskorowban vonatukra felkérérdkedett es. és kir. hadifogoly izgága beszédei megtették hatásukat. Az egyik század kijelentette, hogy eleget harcolt és nem akar több bajtársat feláldozni. A többi században is az volt a vélemény, hogy nem harcolnak a másik század helyett; vagy mindenki, vagy senki. Kossányi alezredes késznek nyilatkozott zászlóaljja parancsnokságáról lemondani; ha azt gondolják, hogy amúgy jobban hazajutnak, ám kíséreljék meg, ő majd a huszárokkal tart. Csakhogy Juhász őrnagy úgy látta, hogy a 131-esek nélkül két századával nem igen lehet majd sokra jutni. Erre azonban közbeszóltak a lefegyverzett ulánusok, kijelentve, hogy ha a huszárok nem akarnak harcolni, adják át nekik a fegyvert, mert ők nem hajlandók másodszor is kifosztatni magukat. A 134-eseknél is egy véletlen jött segítségül. Egy magyar katona érkezett testvére megkeresésére hazulról Proskorowra és galíciai és podwolociskai élményeiről a legvadabb rémmeséket adta le. Kossányi alezredes megparancsolta neki, hogy elbeszélését embereivel is közölje. A zászlóalj segédtiszt végig kíséri minden századon, valamennyi kijelenti, hogy nem oda Buda, dehogyan is engedik magukat máglyán elégetni, kezüket-lábukat levágnatni, ha 52 hónapon át harcolni tudtak, majd megmutatják annak az ukrán rabló népségnek, hogy mire képes a magyar baka. Általános a volt harci készség, a haditerv kivételének immár semmi akadályja nem volt. Mindenik mozdony gépésze mellé a vasutas század egy tisztje szállt fel, a szeneskocsikra géppuskákat szereltek. Kossányi alezredes, mint rangidős tiszt átvette a parancsnokságot s az élszállítmány mozdonyára szállt fel segédtisztje és kürtöse kíséretében. Valamennyi váltót a vasutasszázad emberei szállták meg indulás alatt. Már az első megállót nagy tömeg lepte el, fegyver helyett azonban mindenkinél zsákok és kosarak voltak; el is mondták, hogy azért jöttek, hogy az érkezők felszereléséből valamelyest ellássák magukat. Ez a fosztogató bandák közelségére mutatott. Kossányi alezredes nem igen tudta, mihez kezdjen az 500 fogoly útitárssal, mert

ha nem használnak, akkor csak árthatnak. Kísérletképpen tudomásukra adatta, hogy holnap harcra kerül a sor, aminek folytán okét is fel fogja fegyverezni. Másnap reggel a nyitott vasúti kocsik (lorriek) üresek voltak, a hazatérők az utolsó szálíg eltűntek róluk.

Wolociska előtt egy kis állomás környéke gyanúsnak lünt fel. A szerelvények bevárták egymást, az alezredes pedig latolgatta, hogy tovább induljon, vagy még várjon-e. Egyszerre emberei vad lövöldözésbe kezdenek. A kocsik őrszemei a néhány kilométer távolságban fekvő faluból az állomásra igyekvő fegyveres csoportokat fedeztek fel. Mivel a tüzelésre nyomban a falu felé özönlöttek vissza, Kossányi alezredes azonnali indulást parancsolt, hogy gyorsabban érkezék Wolociskára, mint a fegyveres erejéről szóló híradás. Számításából azonban kihagyta az állomásfőnököt, aki a szállítmány fegyveres fellépését megtelefonálta Wolociskára. Az alezredes se tudta rászanni magát, hogy csak úgy találmra berobogjon Wolociskára. Tiszti járőr kiküldésétől az tartotta vissza, hogy a sűrű hóésésben eltévedhetne s 1200 katonasorsát nem akarta egy fiatal tiszt téves megfigyelésétől, vagy pillanatnyi elhatározásától függővé tenni. Ezért inkább magaszállt le és a térdig érő hóban egy előőrssel megindult Wolociska felé. Nemsokára felvillant megbeszélte lámpa jele. A segédtsízt parancs szerint mindhárom szállítmányt megállította s készenlétbe helyezte a 134-eseket, meg a huszárokat. Elöl, a fehér hótakarót mindenütt emberfoltok tarkítják — jönnek az ukránok. Szánkóikon már egészen közel kerülnek, valamennyien osztrák-magyar vagy német egyenruhát és fegyvert viselnek. Még nem lönek. A védelemre kész bakák és huszárok azonban a sok rablott holmi láttára feldühödtek és parancs nélkül nekik mentek. Puskájukat ők sem használták, csupán ütlegeltek és egy néhány koponyát vertek be. Az érkező banditák a vérfoltok és a nagy verekedés láttára megfordultak és szánkókon elvágattak, vagy feltartották kezeiket. Az első felvonás be volt fejezve. A másodikat azonban gépfegyverek kereplése vezette be. az oldalt fekvő barakkok környéke kezdett megélnkülni. Kossányi alezredes támadási parancsára percek alatt minden készen állt. A három szorosban egymás mögött álló szerelvény zárt vonala előtt állt föl a két vasutasszázad, a kocsikban felfegyverzett tiszti-szolgák és ulánusok maradtak vissza. 2 leszállított ágyút derékszögben állítottak fel, a többi lövésre készen a lorrieken maradi, az ágyúk és a szerelvények vonala között több mélyen tagozott; lépcsőben előre vontatták a gyalogságot, géppuskákkal. A huszárszázadok tartalékot képeztek. A hótakarón az erősen és szélesen csoportosított katonatömeg sokkal többet mutatott tényleges erejénél s a gyalogságnak a géppuskák és az ágyúk támogatásával meginduló felfejlődése sokkal nagyobb hatású volt, mint várták. Még javában ropogott a géppuskatűz, mikor az ukrán bandáktól parlamentaire érkezett és fegyverszünetet kért. A bandák rögtöni elvonulása és a szállítmányoknak Podwolociskáig való szabad áthaladása iránti készség hiányában, kérése nem teljesült s megint felkattanó géppuskatűz felett egészen kétségbeesve ment vissza. Kossányi alezredes roham céljából legerősebb tüzéségi előkészítést rendelt el. A tüzérfőhadnagy grá-

nátokkal kezdte magát belőni a pályaudvarra és a víztoronyra. Kossányi alezredes dühösen vonta kérdőre, hogyan képzei el a szállítmányok továbbjutását, ha a pályatest egy gránáttól megsérülne. Erre a tüzet shrapnellekkel folytatták és a támadó gyalogság az első sebesülések ellenére erősebb előnyomulásba indult, mögötte a huszárok. Az össze-vissza feléjük lövöldöző banditák ezzel szemben nem tudtak zárt védővonalat képezni és kezdtek hátrafelé szökdösni. Délután 4 órakor már teljesen szét voltak szórva, mire Kossányi alezredes rögtön a pályaudvarra indította osztagait, amelyek az ott talált banditákat nagyrészt lelőtték. A szállítmányok zavartalan tovajutása azonban csak Tarnopolig tartott. Minden oldalról puskaropogás, minduntalan géppuskakereplés, felgyújtott házak pokoli atmoszférát: nyújtottak. Kossányi alezredest és tisztjeit, akik eleinte azt hitték, hogy szállítmányaikban valami komolyabb összetűzés tört volna ki a magyar és más illetőségű legénység között, felvilágosították, hogy itt székel a nyugatukrán hadak főparancsnoksága, amelynek minden hadianyag és fegyverzet kiszolgáltatandó. Az állomásparancsnokhoz beosztott magyar tisztek a magyar hadügyministerium nevében igazolták az intézkedést.

A keleti hadsereg csapatai, ha félig meddig ép bőrrel átvágták magukat az európai vasútvágányig, akkor Galícián való átjutásuk semmivel sem volt könnyebb. Mert a háborúskodó lengyelek és nyugat-ukránok mindenesetre a keleti hadsereg csapatainak is minden lehető és lehetetlen akadályt gördítettek az útjába.

»Mindkét rész birtokába akarta venni a cs. és kir. északi katonai vasúthálózat keleti részét. Ma lengyel, holnap egy nyugatukrán átvevő bizottság jelent meg. Így történt aztán, hogy végül egyáltalán senki sem vette át a Búgtól keletre eső vonalat.«

Lengyelország a keleti hadsereg szerelvényeit nem bocsátotta át Bukovinában pedig november első hetében román kir. csapatok jelentek meg. A keleti hadseregnek tehát technikailag és politikailag semmiféle összeköttetése a határországgal nem volt. Vezérkari főnöke Beliliska tábornok ezzel a körülménnyel előre számolt és már november elején 1 magyar hadosztályt teljes fegyverzetben, tüzéséggel együtt gyalog akart hazaindítani, hogy Galíciában a rend helyreálljon. Linder parancsa folytán a már elrendelt felvonulás kivihetlenné vált. Így aztán a Keleti hadseregparancsnokság a félig-meddig semlegesnek látszó nyugat-ukrán kormánnyal csapatai hazaszállítására vonatkozólag kénytelen-kelletlen megállapodást kötött.

A megállapodás a nyugat-ukrán területen átguruló valamennyi cs. és kir. alakulatot szigorúan semleges magatartásra kötelezte, amelyre nézve valamennyi szállítmányparancsnok nyilatkozatot is tartozott aláírni. A nyugat-ukrán köztársaság területére illetékes cs. és kir. alakulatokat hadianyagukkal együtt már az átutazás alatt át kellett adni. Lembergen egyetlen szállítmány sem haladhatott át, lengyel nemzetiségű alakulatok pedig egyáltalán ki voltak zárva az átszállításból s az északi katonai vasút német megszállás alatt levő vonalán kellett haza irányítani őket. A magyar és az összes többi szállítmányok irányítása Podwolociska—TarnopoL—Stry—Lavocznén,

vagy Nowosielicza-Kolomea-Dclatyn-Korösmezón át történt. Egyesével utazó katonák fegyverüket leadni tartoztak, zárt szállítmányok a legénység 10%-át, legfeljebb azonban 36 embert és a tiszteket tarthaták fegyverben, a többi fegyverzetet külön kocsiba rakva tartoztak továbbvinni. A hadianyagnak nyugta ellenében való átadására, osztrák, illetve magyar és nyugat-ukrán tisztekből álló átvevő bizottságok voltak illetékesek.

A megállapodás többnyire csak formai jelentőséggel bírt. A XXV. hadtestparancsnokság, amely a 155. honvédhadosztály vonatával, lovasságával és a 309-cs honvédekkel gyalogmenetben nov. 11 én érte el a galíciai határt, az elsők között tapasztalta ezt, mikor a nyugat-ukrán tisztek és a parancsnokságuk alatt álló banditák — majdnem olyanok, mint Petljurái — a hivatalosan leadott hadianyag átvételénél, amelyhez hozzászámították az összes magánpodgyászt és értéktárgyakat is, az osztozkodáson, zsebrevágáson szemük előtt marakodtak össze. A hadosztályparancsnokság ezért egy német állomási tisztnél a még beérkező többi alakulat részére azt az üzenetet hagyta hátra, hogy ne adják le fegyvereiket. Fabini gyalogsági tábornok, a XVII. hadtest parancsnoka is, mikor Smerinkán a 8-as honvédhuszárok áthaladó ezredszállítmányával közölte a Linder-féle fegyverletélteli parancsot — személyesen azt tanácsolta nekik, hogy fegyvereiktől ne váljanak meg, mert különben teljesen ki vannak téve a bandilák fosztogatásainak. A tábornok azonban nem lévén magyar állampolgár, tulajdonképpen nem tanácsolhatta magyar alakulatoknak, hogy saját kormányuk rendelkezése ellenére cselekedjenek. Az öreg katona azonban mégse tudta lelkére venni a lények elferdítését és végtére azt tanácsolta a huszároknak, hogy legjobb belső meggyőződésük szerint cselekedjenek.

De a nyugat-ukránok is résen álltak. A lengyelek elleni küzdelemben szükségessé váló egész fegyverzetet, felszerelést az áthaladó cs. és kir. szállítmányoktól kellett »megszerezniök.« Ahol ezek fegyveres ellenállásra képtelenek, vagy pedig arra meglazult fegyelmük folytán hajlandók nem voltak, ott aztán ugyancsak ki voltak Galícia rabló urai kénye-kedvének szolgáltatva. Sokszor még viselt ruhájukat is, az ukrán banditák rongyaival kellett felcserélniök.

Nowosieliczán Szegfy alezredes alatt az Aldunára irányított 20. népf. ezred utolsó szállítmánya várta a 255. honvédtüzérezred 4 ütegeivel együtt legképtelenebb rémhírek, sapkarózsaleszedés, fosztogatások közepette az európai vágányra való átrakodást. Szállítmánya továbbítására való kilátás hiányában az alezredes kirakodtatta legénységét, az ütegekkel együtt, hogy Magyarországot hadianyag és ágyúk megtartása kedvéért gyalogszerrel ériék el. Czernowitzban azonban a türelmetlenkedő s részben felbujtatott legénység kívánságára újból vasútra kell rakódnia. 7 km-rel Kolomea előtt a gyalogsági szerelvény nyílt pályán megállt s a felderítés céljából előreküldött rohamszakasz azt jelentette, hogy a kolomeai pályaudvaron ágyúk és géppuskák segítségével minden szállítmányt lefegyvereznek. Erre a tisztek már csak a tüzérség megtartása kedvéért is, megint a gyalogmenetet határozták el, de a legénység megtagadta a szerelvény elha-

gyását. Amit erre Szegfi alezredes mondott embereinek, az mindjárt Kolomea után, amelyet az egész fegyverzet: ágyúk, kocsik, lovak, élelem leadásával hagytak el, Lanczyn falu állomásán bekövetkezett. A szerelvényt fegyveres csoportok vették körül és a kolomeai leadásra való tekintet nélkül követelték az emberek minden ingóságát. A tiszteknek még meghagyott pisztolyaikat és zsebeik tartalmát is elvették, csak a valamiképen elbujtatott ezredpénztár mentette meg őket attól, hogy a szerelvény a rablóbanda körmei közt rekedjen. A már kétszer megvesztegetett mozdonyvezető még harmadszor is követelte kikötött pénzjutalmát, mielőtt a kifosztott fagyoskodó, kiéhezett emberekkel telt vonatot bevitte volna Kőrösmezőre. Hasonló sorsra jutottak a 15. hadosztály részei (131. ezred főszállítmánya, 66. ezred, a 155. honvédhadosztály (310. és 309. honv. ezredek); úgyszintén a 2. lovashadosztály huszárai, amelyeket úgyszólván minden állomáson géppuskatűz fogadott.

A keleti hadsereg egész hazatérése olyan volt, hogy a középkori ököljog korában sem akadt volna nagyobb nehézségekre és embertelenségekre. És a nehézségek fokozódtak akkor, amikor hazatérő oroszfogylok seregével találkozott szembe. Benedicty alezredes, miután 308-as főszállítmánya Podwoliciskánál leadta fegyverét, a széntartó kocsi alá észrevétlenül géppuskákat tétetett, a tiszték meghagyott fegyverzetét puskával egészítette ki, azonkívül pedig minden emberrel 2—2 u. n. tojásgránátot vágatott zsebre. A következő állomásokon megismétlődő követelődzések izgalmai alatt egy puska elsült és megölt egy ukránt. Az emiatt állomásról állomásra bement szerelvény egyik kelepceből a másikba került, nemsokára mindent leszedtek róla, az eldugott géppuskákat is megtalálták, a kifogyott fűtőanyag miatt helyenként a legénységnek kellett tolni hegynek fel a vonatot. Lavoczne előtt érte őket a rémhír, hogy az állomáson Magyarországról pénz és élelem nélkül szabadjára bocsájtott 10.000 orosz fogoly vár szállítási alkalmatosságra. Állati ordítással vették körül s a maguk részére követelték a szerelvényt azzal, hogy eleget szenvedtek a »svábáknak«, eleget jöttek gyalog. Benedicty alezredes látta, hogy legénysége magyar szerelvényekbe való átszállás esetén az orosz tömegből élve nem kerülne ki. Beszaladt az állomásra, s az elbujtatott ezred-pénztár 10 ezres bankójával próbálta a szegény galíciai vasutast rábírni, hogy tekintsen el a vonatcserétől. A vasutas remegve válaszolt, hogy nem szabadna megtennie, családos ember, csak szükségből fogadja el a pénzt. Az alezredes kijelentette, hogy csapata érdekében cselekszik és becsületszavát adta, hogy nem fog szólani. A szerelvény megindul, az orosz fogylok ordítva a pályatestre ugranak, a mozdony előredolgozza közöttük magát, néhány szétlapított ember mérsékli a megvadult tömeg dühét. A vonat felkanyarog a Kárpátokon, az emberek megint nekidülnek a vonat tolásának, a dermesztő hideg ellenére is csurog róluk az izzadság, mire a vonat felér a begyettőre — lenn látszik a magyar Alföld. De ez még nem jelenti a megpróbáltatások végét, mert nem egy szállítmánynak még a magyar határ átlépését is emberáldozatokkal kellett megfizetnie. A magyar szállítmányoknak Galiciában géppuskatűzzel való

fogadtatására a magyar határállomások nemzetőrségei is hasonlóan járják el a Bácskából Galíciába irányítóit 30. gyalog- és 1. lovas-hadosztály szállítmányaival. Egy szökevényekkel és a 309-es honvédeztörzsszel érkező szerelvény abban a pillanatban gördült be a körösmezői állomásra, mikor egy ilyen galíciai csapatszállítmány fergetegszerű géppuskatűz közepette indult kifelé. Az, hogy a magyar szállítmányt is tűz érte és néhány ember holtan zuhant, a pályatestre, azzal akkortájt nem törődött senki. Mert a nemzetőr-ségeknek sok más dolguk volt, mindenekelőtt a magyar szállítmányok fegyverzetének elkobzása, amennyiben útközben sikerült azt megtartaniuk.

Kossányi alezredes az üteggel és a vasutasszázadokkal egy szerelvényen továbbított zászlóaljnak Tarnopolban 10% helyett, puskái és géppuskái jócskán egyharmadát sikerült megtartania. Mikor Stry pályaudvarán minden megmaradt anyagát követelték, a nyugat-ukrán tisztek közt észrevette egy harctéri bajtársát. A már-már megszakadó izgatott szökváltások alatt: rászól, hogy emlékszik-e a 10. isonzói csatára, a Svcta Marián; akkor Kossányi zászlóalja már feladta a pergőtűzből való kijutás minden reményét, s az utolsó pillanatban ő hozott segítséget, ő, akinek aztán forró köszönetet mondtak és most ugyan ő nyújt segítő kezet ahhoz, hogy embereinek mindenét elvegyék és a legközelebbi állomáson védtelenül kifosszák. Az isonzói bajtárs ránéz, de az adott parancsot persze nem vonhatja vissza. Kossányi alezredes visszamegy embereihez azzal, hogy megint harc lesz, töltsék meg a puskákat. A gépésztől rohanva jön az isonzói bajtárs, könyörög, hogy ne lőj jenek, megcsinálta, hogy rögtön induljanak. Megindultak, de kárpótlásul az utánuk beérkező Juhász-féle huszárszállítmányt ágyúkkal kényszerítették a leadásra. Hasonló sors várhatta még Kossányiékat is, Skolc utolsóelőtti galíciai állomáson. Mivel a fosztogatást rendszerint a pályaudvaron kívül, esetleg a mozdony víz-felvétele alatt eszközölték, Kossányi alezredes Skolén lehetőleg megállás nélkül akart áthaladni. A kérdés csak az volt, hogy Skola helyett a mozdony hol vegyen fel vizet? Egy közbenső kis állomás vezetője szép összegért hajlandó volt arra, hogy vizet ad — és hallgat. Késő éjszakáig szakadatlanul hordták az emberek a vizet a rögtönzött bevezető csőbe. Aztán kiosztották a puskákat, a mozdonyra és szeneskocsira géppuskák kerülnek, s a teljes készütségben lévő legénységi kocsik ajtait lezárták. Minden incidens nélkül a magyar határon nyíltak meg újra.

Ott mindenképp előtt tiltakozással fogadták Kossányi alezredest meglévő fegyverei miatt. Az kijelentette, hogy itthon, magyar területen eleget tesz a fölöttes rendelkezéseknek s a fegyverzetet leolmozott kocsiban vinné tovább. Ólompecsét nem volt kéznél, és így az állomásparancsnokság egyszerű lorribe tette a fegyvereket. Holdfényes éjszakában ment a szállítmány tovább hazai földön. A nagyobb állomásokon egyszerre a tisztek látták, hogy a lakosság a vasutasok szeme előtt vígan hordozgat el a fegyveres kocsikból, amennyit csak bír, — a lakosságnak szabadott, katonáknak azonban nem kellett.

Lavocznén, Kőrösmezőn ebben az értelemben katonatanácsi, vagy hadügyminisztériumi megbízottak hivatalosan is tájékoztatták az embereket, aminek nyomban mutatkozott is a hatása. Benedicty alezredes vagy két tucat emberrel érkezett miskolci keret állomására. A Roskoványi—Perczel-lele huszárszállítmány, úgyszintén az 5/2-es tüzérei; a szállítmányonkint megengedett 36 fegyveres katonát tisztek vezetésével úgy osztották el, hogy valahogy sikerült minden fosztogatást, erőszakoskodást megakadályozniuk, úgyhogy lovakkal, táborikonyhákkal és érintetlen magánpoggyással kerültek haza. De Budapesten már csak egy maroknyi honvédhuszár mondott meghatott búcsút Roskoványi ezredesnek és Perczel alezredesnek. Ahol azonban a hazatért katonákat még nem érte el hivatalos úton az új korszak szele, ott még megmutatkoztak a régi szellem maradékai. Kossányi alezredes teljes rendben Kassára érkező szállítmányát, amelyet a határon véletlenül nem fogadtak »felvilágosító« beszédekkel, a kassai pályaudvaron egy helyreállítási munkálatok céljából Belgrádba induló munkáscsoport szitkozódásokkal illette. De válaszul feljűk röpültek a 134-esek utolsó kézigránátjai. A csehek előrenyomulásáról, azonban a 13Lések, úgyszintén a nyugati frontról hazatérő bajtársaik csak utólag, leszereléskor nyerek tudomást.

XII. HAZAFELE A VÖRÖS NÉMETORSZÁGON ÁT.

A monarchia különbekeajánlata folytán a Bánátban álló német 11. hadseregnek a dunai frontról való kiválásával egyidejűleg nov. 1-én a nyugati hadszíntéren küzdő cs. és kir. haderőket is kivonták a tűzvonalból. A Verdun melletti Ornes csoportban harcoló cseh-morva 106., a Maastól keletre a német 5. hadseregbe tartozó 1. hadosztályt (magyarországi, részben lengyel és horvát alakulatok) és a Conflans körül a német C hadseregcsoportba beosztott erdélyi 35. hadosztályt elszállításukig a német visszavonulás hátsó állásainak építésénél kívánták foglalkoztatni: ebből a célból az addig német csapatok fölött parancsnokló cs. és kir. XVIII. hadtestben (Goiginger Lajos altábornagy) vonták össze őket. Az elzászi Barr és Ober- és Niederehnheim körül rohamkiképzés alatt álló pozsonyi 37. honvédhadosztály, amely seregestül felbukkanó röpcédulák hatása alatt nem akart a front felé vonulni, már előzőleg hasonló alkalmazást nyert. A verduni frontról elvonuló hadosztályok is ezrével kapták magyar, német és tótnyelvű röpcédulákon a híradást, hogy a monarchia végre kiszabadította magát a német igából s letette a fegyvert, tehát ők se harcoljanak tovább, hanem jöjjenek át, ahol szívesen várják őket. A németek a. három hadosztályt eredetileg fegyver nélkül akarták elszállítani s csak Hellebronth tábornok beadványára álltak el szándékuktól. A Linder-féle fegyverletételi parancsot az AOK útján a német legfőbb hadvezetőség is megkapta: »Tudomásulvétel végett azzal a kéréssel átküldve, hogy az aműgy is a frontból kivont magyar csapatok, parancsnokságok és intézetek mielőbb az osztrák határra szállíttassanak, ahonnan lefegyverezve fognak továbbítani.«

A folytonos harcokban lépésről-lépésre visszavonuló német harcvonalból való kiválás nem volt bonyodalmaktól, mentes. Először is a szomszédos német csapatokkal szemben, vezetett incidensekre, amelyek szárnyukban veszélyeztetve látták magukat. A Me tíz környékén visszamenetelő kolozsvári 51-es bakákat egy mellettük frissen a harcba induló német menetzászlóalj, szökevényeknek és árulóknak szidta, csak a tisztek mindkét részről való közbelépése vette elejét komolyabb fejleményeknek. A csapatok fegyelmét veszélyeztették a hadtápterület bolsevista érzelmű hátországi hősei, katonatanácsai és egyéb veszélyes elemei is. Az 51-esek szomszédságában a tűzvonalt mögött egy német utászászlóalj volt — az utolsó emberig csupa kommunista. Az 51-es parancsnokok kénytelenek voltak tervszerű elkülönítést kidolgozni és táborhelyüket az utászok felé tiszti járőrökkel lezártni. Nov. 10-én mindhárom hadosztály gyalogmenetben megindult a Rajna felé.

A nemzetiségek szerinti hazaszállítás természetes következményei gyanánt, már a gyalogmenet alatt is nemzetiségek szerinti szétforgácsolódásokkal kellett számot vetni; az 1. hadosztály tábori miséjén Hellebronth tábornok 3 nyelven beszélt csapataihoz. A fegyelmet és az utolsó napig való összetartást németül érintette. A királyhűségre és hazaszeretetre magyarul hívta fel a katonák figyelmét. A bolsevik eszmék és veszélyeik elől tótul óvta az embereket, — csak az uralkodóért való ima maradt már el. A 35. hadosztály oláh emberei román nemzeti színű kokárdákat tűztek sapkájukra, amitől a nemzeti hadseregek elrendelt megalakulására való tekintettel nem lehetett eltiltani őket, csak a magyarok és székelyek tűzték ki szintén a nemzeti színeiket. Az eperjesi 5. gy. ezred vitéz parancsnokát azonban, aki még az utolsók közt kapta meg a *Pour le Mérite* rendjelet, csak azért, mert cseh volt és embereivel beszélni nem tudott, az egyik szálláshelyén szekeres és pótlegénység inzultálta, úgyhogy kénytelen volt az ezredparancsnokságot legidősebb magyar törzstisztjének, Steiner őrnagynak átadni.

Mіндеzen elvétett jelenségek ellenére sikerült a hazavonuló 19. német hadsereg kellős közepébe beékelni és egészen a Rajnáig annak parancsnoksága alatt álló XVIII. hadtest 3 hadosztályát megfelelő rendben összetartani. A mindenütt felburjánzó német katonatanácsokkal szemben is sikerült elbánniok. Saarbrückenbe a beszállás előkészítésére megérkezett a cs. és kir. 2. gyalogdandár (1. hadosztály) járőre. A helybeli katonatanács nyomában el akarta szedni fegyvereit és lovait, csak a magyar tiszt közbelépése teremtett rendet. Forbach elérésével a hadtest csapatai előkészületeket tettek a sok kilométer hosszú lakatlan erdős hegyháton (Waldrücken) való menetekre s nagyobb élelmiszer készleteket vásároltak be, hogy azokat még a csapatok megérkezése előtt szállítsák a menetvonal pihenő állomásaira. Egyszerre Hellebronth tábornoknak jelentik, hogy a hadosztály gépkocsioszlopa a célra nem áll már rendelkezésre, mert a német katonatanács lefoglalta. A tábornok rögtön maga elé hívatta a katonatanács néhány tagját és az ablaka alatt álló feltűzött szuromyú bakaszakasra mutatva közölte velük rögtöni kivégeztetésüket.

A katonatanácsosok zavartan bámultak egymásra s rögtön elrendelték a gépkocsik visszaszolgáltatását.

Egy reggel indulás előtt a cseh 25. vadászászlóalj puskái elűntek s csak akkor kerültek elő, mikor a német katonatanácsot a szomszéd 112. magyar ezred rohamával fenyegették meg. A vizsgálat kölcsönös üzletet derített napfényre. A csehek már előre kiegyeztek a katonatanáccsal puskáik elvitelében, amelyekért cserébe egy vasúti szerelvényt igényeltek, mert azt hitték, hogy puskák nélkül a hadosztály szabadjára fogja bocsájtani őket. A többi alakulatnál is szórványos, de ismételt szökési esetek mutatták az emberek elkedvetlenedését a hosszú gyalogmenetektől. A hadtest, elszállításáról a birodalmi vasutak túlterhelése folytán csak a Rajna átlépése után lehetett szó. Miután a hadtest Speyer, Philippsburg és Ludwigs-hafennél, a parancsnokság pedig Karlsruhe-nél átkelt a folyón, az 1. hadosztály Heilbronn, a másik kettő pedig Öhringen és Buchen körül táborba szállott. A fölöttes német hadseregearcparancsnokság hosszadalmas tanácskozások után engedélyezte a vasúti berakodást. Az 1. hadosztály e célból nemzetiségek szerint csoportosította alakulatait. Az egész 1. dandárt és a 2. dandár 112. gyalogezredét, amelyek a magyar legénység gyűléskeretétül szolgáltak, Hellebronth tábornok Oderbergen át óhajtotta felvidéki állomáshelyeikre irányíttatni, hogy így a Vág völgyében a csehek bevonulása akadályba ütközzék. Mivel azonban Budapestről eziránt november végéig semmi intézkedés nem érkezett, a hadosztály öt hatalmas magyar csapatszerelvényét a három osztrák, az olasz és a rutén szerelvényvel együtt Salzburg felé irányították, noha az Oderbergen való átirányításnak semmi akadályja nem lett volna. A lengyel, cseh és délszláv csapatszerelvényt az illetékes kormánysszervek kívánságára rögtön Oderberg felé vitték haza, ahol már mozgósítási intézkedések várták őket.

A rendelkezésre álló szerelvényeken az emberek mellett csak a csapatvonat élelem és felszerelés részére volt hely. A németektől nyert ágyúkat ugyan már leadták és a fölös előfogatokat Landau városában árverésre bocsátották, de még mindig szekerek és lovak, kincstári javak oly tömegének kellett hely hiányában visszamaradnia, hogy a bádeni AOK elrendelte ezeknek is árverezés útján való értékesítését. A gyors vásár Heilbronnban olyan napokig tartó mozgalmasságra vezetett, amilyenre az ódon város falai között még ritkán volt példa. Hasonló körülmények közt szállt vonatra Ulmban, az Elzászból jövő 37. honvédhadosztály 73. dandára, miután a tőle délre menetelő 74. dandár már Pforzheimban elszállításra került. Mindkét, a kiterjedt elzászi hadtápterületen egymagában visszamenetelő dandárt útközben lényegesen nehezebb körülmények várták. A Barr, Ober-Ehenbeim és Saaburg körüli erődítési munkálatai során a 73. dandárt egészen St. Cirey-ig vonták előre, ahol a tűzvonalon belül éjjel-nappal kellett volna dolgoznia. A szokatlan munka miatt amúgy is lehangolt honvédekre még bomlasztóbb hatással volt a frontról mind sűrűbben hátraszökő piros kokárdás német katonák és főleg a tüzérség biztatása, hogy ne menjenek előre. A német tüzérek annyira erőszakosan léptek fel, hogy ágyútűzzel

fenyegették a honvédeket, ha eljűk mernének menni. Erre a honvédek szabályszerűen felsorakozva kérték a századparancsnokuktól visszaszállításukat, mert nem azért mennek dolgozni, hogy előről a franciák, hátulról a német tüzerek lőjjék össze őket.

Az osztrák-magyar fegyverszünet folytán a munkálatokból kivont és további parancsra várakozó ezredeket naponta nagyobb számban hátraszökdöső hadtápbeli német katonák bujtogatták szakadatlanul a szökésre. »Wintersburgból tegnap, alig hogy megérkeztek, négy bujtogató katonaszökevényt vertek ki, akik arra biztatták őket, hogy ne engedelmeskedjenek, az altisztek tépjék le csillagaikat és menjenek egyenkint haza, mert itt elfogják őket a franciák. (Maróthy alezredes naplója).

Mialatt a 73. dandárt a német fegyverszünet megkötése után az egyszerre egészen franciává átvedlett Elzászon keresztül lassan a bádeni határ felé vonták, Zabern és Maurusmünsterbe érve, a déli 71. dandárral menetelő hadosztályparancsnokságtól meglepő intézkedést kapott: ezredenkint egy tiszt: és zászlóaljankint egy altiszt a katonatanácsba választandó.

Az egész vonalon, a fölöttes német A. hadseregparancsnokságnál és az összes hadtáppállomásokon katonatanácsok vitték az ügyeket, s a honvédhadosztállyal is csak katonatanács útján voltak hajlandók érintkezni és részére élelmezést biztosítani.

Az ezáltal kialakult új helyzet, valamint a hadosztály húzódó elszállításának megbeszélése végett Haber altábornagy, hadosztályparancsnok a zászlóaljparancsnokoktól fölfelé minden parancsnokot, azután pedig alosztályonkint még egy tisztet; és legénységi egyént hívott össze. A megbeszélés a sapkarózsák fehérszínű beborításával és a jelenlevőkből alakult hadosztály katonatanács megalakulásával végződött. A parancsnokok hatásköre érintetlen maradt; az emberek ugyanis nem voltak tisztában a katonatanács fogalmával és a fegyelem érzése alatt álltak még, mert elnökül hadosztályparancsnokukat, tagokul pedig minden alakulatnál egyenlő számban tiszteket és altiszteket vagy honvédeket választottak, vagyis az egész katonatanács felezésben tisztekből, felezésben legénységből állott. A tanácsból egy szűkebb bizottságra tartozott az ügyek intézése újból az altábornagy elnöklete alatt. Végeredményben tehát a divizionárius parancsolt a katonatanácsnak.

Zabernban is a 18-as honvédek 2 zászlóalj- és az ezredparancsnokot választották a dandár katonatanácsába. A dolgok ilyenén fordulata ugyan furcsán érintette a tisztek egyikét-másikat, mert a dandárparancsnokság részéről a katonatanácsban levő számvivő altisztekkal nem tudtak még összeszokni. Barrban, a hadosztályparancsnokság székhelyén azonban a végrehajtó bizottság már behatóan, tárgyalta a hazamenetelés kérdését. A német fegyverszünet folytán Elzász katonailag néhány napon belül ki volt ürítendő, a rajnai hídfők megszállására bevonuló franciák elől, a Strassburger Zeitung számos magyarországi rémhírt közölt, polgárháborúról, a király megöletéséről stb. Az emberek kezdtek türelmetlenkedni és kijelentették, hogy gyalog is szívesen indulnak haza. Az errevonatkozó

jelentést a német parancsnokság tudomásul vette és nov. 12-re Haber altábornagy kiadta a menetrendelkezést.

A Rajnán túl a hadosztály katonatanácsa már jó szolgálatokat tett. Az első, bádénai területen fekvő éjjelezési állomásokon, Lahr és Diglingben a német rekrutákból álló katonatanács — bár a hadosztály szálláscsinálót a katonatanács egy-egy tagja kísérte — tiltakozást jelentett be a fegyveres átvonulás ellen, a második éjjelezési állomáson, Haslach községben megtagadták az élelem és takarmány kiutalását és egyáltalán hallani sem akartak a beérkező csapatokról. Most aztán a katonatanács lépett közbe azzal, hogy már érintkezésbe lépett a freiburgi német katonatanács-csal az élelmezésnek a bádénai területen való biztosítása végett és erre ígéretet is kapott. Erre a csapatok nyomban megkaptak mindent, amire csak szükségük volt. A Stuttgart felé menetelő 73. dandárban Maróthy alezredesnek is sikerült legmegbízhatóbb legényei részére kiállított katonatanács-i igazolvány révén a hagenai és rastatti katonatanácsoktól, amelyek csak legénységi állományú tanácsstagokkal voltak hajlandók tárgyalni, minden szükséges készletet megkapnia. Pforzheimban azonban görbe szemmel fogadták, mikor a munkás- és katonatanácsnál ezredparancsnoki és nem főbizalmi minőségében jelentkezett s a városi tanácshoz küldték. Ott aztán megint legmegbízhatóbb, katonatanács-i mivoltukra előre betanított emberei jelentek meg, akiket a város katonatanácsa ad hoc ülést tartott. Annak folyamán az a felfogás érvényesült, hogy a 3000 idegen katona jelenléte veszéllyel járna a város szocialista rezsimére. A honvédek pedig bizonygatták, úgy ahogy betanulták, hogy a készletek megtagadása esetén fegyveres élelmiszer-rekvirálásra volnának kénytelenek. Nyomban megkapták, nemcsak az élelmet, hanem a szükséges üres vasúti szerelvényeket is. Két helybeli katonatanácsig pedig megostromolta Maróthy alezredes, hogy minél előbb kezdje meg az ezred berakodását, mert a várost legnagyobb mértékben nyugtalanítja ennyi idegen felfegyverzett katona jelenléte. A nyugtalanságot csakhamar városszerte elharapódzó kíváncsiság váltotta fel. A tisztikar ugyanis a város legnagyobb szállodájában az elindulás éjszakáján az ezred cigánybanda szereplésével olyan búcsúáldomást rendezett, amilyent a pforzheimiak vajmi ritkán láttak. A cigányok zenéje mellett gurult ki az ezred is nov. 20-án a pforzheimi pályaudvarról.

Nyugtalanság mutatkozott a tübingeni és reutlingeni polgárok közt is, mikor egy héttel a fegyverszünet után egyszerre idegen, teljes felszerelésben menetelő szürkeruhás, ellenzős sapkájú katonaoszlopok érkeznek be. Az egyszerűbb emberek már azt hitték, hogy franciák. A jövevényeknek a lakosság iránti barátságos magatartása és térzenéje aztán kisütötte a tévedést: a 74. honvéddandár, a hadosztályparancsnoksággal együtt a behavazott Fekete-erdő legmerevedebb részein és a sváb alpon (Schwäbische Alb) 10—12 fokban hidegben és súlyos viszonyok között, de mindvégig teljes rendben — Wolfachban Haber altábornagy szemlét is tartott és egészen idáig jutott el, vasúti berakodás reményében. A nyert parancs

azonban további menetelésre szólt. Több mint 250 km-t meneteltek a havas, szeles időben, mire Ulmba érkeztek. Érdemleges pihenőről azonban itt sem lehetett szó, mert a városban az összeomlási napok minden fejtelensége központosítva volt. A honvédeknek naphosszat talpon kellett lenniök, hogy hadianyaguk rendes átadása megtörténhessék. Nyert utasításuk értelmében ugyanis a német eredetű tüzérségi anyagon kívül, egész kincstári anyagukat (szekereket, lovakat stb.) a württembergi dandárparancsnokságnak kellett átadniok, a vasúti helyszűke miatt el nem vihető magántulajdont pedig potom áron elárverezniük.

A katonatanácsra most már nem lévén szükség, az megszűnt, csakhogy most az átadók és az átvevők között harmadiknak minduntalan beleavatkozó ulmi katonatanács kapkodó eljárásával sokszor keresztezte a Württembergi dandárparancsnokság intézkedéseit. V lőcsei 15-ös honvédek Neuulmban éppen utolsó liszteszsákjaikat rakták vonatra, mikor német katonák jelentek meg a színen és a lisztet a württembergi parancsnokság elszállítási engedélye ellenére le akarták foglalni. A honvédek gyorsan a dandárparancsnokért szaladtak. Pogány tábornok éppen homokfutóját vesztegette el 150 papírmárkáért. Az ulmi fejtelenséggel már torkig lévén, nem teketóriázott sokat, hanem az élelmiszeres kocsi mellé azzal a meghagyással állított fegyveres Őrséget, hogy minden további kísérlet esetén külön parancs bevárása nélkül fegyverét használja. Hasonló fenyegetésekkel kellett az egész hadosztály berakodását is kierőszoakolni. A hadosztály, pár cseh legényégű útegen kívül, csupa északos nyugatmagyarországi alakulatból állott, de ennek ellenére Budapesten megint csak elmulasztották Oderbergen és a Vágvölgyen át való hazairányítása kieszközlését. Ennek folytán a felvidéki honvédezredek, ahelyett, hogy a Vágvölgyében szülőföldjük ellen menetelő cseh alakulatokra vetették volna magukat, Salzburgban és a bécsi pályaudvarokon koccantak össze osztrák nemzetőrsegekkel, amelyek a magyar hadügyminisztériumi rendelkezés szerint le akarták fegyverezni őket.

Mindjárt a 18-as honvédek főszállítmányát az egyik bécsi teherpályaudvaron két felüljáró hid közt állították meg, amelyek mind-egyikéről 8—8 géppuska volt rájuk irányítva, hogy ne próbálják megtagadni a fegyverleadást. Maróthy alezredes az egyezmény felmutatott példányát egyszerűen hamisítványnak és elképzelhetetlennek nyilvánította. Hiába mutatták neki egy előzőleg átgurult honvédszálítmány leadott lovait és fegyverzetét!, a fegyverleadásról hallani sem akart. Csakhamar mindkét részről elfogyott a türelem. Az osztrák bizalmiférfaik erőszakkal fenyegetöztek, Maróthy alezredes pedig készütséget parancsolt. Emberei a tisztekkel együtt kezükbe veszik a puskát és kézigránátjaikat, a géppuskákat és gyalogsági ágyúkat a hidakra irányítják. A tüzelési parancs azonban elmaradt, mert az osztrákok az utolsó pillanatban meggondolták magukat. A leszerelt szállítmány lovait, fegyvereit közben az állomáson vígan árverezték, Maróthy alezredes a vásárló tömegnek gyors elhatározással kijelentette, hogy a lovak X. Y. Z. stb. szabadságon levő

tisztjei magántulajdonai képezik, aminek folytán kénytelen azokat befoglalni. Amíg a vásárlóközönség felocsúdott meglepetéséből, az altisztek már kantáron fogtak és az indulásra kész vonatba vezettek annyi lovat, amennyit csak bírtak.

Pogány tábornoknak, mikor dandára utolsó szállítmányával a nyugati állomásra érkezett, szintén felajánlották kincstári felszerelési tárgyai elárverezését, utalva arra, hogy a keleti pályaudvarra érve, úgyis elszedik mindenét. A tábornok valamelyes neszt vette a dolognak már Salzburgban, mert mikor az ottani pályaudvarparancsnokság utasította a szállítmány valamennyi fegyverének egy vasúti kocsiban való továbbszállítására, a puskákat *minden kocsi-ban* külön-külön rakatta egy sarokba. Így aztán a keleti pályaudvaron, mikor egy osztrák zászlós a katonatanács nevében gögösen fel szólította egész hadianyagának és pénzkészletének átadására, kijelentette, hogy kincstári pénze nincsen, nem magyar eredetű hadianyagát pedig már Ulmban leadta. Amennyiben az osztrákok még azt sem hagynák meg, aminek az elszállítását német részről engedélyezték, jöjjenek érte maguk. Embereinek 1500 puskája van s amíg azok működnek, semmit nem ad oda. A pályaudvar vezetőinek tanácskozása arra a belátásra vezetett, hogy a szállítmányt nem tanácsos visszatartani addig, amíg emberei magatartásában változás állana be, mert félő, hogy erőszakosan találnak fellépni. Inkább elengedték őket.

A nyugati front szállítmányai egymást érték. A bécsi külső pályaudvarokon szaporodtak a géppuskás támadásoktól súlyosbított bonyodalmak. Ezért a magyar szállítmányok leszerelését már az osztrák határon Salzburgba való begurulásuk alkalmával akarták végrehajtani. A magyar hadügyminisztérium igazolt megbízottai is Salzburgba érkeztek, hogy komolyabb bonyodalmak esetére személyesen lépjenek közbe. Osztrák részről pedig a német szerelvények kirakódása közben, amelyet a magyar szállítmányok tisztjei és legénységei a pályaudvar körüli barakkokban pihelve várlak be, kísérelték meg a szállítmányok hadianyagának eltüntetését. A komáromi 112. ezred fegyverzetét Szelestey őrnagy az átrakodás alatt leólmozott vasúti kocsikba rakatta, kisebb őrség visszahagyásával. A szállítmányt azonban éjjel megrohanták, úgyhogy az őrség kénytelen volt segítséget kérni. A barakkokból nyomban előrohanó ezredlegénység feltörte a leólmozott kocsit és felfegyverkezve, elkergette az éjszakai vendégeket. Ezek azonban egy sietve érkező osztrák népfő (Volkswehr) zászlóalj karjaiba rohannak, amely géppuskákkal nyomban löni kezdte az ezredlegénységet. A bakák a túlerővel szemben tehetetlenek voltak, úgyhogy mindenüket elszedték, még a tiszti podgyászokat is, az ezrediroda ládáit feltörték és tartalmukat szétszórták. Az 1. hadosztály éppen beguruló második szállítmánya részére a 112-esek még gyorsan megmentették lőszerkészletüket. Annak parancsnoka, Bergmayer őrnagy, átíratot intézett a salzburgi állomásparancsnokhoz annak közlésével, hogy az élszállítmánnyal történt brutális incidensek elkerülésére szerelvényét nem üríti ki, hanem lövésre kész géppuskákkal fogja körülvenni és

adott esetben a város elleni megtorló intézkedésektől sem fog visszariadni. A salzburgi állomásparancsnok a kifosztott szállítmányi illetőleg hivatalos átíratban sajnálkozását fejezte ki Szelestey őrnagynak, a magyar hadügyminisztérium kiküldöttjei pedig már a rendező-pályaudvaron értesítették az érkező szállítmányokat a fegyverek leadásáról; parancsnokaik így már előre kigondolhatták azt, hogy milyen cselhez folyamodjanak annak elkerülésére. Bargmayer alezredes szállítmányát az 5. gy. ezred szállítmánya követte. Steiner őrnagy ezredparancsnok a németről az osztrák pályaudvarra való átmenetelést úgy osztotta be, hogy az összes lovak és vágómarhák az állig felfegyverzett katonák között és mellett masíroztak. A furcsa menet az egész városon keresztül feltűnést keltett, de ennek árán sikerült is az összes állatokat berakni. Ezután az őrnagy elhatározta a színleges fegyverletételt. A géppuskákat a vasúti kocsik tengelyére erősítette, az osztrákoknak meg azt mondta, hogy valahol Németországban kellett őket leadni. A kézfegyverzet külön kocsiba került, amit észrevétlenül a vonathoz kapcsolatott. Hasonló módon sikerült még a 35. közös- és 37. honvédhadosztály fegyveres átjutása is, mert az ilyen szállítmányokról Bécsben, ahol most már osztrák liszti bizottságok működtek, azt hitték, hogy már Salzburgban leadták fegyverzetüket. Klára alezredes szállítmányában ott voltak az 51. ezred összes lovai. Mikor Bécsben saját tiszti lovaknak nyilvánította őket, az osztrák tiszti bizottság igen csodálkozott afölött, hogy egy gyalogezredben ennyi a tiszti ló. Csakhogy az alezredes — szükség törvényt hont — tanúkat állított, mire a kedélyes osztrák kapitány szemet hunyt és tudomásul vette.

Mindezek az arra irányuló igyekvések, hogy az országba ésszel vagy erővel annyi hadianyag kerüljön vissza, amennyi csak lehet, az ország belső állapota folytán meddőnek bizonyulnak. A 18-as honvédszállítmányt a határon olyan beszéddel fogadták, amely a haza köszönete és öröme helyett a lisztek és a polgári osztályok elleni kirohanásokat tartalmazott és végül a szónokló katonatanács-tag alapos elpáholására vezetett. Aztán a szállítmány sötét este begurult a soproni pályaudvarra. A kiszálló és a perronon felsorakozó honvédek tisztelegnek fegyverükkel s az ezredkürtös leadja az imajelt. A sorokban egy szem száraz nem maradt. De nem az örömtől — írja Maróthy alezredes a naplójában —, hanem az egész lényünket megrázó szomorúságtól. «- A csatakürt utolsó hangjait teljes némaság, kongó üresség verte vissza. Az ezred táviratilag jelzett érkezésérc egyetlen ember nem jeleni meg. Még különösebb kép uralkodott Kolozsvárt, ahol a 35. hadosztály törzsét és az 51. háziezredet háromféle, rendetlen, részeges katonaság, magyar, székely és oláh nemzetőrség fogadta, illetve nem fogadta; még a tábornokokon is tüntetőleg keresztülnéztek, hogy ezzel is tanújelét adják annak, mennyire nincs közük a hadsereghez, illetve a román nemzeti tanácsnak a magyarsághoz. Az utóbbi formálisan ragaszkodott is ahhoz, hogy a 35. hadosztály neki tegye le az új esküt. Linder ekkorra ugyan már megbukott, de elvei még sokkal veszélyesebb hordozókra találtak, amelyekkel szemben már a hadügyminiszter is tehetetlen volt.

XIII. INVÁZIÓ MAGYARORSZÁGON.

Mikor Versaillesban megállapították a páduai fegyverszünet feltételeit, sem ott, de még a Belgrádig jutott francia-szerb erők parancsnokságán sem látták át teljes egészében a monarchia bomlásának mérvét; azokat a szórványosan felmerült kívánságokat, amelyek a délszláv részek és egész Magyarország megszállására vonatkoztak (az előbbi álláspontot Vesznic versaillesi szerb megbízott, a másikat Seaton Watson képviselte) azzal utasították vissza, hogy az antantot a fegyverszünet feljogosítja a monarchia bármely stratégiai pontjának megszállására. Mikor pedig a Kövess-hadcsoporttól kiküldött Dormándy és Koszmovszky alezredek a déli front demarkációs vonalának megállapítása végett Belgrádba érkeztek, ott a fegyverszüneti tárgyalások előfeltétele gyanánt egyrészt felhatalmazásokat kértek tőlük annak a kormánynak a részéről, amely kiküldte őket; katonai tekintetben pedig a határoktól 15 km-en belül álló összes cs. és kir. és német haderők fegyverletételét és további 1 km-rel való visszavonását kívánták, úgyszintén az antant és szerb haderők szabad közlekedését az összes belföldi országutakon és vasutakon.

A Károlyi-kormány a visszaérkezett kiküldöttek jelentése után értesítette a Kövess-parancsnokságot, hogy a feltételeket az amúgy is elrendelt fegyverletétel folytán elfogadja. Egyben felszólította az elvonuló német 11. hadserege! fegyverzete letételére.

Nov. 3-án az AOK-nál beosztott Dormándy tábornok napijelentésében betérjesztette a washingtoni külügyi hivatal a román kir. kormányhoz intézett táviratának véletlenül tudomására jutott szövegét, mely szerint az Unió változatlanul elismeri az 1916. évi titkos szerződésben Romániának biztosított, Galíciáig és Debrecentől 6 km-ig érő új határait. A minisztertanács a sürgönyben pontosan körülírt, mélyen a Nagyalföldbe nyúló határ alapján annak tudatára jutott, hogy semlegességi nyilatkozata és fegyverletelési határozata az antantnál semmi visszhangot nem keltett s az tovább is állja régi magatartását. Az elmúlt, az AOK-val való összecsapásokban bővelkedő napok emlékei újabb gyanút ébresztettek a kormányban, hogy a Diaz-féle fegyverszünet Magyarországra nézve külön hátrányokat rejteget. Mivel a tömegek izzó hangulatára való tekintettel amúgy sem merték hivatalosan elfogadni, elhatározták, hogy külön magyar bizottság indul Padovába. Közben azonban híre jött a szlovének akadékoskodásainak, mire a bizottság Károlyi vezetése alatt Belgrádba indult. Kövess az AOK előzetes hozzájárulása alapján Újvidéken már hajót bocsátott a megérkező bizottság rendelkezésére. Közben Budapesten Lovászy mint h. kormányelnök éles tárgyalásokat folytatott a német 11. hadsereg kiküldötteivel, akik a lakosság helyenként ellenséges magatartása miatt, fegyverletelés helyett fegyveres eljárással fenyegetődtek. Linder is patetikus beszédben kelt ki a fegyveres átvonulás ellen. Károlyi nov. 6-án d. u. Belgrádba érkezett; kíséretével együtt a szerb kormány látta vendégül a sürgönyileg értesített Franchet d'Espérey főparancsnok beérkezését. Franchet, aki akkor még Salonikiban időzött, rögtön Versaillesba

fordult aziránt, hogy a Diaz-féle szerződés a Balkán-pontra is vonatkozik-e és hogy eziránt tárgyalhat-e a magyar bizottsággal. A legfőbb haditanács válasza — egyezően a nov. 1-én Podgoricában Pflanzler Baltinhoz intézett közléssel — a Diaz-féle szerződésnek a Balkán-pontra vonatkozó alkalmazására szölt. A tábornok ezzel a szándékkal utazott el Belgrádba és útközben Nisben Sándor szerb régensherceggel is ilyen értelemben folytatott megbeszélést.

Mikor 7-én Károlyi a bizottság élén megjelent elötte és felolvasta Jászinak útközben, a hajókabinban papírra veteti nyilatkozatát, a tábornok elállott eredeti szándékától. Károlyi bejelentései, hogy Magyarország első alkalommal beszélhet saját nevében az ántánt nyilvánossága előtt, hogy elszakadt Ausztriától, hogy letette a fegyvert, amit azonban a közös AOK megakadályozott, hogy tiltakozott Weber tábornok, mint közös fegyverszüneti megbízott ellen, mert a magyar nép nevében csak a magyar kormány jogosult intézkedni, hogy a kormány a pacifizmus alapján áll, hogy a függetlensége folytán semleges Magyarország az ántánt jóindulatába ajánlja magát a cseh, szerb és román törekvésekkel szemben — mindez annak tudatára juttatta a tábornokot, hogy az osztrák-magyar monarchia, amellyel Diaz a fegyverszünetet megkötötte, már nem áll fenn. Ez a körülmény nagyon megkönnyítette azt a szándékát — amint azt már Nisből is sürgönyileg jelezte Versaillesba — hogy a Diaz-féle pontozatokat Magyarországra nézve úgy fogja megállapítani, hogy azok ne csorbítsák seregeinek a haditerv szerint Budapesten át Berlinbe való felvonulását s egyben Mackensen visszavonulásának megakadályozását. Károlyiéknak lesújtó, magyarellenes válasz kíséretében — amelyre Bokányi keserű humorral jegyezte meg, hogy hasonló kijelentésekért már több havi börtönbüntetést töltött ki — rendkívül súlyos feltételeket nyújtott át. Károlyi és Jászi, akikkel dolgozószobájába vonult vissza, különösen azt a pontot találták súlyosnak, amely az antantot belső forrongások esetén az ilielő magyar terület megszállására és közigazgatására jogosította fel, mert ez az összes nemzetiségi területek megszállását jelenthette volna. Ehhez járult az ország déli részének egy meghatározandó demarkációs vonalig való kiürítése s a Diaz-pontokból csak a németek ugyanazon rövid határidőn belül (nov. 19-ig) internálás terhe mellett történő elvonulása és az ország bármely stratégiai pontjának megszállása maradt meg. Ki is jelentették a tábornoknak, hogy készek lemondani a kormányról, mert ilyen súlyos feltételekkel nem térhetnek vissza helyükre. Károlyi ott, a tábornok dolgozószobájában jött csak rá és jelentette ki, hogy a Diaz-szerződést tulajdonképpen Ausztria és Magyarország kötötték s így annak pontozatai lennének mérvadók. Franchet persze átlátott a szítán és Károlyi visszavonulási kísérletét azzal utasította vissza, hogy a Balkán-pontra nézve egyedül ő illetékes. Ezt az érvelést Károlyi már nem védhette ki, mert hiszen ő maga nyilvánította megszűntnek azt az államszervezetet, amely Diazal szerződött. Ehelyett azonban felkérte a tábornokot egy Versaillesba intézendő sürgöny továbbítására, amelyben a magyar kormány elfogadja a *Diaz-féle szerződést* s kéri az antantot, garantálja a béke-

konferenciáig Magyarország területi integritását, mert enélkül »nem érez elegendő erkölcsi erőt a szerződés aláírására.« Franchet eleinte hallani sem akart a sürgöny továbbításáról, de aztán beleegyezett, sőt hosszas kérésre az antantnak a forrongó területek megszállására és közigazgatására való jogosultságát is törölte. Ennek fejében Károlyi elfogadta a szerződést azzal, hogy az csak az antantnak a magyar integritást garantáló válaszával lép érvénybe. A válasz bevárására Stielly vk. százados Belgrádban maradt vissza.

A belgrádi egyezmény olyan súlyos következményeknek volt a kiindulópontja, amelyek sorrendje és összekapcsolása még történeti távlatban is a békeszerződések legismeretlenebb részletkérdésének ígérkezik. Mindenekelőtt meggyőzte az antantot, arról, hogy a monarchia, amelynek fenntartása — tehát a középeurópai konszolidáció német befolyástól mentes kiépítése — érdekében késznek nyilatkozott saját szövetségesei területi igényeit a monarchia által megadott, illetve elviselhető mértékre leszorítani, sem föderatív, sem más redukált formában nem áll többé fenn. A berni angol és francia ügyvivők, akik éppen Károlyi belgrádi beszédének napján nyújtottak a monarchiának szabadkezet ahhoz, hogy önmaga adja meg a különbéke alapját képező kívánságait, már másnap élénk sajnálkozásuk kifejezése mellett közölték Windischgraetzel a különbéketárgyalások megszüntetését. Pasics erre gyorsan nyélbeütötte a délszláv állam képviselőivel a nov. 9-i genfi deklarációt s megnyerte őket a Szerbiához való csatlakozásnak. Clemenceau pedig Károlyi sürgönyére azt válaszolta Franchetnak, *hogy a gróffal »csakis katonai kérdésekről tárgyaljon, minden más kérdés kizárásával.«* Budapesten a kormányt egészen lesújtotta a belgrádi fogadtatás, azután Franchetnak az a kijelentése, hogy Magyarország, miután tulkésön tette meg nyilatkozatát, nem semleges, hanem legyőzött ország s miként a németiekkel tartott, azokkal is fog lakolni. Az egyezményei még a szerbek előnyomulását sem sikerült megállítani. A fegyverletétel ideológiájából való kijózanodás átmenetileg megerősítette a kormány polgári minisztereinek, Lovászynak, Berinkeynek, Búza Barnának és Batthyánnak a helyzetét, akiknek javaslatára Bartha Albert alezredes, bánáti kormánybiztos lett hadügyminiszter, míg Linder a béketárgyalások minisztere gyanánt az egyezmény aláírására Belgrádba indult. Csak Bartha megérkezésekor pattantak ki tulajdonképpen a Linder feltöretett íróasztalában megtalált Diaz-féle okmányok Magyarországra nézve a belgrádinál kedvezőbb pontjai.

Nov. 9-én a románokkal szemben mutatkoztak a belgrádi kirándulás további következményei. A Kolozsvárt, Nagyváradon és a román nemzeti párt intézőbizottságából Aradon is megalakult román nemzeti tanácsok közül az utóbbi felszólította a kormányt az impériumnak a román többségű 26 keleti megyében egészen az 1916-i titkos szerződésben Nagyrománia keleti határa gyanánt kijelölt vonalig a népek önrendelkezési joga alapján való átadására; ha ez nem történne meg s a közrend és vagyonbiztonság e területeken nem lenne fenntartható, úgy elhárítja a felelősséget a magyar kormányra váró következményekért. Másnap, nov. 10-én a román királyi pár Jassy-

ból Berthelol francia tábornok kíséretében bevonult Bukarestjé, ahol a román hadsereg mozgósítási parancsot kapott s nyomban megindították Erdély, majd Bukovina megszállására. Románia állani - férfi ai biztos pillantással átéreztek, hogy a monarchia megszűnése folytán Franciaország már nem fogja megkötni kis szövetségesei kezét a középeurópai kérdés megoldásánál. Ez a helyzet már másnap beállott a német fegyverszünet megkötésével, aminek folytán Franciaország érdeklődése nyomban elfordult a megszűnt monarchia helyén kialakuló káosztól. És noha Foch kiadta a parancsot az autánt és társult államai haderőinek minden hadszíntéren a nov. 11-én d. e. 11 órakor elért pontokon való megállásra, a Magyarország ellen meginduló új háború éppen kifejlőben volt. Mikor Linder 13-án Henrys francia és Micsics vajda szerb hadseregpáncsokkal aláírta a belgrádi egyezményt s a benne lefektetett Pécs—Szabadka—Maros vonaltól délre eső terület kiürítését, az ántánthaderők helyett a szerbek indultak meg a Bánátban is az elvonuló németek után s mihelyt azok kezdték Temesvárt kiüríteni, a külvárosokban már szerb lovaszakaszok ütöttek szállást. A belgrádi egyezmény kísérőjelenségei kapcsán a németosztrákok is rájöttek, hogy teljesen magukra maradtak, mire a német forradalomhoz csatlakoztak és nov. 12-én rábírták az uralkodót a jövő osztrák államforma előzetes feltétlen elismerésére. A Károlyi-kormány az Ausztriában történt lemondás folytán Magyarországon is megszűntnek vélte a királyi hatalmat, s miután egy jogtudósokból, álló bizottság az Ausztriától való elszakadás alapján megszűntnél: véleményezte a Pragmatica Sanctiót, négy zászlósúr kért és kapóit Eckartsauban az uralkodótól a magyar állam jövő formájának előzetes elismerését tartalmazó visszavonulási nyilatkozatot. 16-án a képviselőház feloszlató s a főrendiház tanácskozásait berekesztő nyilatkozatai után kikiáltották a köztársaságot. A Felvidék forradalmi zavargásainak megfékezésére Srobár cseh vezér már nov. 1-én Szakolcára jött és 1 megyét rendfenntartás céljából birtokba vett. Benes is úgy nyilatkozóit Vcrsaillesban, hogy a csehek az ántánt döntéséig csak a rend fenntartására vonulnak majd be oda, ahol behívják őket. ilyen cseh vezetők azonban nemcsak a tói, hanem a magyartöbbségű városokban is akadtak (Selmecbánya, Losonc. Közben a turócszentmártoni »Rad« prágai utasításra hajlandónak mutatkozott Jászival tárgyalni, ha kizárólagos illetékességgel ruháztatna fel a tót ügyekre nézve s ha az autonóm tót terület határai eleve kijelöltenek. Jászi a magyar érzelmű eperjesi keleti lót nemzeti tanács mellőzésével tényleg elismerte a Radát, az autonóm területet Pozsony és Kassa környékéig jelölte ki, mire a szentmártoniak Prágába mentek »további instrukciók végett.« Ott elismertették magukat a csehekkel is, akik nov. 14-én meghívták képviselőiket a cseh parlamentbe és Pozsonyt és Kassát is odaigérték nekik. Ezek alapján a Rada »mint a magyar és cseh kormányoktól elismert szerve, népszavazást, autonómiát mellőzve, kimondotta turócszentmártoni elszakadási határozatát. A csehek erre megkezdték a Felvidék rendszeres megszállását, amihez elsősorban az olasz hadvezetőségtől kért katonai misszió tisztikarát és tüzérségét használtak

fel, amelyek vezetői csak utólag jöttek rá arra, hogy nem ausztriai cseh területek visszafoglalását, hanem nagyrészt magyar lakosságú vidékek okkupálását végzik.

Ugyancsak egyezkedés útján próbált Jászi Aradon is a román nemzeti tanáccsal szemben eljárni. Hajlandónak mutatkozott az imperiumnak minden román többségű járásban és megyében való átengedésére, míg a kisebbségben levő románok területén átmenetileg az 1868-as nemzetiségi törvényt kívánta alkalmazni; ezek a feltételek a kormányt, s a román nemzeti tanácsot csak a békekonferencia befejezéséig kötelezték s a béketárgyalások során elfogalando álláspontjuk tekintetében nem befolyásolhatták volna. A románok Wilson nov. 7-i, a román nemzet egyesülésének támogatását ígérő nyilatkozatának hatása alatt 20-án visszautasították Jászi ajánlatát s ezt a világ népeihez intézett kiáltványban azzal indokolták, hogy nem kapták meg az uralmat a magyar lakosságú erdélyi területek, a magyar nép elnyomó osztálya által a román nemzet testébe szakított idegen ékek: felett. A Romániával való egyesülést, vagy beolvadást a kiáltvány egy szóval sem említette, csupán a románlakta területek önállóságát és függetlenségét követelte. Mindamellett az oláh nemzeti tanács nem mulasztotta el a román zászlókkal és sapkarózsákkal megkülömböztetett, románul vezényelt nemzetőrsége kiépítése céljából 160,000 puskát, 5000 géppuskát és 10 milliót igényelni, amit Jászi, kedvezőbb tárgyalási készség megteremtése reményében, ki is utaltatott. A Közben Erdély összes szorosain át meginduló román felvonulást a kormány a sajtóban úgy tüntette fel, hogy a románok nem mint hódítók, hanem mint az ántánt haderők részei jönnek a Marosvonalig. A Felvidékre nézve pedig az újságkommunikék úgy szóltak, hogy »A kormány a megszállásnak nem tulajdonít nagyobb jelentőséget, mindössze néhány karhatalmi alakulat visszavonásáról van szó.«

Ekkorra a délvidéki szerbek vezérei is nemzetgyűlési toboroztak össze Újvidéken, amellyel kimondták a Szerbiához való csatlakozást, Péccett pedig a megszállás mellett csakhamar szerb főispánt is iktattak be, akinek feladata volt Baranyát minden eszközzel Szerbiához való csatlakozásra bírni.

A cseh, szerb és román kormányok gyakorlott kezű, pillanatnyi előnyöket kitűnő érzékkel kihasználó államférfiaival szemben Budapesten az Ausztriával való béka-egérharcban iskolázódott 48-asok és radikálisok, a parlamenten kívül harcolt szocialisták belső háborúságban voltak egymással; még a kabinetien belül is, ahol a legtöbb miniszter és államtitkár kizárólag a mögötte álló párt érdekeit tartozott képviselni. Böhm hadügyi államtitkár mindjárt azzal mutatkozott be Bartha Albertinak, hogy nem őt, hanem a szocialistapártot tekinti feljebbvalója gyanánt. Bartha ellen különösen Kunfi és Pogány folytattak a végletekig menő küzdelmet; a katonatanácsok révén olyan hangulatot teremtettek a pótkereteknél, hogy a belgrádi szerződésben lefektetett 6 gyalog- és 2 lovashadosztály felállítására behívott 1 legifjabb évfolyamból alig vonult be valaki. Zágrábba közben magyar követség indult, s azt ünnepélyesen fogadták a

száborban. Balla Aladár követnek és Gömbös Gyula vk. százados, katonai attasénak sikerült nyélbeütniök Barthának azt az eszméjét, hogy a délszláv állam ö magyar gyalog- és 2 lovashadosztályt fegyverrel és felszereléssel vasúton szállítson át. A horvátok ennek — sőt az összes, még haza nem érkezett magyar alakulatok fegyveres átszállításának — fejében csupán a délszláv állam rögtöni formális elismerését kívánták. A követség ezirányú sürgönyi javaslatát azonban-Diener-Dénes külügyi államtitkár a zsebében felejtette. Zágrábban a válasz kimaradását tüntető mellőzésnek vették és a követséget rögtön kiutasították. Bartha erre a hadosztályokat u. n. riadóalakulatok útján próbálta felállítani, amelyekbe a tisztikar a volt legénységet fokozatosan beszervezte volna. Erdélyre nézve, ahol a román nemzeti tanács nem tűrte meg magyar katonaság felállítását, Bartha a hazavonuló Mackensen-sereget vette igénybe. Erdélybe való hazatérésükben megakadályozott székely katonákból pedig Debrecenben titokban megkezdték a »Székelyhadosztály« megszervezését, Erdély felé irányuló esetleges akciókban való felhasználás végett. A románok bevonulása ugyanis nem ment simán, még a németek is több ízben összekoccontak velük. Ezért a Maros északi partján, így többek közt Nagyenyednél és Marosújvárnál, tüzéséget vonultattak fel (»Deutscher Maroschutz«), hogy az oláhok ne követhessék tovább őket. Bartha és Mackensen vezérkari főnöke úgy állapodtak meg, hogy a Marosvédelem addig marad állásban, amíg fokozatosan riadóalakulatok váltják le. A csehek bevonulásának megakadályozására pedig a németei: vonatszerelvényeit nem Wien—Passau felé, hanem a Vág völgyében Oderbergnek irányították. A németek mindezek fejében csak szemet kívántak szerelvényeik számára és szolidáris magatartást az autant budapesti fegyverszüneti bizottságával szemben. Annak vezetője, Vyx alezredes, akinek sem a magyarság, sem pedig szocialista rezsim nem feküdt a szívére, mindenképpen igyekezett az országban uralkodó viszonyokat az ántánt és kis szövetségesei javára kihasználni, még ha a kormányt a leghelyetlenebb helyzetekbe is hozta. A németek elvonulása a nov. 19-i határidőre lehetetlen lévén, Foch tekintet nélkül a Németországgal kötött fegyverszünetre, ragaszkodott internáltatásukhoz. Berthelot, aki mindenképpen ki akarta domborítani az általa talpraállított románok szerepét — Erdélyben főúri birtokot is kapott — ezt Erdélyben, román hadosztályok révén kívánta végrehajtani. Barthának azonban sikerült a kormány oly értelmű állásfoglalását elérnie, hogy az internálás a magyar kormány ügye s az meg nem szállt területen, magyar leszerelő bizottságok előtt fog történni. Ecélből a német szállítmányokat — az Ukrajnából érkezőket is — a Szolnok—Bakos—Arad—Nagyvárad négy-szögbe irányították, ahol azonban a fegyverek átadására nem kényszerítették s az internáló táborokon is egyszerűen csak átvonultatták volna őket.

A Felvidéken ugyanakkor szintén megakadt a csehek bevonulása, egyrészt a Vág völgyébe érkező első német szállítmányok miatt, másrészt magyar karhatalmi alakulatok (így Göchey alezredes pozsonyi honvédei, azután a Görgey család szabadcsapata, stb.) a csehek

kíméletlen magatartása és túsrendszere folytán feltüzelt tót lakosság támogatása melleit fegyveres ellenállást kezdtek tanúsítani. A háború alatt feloszlott prágai 28. ezred az elsők közti hátrált meg. Zsolna, Rutka, sőt Turócszentmárton is magyar kézre kerültek. A cseh kormány a sürgönyileg hazakért csehszlovák brigádok, francia és olasz erősítések beérkeztéig részleges eredményeket akarván lerögzíteni, Hodzsa Milán budapesti követét Barthával való tárgyalásokra utasította. Hodzsa egy Pozsonyt, Kassát és Ungvári elkerülő demarkációs vonalban állapodott meg Barthával és más téren is igyekezett a magyar és tót érdekek összehangolását elérni. A megjavult helyzetet megint egy tragikus ellentét kirobbanása borította fel. A szélső szocialisták, akik az ország veszélyeztetését figyelmen kívül hagyva, változatlanul a földbirtokok felosztását, a katonaság osztályhadsereggé való kiépítését s a polgári társadalom összetörését igyekeztek a kormányban ülő emberek révén minél előbb kiharcolni, a bizalmi rendszer megszüntetésére irányuló törekvései folytán elsőnek Bartha ellen indultak rohamra. Böhm és Pogány a budapesti helyőrséget ágyúkkal együtt vörös és nemzeti zászlók alatti felvitték a hadügyminisztérium elé s egy küldöttség követelte Bartha lemondását s polgári miniszter kinevezését. A küldöttség tárgyalása alatt a minisztérium erkélyére kilépett Gömbös Gyula százados és figyelmeztette a fenyegető magatartású katonákat, hogy ne politizáljanak. A kényes helyzetben az odalenn ezerszámra lövésrekész puskák egyike sem sült ugyan el, de a helyőrségen nem fogott az intő szó. A küldöttség azzal tért vissza, hogy Bartha lemondott. A helyzet most rohamlépésben súlyosbodott. Vyx megtiltotta, hogy Magyarország közvetlenül tárgyaljon szomszédaival demarkációs vonal végett, mire a cseh kormány is sietett Hodzsa missióját — utólag — érvényteleníteni. Böhm Vilmos vérmes reményei megsemmisülésével Károlyi vette át a hadügyi tárcát és persze nem mert szembeállni a feltett sapkában belépő, lovaglőostorával beszélő Vyx-el.

Dec. 1-én az erdélyi román nemzeti tanács Gyulafehérvárra — Jászi által rendelkezésre bocsátott szerelvényeken — összehívott nemzetgyűlése majdnem meghiúsult, mert éppen Mackensen-csapatok készültek átvonulni a városon. Maniuek kérésére Mackensen — nem kapván Budapestről ellenkező irányú tájékoztatást — elkerültette a várost, úgyhogy a nemzetgyűlés megtartása és elszakadási határozatának kimondása sikerült. A megalakult 120 tagú ideiglenes nagy nemzeti tanács kebeléből Nagyszében székhellyel egy kormányzótanácsot (Consiliul Dirigent) választottak, Maniu elnökléte alatt; egyes kormányzati ágait miniszteri hatáskörrel erdélyi román politikusok vezették. Ugyanaznap a román hadsereg átlépte a Marost és bevonult Marosvásárhelyre; Belgrádban pedig megjelent a horvát szábor kisebbsége s bejelentette Szerbiához való csatlakozását a régensnek, aki a Délvidéket is bekebelezettnek nyilvánította. A zág-rábi ezredek ugyan megtagadták az új eskü letételét, sőt; szerb csapatoknak kellett előlük megvédeniök a szabort, de Belgrádban a Károlyiékkel kötött egyezményt mégis túlhaladottnak nyilvánították. A magyar közvélemény még nem ocsúdott fel az új helyzet

teljes tudatára, mikor két nappal később ugyanaz megismétlődött a csehek részéről is. Vyx alezredes dec. 3-i jegyzéke szerint a csehek meghatalmazást nyertek a Felvidék megszállására, miért is a kormány azt kiűriteni tartozik. Ez a körülmény, úgyszintén az erdélyi szászok csatlakozása a gyulafehérvári határozathoz, annyira kibillentette Jászit autonómiákra épített elgondolásaiból — éppen a felvidéki autonóm Szlovensko Kraina; kormányzóságra vonatkozó néptörvény tervezetén dolgozott — hogy képtelen volt a kormány javára kihasználni a keleti tótok dec. 11-i kassai nemzetgyűlésének a Felvidék megszállása ellen kimondott tiltakozását. Turóc-szentmártonból — amelynek kedvéért mellőzte Kassát — mély hallgatás válaszolt Jászi várakozására. Amit elrontott a tótokkal, azt megpróbálta helyreütni a rutén megyékkel. Külön kormányzó alatt »Ruszkra Kraina« néven egyesítette őket, ruszin minisztériumot; is szervezett és felhívást adott ki ruszin nemzeti tanács megalakulására. Ez azonban nemcsak Ungvári, hanem másutt is megalakult, ez utóbbiak úgy próbáltak szerepre vergődni, hogy Ungvárral szemben részint a cseh csatlakozást kezdték propagálni Massaryknak az amerikai ruténekkal kötött okt. 25-i philadelphiai egyezménye alapján, részint pedig a teljes függetlenséget. Jászi a forrongó nyugati megyékben, ahol a legkülönbözőbb irányzatok kereszteződtek, ugyancsak elhanyagolta a magyar szempontokat és az ottani magyar körök¹ javaslatainak mellőzésével — amelyek külön német és külön magyar megerészekre való szétosztást hangoztattak — Vas, Sopron és Mosón megyéket teljes egészükben autonóm német területté nyilvánította, külön miniszterrel és Sopronban létesítendő kormányzósággal.

A Felvidék helyzeténél a meg nem szállt Erdély viszonyai sem voltak különbek. A kolozsvári Magyar Nemzeti Tanácsban a szocialista Vincze alelnök csak pártja érdekeit képviselte, ami a Maroson lui egységesen fellépő románokkal szemben a magyar szempontok megosztására vezetett. Így Erdélyben a magyar és oláh lakosság közötti ellentétek leszerelése — katonaság híján — lehetetlen volt s a nagyszabású kormányzótanácsnak kitérő alapul szolgálta arra, hogy a belgrádi egyezmény szerint kiűritendő terület polgári közigazgatását a maga számára biztosítsa Versaillesban azzal, hogy ő garancia a magyar kormány szerveitől megtűrt bolsevizmus ellen. A kormány a fejtelenség levezetése végett Erdély területére főkormánybiztosságot szervezett azzal, hogy a megszálló román parancsnoksággal egyetértőleg biztosítsa a belgrádi egyezmény pontozatainak a magyar lakosság sérelme nélküli végrehajtását. A rend fenntartására erdélyi nemzetőrséget kívántak felállítani. Fényes László e megbízatással kormánybiztosi minőségben indult Erdélybe, míg a főkormánybiztosságot Apáthy kolozsvári egy. tanár kapta. Elsőnek Fényest érte balsiker, egyrészt azért, mert a nemzeti fanácus Vincze-féle csoportjával tartott, másrészt pedig azért, mert az Erdély különböző részein elszórt székely különítményeket — tisztikaruk állásfoglalása ellenére — bele akarta olvasztani a nemzetőrségbe.

Ekkorra a németek már a Marostól északra állottak csapataikkal és bevonták a Marosvédelmet, mert Károlyi Vyx újabb jegyzé-

keire megszüntette vasúti szállításukat. A német és francia hadvezetőség erre vonatkozó tárgyalásai során Mackensen dec. 16-án nagyváradi főhadiszállásáról Budapestre érkezett, a kormánnyal való közvetlen kapcsolat végett. A ferencvárosi pályaudvaron azonban Pogány géppuskákkal kényszerítette a marsallt vonata elhagyására és Károlyi és Böhm közölték vele a parlamentben, hogy az ántánt parancsára internálják. A feldühödt németek erre Erdélyben maguk is a magyar karhatalom ellen fordultak és Kőhalomnál felvonuló nemzetőr csapatokat szétugrasztottak. Most megint Vyx lépett előtérbe azzal, hogy a Marostól északra levő közállapotok veszélyeztetik a románság élet- és vagyonbiztonságát, miért is a román haderők átlépi a demarkációs vonalat s egészen Szatmár—Nagykároly—Nagyvárad—Békéscsaba vonaláig fognak előnyomulni.

Ez a jegyzék tulajdonképpen igazolta azt a kormány mérsékelt szárnya, Lovászy, Berinkej, Búza Barna és Batthány valamint Garami által képviselt álláspontot, hogy a Magyarországon uralkodó viszonyok egyáltalán nem alkalmasak a nacionalizmus diadalmá-morában úszó ántánt rokonszenvének megnyerésére, hanem a világforradalomra esküdő szélsősocialisták helyett teljesen polgári rezsimnek kellene kormányra jutnia. Károlyi ilyen irányban való meggyőzése céljából Eszterházy Mihály gróf tájékozódás céljából Parisba érkezteti és mikor igazolta, hogy Károlyi és -Oiener-Dénes kiérkezését egyáltalán nem látnák szívesen, beállt a szakadás. A függetlenségi és 48-as párt Károlyit leszavazta és Lovászy alatt ellenzéki blokkba tömörítette a keresztényszocialista- és földmivespárlokot, mire Lovászyt és Batthyányi: a szélsősocialisták lemondásra kényszerítették. Dec. 22-én Károlyi a Vigadóban zászlóbonló gyűlést hirdetett a köréje tömörült pártoknak Lovászy-Bartha-Batthány passzív rezisztenciába lépő híveivel szemben. A meginduló politikai harcral egy napon az erdélyi magyarság Kolozsvárt nemzetgyűlésre sereglött össze a megkérdezése nélkül hozott gyulafehérvári határozat ellen és Wilsonhoz feliratot szándékozott intézni. Válaszul dec. 24-én Berthelot a demarkációs vonalon túl fekvő első stratégiai pont gyanánt megszállta Kolozsvárt »egyelőre románokkal francia csapatok odairányításáig«. Egyben jelezte a megszállás Máramarossziget—Nagybánya—Szatmár—Nagykároly—Nagyvárad—Arad vonaláig való kiterjesztését. A kormány tiltakozó jegyzékeit a románok úgy ellensúlyozták, hogy a megszállás a magyar kormánytól megtűrt bolsevizmus egyetlen ellenszere. A legfőbb tanács hozzájárulását egy cseh, Vopicka bukaresti követ jóianácsai alapján a románok mindig csak utólag és apránként kérték ki. — A magyar és székely csapatokat a történeti Erdély nyugati határán, a Máramarossziget—Zilah — Csúcsa—Zám vonalon érte a legszomorúbb magyar karácsony, amikor Erdélyben a románok — kemény hadijogon — megkezdték a közigazgatás átvételét és a magyarság kivételével a sorozást. A szerbek egészen Újszegedig nyomultak, majd a csehekkel létesítendő korridor elérésére a Muraközbe is behatoltak s csak a lakosság fegyveres fellépésére húzódtak onnan vissza. Az esztendő utolsó napja pedig Vyx újabb diadalát vitte világgá a gyászbadöntött Magyar-

ország felett. Pozsony és Kassa helyőrségei — noha különösen az utóbbi erősen készül egy összecsapásra — a kormány határozott parancsára kivonulnak a megjelenő csehek elől. a Foton internált Mackensent pedig francia spahik vitték el Futtákra, majd Szalonikibe, hadifogoly gyanánt.

XIV. VERSAILLES PARANCSOL.

Január 12-én Wilson jelenlétében összeült Parisban a békekonferencia. Az öt antanthatalom miniszterelnökéből és külügyminiszteréből álló »Tízek Tanácsa« tulajdonképpen csak a szövetséges államok között felmerült és megoldhatatlannak látszó területi kérdésekről tárgyalt. Mivel Wilson 14 pontja a 10. pont (a monarchia népeinek autonómiája) tárgytalansága révén nem került bele a fegyverszüneti szerződésekbe, a Wilson elveit ellenző ántánt-államférfiak nem csekély megkönnyebbülésére a béketárgyalások alapja gyanánt a francia kormány az autant 1917 máj. 10-i nyilatkozatában lefektetett hadicélokot állapította meg. Egyben kivitte, hogy a monarchia utódállamai közül csak a csehek, délszlávok és románok kapjanak meghívást a békekonferenciára. De azért így is legkényesebb problémák sora várt megoldásra a számtalan albizottság előtt. A Szepesség és Osztrák-Szilézia birtoka miatt a csehek és lengyelek, Fiúmében és Dalmáciában az olaszok és délszlávok, a klagenfurti medencében az osztrákok és délszlávok néztek farkasszemet. Ehhez járult a Danzig feleli minduntalan fenyegető lengyel invázió, amely Kelet-Galiciában még mindig ébren tartotta a háborút, a Bulgária területén érdekelt szerbek, románok és görögök követelése, azután az albániai olasz aspirációk. Nyílt kérdés volt a balti új államoknak a német megszálló sereg ellen egyrészt, a bolsevikiek ellen másrészt irányuló szerepe. A legkülönbözőbb tervek keringtek a Németországra mérendő rendszabályok felől. Némelyek részeire akarták bontani, mások minél nagyobb területeit hosszútartamú megszállás alá helyezni. A lövészárkokból kikerüli tömegek azonban homlok-egyenest ellenkező álláspontot foglaltak el. Január elején 10.000 angol szabadságolt katona megtagadta a franciaországi hadsereghez való behajózást. A franciák a teljes egészében széjjelmenő belga hadsereget kezdték utánozni.

Wilson nem óhajtott a központi hatalmak és különösen a monarchia államai jelenléte nélkül a területi kérdésekhez nyúlni. Ezért mindenekelőtt a Népszövetségei s a tengerek szabadságát! kívánta megteremteni, úgyszintén az elvett német gyarmatokat sem akarta az angol domíniumok (Ausztrália. Újzéland) birtokában hagyni, hanem ragaszkodott ahhoz, hogy a Népszövetség megbízásából kis államok kormányozzák azokat.

Magyarországon ekkorra Károlyi ideiglenes köztársasági elnökké történt kinevezése folytán új kormány alakult. Az államfőhöz hasonlóan a miniszterelnöki székbe is pártonkívüli került: Berinkey Dénes. Az ő és az új 48-as belügyminiszter. Nagy Vincze kezei

annyiban voltak megkötve, hogy a véderőkérdésbe nem szabadott beleszólniok. Barthához hasonlóan Károlyi sógora Festetich gróf hadügyminiszter erőszakos eltávolítása is sikerült és utóda Böhm Vilmos ugyancsak résen állt, hogy amelyik miniszter a tárcája ügyeibe bele merne szólni, annak helyébe rögtön egy szélső szocialista kerüljön. Emellett sikerült kierőszakolnia a »Move« feloszlatását is, amelyben Gömbös Gyula a tisztikart tömörítette össze a szélső-szocialisták ellen.

Január közepén Berthelot tábornok Kolozsvárra érkezett, ahol a becsődített román küldöttségek nagy pompával fogadták. Apáthy főkormánybiztos, aki előtt személye szálka lévén az erdélyi oláhok szemében, óvatosan eltitkolták a tábornok érkezését, csak utolsó pillanatban jutott a közelébe, hogy különböző panaszait tudomására hozza. Berthelot a magyar-oláh összetűzések elkerülése végett egy vezérkari tisztje kiküldését jelezte s egyben a Nagybánya—Kolozsvár—Dés vonalon egy 15 km-es semleges zóna létesítését határozta el. Kratochwill ezredesnek így megint nyugat felé kellett visszavonnia Kolozsvárról már kivont csapatait. Berthelot távozása után azonban a románok megtámadták azokat, benyomultak a semleges zónába s a magyar alakulatok védekezésére Kolozsváron elfogták és internálták Apáthyt. Berthelot látogatása Aradon is összeütközésre vezetett a román zászlóerdő alatt becsődített környékbeli román és az aradi magyar nemzetörség között, mire a város francia megszállás alá került. A románok előnyomulása ugyanis nagyon sértette a szerbeket, akik úgy vélték, hogy Románia a bukaresti békekötése révén eljátszotta az 1916-i titkos szerződésben biztosított magyar területekre való igényét s így az egész Bánát Szerbiát illeti. Az ellentétek a Bánátban már-már fegyveres összetűzésekre vezetlek, mire a franciák, — ahogy a bolgárok és szerbek között telték — három hadosztályukkal megszállták a Temesvár—Szeged—Majvó—Hódmezővásárhely vonalat a zsörtölődő felek elkülönítésére.

Budapesten akkorra az összeomlás új hullámai csaptak végig. Megmozdultak az Oroszországból érkezett Kun Béla, Szamuelyi Tibor és társaik által verbuvált, a december elején szovjetpénzen alapított Vörös Újságtól felizgatott kommunista tömegek. Eleinte a szervezeti munkásság ellentállt nekik. Mikor Buchinger és Bíró szociáldemokratapárti delegátusok visszatértek a szocialisták berni világkongresszusáról, amely állást foglalt a fegyverek erejére támaszkodó békék létrejötté ellen, a fogadtatáskor macskazenét rendező kommunistákon a szervezett munkások ütöttek rajta. Kun Bélát is egy kaszárnnyában, ahol a katonákat forradalmasítani próbálta, elfogták és Pogánynak csak személyes kivezetés útján sikerült őt kiszabadítania. Salgótarjában ugyancsak a szervezett munkásság verte le, Peyer Károly vezetése alatt a várost végigfosztogató csőcséléket. A parlamenti pártok és bizottságok szerepére jutott szakszervezeti tanácsok és a szélső szocialista miniszterek nyomása mégis mindig elejét vette egy végleges összecsapásnak, amihez egyébként a megfelelő fegyveres erő is hiányzott. Mikor febr. 18-án Kun Béla a Népszava ellen vonultatta fel embereit, azokat csak 8 rendőr élete

arán sikerült visszaszorítani. Díszes temetésük voll az utolsó kommunistaelenes megmozdulás. A kommunistavezérek elrendelt bebörtönzésére Böhm és Kunfi nyomban tiltakozást jelentettek be, mire a kormány Sztérenyi és Szurmay, az októberi statárium kezdeményezőinek, valamint a legitimisták élén álló Mikes gróf szombathelyi püspöknek az internálásával kísérelte meg, hogy a szélsőszozialistákat maga ellen ne hangolja.

Parisban tovább sem sikerült az ország helyzete iránt megértést kelteni. Bernbe Károlyi személyes elgondolása alapján Bedy-Schwimmer Róza szocialista író nő került ki követnek egy »magyar propaganda bizottság« élén. A választástól furcsán érintett — és Bedy-Schwimmer háborúelőtti magyarellenes magatartásáról is jólétesült — schweizi kormány az utódállamok képviselői mellett a monarchia nagykövetségével is fenntartotta a diplomáciai viszonyt, amit a magyar követ nő magára nézve sérelmezett. Ez, valamint a követ nő környezetében előfordult incidensek Magyarország számára rokonszenv helyett támadásokat eredményeztek a schweizi- és ántánfsajtóban. A csehek ilyen körülmények között Versaillesben könnyen érvelhettek azzal, hogy a Felvidék a pittsburgi szerződés folytán — amiről azonban a tótoknak akkor tudomásuk sem volt — a eseti államhoz tartozik. Vyx azzal válaszolt a magyar kormánynak a cseh előnyomulás miatt hozzáintézett jegyzékeire, hogy a fegyverszünet a keleti hadsereg frontjára szól és nem érinti a csehek abszolút szuverenitásának jogát a tőlük »visszafoglalt« területeken. Csapataik közben Balassagyarmatig jutottak s a városból csak Huszár Aladár főjegyző által fegyverbe szólított helyőrség és lakosság megmozdulására húzódtak vissza. A románok a Schweizban éppen letartóztatott Guilbeux francia kommunistavezér Károlyival 1918 tavaszán (amikor Diener-Dénessel kinn járt Schweizban) folytatott levélváltását használták fel annak bizonyítására, hogy világérdek Magyarország minél nagyobb területeit megszállás útján megmenteni a bolsevizmus elől. Egyedül az amerikai Unió próbált saját kiküldöttjei, Coolidge és Davis útján meggyőződni a magyar helyzetről, de a cseheknek azt is sikerült ellensúlyozniuk. Ántánt határmegállapítóbizottság gyanánt Benes ügyessége folytán két amerikai cseh érkezett Kassára és persze teljesen megfelelőnek jelentették az általa javasolt határt. — Febr. 4-én bevonult Pozsonyba Srobár mint szlovák miniszter. A békekonferencia döntésére hivatkozó egyetemet bezáratta, a rektort letartóztatta. A kitörő általános sztrájk kapcsán összetűzések támadtak a cseh megszálló ezred és a lakosság között. A közbelépő Barecca olasz városparancsnokot saját cseh katonái sebesítették meg, majd kikényszerítették Olaszországba való visszahívását.

Február végén mind erősebb kijózanodás jelei mutatkoztak a kormány polgári szárnya mögött álló pártokban. A budapesti Székely Nemzeti Tanács a székelyhadosztállyal betörést tervezett Erdélybe, ahol iannak támogatására a vasútra és postára is kiterjedő általános sztrájkot készítettek elő. Schweizból visszahívták a botrányt-botrányra halmozó követ nőt és Szilassy báróra bízták ezt a nyugati közvélemény

megfelelő tájékoztatása szempontjairól oly kényes tisztséget. Március közepén pedig a keleti tótok kassai nemzeti tanácsának kiküldöttei érkeztek Budapestre azzal a céllal, hogy nyélbeüssék a Felvidék fegyveres erővel való felszabadítását. A kormány nevében tárgyaló Berinkey miniszterelnök, a Felvidékre vonatkozó tiltakozó jegyzékének Vyx részéről történt fogadtatása után, maga is megállapította, hogy a kormány békés eszközei teljességükben kimerültek és a fegyveres megoldáson kívül más út nincs. Ebben az értelemben még Böhm Vilmost is sikerült egyező állásfoglalásra bírni.

Mindhárom kibontakozási akció, amilyen szépen indult, olyan gyorsan is hiúsult meg. Erdélyben a megállapított időpontban kitört az általános sztrájk, de csakhamar végetért, mert a székelyhadosztály nem érkezett meg. A Székely Nemzeti Tanács ugyanis az utolsó pillanatban egy nemzeti és egy szocialista irányú csoportra szakadt, az utóbbi révén Pogány tudomást szerzett a dolgról és nyomban letiltotta a hadosztály »imperialista célokra« való alkalmazását. A kormány ennek kapcsán látogatást is tett Szatmáron a hadosztálynál, Károlyi a székelyek megszemlélése után tartott beszédében kijelentette, hogy sose ír alá olyan békét, amely az országot harc-képtelenné tenné, de Böhm és Pogány ennek ellenére is a szocialista hadseregről beszéltek. A látogatás eredménye gyanánt aztán a székelyeknél is életbelépett a bizalmirendszer.

Versaillesbe közben megérkeztek a huszti rutén rada kiküldöttei és egy összehívott nemzetgyűlés határozata alapján kérték a Ruténföldnek Nyugat Ukrajnához való hozzácsatolását, miután annak csapatai közben szintén átlépték a határt. Emellett a románok és szerbek a Bánát birtoka miatti egyenetlenkedése is növelte a békekonferencia ezernyi más megoldatlan problémáinak számát. A szerbek a románok ellen bizonyos tekintetben Balfour angol miniszterelnök támogatását is élvezték, aki bizonyosságot, kívánt szerezni arról, hogy Erdély megszállása a fegyverszünet alapján történik-e. Bratianu román miniszterelnök hallgatásba burkolódzott, mikor pedig Balfour aziránt érdeklődött, hogy tulajdonképpen milyen csapatok szállják meg Erdélyt, közölte, hogy a megszállás ántánt-haderők részéről történik. A tartózkodó angol kormánnyal szemben a románok a franciák segítségét vették igénybe a szerbek ellen. Tardieu, aki a román kérdés előadója lett, a békekonferenciával elfogadtatta a román kormány álláspontját, amely a Bánátból csak egy kis háromszöget juttatott Szerbiának, a többit megtartotta Temesvárral együtt. Ezenkívül még Debrecen, Arad, Nagyvárad és Szatmár megszállására nyert felhatalmazást.

Ez az újabb halálos ítélet képezte tartalmát Vyx utolsó jegyzékének, amelyet márc. 20-án nyújtott át, ugyanakkor, amikor Berinkey és a keleti tót kiküldöttek már elvben megállapodtak a Felvidék felszabadítására nézve. A jegyzék, amely Berthe loi instrukciói alapján készült, ismét az erdélyi magyar és oláh lakosság közötti összetűzésekre alapította azt a kívánságot, hogy a magyar és román haderők között a megszállandó városoktól nyugatra eső 15 km-nyi semleges zóna létesíttessék. A román hadsereg 8 hadosztálya ezalatt

úgy vonult fel, hogy a jegyzék visszautasítása esetéti fegyver erejével eszközölje a kijelölt újabb megszállást. Erre azonban nem kerül sor, meri a kormányt az új jegyzék meggyőzte követett politikája teljes csődjéről. Izgatott tanácskozások során a hatalomnak egy tiszta szocialista kormány részére való átadását határozták el, amit azonban a szélső szocialisták a forma szerint börtönben ülő, de egyébként az eseményekre erős befolyást gyakorló kommunistavezérekkel való paktum aláírására használtak fel. Az új alakulás biztosítására Pogány a márc. 21-re virradó éjszakán megszállotta a főváros összes középületeit és pályaudvarait, rajtaütött a rendőrségen, Karolyival pedig készen eléje tett proklamáció útján ismertették el a proletárdiktatúrát. Amire ennek elkerülésére Bethlen meggyőzte Vyx-t az új megszállás hatálytalanításáról s ez Franchet beleegyezéséért sürgönyözött, a sajtó már hozta Károlyi lemondását. Vyx, miután Kun Bélának megcáfolta Károlyi előtt az új vonal végleges voltáról tett közlését, bizottsága élén elhagyta az országot, amelynek jelenléte annyi megaláztatást hozott. A párisi Nagy Négyek« tanácsa (Wilson, Clemenceau, Lloyd George és Orlando) most azt boncolgatta, hogy a magyar bolsevizmussal szemben alkalmas választ jelentené-e katonai rendszabályok. Clemenceau a német béketervezet súlyos pontozatainak tárgyában éppen annyira összekülönbözött Wilsonnal — aki változatlanul elutasította a lengyelek Danzigra vonatkozó igényeit —, hogy ez kezdte belátni, hogy csak eszköz volt a németek legyőzésére és készentartotta gőzösét a hazautazásra. Mivel az orosz bolsevistákkal bizonyos tárgyalások folytak, Magyarországgal szemben sem akartak hadieszközökhöz nyúlni s ehelyett ápr. 4-én Smuts angol tábornokot küldték Budapestre. A tábornok rövid tartózkodás és a vonatban Kun Bélával folytatott tárgyalás kapcsán egy a békekötésre nem mérvadó semleges zóna létesítését ajánlotta fel, amely kedvezőbb lett volna Vyxénál, mert az abban érintett négy város román megszállás helyett magába a semlegesített zónába esett volna. Biztosította a tanácskormányt arról is, hogy a románok parancsot kaptak előnyomulásuk beszüntetésére, hogy a blokádnak meg fog szünni s a tanácskormányt meghívják a békekonferenciára; ezzel szemben csupán a belgrádi egyezmény és néhány Diaz-féle pontozat betartását kívánta. Kun Bélaék nagy sikernek könyvelték el a tábornok kiküldetését, feltételeit azonban nem fogadták el, hanem egy Bécsben vagy Prágában tartandó közép-európai konferenciát javasoltak, hogy azon az utódállamok problémáival együtt Magyarországi is megvitatásra kerüljenek. Egyben közölték, hogy a tanácskormány nem áll a magyar területi integritás alapján, noha elítéli a területi kérdéseknek imperialista hódítások alapján való rendezését. Mindamellett megindult a vörös hadsereg megszervezése, amelyhez a régi hadosztály és ezredkereteket használták fel, úgyszintén a Ruténföldön, amelyet a tanácskormányban ruszin népbiztos képviselt a »ruszin vörösgárdahadosztály« felállítása. „Az ápr. 7-én Münchenben kikiáltott tanácsköztársaság és egy Bécsben kirobbantott puccs nagyon felfokozták a szovjet reményéti arranézve, hogy a Smutssal szemben követett halogatás politikája

révén időt nyerhet Középeurópa forradalmasítására. Ez azonban még a Ruténföldön sem sikerült, mert ott a vörös uralmat: képviselő kvalifikálhatatlan elemekkel szemben leszerelt lisztek fehér gárdái szerveztek, amely 14-én éjjel birtokába vette Munkácsot. A székely hadosztály pedig a nagyszebeni román kormányzótanácsot és Gonducourt aradi francia parancsnokot futárral értesítette, hogy nem bolsevista, sőt: kész Budapest ellen vonulni, ha az ántánt biztosítja, hogy a románok a Vyx-féle semleges zóna respektálásával nem támadják hátba. Kun Bélának reményei ekkorra füstbe mentek: a müncheni és bécsi kísérletek csődöt mondtak, 16-án pedig a Smutssal való megállapodás megíjúsulásával fedezve a román hadsereg offenzívát kezdett, s elsőnek a székelyhadosztályt lánadia meg. Nagyváradon a román offenzíva hírére megíngott a vörös rezsim és Jánossy v. rendőrfőkapitány vette át! a halaimat, mire Raies ezredes, az utolsó honvédkerületi parancsnok és vezérkari főnöke Pretsch őrnagy, úgyszintén Balogh és Cserey ezredesek lázas munkában állítottak fel a csendőrségből és a városban levő katonaságból karhatalmat, amely parancsot kapott a rangjelzések újból való viselésére. A városházáról is lekerült a vörös zászló; a polgármester és a városi tanács visszanyerte régi hatáskörét. Az alispán a megyei tisztviselőkel fegyverezte fel. A frontról a városba »özönlő vörösök és az őket vörös szalagjaik leszedésére felszólító karhatalom közöli csakhamar több helyűit parázs lövöldözés Jámadt, Kun Béla pedig minden áron arra akarta kényszeríteni a hadűgyi népbiztosság nagyváradí politikai megbízottját, hogy a hatalmat ne adja át. — Mikor visszatelefonáltak Budapestre, hogy a románokkal szemben álló vörösök rendetlenül özönlenek vissza s a város sorsa teljesen bizonytalan, kijelentette, hogy segélycsapatokat küld ki. Pűspökladányból csakhamar megérkezett Landler telefonűzenete, hogy útban van a vörös zászlóaljakkal, amelyek »utolsó szálíg ki fogják irtani az áruló váradí burzsoáziát.« A városi karhatalom nyomban elindult az összes vasűtvonalak vágányainak az érkező vörös csapatszálítmányok előtti felszedésére, megrongálta a berettyóűjfalui Kőröshidát is és ágyűkkal szállta meg a Nagyvárad felé vezető országotakat. A városi tanácsban azonban ezalatt aggályok merűltek fel arra nézve, hogy a város a vörösök támadása mellett még román ágyűtűzbe is kerülhet. Ennek feltétlen megakadályozására a helybeli románság vezetőivel egyetértőleg elhatározták, hogy értesítik a történetkről a városi vízművek közelébe ért román haderők vezetőségét és megkérík a város kim élésére. A fehérzászlós városi gépkocsi, a román előőrsök vonalán áthaladva egészen addig ment, amíg szembetalálkozott Mosoiu román hadtestparancsnok gépkocsijával. Az közölte, hogy a városban senkinek a hajaszála nem fog meggörbűlni, az összes állami és városi tisztviselők helyeiken maradnak, ő csak a bolsevizmus ellen megy s ahol annak legcsekélyebb jelét észleli, ott kő kövön nem marad. Miután csapatai bevonultak Váradra, a nagyszebeni román kormányzótanács megbízásából csakhamar odaérkezett Lázár Aurél, annak igazságűgyminiszterc és hivatkozva a gyulafehérvári gyűlésnek a román király ál-

tal jóváhagyott határozatára, proklamálta Nagyváradnak és Bihar-megyének a román királyságba való bekebelezését. A többszáz nagyváradi tényleges lisztet csakhamar Brassóba vitték s ott félévig hadifogoly gyanánt tartották vissza. Két; nap alatt a Királyháza—Szatmárnémeti-Nagykároly—Érmihályfalva vonalig jutott a román, offenzíva. Nyíregyházán csak ideig-óráig tartotta fel a vasmunkások ellenállása. Ugyancsak a Nyírségbe vonult vissza a székelyhadosztály is, de román-francia tárgyalásairól a tanácskormány közben tudomást szerzett. A székelyek futára még meg sem érkezett Aradról, Gondrecourfc tábornoknak azzal az ígéretével, hogy a románok, amennyiben a székelyhadosztály a proletárdiktatúra megbuktatására Budapest ellen vonulna, nem lépik át a Vyx-féle semleges zónát, a vörösök máris parancsot kaptak a székelyek hátbatámadására. Ugyanakkor Munkácsra is vörös alakulatokat irányítottak, amelyek ott legyűrték a csekélyszámú fehérgárdát és kiszabadítva a börtönből elvtársaikat, 60 tisztet és a város 25 vezetőegységét zárták oda be. A nyomban munkába lépő forradalmi törvényszék halálos ítéletét azonban csak a dolhai főszolgabíró hajthatták végre, mert a románok már 18-án Beregszászig ettek és másnap Munkácson voltak. A románokkal létesítendő közvetlen kapcsolat végett a csehek is megindultak Ungvár felől és így a már úgyszólván a vörösök és románok keresztüztüében álló székelyhadosztálynak esetleg még a csehek támadásával is számolnia kellett. Kratochwill ezredes erre szabad elvonulást biztosító egységet kötött a románokkal és annak értelmében 27-én be-
szüntette a harcot. Kél nappal később a csehek is bevonultak Munkácsra, a románok pedig a fegyverüket letevő székelyeket az egység ellenérc hadifoglyok gyanánt vitték Brassóba.

Parisban ekkorra az ántánt külügyminiszterei megállapították Magyarország új térképét, amely Tardieu befolyása alatt ugyanolyan megcsonkításokat tartalmazott, mint azt 1915-ben az oroszok tervezték. Az ántánt hadvezérei közül Sir H. Wilson brit vezérkari főnök Smuts javaslatával ellentétben egy teljhatalmú ántántmegbízott elnöklete alatt az osztrákok, magyarok, csehek, lengyelek, délszlávok és románok középeurópai konferenciáját akarta egybehívni s az összes kérdések megoldását az elnöklő ántántdelegátus végleges döntésére bizni. A délszlávok ekkorra ugyanis megtámadták a karinlhiai szabadsapatokat és elfoglalták Klagenfurtot, valamint Vil Lach külvárosát, az olaszok pedig Fiume birtoka miatt olyan ellentétbe kerültek Wilson elnökkel, hogy Rómában az amerikai követséget katonaságnak kellett megvédenie az izgatott kedélyek rohamától. A vérig sértett lengyel békedelegálusokkal szemben Wilsonnak sikerült kiharcolnia azt, hogy Malier tábornok a francia fronton állt lengyel seregét (l. 4. és ne Danzigon keresztül szállítsák haza. mert ez rögtön eldöntötte volna a kényes danzigi problémát. Ugyancsak roppant kényes helyzet uralkodott Smyrna körül, ahol Olaszország tudta nélkül partraszállíandó görög csapatok útján kívánták a bekebelezést eszközölni. A lengyelek ellen kétségbeesetten küzdő nyugat-ukránok utolsó eszköz gyanánt kimondták egyesülésüket Szovjet-ukrajnával.

Szovjet-Oroszországra Kolcsak szibériai, Denikin déloroszországi, az angol expedíciós hadtest archangelski és Jude nies észtországi sikerei folytán Foch marsall Európában is döntő csapást akart mérni, s így a mindig a bolsevizmus letörői gyanánt szereplő román hadsereg felhasználására gondolt. Bratianu emiatt a román hadsereget a magyar Alföld megszállására toltta, mindinkább nyugat felé, hogy így szó se lehessen Keleten való alkalmazásáról.

Összesen 21 háború volt megindulóban a békekonferenciától konzolidálandó európai és ázsiai területeken, mikor kisütött május elseje az utolsó lisztkészletein Bécsből szerzett vörös mezbe öltöztetett Budapest és a Tisza keleti partján felzárkózó román hadosztályok felett. A tanácskormány bukás előtt állt, de Kun Béla a budapesti központi munkás- és katonatanács máj. 2-i ülésén újból feltüzeltelte a »proletáröntudatot« a »polgári társadalommal való leszámolás teljes végrehajtására. A román járőrök megjelenésére kiűritett Szolnok »győztes visszafoglalása« után a polgárságban megkezdtek az első nyilvános kivégzéseket. Még jobban feltüzeltelte a terrort a Budapesten októberben jobb oldali nemzeti tanácsol tervező, de szándékukkal elkésztett s most Peremi Zsigmond báró vezetésével ellenforradalomra szervezkedő csoportok tevékenysége s a Bécsben Teleki Pál és Bethlen István grófok vezetése alatt álló komité lisztjeinek rajtaütése a tanácskormány követségén.

A franciák protektorátusa alatt Aradon létrejött kormány egyelőre azért volt erőtlen, mert a franciák radikális irányzatú aradi bizalmi embereit is bele kellett venni. Szegeden pedig a Kelemen Béla főispán köré sorakozó nemzeti érzelmű csoportokat Betrix francia térparancsnok az általa támogatóit; vörös helyőrség útján tartotta sakkban, meri saját kijelentése szerint Franciaországnak nem állt érdekében egy nemzeti irányzatú erős Magyarország talpraállítása. A szegedieknek önségélyhez kellett folyamodniuk. Tartalékos tisztjeik Diendorf er alezredes és br. Heim százados vezetése alatt rajtaütöttek a vörösök Mars-téri laktanyáján, akiknek így Szegeden le is járt a szerepük. A tanácskormány hadereje ezzel szemben megerősödött az elrendelt s a szakszervezetek útján végrehajtott védkötelezettség révén. A szolgálatra kényszerített Stromfeld vk. ezredes tervei szerint és aktív lisztkek vezetése alatt a vörösök lassanként, (munkászászlóaljakkal együtt) 157 zászlóaljra és 12 lovasszázadra növekedtek, 390 ágyúval. 960 géppuskával és 35 repülőgéppel s a salgótarjáni bányavidék birtokának biztosítására 18-án minden előkészület nélkül megtámadlak a cseheket.

Ekkorra az aradi kormány is aktiv politikára szánta el magát, amely azonban a megyét Arad kivételével megszálló románok miatt, lehetetlen volt. Ezért Károlyi Gyula gróf miniszterelnök elhatározta a kormány Szegedre való áthelyezését, amiben a franciák is megígérték, támogatásukat. A románoknak azonban nem állott érdekükben, hogy hátukban magyar nemzeti haderő szerveződjék. A Szegedre utazó minisztereket tehát Mezőhegyesen feltartóztatták és 2 heti internálás után már románoktól megszállt Aradra tértek vissza. A szerb megszállás alatt levő Temesváron át egyesével kellett Sze-

gedre utazniuk. A Zdravccz páter remek szózatával a szegedi Kárász-ház erkélyén ünnepélyesen bemutatkozó kormányba Károlyi Gyula miniszterelnök a bécsi komitét is bevonta. Teleki Pál megkapta a külügyi tárcát, az addig Gömbös Gyula hadügyi államtitkára bízott hadseregszervezést pedig Horthy Miklós altengernagy, az új hadügyminiszter irányítása alá helyezték. A hadsereg részére Bethlen Istvan, a kormány bécsi képviselője ott, valamint Grazban gyűjtőállomásokat létesített, amelyek a jelentkező katonai személyeket a szervezkedést barátságosan fogadó Jugoszlávián át irányítottak Szegedre.

Június első harmadában a vörösök elérték Eperjest, Bártfát és Homonnát. A lakosság nemzeti zászlók alatt lelkesen fogadta az aktív tisztek révén többnyire fegyelmezett! benyomást keltő katonaságot, amelyben helyenként szintén felbukkantak a háromszínű zászlók. Csak a hadosztályok Budapestről érkező politikai megbízottai, akik minden nemzeti zászlóval díszített báz tulajdonosát forradalmi törvényszék elé állították és minden elfoglalt városból túsokat irányítottak Budapestre, ébresztették a felvidéki magyarságot a szörnyű valóságra. Különösen Kassán támadt valóságos forradalom, mikor a felszabadulás tiszteletére kitűzött »János vitéz« díszelőadásán nemzeti színek helyett vörös színek használatát követelték a színigazgatótól és majdnem baja történt, mert a színpadon mégis nemzeti színek domináltak. Mire a vörös hadsereg Miskolcnál éket vert a csehek és románok közé, a háromszínű zászlók eltűntek. Stromfeld gyengébbnek bizonyult Kun Bélával szemben.

A vörösök sikereire a szegedi kormány nagyobb súlyt helyezett a nemzeti hadsereg akcióképességének elérésére; Horthy Miklós és Teleki Pál Belgrádba érkeztek a szerb megszállás alatti területen megejtendő sorozások keresztülvitele és a Szeged—Baja—Bátaszék vasútvonalnak csapatszállításokra való felhasználása végett. A jugoszláv külügyminiszter kifejezte kormánya elvi hajlandóságát a szegedi kormány teljes támogatására, de végleges állásfoglalását a békekonferencia ezirányú döntésétől tette függővé. A békekonferencia a franciák meghiúsult krími antibolsevista expedíciójának hatása alatti azonban éppen akkor a vörösökkel állt szóba. Clémenceau jun. 8-án sürgönyt intézett Kun Bélához, amelyben utalással Magyarországnak a békekonferenciára való, küszöbön álló meghívására és a román hadsereg két ízben történt visszatartására, felszólította a Felvidék kiürítésére; csak erre az esetre biztosította a román hadsereg további előnyomulásának megszűnését. Az elrendelt kiürítés alatt a tanácskormány Eperjesen a szlovák »tanácsköztársaság« kikiáltásával próbálta magát biztosítani, ami azonban nem sikerült. Stromfeld lemondását elfogadták, úgyszintén lemondott Böhm Vilmos »hadseregfőparancsnok« is, akit most Bécsbe küldtek követnek. Utóda a hadsereg élén Landler Jenő lett, aki helyett viszont Bokányi kapta a III. hadtest parancsnokságát. A románok Vopicka újabb tanácsára a Felvidék kiürítése után sem vonultak a Vyx-féle demarkációs vonal mögé s mikor Kun Béla emiatt július 11-én panasszal fordult Clémenceauhoz, azt a választ kapta, hogy a fegyverszünet pontozatainak betartása előtt nem tárgyalhat a tanácskor-

mánnyal. — A jun. 21-i ellenforradalom kegyetlen leverése és Szaravely hóhérainak a vidéki ellenforradalmi mozgolódások gócpontjain véghezvitt szörnyű műve a szegedi kormányt annak komoly mérlegelésére vezette, hogy haderejével a vörösök átpártolása reményében megtámadja azokat, mihelyt elegendő hadianyagra tesz szert. A Szegedre érkező Franchet d'Espérey tábornokot meg is kereste aziránt, hogy a jugoszláv kormány — amely közben az osztrák részről megvételre felajánlói 30.000 fegyver átszállítását is vállalta — hatalmaztassék fel mindannak teljesítésére, amire elvben már hajlandónak mutatkozott a nemzeti kormánnyal szemben. Franchet elutazása azonban nem hozott eredményt. Mikor pedig Károlyi Gyula és Teleki Nagyikindán meglátogatták de Lobit francia hadseregpáncsnokot a francia álláspont tisztázása érdekében, az közölte velük, hogy Parisból jóindulatú semlegesség helyett szigorú semlegességre utasították, mert a két magyar kormány egyikét sem kívánják a másikkal kijátszani. A nemzeti hadsereg hadianyaga ezért egyelőre a franciák felügyelete alatt maradt. Tábornokaik a Belgrádban a Duna internacionalizálására felügyelő Troubridge angol tengernagy azzal magyarázták Clemenceau állásfoglalását (amihez a szegedi munkásság sztrájkja is járult), hogy a nemzeti kormány túlkonzervatív összetételű. Károlyi Gyula erre nyomban lemondott és utóda P. Ábrahám Dezső, csupa, a franciáknak megfelelő politikust vett be kabinetjébe. Horthy Miklós mint fővezér folytatott a hadsereg szervezését. A franciák azonban csakhamar ezzel a kormánnyal sem voltak megelégedve és nyilván a közben megkötött német békeszerződés súlyos volta fölött hangoztatott vélemények hallatára, germanofil irányzattal illették. Bethlent meg kellett kérni a bécsi és grazi katonairányítások beszüntetésére. Gömbös Gyula a franciák nyomására távozott Bécsbe, ahol az angol misszió főnöke, Gorton tábornok, a budapesti és szegedi kormány megegyezését kísérelte meg, hogy a bolsevizmus bukása vér nélkül menjen végbe. Bethlen István gróf és Böhm Vilmos az angol misszió kifejezett kívánságára és annak jelenlétében jöttek össze — köszönés nélkül — és tárgyalták meg a rezsimváltozás kormányának összetételét. Bethlen kész volt egy polgári kormányba két szociáldemokrata minisztert felvenni, míg Böhm szociáldemokrata kormányt javasolt két polgári miniszterrel. Gortonnak az a közvetítő javaslata, hogy a kormány összetétele a polgári és a szociáldemokrata rétegeket egyaránt elégítse ki, az akkori viszonyok félreismerésén alapult s így a tanácskozás eredménytelenül végződött. Kun Béla közben kihívó sürgönyben kívánta Clemenceautól annak közlését, hogy számíthat-e ígéretének a románok részéről való betartására, sőt jul. 20-i sürgönyében közölte, hogy a tanácskormány fog az ántánt akaratának a románoknál érvényt szerezni. — Szegedről 21-én Balla Aladár és Teleki Pál érkeztek Belgrádba a nemzeti hadsereg átvonulásának végleges megbeszélése végett. A jugoszláv kormány ugyanolyan előzékenyen válaszolt és a sürgönyben megkeresett Franchet d'Espérey ugyanúgy nem lett semmit mint az első esetben történt. A nemzeti kormányt súlyos aggodalommal töltötte el, hogy a vele szemben eleve elutasító

álláspontra helyezkedő románok Belgrádban és Parisban is követőkre találtak, mialatt a vörös hadsereg megint előrenyomul. A Clemenceau Ígérete betartatására offenzívába lépő vörösök július vége felé a Mezőtúr—Turkeve—Kisújszállás—Karcag vonalig jutottak, de mivel az éhínség már közöttük is mutatkozott, számos ezred szétszéledt és megállt, majd visszavonultak a Tisza nyugati partjára; legutolsónak 26-án a szolnoki csoport, amely mögött a Tiszahíd román ágyútűzben a levegőbe repült. A következő napon újabb sürgöny jött Parisból, hogy az ántánt csak akkor szünteti be a román offenzívát, ha meggyőződik egy konszolidációra törekvő és nem terrorral uralkodó magyar kormány létrejöttéről. 29-én a románok átkeltek a Tiszán, mire a budapesti nagy munkástanács ülésén Kun Béla sírástól elcsukló hangon jelentette be a tanácskormány lemondását a szociáldemokrata Peidl volt népjóléti miniszter elnöklése alatt megalakuló kormány javára. A munkástanács előtt; felcskűvő kormány azonban a kommunisták jobbszárnyát is felvette, a szegedi kormány ellen kihívó magatartást tanúsított és Böhm Vilmost is meghagyta Bécsben követnek. Egyetlen tevékenysége az volt, hogy mérsékelt szárnya távoltartotta a visszaözlő vörösöket Budapest elárasztásától. A bécsi angol misszió megint egyezkedést próbált létrehozni Bethlen és Böhm között, a Peidl-kormánnyal pedig Romanelli alezredes, a véletlenül Budapesten felejtett és az eilenforradalmárok megmentésénél oly hasznos szolgálatot tett, olasz katonai misszió főnöke az ántánt követeléseinek megfelelő ideiglenes egyezményt kötött. Egyben, a Pécelig jutott román lovasságot megállásra bírta a visszaözlő vörösökkel való összetűzések kikerülése végett; csak parancsnoka, Rusescu tábornok jött be karával a helyzet tisztázására Budapestre. Romanelli jelentésére Clemenceau a románok Budapest előtti okvetlen megállítását kívánta. A Ceglédnél gyülekező román főszereg tábornokai azonban ügyesen kikerülték, vagy pedig »félreértették« Romanellinek a feltétlen megállás parancsával elébük menő futárait. Mikor Budapest határában értesültek arról, hogy ott fegyveres erő már nincs. Holban tábornok rögtön bevonult a fővárosba és a Bécsből érkezett Gorton tábornok és Romanelli, serege visszavonulására vonatkozó sajtóközleményeit cenzúrája útján kapcsolhatta ki. A minisztériumok tisztviselői kara ezalatt passzív rezisztenciát tanúsított az új kormánnyal szemben, addig, amíg az ellenforradalmi csoportok fellépnek ellene. Csak ekkor, aug. 6-án adták vissza Szegeden a francia megszállás parancsnokságai a lefoglalt hadianyagot a nemzeti hadseregnek, amelyhez a diktatúra bukása után nyomban csatlakozott a vörösök déli csoportja. A Szegeden levő parlamentáriusokból, valamint Szeged s a meneküli törvényhatóságok kiküldötteiből álló nemzeti bizottmány ezalatt tiltakozott a Peidl-kormány törvényes jellege ellen.

Ebben a helyzetben a belgrádi kormány végre hajlandó volt a nemzeti hadsereg átvonulásának biztosítására a megszállt terület vasútvonalát, hadianyaga számára pedig uszályokat rendelkezésre bocsátani, sőt külön konferenciát is javasolt arra, hogy a két sokat szenvedett nemzet egymással rendezze függő kérdéseit. Közben azonban

az ellenforradalmi csoportok Budapesten a Peidl-kormányt lemondásra kényszerítették. Friedrich István alatti megalakított ideiglenes kormányuk József főherceget kiáltotta ki kormányzónak s a fenségnek is esküdött fel, mire Belgrád, a legitimizmus felé mutató irányzat láttára visszavonta javaslatát. A főherceg az antant kívánságára sürgönyileg kérte, hogy a nemzeti hadsereg egyelőre maradjon Szegeden. Horthy fővezér azonban a román áradat láttára elengedhetetlennek látta serege megindulását a Déldunántulra, s repülőgépen Siófokra érkezve, haladéktalanul megkezdte a szervezés munkáját. Az ország helyzete a legkétségbeejtőbb volt. Egyik nemzeti kormány Budapesten a románok, a másik Szegeden a franciák nyomása alatt, míg a nemzeti hadsereg harmadik helyen kezdi a pacifikálás munkáját ott, ahova nem jutottak el az országot végigdúló, s a kormánytól kieroszakolt új fegyverszüneti feltételekkel fedezett románok. Foch a helyzetet a magyar kormánnyal való közvetlen tárgyalás útján vélte tisztázni, amit azonban Benesnek, aki Magyarországgal szemben a hadiállapot elvét képviselte, sikerült megakadályoznia.

Az ántánt, miután a szegedi kormány lemondott, s a Friedrich-kormánynak adta ál a hatalmat, Gorton angol, Bandholz amerikai, Graziani francia és Romanelli. olasz tábornokokat szövetségközi katonai bizottság gyanánt néhány ántántosztag és angol monitorok kíséretében Budapestre küldötte. A románok nem törődtek velük s a főparancsnokságukhoz beosztott Diamandi meghatalmazotti miniszterük útján lancirozni kezdték a magyar politikai körökben egy magyar-román personálunió létrehozását. Aug. 11-én Diamandi ultimátumot nyújtott át József főhercegnek, mely szerint Románia összes kívánságait teljesíteni, az ország összes fegyver- és hadianyagkészleteit kiszolgáltatni s a magyar-román personálunió megvalósításához hozzájárulni tartozik. Azonkívül követelték, hogy Magyarországnak támogatnia kell Romániát a Bánát teljes bekebelezése miatt Jugoszlávia ellen indítandó diplomáciai akciójában is.

Ezt az ultimátumot, amelyre félórán belül kértek választ, csakhamar az ántánt részéről is imperatív jegyzék követte: hogy a kormány nem parlamentáris utón jött létre s ezért más kormánynak kell alakulnia a konszolidáció végett. Egyben a jegyzék, utalva arra, hogy a Habsburg-család nem uralkodik, a főherceg visszavonulását is kívánta, amit a fenség egy a nemzethez intézett megleghangú kiáltványban teljesített is. A tábornoki bizottság a románok eltávolítása útján próbálta a kibontakozást elősegíteni s már aug. 25-én felszólította őket Magyarország dunántúli részének kiürítésére. A második Friedrich-kormány megalakulása azonban még mindig a román megszállás alatt ment végbe. Mardarescu román főparancsnok azzal indokolta a tábornoki bizottság előtt csapatai bennmaradását, hogy nincs biztonsága abban a tekintetben, vajjon magyar részről nem-e támadnák meg őket. Szept. 10-én St. Germainban aláírták az osztrák békeszerződést, amelyben páratlan történelmi iróniával ütközött ki a békekonferenciának — az ántánt hadvezérei részéről is nyíltan hangoztatott — alkalmatlansága a területi kérdések megoldására. A cseheknek t. i. ez az *Ausztriával* kötött béke

ítélte oda a Felvidéket és Ruténföldet. Egyben Benes kivitte, hogy a nyugati végeket is, ha már nem sikerült a cseh-szerb korridor, Ausztria kapja. De Klagenfurt és Villach a felkelők harcai folytán osztrák maradi. Közben Magyarországon a románok folytatták a *revanche-t* mindazért, amit a háború alatt a német megszállástól el kellett szenvedniük, s amit Mária királyné őszintén meg is mondott Bandholz-nak. Csak vasúti anyagban több mint 800 mozdonyt és 19.000 kocsit vittek el, úgyszintén a tábornoki bizottság intézkedésére vonalszámra Budapestre irányított élelmiszerkészletek nagyrészét. Bratianu a Legfőbb tanácsnál azzal érvelt, hogy az elvett élelem csak a megszálló csapatok élelmezésére szükséges, m ig a tábornoki bizottság ugyanekkor (szept. végén) megállapította, hogy Romániába tucat-számra indítottak el katonai fedezet mellett élőállattal, élelemmel, takarmánnyal megrakott vonatszerelvényeket, s az elveti vasúti anyag több mint 1000 mozdonyra és 23.000 kocsira szaporodott fel. A legfőbb tanács Sir George Clarkét küldte Budapestre annak megállapítására, hogy a tábornoki bizottság vagy pedig a román főparancsnokság mondott-e igazat. A románokat Clark jelenléte sem izgatta, figyelmük már a magyar múzeumok felé fordult s a Nemzeti Múzeumtól követelték az erdélyi eredetű műkincsek kiszolgáltatását, majd maguk jöttek értük. Bandholz tábornoknak csak az utolsó pillanatban sikerült a múzeum kapuját a tábornoki bizottság nevében lepecsételni. A románok, mikor a Friedrich-kormány is lépésekkel próbálkozott kivonulásuk végett, Friedrich-el ugyancsak végezni akartak és karhatalommal jöttek érte a miniszterelnökségre, csak csellel sikerült megmenteni. Sir George Clark nemcsak a románokat próbálta eltávolítani, hanem a Friedrich-kormányt is, amelyet az ántánt nem akart elismerni, azzal, hogy nem képviseli az ország összes rétegeit. Clark tárgyalásai Huszár Károly koncentrációs kabinetjének létrejöttével végződtek, noha Apponyi a képviselőház újbóli összehívásával óhajtotta a jogfolytonosság biztosítását. Az az eredménye a koncentrációs kabinetinek megvolt, hogy a románokat utasították az ország kiürítésére. A nemzeti hadsereg először a Győr—Székesfehérvár vonalat vette birtokába, nov. 15-én pedig Budára ért, míg a pesti oldalon a románok elvonulása alatt aktív és tartalékos tisztekből álló karhatalom tartotta fenn a rendel. Másnap, a köztársaság kikiáltásának évfordulóján, Horthy fővezér leírhatatlan lelkesedés közepette vezette át a nemzeti hadsereget, amely nyomban tovább vonult Miskolc és Szolnok felé. A Huszár-kabinet a legitimista irányba mutató első Friedrich-kormánynak éppen az ellenkezője volt, mert nov. 21-én államformául népszavazás döntéséig a köztársaságot állapította meg. Létrejöttével lehetővé tette, hogy Magyarországot meghívják a békekonferenciára. Most azonban a cseh, szerb és román propaganda megfordította a Magyarország ellen használt eszközeit. A kommunista emigráció sajtóját és a budapesti szociáldemokratáknak a kormánnyal szemben való ellentétét annak beállítására használta fel, hogy Magyarországon a bolsevizmus szélsőségei után az ellenforradalom szélsőségei vették át a szót. A kommunizmus természetes reakciója a valóságban a várt

mértéknél sokkal csekélyebb és rövidebb élettartamú voll, amiben nagy szerepe voll a még mindig a pacifikálás munkájával terhelt nemzeti hadseregnek. Mikor a különítmények egyike függetleníteni akarta magát a felsőbbségtől, a Britannia-szállodát a budapesti helyőrség éjszakai körülzárás útján tisztította meg. A kormánynak ezenkívül súlyos helyzete volt a még mindig elégte ten szén- és élelmiszerkészletek, valamint a megszállt területekről a hűségeskü megtagadása folytán seregestől kiutasított — egyelőre vasúti kocsikban lakó — tisztviselők elhelyezése miatt.

Az új esztendő első napjaiban elindult Parisba a békedelegáció. Elnökét, Apponyi Albertet előzőleg felkeresték a még megmaradt nemzetiségek képviselői és szolidaritási nyilatkozatot tettek előtte. Parisban azonban Benes Apponyi személyét is, az általa alkotott iskolatörvény kapcsán, felhasználta Magyarország ellen. Apponyi, aki a delegációval együtt neuilly-i szállásán rendőri blokádnak volt, hiába kérte a delegáció óriási munkával elkészített, a magyar kérdést ismertető okmányanyagának a békefeltételek megállapítása előtti átvizsgálását. A feltételek az osztrák, német és bolgár szerződés mintájára már meg voltak állapítva s bennük a cseh, szerb és román igények teljes elismerési nyertek. Az eredetileg meghagyott Muraköz Tardieu utolsó pillanatban kéziratilag beiktatott javítása révén lett szerb birtokká, a románok pedig mint Középeurópa pacifikátorai, a bolsevizmus elleni küzdelmük jutalma gyanánt érték el összes — a gyulafehérvári határozatoknál jóval nagyobbra növekedett — igényeiket Temesvárral együtt. A cseh-szerb-román propaganda mellett egyébként a kommunista emigránsok aknamunkája is érvényesült, amely mindenképpen igyekezett Magyarországot a politikai szélsőségek tűzfészke gyanánt beállítani, hogy minél kisebb területre szorítsák össze. A csehek a Dunavonal és Kassa birtokát egyrészt ezekre hivatkozva, másrészt már nem is nemzetiségi, hanem hadászati okok hangoztatásával érték el. Fiume tekintetében a feltételek kötelezték Magyarországot a nagyhatalmak meghozandó döntésének eleve kötelező elismerésére. A fiumei kérdést ugyanis Danzighoz hasonlóan, szabad város formájában kívánták megoldani, csak-hogy D'Annunzio hatalmába kerítette a városi s az ántánt parancsára Olaszország azL csakhamar ostrom alá fogta.

Mikor a delegáció a szörnyű fel lé telek kel visszatért Budapestre — amely közlésük napján gyászt öltött —, már javában folytak az általános, egyenlő és titkos választójog alapján összeülő nemzetgyűlés előkészületei. A szociáldemokraták távoltartották magukat a választásoktól, amelyekből a kisgazdapárt 79, a keresztény nemzeti egyesülés pártja 75 mandátummal került a parlamentbe. A keresztény-párt nagyrésze a volt munkapárt, a kisgazdapárt pedig a függetlenségi képviselőket tömörítette egybe. A nemzeti demokraták (Vázsonyi) csak 6 mandátummal, a keresztényszocialisták eggyel (Gieswein) bírtak s Apponyi, Andrassy és Szterényi pártonkívüliek voltak.

Febr. 12-én Apponyi visszaérkezett Parisba a magyar ellenjavaslatokkal, amelyek a vindikált magyar területeken ántánt-bizottságok felügyeleti alatt történendő népszavazást s 35.000 helyett

85.000 főnyi haderőt javasoltak. A cseh-szerb-román delegátusok azonban hivatkozva Elzásznak népszavazás nélkül történt bekebelezésére, azt Magyarországra nézve is kikapcsoltatták, hivatkozással arra, hogy az 1918-ban történt nemzetiségi nyilatkozatok és szerződések már amúgy is dokumentálják a lakosság akaratát. Ugyanakkor azonban gondosan kerülték az érdekelt lakosság meghívását. A turócszentmártoni deklarációból utólag törölték a tótok önálló képviselőt a békekonferencián, Massaryk pedig a pittsburgi szerződést túlhaladottnak nyilvánította.

Közben a magyar nemzetgyűlés első ténykedése gyanánt helyrehozta az utolsó képviselőház és maga a Huszár-kormány közjogi helyzetében beállott formahibát. Az 1903-i, a Pragmatica Sanctiót önállóan értelmező törvénycikk értelmében helyreállította, annak Magyarországra szóló, Ausztriától független érvényességét s a királyi széklet külső körülmények behatása folytán megürültnek nyilvánította. Az ország minden rétegének spontán állásfoglalása nyilvánult meg márc. 1-én, amikor a nemzetgyűlés Horthy fővezért Magyarország kormányzójává választotta. Ugyanaznap a nemzeti hadsereg csapatai átkeltek a Tiszán, majd pacifikáló felvonulást végeztek a Duna-Tisza közén is. Az új kormány a lépésről-lépésre „távozó” román megszállás sebeinek gyógyítása mellett rendkívül súlyos kérdés előtt állott annak kapcsán, hogy Lengyelországnak az oda közben mélyen behatolt szovjethadsereg ellen segítséget nyújtson. A francia kormány ugyanis az antant kormányainak már előzetesen megindított tárgyalásai alapján ápr. 15-én Paléologue és Barker által aláírt jegyzéket intézett a magyar külügyminisztériumhoz a béke kielégítő megoldása és a lengyel frontra küldendő francia részről felszerelendő 100.000 főnyi magyar haderő tárgyában. Romániával szemben határkiigazításról s az anyaországgal nyelvi és földrajzilag összefüggő magyar területek visszacsatolásán kívül a határos német (sváb) lakosságú területsávon népszavazásról s a székely és szász területek autonómiájáról lett volna szó. A csehekkel és délszlávokkal szemben fennálló kérdések külön bizottság elé kerültek volna, de azt a jegyzék térképmelléklete eleve jelezte, hogy Zombor, Szabadka, Nagyvárad, Arad, Beregszász, Ungvár, Munkács, Kassa, Rozsnyó, Léva és Nyitra képeznék a határrevízió eredményeit. A magyar haderő felszerelésén kívül a franciák stratégiai okokból a magyar vasutak bérbevételét is felajánlották.

A jegyzék alapján a nemzeti hadsereg zömét egyelőre Miskolc körül vonták össze, hogy adott esetben elszállításra készen álljon, a csepeli Weiss Manfréd-művek pedig lázas munkában folytatták a kormány által már márc. 6-án Lengyelország számára kiutalt 30 millió Mauser- és 40 millió más töltény előállítását. A csehek azonban ezúttal követték a románok példáját Magyarországgal szemben és szembehelyezkedtek az antanttal, kijelentve, hogy semmi esetre sem engedélyezik sem magyar haderő, sem hadianyag átszállítását és különben sem hajlandók az antibolsevik irányzat bármely formában történendő támogatására. Még a Bécsbe érkezett francia lőszerszállítmányok továbbítását is megtagadták; Magyaror-

szágra és Romániába kellett azokat átírányítani. A csehek magatartása mellett még egy körülmény késleltette a kormány részéről a jegyzék megválaszolását. Anglia ki akarta kerülni, hogy Franciaország Magyarországon is befolyásra tegyen szert s budapesti követe útján kérte a kormányt, hogy egyelőre ne foglaljon a francia jegyzék tárgyában határozott állást. Egyben Lloyd George kijelentette, hogy a magyar békeszerződés közzétett szerkesztésében inkább csak formalitás és egy év alatt ügyis revízió tárgyát fogja képezni. Máj. 6-án pedig Millerand francia miniszterelnök a csupán jelentéktelen pontokban módosított szerződéstervezetet olyértelmű kísérőlevéllel juttatta el Apponyhoz, hogy a határkiigazítások külön bizottságok munkáját fogják képezni és azok javaslatait a megalakítandó Népszövetség tanácsa jóvá fogja hagyni. Ezek alapján a kormány elfogadta és jún. 4-én Trianonban megbízottaival 22 állam delegátusai előtt aláírta a békeszerződést. A még mindig legnagyobb titokban tartott Paléologue-féle tárgyalások a kormány részéről tovább sem eredményeztek állásfoglalást, ezzel szemben a Varsó felé hátráló lengyel sereget Weygand francia vezérkari főnöknek sikerült újjászerveznie, mire Paléologue elhagyta Budapestet. A francia lőszer szállítmányok továbbítását a kormány továbbra is a legnagyobb gyorsasággal intéztette, júl. 8-án az egész csepeli készletet Lengyelország számára tartatta fenn s a gyárat a következő két héten át kizárólag Lengyelország számára dolgoztatta. Csakhogy Bécsben július végén a II. Internacionálé kimondta a »reakciós« Magyarországra elleni bojkottot, ami tulajdonképpen az antibolsevista front ellen irányult. Így Bécsben az összes francia lőszer szállítmányokat lefoglalták. A magyar lőszerből azonban 80 vágón már aug. 17-én beérkezett Skierniewice lengyel határszéli állomásra, ahol nyomban kiosztották a lengyel hadosztályoknak, amelyek azután Varsó alatt két nap múlva döntő csapást mértek a szovjet haderejére.

Ennek hatása alatt aztán megszűnt a francia közeledés és nemcsak a határkiigazítás maradt el, hanem Poincaré utólag a Millerand-féle levélben lefektetett határkiigazító bizottságok működését kizárólag helyi viszonylatokra redukálta; így végeredményben a cseh-szerb-román álláspont diadalmaskodott, nemcsak az ántánt felfogásával, hanem a Népszövetségnek a békeszerződések időről-időre való felülvizsgálását illető rendeltetésével szemben is. Ennek következménye volt az, hogy az amerikai kongresszus az összes békeszerződések elvetette s helyettük később, 1921-ben, külön szerződéseket kötött a központi hatalmak országaival — a párisi környéki szerződések területi határozmányainak kihagyásával.

* * *

A trianoni béke aláírása pillanatában még két területi kérdés állott fenn, amelyeket az ántánt nagyköveti tanácsa egymással kapcsolatban kívánt likvidálni. Csak Nyugatmagyarország Ausztriának való átadása ellenében kívánta a magyar impérium alá visszahelyezni Baranyát, ahol a szerb megszállás védelme alatt a kommunista-szocialista emigráció 1920 szeptemberében magához ragadta a hatalmat. Linder Béla vezetésével 1921 augusztusában ki is kiál-

tották a baranyai magyar-szerb köztársaságot s Belgrádban is eljártak, de akkorra már megérkezett az ántánt határozata a kiürítésre; Sopronban az ántánt katonai bizottsága éppen átvette Nyugatmagyarország felségjogát, hogy azt aug. 29-én Ausztriának adja át. Egy nappal előbb azonban az Ágfalvánál bevonuló osztrák csendőrkülönítmények a Selmechányai főiskolások, soproni cserkészek és tőlük felfegyverzett lakosság puskatüzébe kerültek. Ostenburg százados csendőrzászlóalja bevonult Kismartonba, Prónay alezredesé pedig Felsőőrre, zavargások elkerülése végett. Az Ágfalvánál és Pinkafőnél beérkezett osztrákok erre visszavonultak, helyettük Ostenburg vezette be Sopronba csendőreit és falragaszokon tudatta a városparancsnokság átvételét. Mikor Sigray Antal főkormánybiztos ezekre közölte az A «-zóna kiürítése megszakításának tényét az ántánt katonai bizottságával, ez osztrák részről intézkedést kért az előnyomulás beszüntetésére. Az átadási jegyzőkönyv aláírásának órájában Sopron közönsége gyűlést tartott a Széchenyi-téren. Ostenburg a Himnusz eljátszása után Sigray főkormánybiztos jelenlétében megesküdt, hogy élve el nem hagyja Sopront, ahol az Ágfalvánál elesett 3 felkelőt és 1 osztrák csendőrt nagy pompával temették el. Az ántánt szept. 23-án jegyzékben követelte a kormánytól a »B«-zóna kiürítését, amelyhez Sopron és környéke is tartozott. Hegedűs altábornagy katonai főkormánybiztosnak azonban sikerült elérnie, hogy karhatalom céljából Ostenburgék Sopronban maradhassanak. Csakhogy időközben a felkelők az »A«-zónáig jutottak és annak alapján, hogy az osztrákok a kijelölt időpontban nem vették azt birtokba, okt. 1-én Felsőőrött megtartott alkotmányozó gyűlésen kikiáltották az önálló Lajtabánságot. Ebben a helyzetben az ántánt az osztrák és magvai' kormányokat megegyezésre szólította fel s az Velencében Olaszország hathatós támogatásával Sopron és 8 környező községe sorsát népszavazásra bizla. Ennek előkészületei alatt érkezett meg repülőgépen Károly király és Zita királyné, amit az osztrákok a velencei egyezmény érvénytelenítésére akartak felhasználni. Az ántántkövetek Budapesten átnyújtott ultimátumával kialakult helyzetei komplikálta az, hogy nyomban azután, hogy a király Lehár és Ostenburg felesküdt csapataival Budapest felé indult, ahol a kormánycsapatok Budaőrsig eléjük nyomultak, Prónay alezredes, a nyugatmagyarországi felkelés fővezére egy erős különítménnyel megszállta Sopront, mire az ántánt bizottság majdnem elutazott onnan.

Mire aztán Sopronban újévkor megtörtént a népszavazás, az ország az ántánt kívánságára hozott trónfosztó törvény alapján vesztette el utolsó koronás királyát, aki nemsokára idegenben, betegágyon fejezte be a béke elérésére irányuló s a háború áldozatává lett életét.

XV. BEFEJEZTETETT ...

Az 1918-19-cs évek Közép és Keleteurópa, de az egész kontinens történelmében is a területi konjunktúrák legvirágzóbb kor-

szakát jelentik. Kultúrája és fejlődése hivatott letéteményesének, az osztrák-magyar monarchiának felbomlása összetörte fennálló struktúráját anélkül, hogy életképes új alakulásokkal pótolhatta volna őket. Az érdekkereszteződések, területi és ethnografiai problémák olyan káosza váltotta fel a monarchia 11 népének évszázados, utólag minden tekintetben nagyon is kedvezőnek mondható együttélését, úgyszintén az orosz birodalom konglomerátumát, hogy azok igényeit kielégítő megoldások az adott viszonyokat nem ismerő ántánt-békekonferenciát a lehetetlenséggel határos feladatok elé állították. így nem tehetett mást, mint hogy új egyensúlynak ismerje el azt az állapotot, amely Közép- és Keleteurópában fegyveres összecsapások eredménye gyanánt alakult ki. Hogy ezt az elvet nem csupán kis szövetségeseinél követte, hanem másutt is, arra bizonyíték a soproni kérdés, amely Magyarország, a karinthiai kérdés, amely Ausztria és a felsősziléziai kérdés, amely Németország számára fegyveres felkelések révén népszavazást eredményezett.

Ennek a népszavazásnak a kieroszakolásai mulasztotta el a magyar forradalmi korszak, az utódállamok legfélelmetesebb és legnagyobb erejű hadserege a magyar katonaság fegyverletételével, amelynek hazahozatalát egy héttel előbb oly kíméletlenül követte. A fegyverletétel (aminek a belgrádi kirándulás is elvi kiegészítő részét képezte) jóvátehetetlen végzete volt a forradalom korszakának és nem pótolhatta azt a magyar fejlemények bármilyen sikeresnek ígérkező fordulata sem. Nem pótolta sem a szegedi hadsereg megalakulása, mert azt a nemzeti kormány — igen helyes előrelátással — mindig a franciák állásfoglalásához kellett alkalmaznia, különben azok a szervezését megakadályozták és a felszabaduló ország későbbi pacifikálásának lehetősége veszendőbe ment volna. Még kevésbé tehetné jóvá a fegyverletételt a nemzeti érzésű tisztektől vezetett vörös hadsereg felvidéki sikere, mert ez végeredményben a bolsevizmus területi kiterjedését jelentette és az antantnak kötelessége volt ellene mindent megtenni.

A forradalmi korszakot közvetlenül megelőző magyar politika orthodox vonalvezetése — amely a veszített háború ellenére összes problémáit megnyert háború szemszögéből ítélte meg — súlyosbította ugyan azt a helyzetet, amely a forradalom kormányát várta, de még ezt is sikerült volna helyrehozni, ha a haderői feloszlítás helyett felhasználták volna.

A haderő felbomlasztása eredményezte azt is, hogy az erdélyi és felvidéki forrongások megszüntetése nem sikerült, hogy ürügyül szolgált a megszállás kiterjesztésére és jelentősen aláásta Károlyi helyzetét a szélsőszozialistákkal szemben, aminek folyománya volt a kommunisták előtt való, semmivel nem menthető, vagy enyhíthető meghátrálása. így ment veszendőbe a magyarság jogos beleszólása és részvétele a Dunamedence újjáalakulásában és katasztrófa csak igazolja a katonai tanok régi elvét:

»Kétes helyzetekben mindig a merészebb elhatározás a jobb.«

TARTALOMJEGYZÉK:

I. Békét kér a monarchia	3
II. Bécs és Budapest utolsó mérkőzése	15
III. Politizál a hadsereg	28
IV. Az olasz front végküzdelme	39
V. Széthull a hátszág	61
VI. Bomlik a hadsereg	75
VII. »Nem akarok katonát látni«	85
VIII. A fegyverszünet tragédiája	94
IX. Hazajön az olasz front	108
X. A monarchia utolsó napjai a Balkánon	125
XI. Az ukrajnai és galíciai pokol	133
XII. Hazafelé a vörös Németországon át	145
XIII. Invázió Magyarországon	153
XIV. Versailles parancsol	162
XV. Befejeztetett	179

Sajtóhibák:

- 25. alulról 23. »frenkofil« helyett »frankofil«.
- 105. felülről 11. »ziszlójaja« helyett »zászlójaja«.
- 116. felülről 9. »akkor a pillanatban« helyett »abban a pillanatban«
- 119. alulról 11. »magával vihessék« helyett »magával vihesse«.